

MEZEY BARNA

AZ első magyar börtönügyi törvényjavaslat

GONDOLAT

A büntető kodifikáció
és a börtönügyi
törvényjavaslat sorsa
az országgyűlésen

Jogtörténeti
Értekezések 64.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 64.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

MEZEY BARNÁ

Az első magyar büntönügyi törvényjavaslat

A büntető kodifikáció és a büntönügyi törvényjavaslat sorsa
az országgyűlésen

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 64.

A kötet a Magyar Kutatási Hálózat tagjaként az ELTE Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszékén működő HUN-REN–ELTE Jogi történelmi Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.

mtajogtortenet.elte.hu

A kötetet lektorálta
BALOGH ELEMÉR

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Mezey Barna, 2024

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel: Bácskai István
Borítót tervezte Lipót Éva
Tördelő Lipót Éva

A borító a Graefl Károly által készített, Eötvös József és Lukács Móric *Fogházjavítás* című művében (Pest, 1842) megjelent börtöntervnek a felhasználásával készült.

ISBN 978 963 556 570 2
ISSN 0134-0026

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
TÁVOLABBI ELŐZMÉNYEK	9
A KODIFIKÁCIÓ ÜGYE A REFORMKORBAN	13
Nemzetközi kodifikációs előzmények	15
A börtönügy szerepe a reformkorban	18
Az Akadémia a börtönügy alakításáért	22
Tudományos tájékozódás	26
A VÁLASZTMÁNYI MUNKÁLATOK	29
Az elvlajstrom	31
A büntetőhatalom monopóliuma	32
A szankciórendszer	34
A halálbüntetés-vita a választmányban	37
Nincs büntetés törvény nélkül	42
Az egyenlőség-vita	43
A választás-vita	45
A nyilvánosság-vita	49
A büntetés-végrehajtás nyilvánossága	51
A börtönrendszer meghatározása	53
Architekturális elvárások	59
Börtöntervek	62
Nemzetközi összefüggések	68
Liberális bíráló	71
Konzervatív értékelés	74
AZ 1843/44. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS	79
Előzmények az 1843. évi diétán	81
Az első nehézségek	84

A börtönügyi javaslat	89
Rabság, fogság	93
Zárka, cella, kamra	97
A BÖRTÖNÜGYI JAVASLAT AZ 1843/44.ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS KERÜLETI ÜLÉSEIN	105
A kerületi ülések	105
A börtönrendszerről	108
A kerületi börtönökről	110
A finanszírozás kérdése	110
Szakmai tájékozottság	113
A börtönrezsím fölötti viták	113
Javítás és nevelés	115
Igazgatási kérdések a napirenden	117
A BÖRTÖNÜGYI JAVASLAT AZ ALSÓTÁBLÁN	119
A büntető kodifikáció célja	119
A követutasítások vitája	123
A halálbüntetésről	127
A büntetések céljairól	132
Egyéb további büntetésekről	136
A börtönrendszerről általában	137
A börtönrendszerről részleteiben	138
Magányrendszerről és rabjogokról	140
A kerületi börtönökről	143
A lelki gondozásról	146
A költségekről	148
A nemesség adózásáról	152
A BÖRTÖNÜGYI JAVASLAT AZ 1843/44. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS FELSŐTÁBLÁJÁN	156
A főrendek tanácskozásai a büntetőkódex fölött	159
Állapotokról	164
Célokról	166
Költségekről	169
Mintabörtönökről	172
A vita lezárása	177
ZÁRSZÓ	181
SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK	183
JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK	195

ELŐSZÓ

1844. november 7-én véglegesen lezárult az első magyar börtönügyi törvényjavaslat története. Ekkor kelt a királyi elhatározás, mely értelmében a felirat szerint a törvényjavaslat szentesítésre javasolt részének intézkedései „túlnyomórészt a végrehajtó hatalom szférájára tekintenek, ezért ezen keresztül is rendezhetők és érvényesíthetők”. Ebből fakadóan arról a helytartótanácsnak kell gondoskodnia – szólt a rezolúció. Ezért szorgalmazza az uralkodó az idevágó rendelkezés mielőbbi megalkotását „a börtönök ideiglenes szervezését és az ezekben fogva tartandó elítéltekkel való bánásmódot” illetően.¹ A királyi döntés előzménye a rendek felirata volt, melyben az országgyűlés a büntetőplán III. részének (a börtönügyi javaslatnak) szentesítését szorgalmazta, a büntető anyagi jogi (I.) és a büntető perjogi (II.) plánumnak felterjesztését későbbre halasztva.² A büntető kodifikáció három egységének szétszakítása logikusnak tűnik a diéta részéről: mihamarabb törvényi szinten kívánta látni a börtönrendszer szabályozását, melyet sikerrel egyeztettek a karok és rendek a felsőtáblával, ugyanakkor a büntető anyagi jogi és perjogi tervezetek vitája elakadt. Az uralkodó álláspontja is érthető, hiszen a büntetési rendszert magába foglaló büntető törvénykönyvi plánum hiánya magának a szabadságvesztés-büntetésnek a börtönügyi javaslatban szorgalmazott kizárólagossága felé ható megoldásait kérdőjelezte meg, de legalább is rendszerszerű helyét bizonytalanította el.

A rezolúció hosszú időre lezárta a börtönügy törvényi szabályozásának ügyét. Ezen első kísérlettől százhetven esztendőnek kellett eltelnie a

¹ 1840. november 7. FAYER László: Börtönügyi viták – Miért nem lett törvény az 1843-iki javaslat börtönügyi részéből? In *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. [továbbiakban: *Anyaggyűjtemény 1843*] IV. Budapest, 1902. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1902. CXIII-CXIV.

² 1840. november 5. *Anyaggyűjtemény 1843*. IV. CXI.

büntetés-végrehajtás artikuláris rendezéséig.³ Ez a tény, de még inkább az 1843. évi javaslatok korszerűsége és radikalizmusa kiemelt helyet biztosított az előterjesztésnek a büntetési szisztéma hazai (sőt, mint látni fogja az olvasó, európai) történetében.

³ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény.

TÁVOLABBI ELŐZMÉNYEK

Az 1712. évi kísérletet⁴ követően az első határozott lépéseket a kodifikáció felé a magyar törvényhozás az 1790/91-ben Budára összehívott, majd Pozsonyban ülésező országgyűlésen tette meg. Az az euforikus helyzet, mely a megyéket II. József elhunytá és II. Lipót megkoronázása után eltöltötte – s mely végül is híven tükrözte a jozefinista törekvésekkel szemben rendi előjogaiknak és szabadságaiknak győzedelmes megerősítését –, lehetővé tette a halaszthatatlan reformok sorra vételét. A követek arra persze nem gondolhattak, hogy az évszázados problémákat egyetlen országgyűlésen meg fogják oldani, arra még kevésbé, hogy valamiféle gyors kodifikációs folyamatot fognak levezényelni. Arra azonban elegendőnek mutatkozott az idő és az akarat is, hogy a feladatokat összefoglalják, és rendszeres bizottságokra testálják a munkálatok elvégzését.

Az 1790–1791. évi országgyűlés kilenc rendszeres bizottságot állított fel, melyek alapvető feladata egy országos modernizációs program kimunkálása volt a kereskedelem- és ipar fejlesztésétől az adózáson és úrbéri viszonyok rendezésén keresztül a jogszolgáltatás megújításáig, beleértve a tudományos-művészeti intézmények életre hívásának, a képzés és oktatás átalakításának kérdéseit is.⁵

Szekfű Gyula értékelése szerint „a rendi ország színe-java ült össze” a reformok ügyében. A bizottsági elnökök a nemzet legműveltebbjei, országos főméltóságok voltak; a választmányokban a reformokért elkötelezett szakemberek végezték a munkát. A deputatiókra jellemző volt a „lehiggadt, illúzióktól megszabadult, tárgyilagos hangulat” a munkálatok során.⁶

⁴ BÓNIS György: *A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1936. Angyal Szeminárium.

⁵ 1790–91. évi 67. törvénycikk. A közpolitikai és bírósági ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az országgyűlésen nem voltak bevégezhetőek, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak neveztetnek ki.

⁶ SZEKFŰ Gyula: *A felvilágosodás krízise, a nacionalizmus*. In HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*. V. Budapest, 1936. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 75.

Ennek a megújulási kísérletnek jellemző alkotóeleme volt a magánjog és a büntetőjog kodifikációja, mely a 18. század európai jogfejlődésének egyik legfontosabbik fejleményeként regisztrálható. A *systematica deputatiók 1795-re elkészült elaborátumait*⁷ értelemszerűen már nem tárgyalhatta az országgyűlés. S hiába a számos országgyűlés (1802, 1805, 1807, 1808, 1811–1812, 1825–1827), az 1827. évi diéta is csupán a bizottmányok megújításáig jutott el.

A későbbi diétákra maradt materiák sorsa eltérően alakult. Az 1802. évi diétára a tárgyalás reményében közzétették a közpolitikai, a jogi és a kereskedelmi bizottságok operátumainak kivonatait, 1807-ben pedig a büntetőkódex tervezetét.⁸ A rendszeres bizottság indítványai közül néhány révbe ért: 1802–1808 közötti országgyűléseken a rendek törvénybe foglalták pl. a Ludovika Katonai Akadémia,⁹ a Nemzeti Múzeum és Könyvtár¹⁰ megalapítását, és kiadták az új tanulmányi szabályzatot,¹¹ így helytálló a megállapítás, hogy a nemzeti nyelv és kultúra előmozdítására¹² történtek lépések, még ha ezek az eredeti teljes programhoz képest nem is tekinthető a döntő hányadba esőnek.¹³ Mindezzel együtt a kodifikáció váratott magára.¹⁴

A javaslatokat komoly szándékkal 1825-ben porolták le. (Pálmány Béla úgy értékelte, hogy az *1825–1827. évi országgyűlés* „leginkább előremutató mozzanata volt” az 1790. évi 67. törvénycikk által kiküldött bizottságok programjának újraindítása.¹⁵) Az *1827-ben kiküldött választmány* 1829. januárjában tárgyalta az operátumokat¹⁶, melynek során feladata az volt, hogy: „[...] az említett munkálatokat bírálja meg, a főntebb idézett 1790–1791. évi 67. törvénycikk elvei szerint vegye tárgyalás alá s véleményét úgy maguk a bizottsági munkálatokra, valamint a tervezett törvénycikkekre vonatkozólag is, indító okokkal

⁷ HEIL Kristóf Mihály (szerk.): *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok*. Budapest, 2023. Gondolat Kiadó, Jogtörténeti Értekezések 62.

⁸ PÁLMÁNY Béla: *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1825–1848*. Budapest, Argumentum Kiadó – Országgyűlés Hivatala (továbbiakban: *Almanach 1825–1848*) 42.

⁹ 1808. évi 7. törvénycikk a katonai Ludovika-akadémiáról.

¹⁰ 1807. évi 24. törvénycikk a magyar országos Széchényi-könyvtárról; 1808. évi 8. törvénycikk a Nemzeti Múzeum felállításáról, és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről.

¹¹ *Ratio Educationis publicae totiusque rei literariae per Regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*. Budaes, 1806. Typis et Samtibus Regiae Univer. Hungariae.

¹² 1805. évi 4. törvénycikk a magyar nyelv használatáról.

¹³ *Almanach 1825–1848*. 43.

¹⁴ 1805. évi 8. törvénycikk a bizottsági munkálatoknak s az ország kívánalmainak és sérelmeinek tárgyalása a jövendő országgyűlésre halasztatik; 1807. évi 22. törvénycikk azon ügyeknek, melyek az országgyűlésen nem voltak elvégezhetőek, a következő országgyűlésre való halasztásáról.

¹⁵ *Almanach 1825–1848*. 42.

¹⁶ BALOGH Elemér: Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében. In *Emlékkönyv dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára* BALOGH Elemér és HOMOKI-NAGY Mária gondozásában. Szeged, 2010. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuridica et Politica. Tomus LXXIII. Fasciculus 1–64, 80.

támogatva, a következő országgyűlésre nyújtsa be.”¹⁷ Mint ismeretes, a nádor ezúttal a bizottsági eredményeket kinyomtattatta,¹⁸ és azokat megküldte a vármegyéknek véleményadás végett. A matéria ugyan alig változott, a környezet azonban annál többet. Az operátumok elavultak voltak, hiányzott belőlük a modern rendszerszerűség, a rendi szempontokat is messzemenően érvényesítették,¹⁹ de a kodifikációs hajlandóság és a reformeszmék terjedése mégis aktuálisra tette a plánumok elővételét. 1793-ban, egyetértve az országbíróval és a személynökkel, még maga a nádor gátolta meg, hogy a többségükben konzervatív meggyőződést valló vármegyék cenzoraivá válhassanak a reformanyagoknak.²⁰ 1830-ban pedig éppen a palatinus az, aki a reformok gondolatát terjeszteni kívánta, jóllehet az idő már közel 40 esztendővel meghaladta az eredeti javaslatokat. Ebből következően legfeljebb ürügyül szolgálhattak a megjelölt témákról történő eszmecserehez. (Szekfű arra utalt, hogy leginkább a vármegyei identitás felélesztéséhez járult hozzá a program.)²¹ „Nem véletlenül fakadt ki Lónyai Gábor, hogy ez előtt 40 esztendővel sokkal elébb voltunk a’ felvilágosodás s közértelmesség tekintetiben s az akkori kiküldöttség munkái inkább voltak az idő lelkéhez s a kor szelleméhez alkalmaztatva. A mostani egész munka csak toldozás-foldozás s régi rossz, hibás szokásainknak törvénybe való hozatala s iktatása.”²²

Az 1831-es év túlnyomólag a véleményezéssel telt el. Komáromtól Nógrád vármegyéig, Temes vármegyétől Zala vármegyéig ez volt a téma. Maga a *vármegyei vita* már önmagában is szokatlan volt. Az országos közügyek ilyen típusú megtárgyalása és a véleményalkotás lehetősége kevésbé volt gyakorlat korábban. Emellett a tematika fontossága s persze érzékeny pontjai nyomban felkeltették az érdeklődést.²³ Az 1832–1836. évi országgyűlésre már kilenc

¹⁷ 1827. évi 8. tc. A bizottsági rendszeres munkálatok további tárgyalása a legközelebbi országgyűlésre halasztatik.

¹⁸ *Opinio Excelsae Regnicolaris-Deputationis motivis suffulta, pro pertractandis in consequentiam Articuli 67: 1790/1 elaboratis Systematicis Operatis Articulo 8. 1825/7 exmissae circa objecta ad Deputationem Publico-Politicam relata.* (Posonii, 1830)

¹⁹ HEIL Kristóf Mihály A jogügyi rendszeres bizottsági munkálat szerkezeti vázlata. *Jogtörténeti Szemle*, 2019/3–4. sz. 76.

²⁰ SZEKFŰ 1936. 78.

²¹ SZEKFŰ Gyula: Széchenyi és a harmincas évek. In HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*, V. Budapest, 1936. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 287.

²² HOMOKI-NAGY Mária: Az adományrendszer reformjára tett kísérletek az 1795. és az 1830. évi magánjogi tervezetekben. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica*, 2001/6. sz. 4.

²³ MOLNÁR András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. In MOLNÁR András (szerk.): *„Javítva változtatni”*. *Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai* [továbbiakban: *„Javítva változtatni 1832.”*] (A jegyzeteket és az utószót írta BÉLI Gábor és MOLNÁR András) Zalaegerszeg, 2000. Zala Megyei Levéltár, 255.

tárgyalásra kész operátum várta a megvitatását.²⁴ Egy szakmailag felkészült országgyűlési követgarnitúra, egy megfiatalodott ellenzék²⁵ és egy felrázott közvélemény várt az országgyűlési tárgyalásokra. Deák Ferenc Zalában, Klauzál Gábor Csongrádban, Kossuth Lajos Zemplénben, Kölcsey Ferenc Szatmárban politikai hangadókként formálták a közgyűlések álláspontját, szervezték az oppozíciót.

Mindezzel együtt végül „a büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető- s javító rendszer behozása iránt kimerítő vélemény-adás végett” az 1839–1840. évi diéta által kiküldött országos választmány²⁶ javaslata került 1843-ban az országgyűlés elé.

A félévszázados kísérletetésnek azonban nem csupán hátrányai voltak. Az újra és újra felelevenített bizottsági munkálatok során a matéria kerekedett-formálódott. A *szakmai terminológia tökéletesedett, a kodifikációs technika csiszolódott, a törvények és a joggyakorlat viszonyát* mind határozottabban vetették fel a deputációs munka során. Deák Ferenc éppen az 1829-es operátumra készült Zala vármegyei észrevételek kapcsán nyilatkozta, hogy az országos küldöttség „rendszer nem alkothatott, mert csak hiányok kiegyenlítésére és foltozásra volt kiküldve”. Deák szerint törvényeink „a nemzeti törvényhozás hosszú során keresztül minden rendszer nélkül, egyes panaszok következtében, egyes esetek körülményihez alkalmazva hozattak”. Ezen pedig az országos küldöttség jogügyi operátuma sem segített, mert az nem lehetett „egyéb, a curialis decisiókból [ítéletekből] merítgetett, ekkorig világos törvény által el nem intézett egyes esetek eligazításánál”. Deák Ferenc már ekkor világosan megfogalmazta álláspontját, hogy ti. „nemzeti csinoskodásunk haladásával változván az idő szelleme, sok régít el kell törlni, sok újat alkotni, sokat javítva változtatni, hogy törvénykezésünk folyamatját az ítélő bírácoknak bizonytalan önkényétől felmentsük”.²⁷ Deák *készen állott a kodifikációra*.

²⁴ PAJKOSSY Gábor: Deák az első reformországgyűlésen, 1832–1836. In MOLNÁR András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833–1873* Zalaegerszeg, 2004. Zala Megyei Levéltár, 16.

²⁵ BARTA István: *A fiatal Kossuth* Budapest, 1966. Akadémiai Kiadó, 182.

²⁶ 1840. évi V. törvénycikk: a büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki.

²⁷ *Javítva változtatni* 1832. 271.

A KODIFIKÁCIÓ ÜGYE A REFORMKORBAN

Európán a 17–18. században az abszolutizmus összpontosító szándékaival és érdekeivel összhangban álló és ezért általa is támogatott több kodifikációs hullám söpört végig. A jogösszefoglalás és jogrendezés nagy korszaka a felvilágosodás eszmerendszerét is magába foglalva elvezetett az emberi jogegyenlőséget hirdető jogrendszerek kialakulásához.²⁸ Maga a folyamat Magyarországon meglehetősen megkésetten, hosszan elnyúló törvényalkotói tevékenység keretében realizálódott. Egyes jogágakban részletes szabályozást nyerve, máshol előkészítve a majdani kodifikáció alapjait.

A magyarországi kodifikáció szempontjából nagy jelentőségű fordulat volt Deák Ferenc színre lépése. Amikor megérkezett Zala vármegyéhez az országos választmány Opiniója, Deák Ferenc fiatal kora ellenére már ismert résztvevője volt a megyei közéletnek. A győri jogakadémiai évek, a pesti gyakorlókodás és az ügyvédi vizsga letétele után visszatért megyéjébe, ahol 1824-től az árvaügyi bizottság jegyzője lett, illetve a megye tiszteletbeli tiszti alügyésze. 1829-től Zala megye táblabírája, 1831-ben pedig tagja annak a megyei bizottságnak, amelyik véleményezte az országos rendszeres bizottság nyomtatásban megküldött munkálatait.²⁹ Életrajzírói szerint ez a szakmai bíráló hozta meg neki megyéjében a valódi elismerést, és indította el azon a közéleti pályán, mely Deák Ferencet a magyar politika vezéregyéniségévé avatta.³⁰ Igaz, 1832 augusztusában még nem tudta érvényesíteni elképzeléseit a konzervatív vármegyei közvéleménnyel szemben, de az év novemberében a követté választott első alispán helyébe „surrogatus” alispánná nevezte a megye,

²⁸ NIZSALOVSZKY Endre: Deák Ferenc és a magyar polgári magánjog kialakulása. In DEGRÉ Alajos (szerk.): *Tanulmányok Deák Ferencről* Zalaegerszeg, 1976. Zala Megyei Levéltár, 61.

²⁹ DEÁK Ágnes: Utószó. In Deák Ferenc: *Válogatott politikai íráskorok és beszédek II. 1850–1873.* [továbbiakban: *Deák Beszédek 1850–1873.*] (Vál., szerk., jegyz. DEÁK Ágnes.) Budapest, 2011. Osiris Kiadó, 618–621.

³⁰ *Javítva változtatni* 1832. 255.

amikor pedig betegségére tekintettel bátyjának, Antalnak le kellett mondania országgyűlési követi tisztségéről,³¹ a közgyűlés Deák Ferencet voksolta a pozíciójába.³² Deák Ferenc az 1832–1836. évi országgyűlésen mutatkozott be az országos politikában, és a korabeli feljegyzések és visszaemlékezések szerint igen hamar a politikai harcok középpontjában találta magát. A titkosrendőri jelentések szerint szinte nyomban az ellenzék vezérévé vált.³³ Nem volt könnyű dolga. Ahogyan panaszolta, minden kérdés pártpolitikai viták áldozata lesz, a szabadelvű ideákra kevésbé fogékonyak a követek; „másnak tulajdonát sokan csorbítani szeretnék, de jussokat adni, vagy ott engedni, a’ hol igazságos, arról nem akarnak hallani”.³⁴ Az 1832–1836. évi országgyűlést végigérvélve országos ismertségre és elismertségre tett szert, amit jelez az a tény is, hogy a diéta zárása alkalmából több vármegye táblabírójává választotta.

Zala vármegye közgyűlése a követként Pozsonyba küldött Deák Ferencnek utasításba adta, hogy ha sor kerül az operátumok tárgyalására, ragaszkodjon ahhoz, hogy a tábla a commercialeval kezdje meg a tanácskozást. Az uralkodó kérésére válaszul előkészített üzenetet a kerületi ülés ugyan megszavazta (hogy ti. az urbarialis munka után másodikként a kereskedési tárgyakat vegyék napirendre), de az országos ülésben szavazásra jutva a szöveg, a megyék többsége inkább mégis az igazságügyi javaslatokat támogatta. A vármegyének küldött követjelentésben kénytelenek voltak a zalai követek a kudarcról beszámolni, mert minden igyekezetük ellenére a tábla a „voksok többségével” úgy határozott, hogy ne a kereskedelmi tárgyat vegyék napirendre, hanem a jogügyi munkálatot, a rendeket oly régóta foglalkoztató törvénykezési reformot.³⁵ Ezzel a commerciale tárgyalásáról átmenetileg meg is lehetett feledkezni, mert „[...] igaz ugyan, hogy az uralkodó ígéretet tett még ezen az országgyűlésen valamennyi munka tárgyalására, vagy legalábbis vitába vételére”, ennek realizálása azonban kevésbé valószínű, hiszen „Barátom, mikor lesz ezen Ország Gyűlésnek illy módon vége?”³⁶

Deák Ferenc az 1839–1840. évi országgyűlésnek már nem csupán ellenzéki irányítója, de az egész gyűlés vezéregyénisége volt.³⁷ Aligha kérdőjelezhető

³¹ 1833. február 24. In *Tekéntetes Karok és Rendek! Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1849.* (sajtó alá rendezte MOLNÁR András) [továbbiakban *Követutasítások 1825–1849*] Zalaegerszeg, 2003, Zala Megyei Levéltár, 41.

³² 1832. április 15. *Követutasítások 1825–1849*, 41.

³³ PAJKOSSY 2004. 14.

³⁴ 1833. május 7. Deák Ferenc Oszterhuber Józsefnek. In SÁNDOR Pál (sajtó alá rend.): *Deák Ferenc országgyűlési levelei 1833–1834* [továbbiakban: *Országgyűlési levelek 1833–1834*] Zalaegerszeg, 1997. Zala Megyei Levéltár, 13.

³⁵ 1833. május 6. Zalabéri Horváth János és Deák Ferenc időszaki követjelentése. *Követutasítások 1825–1849*. 42.

³⁶ 1833. május 7. Deák Ferenc Oszterhuber Józsefnek. *Országgyűlési levelek 1833–1834*. 14.

³⁷ *Deák Beszédék 1850–1873*. 628.

meg tehát befolyása a törvényhozásra, a kodifikációra, általában a politikai-jogi közéletre. Ami a magyar jogalkotásban történt, nem eshetett meg Deák Ferenc valamiféle közreműködése nélkül. „Már országos közéleti pályafutásának kezdetén érett, felkészült politikus volt, személyében olyan koncepciózus reformer, olyan kiforrott mesteri taktikus jelent meg az országgyűlésen, hogy alig két év múlva, Kölcsey és Wesselényi kényszerű távozása után átvehette az egész liberális ellenzék összefogását és irányítását.”³⁸ Deák alapos jogi felkészültsége, mély tudományismerete, a magyar jogfejlődés aprólékos tudása, nyelvi választékossága és megfontolt ítéletalkotása pedig a jogrendszer reformjának irányítására, a kodifikáció karmesteri pozíciójára predestinálta őt.³⁹ Adva volt tehát minden feltétel egy jelentős törvényalkotási folyamathoz.

1843-ban a magyar büntető kodifikáció tehát már több mint százestendős múlttra tekintett vissza. Ez az évszázad lehetőséget kínált a magyar jogászságnak arra, hogy felkészüljön az érdemi polémiákra, és elsajátítsa a kodifikációs munka alapvető fogásait. Az 1841–1843. évi büntető kodifikációs munkálatokat megelőző törvényhozói programra hivatkozva Fayer László sajátos értelmezéssel a hazai talaj fontosságát hangsúlyozta. Úgy vélte, hogy az 1843. évi tervezet forrása nem a nemzetközi tudományosság és az európai kodifikációs mozgalom, hanem a magyar országgyűlés megelőző törvényalkotó tevékenysége. A rendek királyhoz intézett feliratával érvelt, mely tartalmazott egy utalást az 1792. (1795.) évi, az 1827. (1829.) évi törvényhozásra, mégpedig oly módon, hogy azokat az 1843. évi javaslatokkal egységes folyamatnak értelmezi. Fayer úgy látta, ez a hivatkozás világos bizonyítéka annak, hogy „a három javaslatban foglalt rendszer hazai fejlődés gyümölcse”. Szükségét tartotta hangsúlyozni, hogy „az 1843-i javaslatokban nem a külföldről hevenyészve behozott eszmékkel van dolgunk, hanem egy félévszázadra kiterjedő tervszerű vállalkozásról.”⁴⁰

Nemzetközi kodifikációs előzmények

Anélkül, hogy megkérdőjeleznénk a kodifikációs szándék viszonylagos folyamatosságát (már csak azért sem, mivel maguk a választmányi munkát elrendelő törvénycikkek hivatkoznak rendre a korábbi jogalkotási programokra), megjegyzendő, hogy a magyar jogtudomány elkötelezett tájékozódása a nemzetközi büntetőügyi szakirodalomban, közel sem tekinthető külföldről

³⁸ *Deák Beszédek 1850–1873.* 628.

³⁹ MEZEY Barna: Deák, a kodifikátor. In SZABÓ István (szerk.): „...a hazának szent ügye...” Emlékezés Deák Ferenc születésének 200. évfordulójára alkalmából Budapest 2005. Szent István Társulat, 67. skk.

⁴⁰ FAYER 1902. CVIV.

hevenyészve behozott eszmének. Éppen a rendszeresség, az alapos utánajárás, a nyugati szakmai körökkel folytatott eszmecsere jellemezte a közreműködők tevékenységét.

De ha a figyelmünket a Fayer László által kiemelt törvényhozásra fordítjuk, akkor sem juthatunk eltérő következtetésre. Fayer vélekedése szerint is az 1790. évi országgyűlésig visszavezethető kodifikációs program alapdarabja, az 1795. évre elkészült büntetőkódex tervezete (Törvénykönyv a büntettekről és azok büntetéséről), maga is a 18. század felvilágosodáshoz köthető tudományosságára alapozta tételeit. Még ha a századfordulós jogi gondolkodásban (és így az első kódextervezetben) erős is a magyar rendi jog hatása, tévedhetetlenül (olykor kifejezetten meghivatkozottként) felismerhetők *Filangieri*, *Beccaria*, *Montesquieu*, *Sonnenfels* és *Martini tételei*.⁴¹ De az 1830. évi operátum előkészítésében is meghatározó jelentőségű lett az 1810. évi *Code Pénal*, melynek hatására a választmány feladva a hagyományos rendi kettős szerkezetet (alaki – anyagi jog) már három részre osztotta a büntetőjog kódextervezetét,⁴² akceptálta a nullum crimen sine lege elvét, alkalmazta az in dubio pro reo tézisést.⁴³ És vajon az a szisztematikus polémia, amit az 1843. évi magyar tervezetnek a német tudományosság szentelt, a részletes széljegyzetek, melyeket Mittermaier a javaslatához fűzött, mennyiben tekinthetők hevenyészettnek? Fayer László, akinek elévülhetetlenek az érdemei az 1843. évi tervezet történetének feldolgozásában, iratanyagának feltárásában, ezt a tézisést nyilván alárendelte az erősen közjogias magyar jogfejlődés-felfogásának. Az általa kijelölt kodifikációs útvonal is a nyugat-európai hatásokat tükrözi inkább.⁴⁴ Szalay László a rendszeres törvénykönyv kapcsán követendő irányelveket akként határozta meg, hogy csakis azoknak alkalmazása mellett emelkedhetett codificatióknak európai színvonalra, És „ezekkel az igazságokkal már az 1840-iki országgyűlés tisztában van s a büntető jog reformját úgy tekinti, mint a szabadelvű haladás elengedhetetlen követelményét.”⁴⁵

A kodifikáció kérdése a reformországgyűlések mindegyikén felmerült. A tárgyat elsősorban az ellenzék tartotta napirenden, de nem volt ellenére a kormányoldalnak sem. Maga a kodifikáció Nyugat-Európában is kétarcú

⁴¹ HAJDÚ Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 380–382.

⁴² BALOGH Elemér: De delictis criminalitatem non involentibus eorumque poenis. In KIS Norbert – PERES Zsuzsanna (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: Studia sollemnia scientiarum politico - cameralium*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó, 45.

⁴³ BÉLI Gábor: Zala vármegye Deák Ferenc által megfogalmazott észrevételei a jogügyi munkalatról. In „*Javítva változtatni*”1832. 303.

⁴⁴ *Anyaggyűjtemény 1843*. IV. CVIV.

⁴⁵ BALLAGI Géza: *A magyar nemzet története 9. A nemzeti államalkotás kora 1815–1847*. Budapest, 1897. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 582.

jelenségként terjedt. Egyfelől az újkori monarchiák törekvése az abszolút hatalmat jelképként is értelmező törvényhez kötésre, az abszolút uralkodó akaratának feltétlen érvényesítésére megágyazott a kodifikációs mozgalmaknak. Ennek révén a rendi jogalkalmazás partikularizmusa messzemenő tetszőlegessége ellenében fogalmazta meg a bírói interpretáció tilalmát. Ezzel szemben a büntető törvénykönyvek és a hozzájuk kötött törvényi szabályozottság, a „nullum”-ok megengedhetlenné tették az uralkodó közvetlen beavatkozását az igazságszolgáltatásba, így a kodifikáció a rendi érdekekkel is találkozott.⁴⁶

A Magyarországra közvetlen hatással bíró, a jobbára a természetjog és a felvilágosodás befolyása alatt álló európai büntető törvényhozás a 18. és 19. század fordulójára teljesedett ki. Meghatározó darabjai között sorolható a *Codex juris criminalis Bavarici* (1751), Péter Lipót toszkán nagyherceg, utóbb *II. Lipót* magyar király Beccaria hatása alatt álló toszkán büntető törvénykönyve (1786),⁴⁷ II. Frigyes Thomasius, Wolff, Montesquieu és Voltaire gondolatait megvalósítani szándékozó *Allgemeines Landrechtje* (1794)⁴⁸ Ausztriában a felvilágosodás Joseph von Sonnenfels közvetítésével hatott a *Constitutio Criminalis Theresianára* (1768/9). *II. József Általános Törvénykönyve* néhány évre hatályba is lépett Magyarországon, ahol azonban az általános rendi praxist az 1656-os *Ferdinanda* befolyásolta.⁴⁹ A *Feuerbach* által szerkesztett 1813-as *büntető törvénykönyv* jól ismert volt magyar jogász szakmai körökben.⁵⁰ Aligha állítható tehát, hogy a magyar jogalkotás közvetlen közelében ne lettek volna kodifikációs mintaképek (nem is szólva a távolabbi tartományok jogáról, illetve a francia jogról.)

A kodifikáció Magyarországon fontosságát tekintve váltakozóan bukkant fel hol a magánjog, hol a büntetőjog, máskor a kereskedelmi jog vonatkozásában. Némelykor sikeresen, miként az 1840. évi törvények tanúskodnak róla, a kereskedelmi jog területén, máskor sikertelenül, miként 1844-ben a büntetőjogi javaslatok dolgában. Persze a sikertelenség relatív értékelése a folyamatoknak, hiszen az országos közéletet és a szakmai tudományosságot átható terminológiai és dogmatikai viták egyszer s mindenkorra irányt szabtak a jogrendszer fejlődésének.

A kodifikációs mozgalmak jellemzője lett a polémiák kiszélesítése és ezzel a vármegyei törekvések és a törvényhozási identitás megerősítése. Az 1827. évi 8. törvénycikk által kiküldött bizottmány jelentését az elnöklő nádor ki nyomtattatta és azokat megküldte a vármegyéknek. A véleményadás végett

⁴⁶ RÜPING, Hinrich – JEROSCHEK, Günter: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. München, 2007. Verlag C. H. Beck, 87.

⁴⁷ RÜPING–JEROSCHEK 2007. 89.

⁴⁸ RÜPING–JEROSCHEK 2007. 90.

⁴⁹ RÜPING–JEROSCHEK 2007. 92.

⁵⁰ RÜPING–JEROSCHEK 2007. 93.

köröztetett matéria még az eredeti operátumok szövegére és logikájára támaszkodott,⁵¹ némiképp elavult volt, a rendi szempontokat is érvényesítette,⁵² de a *vármegyei törvényhozó öntudat megerősítéséhez* feltétlenül hozzájárult, hiszen egyszerre értelmet és tartalmat adott a törvényhatósági követi rendszernek, az utasítások és pótutasítások gyakorlatának.⁵³ A sérelmi politika helyébe pedig alkotó törvényformálói célokat kínált, ami jelentősen felerősítette részvételi hajlandóságukat az országgyűlés vitáiban. A vármegyék és a követek ezzel a fordulattal a rendi kereteket feszegető törvényhozói eljárás érdemi részévé váltak.

Az 1830. évi operátumok kinyomtatása és törvényhatósági vitákra bocsátásának volt egy további, kevéssé lebecsülendő hatása. Az egyre *erősödő tekintélyű törvényhozásban* meghatározó szerepet vállaló *vármegyei vezető réteg* a legaprólékosabb részletességgel ismerkedhetett meg a büntető kodifikáció kérdéseivel és lehetséges válaszaival. Eközben igazgatási tapasztalatát, saját, csöppet sem érdektelen szakmai műveltségét *a kodifikáció szolgálatába állíthatta*. Mi több: magát a jogalkotás részének tekinthette, s felkészülhetett a jövő országgyűlési polémiákra. „A kilenc országos bizottságban kidolgozott, és a reformerek által a fennálló rendszer foltozgatásának minősített törvényjavaslatok országos vitára bocsátása felrázta és véleményalkotásra készítette a vármegyék korábban országos közügyekkel alig (vagy legalábbis nem rendszeresen és átgondoltan) foglalkozó politikai elitjét.”⁵⁴

A börtönügy szerepe a reformkorban

A 19. század első felében kibontakozó reformfolyamatoknak volt egy sajátos mellékvonulata, mely néhány évre a megújulás és átalakulás fókuszpontjába került. Ez alatt sikerült szinte mindenki figyelmét magára vonnia, s a liberális ellenzék programpontjából országos üggyé formálódnia. A fogházjavító mozgalom képviselői kihasználva a büntetőjogi kodifikáció 1790 óta egyre csak halogatott ügyének mind sürgetőbbé válását, a tömlöcök állapotát politikai vita tárgyává tették.

A *tömlöc* évszázadok óta a magyar büntetőrendszer szerves részét képezte, jóllehet főszerepet a 19. századig nem játszott. A halálra szóló ítéletek,

⁵¹ BALOGH Elemér: A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. In Nagy László *Emlékkönyv. Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. Szeged, 2004 Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuridica et Politica. Tomus. LXIV. Fasciculus 2.32.

⁵² HEIL Kristóf Mihály A jogügyi rendszeres bizottsági munkálat szerkezeti vázlata *Jogtörténeti Szemle* 16 (3–4). 2019. 76.

⁵³ SZEKFŰ Gyula: Széchenyi és a harmincas évek. In HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*, V. Budapest, 1936. Magyar Szemle Társaság 287.

⁵⁴ MOLNÁR 2000. 255.

a megszégyenítő büntetések, illetve a verések voltak a szankcióstruktúra fő elemei. A tömlöc karaktere legalább annyira eljárási volt, mint büntetéses jellegű.⁵⁵ Ültek benne befogottak, letartóztatottak, ítéletre várók és elítéltek egyaránt. Fiatalok, idősök, alkalmi bűnbe esettek és megrögzöttek, kis zsebmetszők és halálos bűnért lakolók. Tömlöcöt a dolgok logikájából fakadóan többnyire az első fokon (is) eljáró törvénykezési fórumok mellett tartottak. Az ilyen törvénykező székek pedig a végrehajtó hatalommal szorosan összefonódva, a törvényhatóságok vagy magánföldesúri joghatóság mentén szerveződtek. Büntetőjog-történeti közhely, hogy a börtön a történelem legbonyolultabb és legköltésesebb szankcióneme, ami a többi büntetéshez képest sokáig kivételessé tette a büntetőtörvénykezésben. S aligha csodálkozhatunk azon is, hogy a társadalom perifériájára sodródott bűnözőkre a hatóságok vajmi kevés figyelemmel voltak. Az anyagi feltételek biztosításával még kevésbé álltak jól.⁵⁶ A tömlöcök többnyire föld alatti vermek voltak, rothadt, bűzös levegőjű, sötét és mocskos helyiségek, ahol jobbra még az elkülönítés legminimálisabb feltételeit, a fogvatartottak nemek vagy korcsoportok szerinti szétválasztását sem biztosították. Miután minden rendű-rangú bűnelkövető összezárva töltötte bizonytalan számú hátralévő napjait, a társadalom szemében a tömlöcbe kerültek válogatás nélkül becstelenné váltak. A súlyos kriminálisok magukkal rántották a talán véletlenül megessettek is, a visszatérés a társadalomba mindegyikjük számára szinte lehetetlen volt.⁵⁷ Híven jellemezte a helyzetet Bölöni Farkas Sándor, az 1831-ben Amerikát beutazó erdélyi kormánybiztos hivatalknok, aki nemes egyszerűséggel a magyar tömlöcöket „a megromlott erkölcsök szemétházai”-nak nevezte, melyekben „mint gonoszság iskolájában” a fogvatartottak „a státus költségén” tanítják ki egymást a gonoszságra. E börtönök nem jók másra, mint átmeneti megoldásra „hová egy időre kihányatik a társasági életet megvesztegető rothadt rész”. És ahelyett, hogy a fogvatartott felkészülhetne a büntetése letöltését követő tisztességes, munkás létre, „henye élet unalmi közt” a sanyarítások, kínzó állapotok és „a botozások közt megutálva a bosszúálló törvényeket és az őtet megalázó s kebeléből kirekesztett emberiséget, új elkéséredéssel tér meg az életbe, visszabosszulni az őtet üldözőket.”⁵⁸ Bölöni Farkas Sándor benyomásai akkor formálódtak írássá, amikor módja volt az

⁵⁵ MEZEY Barna: *Régi idők tömlöcei. (Büntetések, börtönök, bakók)* Budapest, 2010. Rubicon Ház Bt.

⁵⁶ BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Szabadságvesztés-büntetés a középkori Magyarországon, különös tekintettel a fejedelmi Erdélyre In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.) *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből*, Budapest, 1998. ELTE Magyar Állam-és Jogtörténeti Tanszék, 40.

⁵⁷ MEZEY Barna: Egy új fogvatartotti kép kialakulása 1843-ban. In *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára.* (szerk.: KIS Norbert, PERES Zsuzsanna) Budapest, 2017. Dialóg Campus, 275.

⁵⁸ BÖLÖNI FARKAS Sándor: *Utazás Észak-Amerikában.* Kolosvárt, 1834. Ifiabb Tilsch János tulajdona, 118.

amerikai fogházak működésével megismerkedni, s szembesülnie kellett hazája végtelen elmaradottságával. „...valyon maga a’ magyar oka e’ hátramaradtának a’ mívelt világból? Miért, hogy e nemzet csak örökös messze rémlő vágyás közt eped?”⁵⁹ A haladás amerikai bizonyítékai és Magyarország általa jól ismert elmaradása közötti távolságot értelmezve, lelkesedés és elkeseredés között hanykolódott utazónk. Akkor még senki nem sejtette, hogy útitársának, Béli Ferencnek „utazási emlékiül, tisztelete és barátsága jeléül” ajánlott útleírása valóságos börtönügyi forradalmat idéz elő Magyarországon.

A *fogházjavító mozgalom* kezdeteinél útjára indítói jellemzően nem szakmai, hanem politikai kérdésként kezelték a tömlöcügyet. Ennek egyik oka volt a fiatal liberális politikai elit fogékonysága a romantikus megközelítésekre. Maga a fogházjavítás ügyé válása egyébként egyik leágazása volt a harmincas években mind jellemzőbbé váló külföldjárásnak. Európa megismerésének vágya immár lehetőséggé vált, az oldódó abszolutizmus enyhítette a korlátozásokat, könnyebben lehetett útlevelhez jutni. A korábban ritkaságszámba menő külhoni utazások divattá váltak. A nemesség életmódjában robbanásszerű változás következett be, aki tehette, nyugat-európai és amerikai körutakat szervezett. A látogatások magától értődően felölelték mindazokat a helyeket és tereket, melyben a nemes (legyen az arisztokrata vagy vármegyei köznemes) mindennapos életében mozgott és dolgozott. Kimaradhatatlanok voltak a kulturális és műemléki látványosságok mellett a helyi és országos képviselői szervek, parlamentek, városházák, megyei központok, közigazgatási szervezetek, törvényszékek, közintézmények. Ebbe a körbe igazodott be a fogházak és börtönök megtekintése is. Mellbevágó impresszió volt a mocskos, megyei tömlöcökhöz szokott vármegyei nemesek számára az architekturális és rezsimelemény, akár csak a rabokkal kapcsolatosan megfogalmazott javító filozófia, aminek Magyarországon nyomát sem lehetett látni. A rendi karc és a modern nyugati börtön kontrasztja sokak számára a legerősebb benyomás volt mind közül. Nem csodálható, hogy hívei és hirdetői lettek mindannak, amit a 19. század börtönrendszerei jelentettek Amerikában, Angliában, Franciaországban és Németországban. Ahogyan általában véve a kontinens nyugati felén és a tengeren túli államokban szerzett tapasztalatok hasznosítása a haladás alapjait képezték a hazai jövővíziókban,⁶⁰ a fogházjavítók is követendő mintaként értelmezték a nyugati börtönrendszereket, építészeti eredményeket, megismert rezsimeket. Bölöni Farkast

⁵⁹ BÖLÖNI FARKAS 1834. 121.

⁶⁰ POPOVA-NOWAK, Irina V. (2008): „The Odyssey of National Discovery: Hungarians in Hungary and Abroad, 1750–1850.” In BRACEWELL, Wendy – DRACE-FRANCIS, Alex (eds.): *Under Eastern Eyes: A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*. Budapest, 2008. CEU Press, 199., 211.

olvasva is egyértelmű, hogy ezek az úti vállalkozások egyben a Nyugathoz tartozás szimbolikus üzenetei voltak.⁶¹ S amennyire szimbolikus lett a nyugat börtöne a haladásban, legalább oly mértékben lett a liberálisok politikai szimbólumává az avitt rendi szerkezeteket jelképező uradalmi, vármegyei tömlöc. A tömlöc a maga szennyével, bűzével, rendszertelenségével és a benne sínylődők szenvedéseivel. Kiváló céltémája lett a szépirodalomnak, tárgya elbeszéléseknek és regényeknek. A magyar nyilvánosság kiszélesedése, a sajtó kibontakozása a fogházjavítók szerencséjére, ugyanerre az időre esett. A társadalomban igény volt a tájékoztatásra, az olvasóközönség kialakulása biztosította a hírlapok, divatlapok, tudományos folyóiratok kiadásának gazdaságosságát, rentábilissá tette a könyvkiadói vállalkozásokat is. Így a friss benyomásokkal hazatértek örömmel vetették papírra úti élményeiket, benne a fogházakban látottakkal,⁶² utóbb már szakmai tudósítások,⁶³ sőt kifejezett szakmunkák is megjelentek.⁶⁴ A fogházjavítók a liberálisok prominensei közé tartoztak, így azután a tömlöcügyet országos polémiává szélesíthették, akadémiai pályakiírásra juttathatták, sőt országgyűlési napirenddé is avathatták.

A negyvenes években fellángoló *fogházjavító vita*, a büntetőrendszer fölötti polémia, mint tudjuk, a büntetés-végrehajtás megújítását (értsd: a rendi tömlöcök felszámolását) a liberális politikai reformerek zászlajára tűzte. A polgári átalakulást előkészítő *politikai mozgalmak szintjére emelte* a börtönrendszer kérdését, s ezzel a reformok ügyét is. A büntetőjog átalakítása új lehetőségeket nyitott a politikai eszmék terjesztése számára is: a törvény előtti egyenlőség, a rendi különbségek csökkentése vagy eltüntetése, a választások demokratizmus a ott munkált az esküdtszéki javaslatban, a választott bizottságok követelésében, a büntetési rendszer megközelítésben, a tettalapú büntetési szisztéma körvonalazódásában.⁶⁵

S akkor még nem is említettük a szabadságvesztés-büntetés 18. századi forradalmát, melyből szervezen sarjadt ki *a modern börtönarchitektúra*. Az az építészet, mely kezelte (kezelni próbálta) az emberi jogok felvilágosodás

⁶¹ VENKOVITS Balázs: Kelet és nyugat határán: külföldi utazók Magyarországon és Debrecenben a 19. század első felében. *Debreceni Szemle*, 2017 (25) 4. sz. 481.

⁶² SZEMERE Bertalan: *Utazás külföldön. I–II*. Pest, 1840. Grindel Károly

⁶³ TÓTH Lőrincz: Angol börtönök 's a' pentonvillei mintafogház. *Athenaeum*, 1843. (7. évf.) II. 1. sz. 1–5. UGOD: Börtönügy. *Athenaeum*, 1841. (5. évf.) I. 60. sz. 945–949.

⁶⁴ BALLA Károly: *Vélemény a' büntetésmód javítása iránt*. Pest, 1841. Trattner-Károlyi.; EÖTVÖS József – LUKÁCS Móricz: *Fogházjavítás*. Pest, 1842 Heckenast Gusztáv; EÖTVÖS József: *Vélemény a fogházjavítás ügyében. Ns. Borsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez*. Pest, 1838. Heckenast Gusztáv., SZEMERE Bertalan: *Terve egy építendő javító-fogháznak a magány rendszer elvei szerint*. Kassa, 1838. Werfer Nyomda.

⁶⁵ Vö. MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995. Századvég Kiadó, (Jogtörténeti Értekezések 17.)

által körvonalazott filozofikus megközelítését, az új büntetésemlekek technikai feltételeit és a fogházjavítók filantróp igényeit. Tette mindezt úgy, hogy egybevetette a deklarált állami célokkal.

Az Akadémia a börtönügy alakításáért

A Magyar Tudományos Akadémia alapszabálya („Alaprajza”) az intézet egyik fő céljaként határozta meg, hogy előmozdítja „a’ nemzet mostani állapotjához alkalmaztatott kérdések” megfogalmazását, és az ezekre adandó válaszok szorgalmazását, különösen „a’ tudományok és művészségek honnosítását”.⁶⁶ E tevékenysége keretében került sor az Akadémia X. nagygyűlése által megfogalmazott törvénytudományi jutalomkérdés meghirdetésére 1839-ben. E szerint „Határozassék meg a’ büntetés értelme és célja; adassanak elő annak biztos elvei, ’s ezekhez alkalmazható nemei; fejtessék meg, találhat-e köztük helyet a’ halálbüntetés, és mely esetekben, miképpen, és mily sikerrel gyakoroltatott ez a’ régi és újabb népeknél, különösen hazánkban?”

Ezzel a döntésével az Akadémia lényegében honosította a halálbüntetés-vitát, s függetlenül a kodifikációs folyamatoktól, sőt némiképpen megelőzve azt, a közbeszéd tárgyává is tette az abolicionista gondolatokat.

Az 1841. március 21-ében megszabott határidőre beérkezett 12 pályamunkát Stettner György, Szalay László és Szlemenics Pál bírálta, aminek eredményeképpen Szemere Bertalan munkáját a XII. nagygyűlésen a legjobbnak és koszorúzott pályamunkának nyilvánították, melyet Schedel Ferenc titoknok 1841. december 27-én kelt előszavával a tudós társaság nyomtatásra és közzétételre méltónak találta.⁶⁷ A második helyre rangsorolt pályamű „tiszteletdíj melletti nyomtatásra érdemesített.”⁶⁸ Szemere kötete abban a hónapban jelent meg, amikor a választmány megkezdte tárgyalásait a halálbüntetésről. Feltehetően nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Szemere munkája jelentős forrásul szolgált a magyar nyelven tájékozódni próbálóknak. Amúgy a választmány majdani jelentésében és az országgyűlési argumentációkban nem kevés szerepet játszott az amúgy abolicionista elveket magáénak valló Szemere Bertalan.

⁶⁶ A Magyar Tudós Társaság Alaprajza. 4. Jutalomkérdések. In KÓNYA Sándor (szerk): „...Magyar Tudományos Akadémia állíttassék fel”... Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990. Budapest, 1994. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára, 65.

⁶⁷ SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösbben a halálbüntetésről*. Budán, 1841. A Magyar Kir. Egyetem betűivel.

⁶⁸ SÁRVÁRY Jakab: *A’ büntetésről, ’s különösbben a’ halál büntetésről*. Pest, 1844. Eggenberger. (Törvénytudományi pályamunkák 2.)

Személyes tapasztalatok

Az 1843-as kodifikáció kapcsán Carl Joseph Anton Mittermaier sok alkalommal idézett véleménye a magyar büntető törvénykönyvi javallatról⁶⁹ egyfajta magyarországi társadalmi és törvényhozási helyzetelemzéssel kezdődik. Ennek során méltatva a magyarok befogadó attitűdjét és nemzeti elkötelezettségét, azt is megjegyzi, hogy „a' *mívelt magyar nagy utazásokat teszen Európában*” mely fogékonnyá tette a politikai és szakmai eliteket „a' *külföld haladása, nevezetesen a' törvényhozási intézkedések iránt*”.⁷⁰ A nyilván Pulszkytól és/vagy Szalaytól nyert információ különösen a börtönügy megreformálása kapcsán helytálló volt. A magyar reformkornak országossá lett szokása, a külhoni utazásokon szerzett tapasztalatok leírása, összegzése és megosztása a fogházjavító mozgalom kibontakoztatásában alapvető jelentőségű lett. A harmincas és negyvenes években, aki tehetett, utazott. Legyen arisztokrata, vármegyei köznemes vagy városi polgár. Nyugat-Európa és az Egyesült Államok közjogi fejleményei a kor reformereinek a korszerűt jelentették, az ott megtapasztaltak a követendő mintát vázolták fel.⁷¹ Ezek a vállalkozások egyszerre voltak megismerő, ismeretet nyújtó, modellkínáló tanulmányutak és egyben a Nyugathoz tartozás szimbolikus üzenetei.⁷² A nagy modernizációs kísérlet, a polgárosodás, a haza és haladás összekapcsolása feltétele volt a megismert teóriák és gyakorlatok átültetésének a hazai talajba.

A francia konszolidációt követő engedékenyebb bécsi útlevel-politika kedvezményezettjei először Londont és Párizst célozták meg. Természetes dolog volt a német államokat bejárni, de többen az Egyesült Államokba is eljutottak. Ami korábban az arisztokrata családok fiai számára szokásszerű volt, az – igaz rövidebb terminusra, de – immáron kijutott a köznemeseknek is. Ennek köszönhetjük Bölöni Farkas Sándor és Szemere Bertalan útleírásait, de sokak kisebb-nagyobb élményeit is, melyek teljesebb vagy részlegesebb benyomásokot keltettek a majdani kodifikátorokban és politikusokban.

A szakirodalom egyöntetű vélekedése szerint a fogházjavító mozgalom úttörőjének Bölöni Farkas Sándor tekinthető.⁷³ Bölöni észak-amerikai útjáról készült útinaplójában közzétette a megtekintett amerikai büntetés-végrehajtási intézetekben nyert élményeit. Nyers őszinteséggel számolt be szembesüléséről, amit a korszerű, humánus, jól szervezett amerikai börtönrendszer, a célszerű építészeti környezet és a magyar tömlöcgyakorlat egybevetése során át kellett

⁶⁹ MITTERMAIER: *A magyar büntetőtörvénykönyvi javaslatról*. Pest, 1843. Heckenast Gusztáv.

⁷⁰ MITTERMAIER 1843. I.

⁷¹ POPOVA-NOWAK, Irina V.: A nemzet felfedezésének Odüsszeiája. Magyarok Magyarországon és külföldön, 1750–1850. *Korall*, 2006. 26. sz. 128.

⁷² VENKOVITS 2017. 481.

⁷³ TARDI Lajos: *Kis magyar történetek*. Budapest, 1986. Kozmosz Könyvek, 196.

élnie.⁷⁴ Művében leírta a humanizált büntetési rendszert, a testi büntetést és a béklyókat nélkülöző szabadságvesztés szankcióját, a büntetés hatékonysága érdekében tett intézkedéseket, az elítélte kép megváltoztatását, a rabjogok és a rabmunkáltatás javítási cél érdekében állítását. Híve lett a fogvatartottak elkülönítésének és elszigetelésének, a magányos elmélkedések rendszerének, a munkáltatásnak és a lelki gondozásnak. Szemere Bertalan 1836-ban Nyugat-Európában tett útja során bejárta Franciaországot, Nagy-Britanniát, Írországot, megfordult Németalföldön, Belgiumban, Svájcban, a Rajna-vidéken és Bajorországban, megtekintette és elemezte a kontinens jó néhány korszerű büntetés-végrehajtási intézetét. Járt Párizs, London, Edinburgh, Glasgow fegyházaiban, szemügyre vette a modern porosz fegyintézeteket. A fogházjavítás hívei, majd később a börtönrendszerről polemizáló politikusok akár meghivatkozták, akár nem, fő forrásuknak tekintették a munkát. A mű statisztikai adatokkal és pontos leírásokkal szolgált a fiatalkorúak porosz elkülönítő intézetéről,⁷⁵ a francia osztályozási rendszerről, a külön előzetes házról,⁷⁶ a Newgate, Westminster, Bridewell, Millbank és Coldbath Fields intézmények igazgatási és építészeti körülményeiről. Szemere ismertette a modern rezsimmelveket, elkötelezett támogatója lett a magányrendszernek.⁷⁷ Börtönügyi nézeteit a cenzúra tétovázása okán a végül csak 1840-ben publikált útleírásból, mintegy előzetesen kivonatolva egy szakvéleményben külön is összefoglalta, melyet a vármegyei tömlörendszer javítására szánt.⁷⁸ Akárcsak Tóth Lőrinc, aki a Coldbats Fields-i fegyházban tapasztaltak alapján vált az auburni megoldás kritikusává.⁷⁹ Utazóink a nyugat-európai és észak-amerikai börtönrendszerek és az ezeknek megfelelően létesített fegyintézetek tanulmányozásával és közvetlen tapasztalataik összegzésével siettek a kibontakozó fogházjavító mozgalom segítésére.

Lugossy József Függelék a fogházjavítási tárgyhoz⁸⁰ című értekezésében a társadalomnak segélyezésre szorulóit négy osztályra osztotta. Az ínség három kategóriájába sorolta az elmezavarodottakat, a testi nyomorodottakat, az elszegényedetteket, illetve az erkölcsileg elszerencsétlenedetteket, kiket „a gonosztevők” osztályaként” nevezett meg. Ahogyan ő látta, az első három osztályba tartozók, bármennyire nyomorult állapotba kerültek is, mindig számíthattak a társadalom jótékony segélyezésére, szemben a negyedikkel. A vétkeseknek

⁷⁴ BÖLÖNI FARKAS 1834. 118.

⁷⁵ SZEMERE 1840. I. 73.

⁷⁶ SZEMERE 1840. I. 259.

⁷⁷ SZEMERE 1840. II. 69.

⁷⁸ SZEMERE 1838.

⁷⁹ TÓTH 1843. 2. köt. 1.

⁸⁰ LUGOSSY József: Függelék a fogházjavítási tárgyhoz. *Athenaeum*, 1839. második félév 7. sz. 97–103.

bélyegzett gyanúsítottakat vagy elítélteket a társadalom, „vegyesen és irgalom nélkül taszítá le a valódi gonosztevőkkel együtt a sötétség, tisztátalanság’ és elvettetés’ amaz irtózatos helyére, mellynek neve tömlöcz”, hogy ott martalékaúl váljanak „a’ mélyebben sülyedés’ és bűnragály’ veszélyének, az emberiség elleni boszúforralás’ és kétségbeesés’ tépősólymainak”.⁸¹ Aligha hihető, hogy ebből a pokolból, ha a „baromiségig süllyesztett” fogvatartott kiszabadul, az ne még romlottabban, még felkészültebben és még határozottabban készülne bűnös életének folytatására. Sőt a gyakorlat szerint „a’ fenytő hatáság ellen dühvel tajtékozó fenevadat” látnak a porkolábok szabadulni. A 19. századig kellett várni arra, hogy megérkezzen a válasz „a büntetve javítási irány” képében, a javító fogházak intézményes megjelenésével. Lugossy egyenesen „óceán - túli szózat”-nak nevezi az új irányzatot, melyről „közönségesen tudva van, milly örvendetes visszhangot talált ez agg Európa’ művelt statusiban.”⁸²

Szerzőnk a börtönügyi reformmozgalmak egy mellékkérdéséhez kívánt megjegyzéseket fűzni, mely ugyanakkor az új javító koncepció egyik fontos eleme lehetett: a rabsegélyezéshez. A börtönből a szabad világba lépő, a társadalomba visszaengedett, büntetését letöltött szabaduló rendkívüli nehézségekkel találja szemben magát, ha támasz nélkül marad. „Hasztalan néz körül a’ világban, hogy becsület’ útján szerezzé élelmét: egyfelől bizodalmatlanúl záródnak be előtte a’ tisztességes kereset’ ösvényei, ’s majd a’ beköszöntő szükség hathatósan emlékezteti őt elhagyott állapotjára; másfelől bizonytalan, ingatag állása a’ polgári társaságban, az iménti büntetés’ friss bélyeghelye homlokán, a’ világ’ részvétlen hömpölygése.”⁸³ Lugossy tapasztalatai szerint mindazt, amire az elbocsátott fogolynek szüksége lehet, (pénzsegély, munkalehetőség, élelem, a „meleg emberi bánás,” az oktatás, tanácsadás, lelki vigasz, közvetítés a társadalom felé) a hatóságoktól nem várható el. Ezt, miként erősen tanácsolja, a javító börtönrendszerek kísérőjelenségeként Amerikában és Nyugat-Európában megtapasztalt társadalmi szervezetek, jótékony rabsegélyező egyletek létrehozásával oldhatja csak meg a társadalom. „Senki sincs pedig elzárva e’ szép vállalatbani részvehetéstől” – írta szerzőnk – „kiki polgári állása ’s családi viszonyaihoz képest teheti áldozatát az intézet’ oltárára; ki idejét nem áldozhatja, vagy magát körülményei miatt az intézet körüli közvetlen munkásságra nem ajánlhatja, az lépend az adakozók’ vagy segédelmezők’ osztályába, míg mások inkább személyesen, mint fáradozó vagy ápoló tagok gyámolíthatják a’ célba vett ügyet. Természetes dolog, hogy magaslelkű hölgyek’ részvétele mindegyik osztályban, ’s különösen az utolsóban, nem ölbéliek’ ápolását

⁸¹ LUGOSSY 1839. 99.

⁸² LUGOSSY 1839. 100.

⁸³ LUGOSSY 1839. 100.

illetőleg, múlhatlanul szükséges.”⁸⁴ Ami a nyugat-európai fejlemények egyik fontos információjaként szolgált Lugossy írásában, az a brémai rabsegélyező egyletre történt hivatkozás, melynek kapcsán, mintegy közleménye függelékeként, közölte a Verein für entlassene Strafgefängene rendszabályait.⁸⁵ Az egyesületet egyébként 1837. november 23-án alapította Georg Gottfried Treviranus, a St. Martini templom lelkésze. (Nevéhez fűződik az ún. kisebb Frauenvereines alapítása 1814-ben és a nagyobb Frauenvereinesé 1816-ban, valamint a férfiak betegsegélyező egyesülete 1840-ben és további 20 egyesület életre hívása. Az elhagyatott gyermekek számára a szintén általa alapított „Ellener Hof” később mintájává vált a hamburgi Rauhes Hausnak, a sérült és kiszolgáltatott gyermekek menhelyének.) Az atheneumbéli hivatkozás a brémai rabsegélyező egyletre egyben annak is bizonyítéka, hogy a magyar szakirodalomban naprakészen figyelemmel kísérték a tőlünk nyugatra történeteket a fogházjavítás ügyében.

Akadtak, akik pusztán csak úti élményeiket fogalmazták publikálható információkká, s voltak, akik részben továbbgondolva a látottakat, részben tapasztalataikhoz hozzáolvasva a rendelkezésre álló küllhoni szakirodalmat, már megoldásokat kerestek. Balla Károly, Eötvös József, Lukács Móric, s később Szemere Bertalan kivezető utak után kutattak. Olyan utak után, melyeket járva Magyarország kimozdítható volt a mérhetetlen elmaradottságból, s amelyek a tömlöcvilágtól a modern börtön javító rezsimjéig vezettek. Voltak, akik a reformokat a gyakorlat oldaláról közelítették, s voltak, akik a liberalizmus eszmei-politikai szemszögéből tekintettek a szabadságvesztés-büntetésre. A céljuk azonban többnyire azonos volt: a korszerű börtönmodell megteremtése Magyarországon. Ehhez pedig égető szükség volt a küllhoni tapasztalatokra.

Tudományos tájékozódás

Eötvös József és Lukács Móricz *Fogházjavítás* című munkájuk szinopszisában többek között úgy foglalták össze feladatukat, hogy „a’ közönség által alig ismert dolgozatainkból, részint azokból, mik a’ külföld tudósai által a’ büntető-rendszer javítása iránt mondattak, azt mit a’ szőnyegen fekvő kérdés megértésére szükségesnek véltünk, összeálítók; más czélunk nem volt, mint hogy a közönségnek leginkább azon részét, melly utasításai által a’ törvényhozásra befolyással bír, mielőtt határozniok kell, a’ mennyire lehet, tökéletesen

⁸⁴ LUGOSSY 1839. 101–102.

⁸⁵ LUGOSSY 1839. 103.

felvilágosítsuk...”.⁸⁶ Ez a tömör összefoglalás egyben a fogházjavító mozgalom tudományos ars poeticája. Aki a korszakban börtönüggyel foglalkozott, alapvető célkitűzésként kezelte a nyugati tudományos irodalom megismerését és megismertetését.

Hegedűs Sándor Vas vármegyei főmérnök dolgozó intézeti koncepciójának sarkalatos pontja volt a bűnözőkről vallott felfogása, melyet a Vas vármegye közgyűlése elé terjesztett tervezetében is kifejtett.⁸⁷ Álláspontja szerint minden társadalomban megtalálható az az osztály, mely „a’ köz czélnak ellene szegülvén”, gonoszságokat követ el és a bűnözés útjára tér. De vallja, hogy a bűnözők gyakran csak azért lesznek „a’ társaság ostromaivá”, mert elmaradt neveltetésük miatt nem találták meg a megfelelő irányt a hasznos léthez. Ezért állítja, hogy míg a korábbiakban a büntetés csak megtorlást szolgált, ma már, a művelt nemzetek nem engedhetik meg maguknak azt, hogy ne próbálják meg a vétkeket jó útra vezetni. Ezzel összefüggésben igyekezett tisztázni a büntetés célját. Reformter társaihoz hasonlóan éles határt húzott múlt és jelen között. Igaz, nem annyira határozottan, mint Eötvös, de úgy vélekedett, fel kell hagyni a múlt gyakorlatával, mint például a „gonosztevőkkel bánás” keménységével és szigorúságával. Ehelyett a felvilágosodás és a műveltség követelményeinek megfelelően a vétkesnek megjobbítása, hasznos polgárrá formálása lehet csak az elfogadható álláspont.⁸⁸ Erre tér vissza a tömlöcbüntetés céljáról elmélkedve is. „Balvéleményben van a’ emberiség nagy része a’ tömlöcpezés mint egyéb büntetések’ célja iránt. Úgy tekintik azokat igen sokan, mint a’ törvényeknek bosszúálló szereit”. Ő úgy látja, hogy miután a bosszú „isteni törvények által tilalmazva lévén” helytelen ez a felfogás, csak a társadalom hasznos tagjává formáló büntetés a követendő és követhető.⁸⁹ Ez vezette el azon vizsgálódáshoz, hogy „mit kell, de főképp mit lehet elfogadni abból, amit a külföld már tapasztalásból jónak talált?” Nem bajlódott különösképpen az egyedi bizonyítással, sommásan megállapította, hogy „a’ köztapasztalás szerint” a munkáltatás kérdésében és az Amerikai Egyesült Államokban gyakorlatba vett két elzárási koncepció, a pennsylvaniai és az auburni rendszer kínál megoldásokat. Egyértelműen a munkáltatás és az elkülönítés mellett állt. Nem tudott dönteni egyértelműen a teljes magányrendszer, illetve az éjjeli elkülönítés rendszerre között, de a magányosság fontosságát elsőrendűnek találta. Vélekedése szerint az ember a magányban tanul gondolkodni, itt kezdi vétkét gyűlölni,

⁸⁶ Reform a’büntető törvényhozás körében! Fogházjavítás. Írták Báró Eötvös József és Lukács Móricz. In MITTERMAIER 1843. 41–42.

⁸⁷ HEGEDŰS Sándor: *Tekintetes Vas vármegyének újan épített börtönei’ s abban felállított javító intézet’ története. Kezdetétől tökéletes kifejléséig, jelen állapotjával együtt*. Kőszegen, 1841. Nyomatott Reichard Károly betűivel, 7. „Alapvélemény a dolgozói intézet szerkezetéről”.

⁸⁸ HEGEDŰS 1841. 8.

⁸⁹ HEGEDŰS 1841. 9.

lelkiismeret-furdalásai itt ébrednek, s ami a legfontosabb: egyik gonosz ember a másiknak nem árthat. De hogy meg ne tébolyodjon, munkát kell a kezébe adni. Munkát, mely lefoglalja, s amely fegyelmezi. Ebben a vonatkozásban kedvezőbbnek ítélte a hallgatórendszert, minthogy ebben a verzióban jobban kifejti hatását a munka. Szorgalmat, rendet, fegyelmet, mértékletességet, munkásságot, pontosságot tanul az elítélt. Olyasvalamiket, amivel korábbi életében aligha találkozhatott.⁹⁰ A teoretikus elvárások között fogalmazta meg a nagyon is tengerentúli eszmét, mely Magyarországon ez idő tájt kezdett terjedni, a fogvatartottak kezelésének egyenlőségét. Hegedűs elutasította a nemesek, vagyonosabbak külön elbírálását és kedvezőbb kezelését.⁹¹

Zsoldos Ignác, akinek a neve kevésbé vetődött föl a fogházjavítók között, egy lényegében igazságügyi igazgatási-rendészeti munka részeként tette közzé nézeteit a fogházjavításról és általában a fogházakról.⁹² Ahogyan írta, a fogház jellegét az határozza meg, hogy egyszerre „bűnhesztő” vagyis a büntetés, a rossz, a szenvedés színhelye, ugyanakkor (s ez a kor tanítása) a javítás terepe is. Zsoldos szakmai olvasmányai alapján adott részletes összefoglalót arról, miként kell alakítani a börtön belső rendjét. Ebben fő szempont az emberséges elhelyezés (légtér, fűtés, szellőztetés, világosság mellett) a tisztaság. „A’ börtönök rendesen naponként kisépertetnek és szellőztetnek”. A rabokat „többször”, de felvételtkor mindenképpen fűrésztik, tiszta ruhacseréről gondoskodnak. A rabok sétálását, szabad levegőn tartózkodását is meg kell szervezni. Nem túl bőséges („felesleges elégtelenség vagy éppen dobzódásig nem terjesztetik”), de tápláló ételmelet kapnak. Italul csak víz jár, ha csak az orvos másként nem rendeli.⁹³ A könyv utolsó részében Zsoldos Ignác Nikolaus Heinrich Julius művei⁹⁴ alapján veti össze a közbeszédben forgó két amerikai börtönrendszert, alapvetően az auburni felé hajolva, majd Julius álláspontját akceptálva végül is a magányrendszer mellett érvelve. Érvei, indokai Juliustól származnak. Mindezzel együtt munkáját azzal a következtetéssel zárta, hogy anélkül, hogy a nép műveltségének emeléséről, a népnevelésről gondoskodnánk, megoldva a bűnözés problémája nem lesz; addig a statáriumok, az erőszakos durva büntetőjog csak még erősebb gonoszságra készítet majd. „Míg fogházaink mostani szomorú állapotjukban meghagyatnak, a honi közbátorság tökéletes bizton létét csak a czélt eszköz nélkül képzelő lehetne szerencsétlen állítani.”⁹⁵

⁹⁰ HEGEDŰS 1841. 12–14.

⁹¹ HEGEDŰS 1841. 15.

⁹² ZSOLDOS Ignác: *Néhány szó a honi közbátorságról*. Pesten, 1838. Trattner-Károlyi, 72.

⁹³ ZSOLDOS 1838. 78.

⁹⁴ JULIUS, Nikolaus Heinrich: *Vorlesungen über die Gefängnissskunde*. Berlin, 1828. In der Stuhrschen Buchhandlung; JULIUS, Nikolaus Heinrich: *Nordamerikanische sittliche Zustände. Nach eigenen Anschauungen in den Jahren 1834, 1835 und 1836*. Leipzig, 1839. F. N. Brockhaus.

⁹⁵ ZSOLDOS 1838. 98.

A VÁLASZTMÁNYI MUNKÁLATOK

A törvényhozói tudatosság megerősödésének egyik mellékjelensége volt a korábbiaknál hatékonyabb törvény-előkészítés és a szakmai *választmányi munkálatok* természetessé válása. Jól ismert, hogy korábban a rendek hangosan tiltakoztak az országgyűlési tárgyalások „idegen módon” (értsd: bizottsági munkálatokkal) történő bonyolításához.⁹⁶ Ezen az ellenálláson ütött részt az 1712. évi kísérlet során eszközölt választmányi előkészítés, és stabilizálta azt az 1790. évi országgyűlés rendszeres bizottságainak kiküldése. A reformországgyűléseken azután bevett gyakorlattá vált a törvényjavaslatok választmányi előkészítése. A választmányok tagjai többségükben, érzékelve szerepük fontosságát, láthatóan felkészülten, alapos érvekkel felszerelve indultak az ülésekre, koncepcionálisan alapozott terveket támogatva. Ennek egyik látványos bizonyága volt a büntetőrendszer kidolgozására kiküldött választmány munkálata. A célkitűzés alapvetően szakmai volt: a választmány feladatává tette a törvénycikk az 1827-ik évi országgyűlésből kiküldött országos választmány által javaslatképpen bemutatott büntető törvénykönyv átvizsgálását. Az országgyűlés javaslatot várt arra nézve, hogy annak „tökéletesítésére mik kívántatnak”, s előírta, hogy „mind ezekről készítendő munkálatát a legközelebbi országgyűlésnek okvetetlenül bemutatni köteleztessék.”

A *börtönügy jelentőségét* két jellegzetesség is kihangsúlyozta. Egyfelől eredetileg az volt a Választmány feladata, hogy „javaslatot készítsen az Ország különös körülményeihez képest azon rendszernek legcélrányosabb módon mi alakban lehető alkalmazása – az e végből szükséges fogházaknak hol, mennyi számban s mi módon felállítása – azoknak felállítására, belső igazgatására s fenntartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közelítő kiszámítása felől...” Vagyis a börtönrendszer jogi és technikai-gazdasági feltételeinek

⁹⁶ BÓNIS 1936. 7–8.

kimunkálására kapott instrukciókat.⁹⁷ Másfelől a magyar joghistóriának első, önálló, törvényi szintű, teljes büntönügyi szabályozása volt ez, melyhez hasonló kodifikációs törekvése egészen a 21. századig várni kellett.⁹⁸

A büntető kodifikációt elrendelő törvénycikk szövegezői tudatában voltak annak az alapvető ténynek, hogy a büntető- s javító rendszer a büntető törvénykönyvvel „válhatatlan kapcsolatban” áll, s egyiket a másik nélkül szabályozni értelmetlen. Az új eszmék, az emberi jogok új felfogása, a polgári büntetőjog alapelvei többek között a büntetés-végrehajtásban nyertek megvalósulást. A büntető kodifikáció pedig, mely az újkor termékeként a 18–19. században teljeseedett ki, szemben találta magát a büntetési rendszer alapvető átalakulásával is. Az egymástól látszólag független döntések olyan koncentrált problémacsomagot idéztek elő, mellyel az országos választmány még csak megbirkózott valahogy, de az országgyűlésnek, mint látni fogjuk, beletört a bicskája.

A nemzetközi tendenciákkal is összefüggésben a felhatalmazás úgy szólt, hogy a választmány a büntönrendszerre tett javaslata mellett vizsgálja át az 1827. évi bizottsági javaslatot is, és tegyen javaslatokat az esetlegesen szükséges korrekciókra. A választmány ezzel szemben úgy döntött, hogy a teljes büntetőjogi területet is törvénytervezet-alkotó tevékenységébe vonja. A megbízást a lehető legszélesebben értelmezve nem csupán a büntönügyi javaslatot készítette el, hanem egy teljes, új büntetőködext is letett az asztalra, sőt, az anyagi és végrehajtási jogtól függetlenül egy büntető perjogi tervezet is tárgyalás alá került. Szükség is volt erre a teljességre, hiszen a kodifikátorok a büntetőjog teljes megújítására vállalkoztak. A modernizáció pedig elképzelhetetlen volt úgy, hogy a modern büntönök egy rendies büntetési rendszerbe kerültek volna, vagy a korszerű anyagi büntetőjog a régi törvénykezési gyakorlatba illeszkedett volna be. A büntönügy jól járt ezzel a megoldással, hiszen a büntetés-végrehajtás jó néhány keretrendelkezése hagyományosan a büntető törvénykönyv része (a büntetési nemek, a büntetés kiszabás, hatálykérdések stb.), de például a letartóztatás vagy az ítélet nélküli fogva tartás feltételeit már a bűnvádi perrendtartás formulázta.

*

A büntönügy szabályozása során a kodifikátorok a legfrissebb, és akkor haladóknak tartott nyugati eszmék és gyakorlatok ismeretében és azok felhasználásával szövegezték meg a törvényjavaslatokat. A „javító rendszer” *behozatala* olyan témája volt az országgyűlésnek, melyben a pártok is többnyire egyetértettek. A választmány tagjai között ritkán alakult politikaivá a vita, végig szakmai

⁹⁷ 1840. évi V. tc. 1. §

⁹⁸ PALLÓ József: *A magyar büntönügy kodifikációs csomópontjai*. Budapest, 2019. Dialóg Campus

mederben lehetett tartani az argumentációt. Mindenesetre sok mindent kifejez Szerencsy István personalis kijelentése a tárgyalások kezdetén, miszerint „a mostani büntető mód oly rossz: hogy annak meg kell változnia”.⁹⁹ A királyi személynök hivatalosság volt, a kormányzat képviselője a törvényhozásban, távolról sem tekinthető ellenzékinek. Ha már a konzervatív erők is ilyen erővel és elkötelezettséggel láttak munkához, jó oka volt az ország közvéleményének gyökeres reformot várni. Ekkor már a felvilágosodás és a liberalizmus méltóság- és szabadságkonceptiójának eredményeként kialakult börtönmodellt adaptálhatták a magyar szakemberek, így a politikai törekvésekkel is találkozó reformtendenciák izgalmas kérdéseket vetettek fel. A korszak vezérkérdése, a törvény előtti egyenlőség mentén igényelt humánus kezelésmód és különösképpen az igazságosság követelménye alapszempontrá vált a viták során.

Az országos választmány alakuló ülését Pesten tartotta, 1841. november 28-án, 1842. január 3-án választották meg a három törvényjavaslatot kidolgozó három alválasztmányt, melyek munkálataik eredményét november 14-én mutatták be az országos választmánynak. 1843. március 19-én, az országos választmány hatvanadik ülésén történt meg a véglegesített szöveg jóváhagyása, hogy másnap, a munkálatok lezárását követően az országgyűlésnek továbbítsa az elnöklő országbíró a jóváhagyott végső szövegjavaslatot.¹⁰⁰

Az elvlajstrom

Már a tárgyalások kezdetén tapasztalható volt Deák Ferenc határozott koncepciózus állásfoglalása a feladatok ügyében. Világos és gyakorlati iránymutatásai vezették a választmányi munkát. Az első ülésen ő kezdte meg az ügyrendi polémiát, és az érdemi tárgyalások kezdetén ő tett javaslatot a tárgyalások alapjául szolgáló elvlajstrom kidolgozására.¹⁰¹ A Választmány ezért döntött második ülésén az alválasztmányok létrehozásáról, majd határozott az alválasztmányok által követendő egységes alapelvek megalkotásáról.¹⁰² Ennek alapján az országos

⁹⁹ Az 1840-diki 5-dik törvénycikkely által kiküldött országos választmány ülése. 1841-diki 5-dik ülés december 13-án. In *Az országos bizottság jegyzőkönyvei* (az ún. Szalay László féle feljegyzések. Továbbiakban *Feljegyzések 1843.*). *Anyaggyűjtemény* 1843. IV. 209.

¹⁰⁰ SZALAY, László *Verhandlungen der zur Ausarbeitung eines Strafgesetzbuches in den Jahren 1841–1843 niedergesetzten ungarischen Reichsdeputation*. In *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. Siebzehnten Band, X. Heidelberg 1845. Academische Verlagsbuchhandlung J.C.B. 188, 217. 5–212.

¹⁰¹ [1841-diki] 2-ik ülés december 2-án. *Feljegyzések 1843.* 193.

¹⁰² Az országos választmány II-dik ülése december 2-ik napján 1841-ik esztendőben. Jegyzőkönyv az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött és folyó 1841-ik év November hónap 28-ra összehívott országos választmány üléseiről. (Az 1840. évi V. törvénycikkely

választmány egy kiküldöttséget bízott meg az alapelvekről szóló határozatok előkészítésével, hogy a tárgyalás hamaritása végett [...] az egész munkálatban előfordulható elveket minden véleményadás nélkül írja össze, és azokat a Választmány elé terjessze”.¹⁰³ A bizottmány tagjai gróf Teleky László, Deák Ferenc, gróf Desseffy Aurél, báró Eötvös József, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc és Zarka János ítélőmester lettek.¹⁰⁴ A büntető kodifikáció megközelítéseire rávilágít az a rövid szövegváltás, mely Zsedényi és Deák között alakult ki a kiküldöttség munkamódszerére vonatkozóan. Zsedényi el akarta érni, hogy az országos választmány határozatban mondja ki, vagy legalább foglalja jegyzőkönyvbe, hogy a kiküldöttség „tekintettel legyen az eddigi gyakorlatra”. Deák ezt egyszerűen „lehetetlennek” nyilvánította.¹⁰⁵ Ebben az egy szóban megtestesült a korszerű reformokat képviselő irányzat felfogása. Az a kodifikáció, amire Deák Ferenc és elvbarátai törekedtek, nem volt összeegyeztethető a korábbi büntetőtörvénykezési praxissal, még kevésbé a tömlöcztetési gyakorlattal.

Az előleges alapkérdések tisztázásával megbízott kiküldöttség egy hét alatt elkészítette az elvlajstromot,¹⁰⁶ s azt az országos választmány elé terjesztette.¹⁰⁷ A kiküldöttség Szalay feljegyzései szerint 23 főelvre tett javaslatot,¹⁰⁸ mely azután irányt szabott az országos választmány tárgyalásainak. Az alválasztmány nem tételes elvekre tett javaslatot, hanem elvek rögzítésével kapcsolatos kérdéseket terjesztett az országos választmány elé.¹⁰⁹ Ezzel megkezdődött az alapelvek tárgyalása.¹¹⁰

A büntetőhatalom monopóliuma

A választ igénylő problémák sorozata egy általános, a büntető törvénykönyv valamennyi részét illető elvi tétel tisztázására irányuló kérdéssel kezdődött. Miután a börtönök fenntartása alapvetően a bíráskodás kérdésköréhez tartozott, eldöntendő volt, hogy ki tarthat börtönöket, vagyis ki gyakorolhatja

---

által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentésének D/ melléklete) [továbbiakban *Jegyzőkönyv 1841–184*] Buda, 1843. A m. kir. Egyetem betűivel.5. Továbbá még SZALAY László: Előszó. *Mittermaier* 1843.V.–VI.

¹⁰³ [1841-diki] 2-ik ülés december 2-án. *Feljegyzések 1843.* 194.

¹⁰⁴ [1841-diki] 2-ik ülés december 2-án. *Feljegyzések 1843.* 193.

¹⁰⁵ [1841-diki] 2-ik ülés december 2-án. *Feljegyzések 1843.* 193.

¹⁰⁶ Az alválasztmány által meghatározott elvek és kérdések [továbbiakban *Elvlajstrom 1843*] In: *Mittermaier* 1843. IV–VI.

¹⁰⁷ [1841-diki] 3-ik ülés december 10-én. *Feljegyzések 1843.* 195.

¹⁰⁸ SZALAY 1843. I VII.–IX.

¹⁰⁹ Kérdések sorozata. In *Anyaggyűjtemény 1843.* IV. 417. [továbbiakban: *Kérdések sorozata 1843*]

¹¹⁰ *Anyaggyűjtemény 1843.* II. 334.; SZALAY 1843. V.–VI.

a büntető hatóságot?¹¹¹ Az alválasztmányi jelentés jónéhány kardinális kérdésben radikális javaslatokat tartalmazott. Így a büntető hatóság gyakorlása kapcsán világosan megfogalmazta azt a korszerű igényt, hogy ti. a büntető hatalmat „a status csak maga gyakorolhatja”. Vagyis az a polgári büntető teóriában alapelveként formálódó officialitási tétel előképe jelent itt meg, miszerint *a büntetőjog gyakorlása állami monopólium*, büntetőügyekben eljárni joga és kötelezettsége az állam illetékes szerveinek van. Igaz, egyelőre nem volt még napirenden a bírói függetlenség a maga 1869-ben rögzített formájában, éle ekkor elsősorban még a földesúri büntető joghatóság ellen irányult.¹¹² Ebben a kérdésben jóformán nem is alakult ki vita. annál inkább a büntető hatóság esetleges kiterjesztése kérdésében. Zsedényi mindenkitől elvette volna a bíráskodás jogát, akik privilégiummal jutottak hozzá (értve ezalatt a vérhatalmat gyakorló földesurakat), ellenben megtartotta volna ott, ahol „törvényes jusoknál fogva gyakorolták”. Szerencsy István személynök a leghatározottabban ellenezte a földesurak büntető joghatóságát, miután „csak kevés gyakorolta a büntető hatóságot úgy, amint kellett.”¹¹³ Az alválasztmány kifejezett javaslata volt „a földesurak által úriszékeiken gyakorolt büntetőjog megszüntetése.” Az alválasztmány tagjai leszögezték, hogy a földesúrtól és tisztjeitől a földbirtokon tőlük alávetett helyzetben álló jobbágyok és cselédek irányában elfogulatlanság nem várható. Amiképpen a földesúri hatóság fenntartása ellehetetlenítené a gyökeres reformokat, már csak a börtönrendszer kiépítése okán is.¹¹⁴ Az állam büntető monopóliumának rögzítése határozott lépés volt a *törvény előtti egyenlőség* irányában.

Deák Ferenc e vita kapcsán világos koncepcióval állt az országos választmány elé. A büntetőhatalom az államot illeti. Ennek megfelelően az állam szerveinek tekinthető törvényhatóságok (vármegyék, kiváltságos kerületek, szabad királyi városok és a Tengermellék) büntetőtörvénykezési jogosultsága ebből következik. Minden más büntetőhatalom megszüntetendő. Csak azok juthassanak büntető joghatósághoz, amely hatóságoknak az országgyűlésben szavazati joga van. Harcba szállt Andrássyval, aki az önálló végrehajtó hatalommal bíró testületeknek adott volna jogosultságot. Deák „nem látja jónak

¹¹¹ *Kérdések sorozata 1843.* 417.

¹¹² Az országos választmány III-ik ülése december 10-ik napján 1841-ik esztendőben In: Jegyzőkönyv az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött és folyó 1841-ik év November hónap 28-ra összehívott országos választmány üléseiről. (Az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentésének D/ melléklete). Buda 1843. A m. kir. Egyetem betűivel [Továbbiakban: *Jegyzőkönyv 1841–1843.*] 6.

¹¹³ [1841-diki] 3-ik ülés december 10-én. *Feljegyzések 1843.* 195.

¹¹⁴ Az országos választmány III-ik ülése december 10-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 6.

azt az executiva hatalommal összekötni”.¹¹⁵ Végül is az országos választmány ebben az értelemben döntött. Megvonta a földesúri büntető joghatóságot az úriszékektől, és hasonlóképpen nyilatkozott az egyházi-nemesi praediális székek és nemesi községek bírói gyakorlatáról is. Láthatóan a bizottság törekvése egy lehető legegységesebb, világosan meghatározott hatáskörre korlátozott bírói struktúra kialakítása volt. Ennek eredményeképpen, némi korrekcióval a törvényhatóságok (vármegyék, szabad királyi városok, kerületek) nyerték volna el a büntetőbíráskodás jogát.¹¹⁶ Ebben a döntésben is felsejlett már a törvény előtti egyenlőség elve, ti. az *egységes bírósági rendszer* mögé hamarosan beigazították a kodifikátorok a mindenkire egységesen kötelező bűnvádi eljárás szabályait, nem is szólva a valamennyi polgárra egyaránt és egyformán érvényes büntetőjog rendszeréről.

A büntetőjog megközelítésének új szemléletére és a törvénykezési monopólium eddig érvényes felfogásának elutasítására jellemző, hogy az eljárásjogi elvi tételek megfogalmazása megelőzte az anyagi jogi kérdéseket. A 14 börtönügyi alapvető kérdést 32 eljárásjogi követte és csak azután jött 9 anyagi jogi. Ennek lehetett oka az is, hogy a korábbi büntető munkálatok során a legkidolgozottabb volt az anyagi jogi rész (hiszen szemben a büntetőjog kodifikációjával, a börtönügy rendszerszintű átalakulása új jelenség volt, az eljárásjog modernizációjához pedig eddig nemigen engedtek hozzányúlni a rendek.)¹¹⁷

A szankciórendszer

A szabadságvesztés büntetés intézményesítése magától értetődően alapjaiban érintette a büntetések rendszerét, tisztázni kellett viszonyát a halálbüntetéssel, valamint a testi- és becsületbüntetésekkel is. A fő kérdés a „fogházaknak hol, mennyi számban s mi módon felállítása – azoknak felállítására, belső igazgatására s fenntartására megkívántató költségeknek a lehetőségig közelítő kiszámítása” volt,¹¹⁸ de a börtönrendszer(ek) intézményesítése megváltoztatta a többi büntetés arányait és jelentőségét is. Így jutott el az országos választmány a halálbüntetés kérdéséhez, s az egyik legfrissebb büntetésfilozófiai álláspontot magáévá téve¹¹⁹ javaslatot tett a halálbüntetés teljes eltörlésére.¹²⁰

¹¹⁵ [1841-diki] 3-ik ülés december 10-én. *Feljegyzések 1843.* 197.

¹¹⁶ Az országos választmány III-ik ülése december 10-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 6.

¹¹⁷ *Kérdések sorozata 1843.* 418.

¹¹⁸ 1840. évi V. törvénycikk I.§

¹¹⁹ XIII-ik ülés december 22-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 34.

¹²⁰ *Javaslat 1843 Btk I. 8. §.*

Ami a börtön jövőjét érintő kérdések közül az anyagi jogi javaslatra nézve lényegesnek látszott, az *a büntetési nemek* megállapítása volt. A büntető anyagi jogi kérdések közül a legfontosabbnak tűnők voltak, hogy mik legyenek a büntetési nemek?¹²¹ Megtartassék vagy töröltessék el a halálbüntetés? És hogy adható-e sanyarítás az elzáráshoz? Megtartassék vagy szüntettessék meg a veretés?¹²² Végül is a „kiküldöttség” a szankciófajtákról a december 10-i országos választmányi gyűlésben két javaslatot tett. Az egyik szerint „*a' halálos büntetés eltöröltessék*”, a másik pedig arról szólt, hogy „*a' verés ezentúl helyet ne foglalhasson a büntetés nemei között.*”¹²³ Az előterjesztést a választmány nagy többséggel elfogadta. Ennek alapján készült el a büntető anyagi jogi javaslat, mely szerint a szabadságvesztés-büntetés mellett közhivatalvesztést, pénzbüntetések és bírói megdorgálást lehetett a bűnelkövetőkkel szemben alkalmazni.¹²⁴ Vagyis a javaslat büntetési rendszerében *a szabadságvesztés szinte kizárólagos szerepet* játszott.

Az elvi döntés komoly kodifikációs és gyakorlati következményekkel járt. A kódex szerkezetét, a bűncselekmények elhelyezését, súlyozását immáron a bezárás formáihoz kellett igazítani (illetve fordítva: a szabadságvesztés-büntetést oly módon definiálni, hogy az lehetőség szerint alkalmas legyen a bűncselekmények szankcionálására, továbbá a bűncselekmények súlyának megfelelő differenciálásra.)

Gyakorlati szempontból pedig ez a döntés azt jelentette, hogy a szankciórendszer súlyát a börtönrendszerre helyezve át, ennek megfelelő végrehajtási *intézményhálózatot kellett létrehozni*, vagy a meglévő *tömlöcöket* ennek megfelelően kellett *átalakítani*.

A szabadságvesztés-büntetésről szólva az országos választmány döntése alapján előbb alapvető szinten, majd a kész tervezetben is megegyezés volt a szabadságvesztés-büntetési *tételek minimumainak mellőzéséről*,¹²⁵ így valamennyi törvényben meghatározott büntetési tétel a bíró számára az ítélet meghozatalakor, nyomós enyhítő körülmények fennforgása esetén „lefelé nyitott” volt.

A büntetési rendszer humanizálásának fő oszlopa volt a halálos szankció felszámolása. Jóllehet már alapvető szinten is eldőlt a halálbüntetés eltörlése, az országos választmány tárgyalásain, az alválasztmányi javaslatok nyomán ismét kemény viták zajlottak a halálbüntetés kiiktatásáról. A halálbüntetésről az országos választmány előtt egy nemzetközi mércével mérve is színvonalas

¹²¹ *Kérdések sorozata* 1843. 419.

¹²² *Kérdések sorozata* 1843. 420.

¹²³ *Elvrajstrom* 1843. IX.

¹²⁴ *Javaslat* 1843. Btk. 8. §

¹²⁵ SZALAY 1843. IX.

szóváltás zajlott le. A polémiában úgy a nemzetközi tudományos szintén, mint a politikai szférában elhangzott érvek terítékre kerültek, némi „hazai” kiegészítéssel.¹²⁶ 1841. december 22-én újra kezdődött a szóváltás, mivel a „választmány tagjai közül néhányan a halálos büntetést még most sem tartották nélkülözhetőnek.” Álláspontjuk gyakorlati indokokon alapult, s nem a feltétlen elutasítás, hanem a vélt időszerűtlenség állt a háttérben. Az egynapos érvelés eredményeképpen „a nagy többség a halálos büntetés megszüntetése mellett nyilatkozott.” A halálbüntetés-pártiak különvéleményben fejtették ki álláspontjukat.¹²⁷ A halálbüntetés eltörlése okán került terítékre a generális maximum (a büntetési tételek felső határának általános rögzítése) kérdése, melyet húsz évben láttak volna többen megfelelőnek ahhoz, hogy a tébolyulás veszélye nélkül megjavuljon vagy megtörjön a delikvens.¹²⁸ Teleky, Deák, Dessewffy, Pázmándy és Mednyánszky egyaránt támogatták az „örökös börtönt”, a kegyelmezés feltételéhez kötve. („Bizonyos idő után lehessen megkegyelmezni, a javulás esetében kibocsájtathatni.”¹²⁹) A döntés a halálig tartó szabadságvesztésnek kedvezett, a többség az örökös fogságot tartotta a társadalom védelmében a legalkalmasabbnak az igen veszélyes, fiatal, „eltökélt” elkövetők ellenében. Ennek okán a legsúlyosabb bűncselekmények esetén a rendszer ismerte az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetést, míg a többi esetben egyedi maximumokat határoztak el.¹³⁰

Ugyanezen a napon került terítékre a testi büntetés fenntartásának kérdése. A felvilágosodás büntetőjogi követelései között kezdettől szerepelt az élethez és az emberi méltósághoz fűződő jogok védelme, a büntetési rendszer humanizálása, mely a megalázó és komoly testi sérelmeket okozó fizikai fenyítő büntetések eltörlésének követeléséhez vezetett. Az országos választmány vitáiban Andrássy gróf „a botozást a büntető törvénykönyvből általánosan kihagyni” kívánta. Az elnöklő országbíró konstataulta, hogy „nincs semmi ellenvetés”.¹³¹ Ebben a körben viszonylagos egyhangúság volt tapasztalható, mert miként a nemleges határozat indoklásában foglaltatott, „büntető ügyekre nézve nemesek és nemtelenek között a törvényelőtti egyenlőség” miatt nem alkalmazható. De egyébként is „mint egyrészt az emberi természetet lealázó, más részről a büntetés egyik fő kellékét, a javítást magában nem foglaló, általában

¹²⁶ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹²⁷ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.*, 28., 33.

¹²⁸ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 249.

¹²⁹ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

¹³⁰ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 33.

¹³¹ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

eltöröltessék.”¹³² A tradicionális megszegyenítő büntetéseket hasonló megfontolásból távolították el a rendszerből.

Ezáltal a szabadságvesztés büntetés a büntetőelképzelések gyűjtőpontjába került, a pénzbüntetések és a kisebb büntetések (mint közhivatal elvesztése, dorgálás) mellett lényegében egyetlen komoly szankciónemként. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtási struktúrájának meghatározásakor az országos választmány nagy többséggel a negyvenes években legdivatosabb, az amerikai ún. pennsylvaniai modellként ismert magányrendszer mellett voksolt. A jelentésben megfogalmazott előnyök a választmányi tagok érvelése szerint: „a börtönözés fő céljainak: mi szerint annak valóságos, igazságos, de egyszersmind javító büntetésnek is kell lenni, a magány rendszer tökéletesen megfelel.”¹³³ A liberális szabadságvesztésből fakadó új büntető teória, a szabadságvesztés-büntetés térnyerése az 1843. évi javaslatokban Magyarországon is diadalra jutott. Mint ismeretes, a tervezetek nem jutottak túl a rendi diéta és a kormányzat szűrőjén, de a politikai és szakmai gondolkodásban gyökeret vertek, megalapozva a polgári átalakulás egy igen fontos dimenzióját.

A halálbüntetés-vita a választmányban

1841. december 21-én tért át az országos választmány arra a napirendre, melyet előleges kérdésként olyképpen fogalmazott meg az alválasztmány: „mik legyenek a' büntetés nemei, jelesen megtartassék-e a halálbüntetés?”¹³⁴ A téma első pillantásra is olyan időbeli terjedelmet igényelt, hogy annak tárgyalását elhalasztották a következő napra. A hivatalos jegyzőkönyv szerkesztője nem a vita sorrendjében haladt feljegyzéseivel, hanem szisztematikusan gyűjtötte össze az érveket és ellenérveket, melyek a vitában elhangzottak. Ezzel szemben Szalay László feljegyzései tartalmazták a hozzászólók megnevezését is, azonosítani lehet tehát az álláspontok képviselőit.

A jegyzőkönyv előbb a halálbüntetést pártolók argumentumait gyűjtötte csokorba, hangsúlyozva, hogy azok nagy részben nem elméleti-filozófiai indokokon alapulnak, hanem gyakorlati követelményekből fakadnak. Ahogyan Nádasdy Lipót gróf fogalmazott, „in theoria óhajtaná a halálos büntetés eltörlését, de in praxi azt nem pártolhatja”.¹³⁵ Ebben a kérdésben nem szabad

¹³² Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 33.

¹³³ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 8.

¹³⁴ Az országos választmány XII-ik ülése december 21-dik napján 1841-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 28.

¹³⁵ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 247.

a szívünkre hallgatunk – mondta Szerencsy István személynök – mert akkor senki sem fogja megszavazni a halálbüntetést. Mérlegeléskor „az ész és tapasztalat javallatát” kell figyelembe venni. Zsedényi Eduárd, Szepes vármegye követe meglehetősen egyértelműnek látta a helyzetet: „jelenleg 36 megyében van statárium.” Ebből következtethető, hogy a halálos büntetés eltörlése még nem javasolható.¹³⁶

A támogatók szerint a halálbüntetés célszerű, mert hatékony; megtartása a büntetőrendszerben nem elvi, hanem gyakorlati kérdés. Kételkedés nélkül vallották, hogy az élet elvételének erős megelőző hatása van. A halálos büntetés ugyanis sokakat elrettent a vétektől.¹³⁷ Az ezt felülírni próbáló abolicionisták felé csodálkozva fordult gróf Apponyi György „Hogyne rettentene el a szégyennel egybekötött halálos büntetés?” – kérdezte.¹³⁸

Sajátossága a halálbüntetés pártján állók okfejtésének, hogy egyfajta magától értődőség tükröződik vissza benne. Évezredek óta alkalmazott szankció nem, világszerte befogadott büntetőjogi intézmény. Néhány történeti példa utal csak az eltörlési kísérletekre, miért kellene hát változtatni rajta? „*Európa minden státusai megtartották a lehetőséget.*”¹³⁹ „Egy ország sincs, melyben egészen el lenne törölve”, s ebből Mednyánszky Alajos szerint az következik, hogy „a nélkül a társaság el nem lehet”.¹⁴⁰ Ha más nemzetek törvényhozása sem lépte meg az eltörlést, miért mi legyünk az úttörők, hol a népműveltség ráadásul amúgy is alacsony szinten áll? Kodifikációs szempontból pedig elleneztek a kapkodást, helyette a fontolva haladást javasolták, megkímélve a törvényhozást attól, hogy a sebes eltörlést gyors visszaállításnak kelljen követnie.¹⁴¹

A halálbüntetés fenntartása mellett voksolók általában kerültek a filozófiai-jogbölcseleti érvelést, de alkalmanként nem hagyhatták válasz nélkül az abolicionisták okfejtéseit. (A polémia amúgy többnyire a halálbüntetés-ellenesek tematizálták). Általánosságban elfogadott volt a választmányi vitában Majláth György országbíró által megfogalmazott tézis, hogy ti. „a státusnak jussa van mindazon eszközöz, mely céljainak eléréséhez szükséges; a halálos büntetéshez is.”¹⁴² Ha „a’ halálos büntetés a’ büntettek, például a’ gyilkolások meggátlására a’ leghathatósabb, nem szenved kétséget, hogy az az emberiséggel sem ellenkezik, mert kettő között lévén a választás, az igazság érzete hozza

¹³⁶ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 246.

¹³⁷ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

¹³⁸ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

¹³⁹ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 247.

¹⁴⁰ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹⁴¹ XIII-ik ülés december 22-iki napján 1841 -ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 30.

¹⁴² [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

magával, hogy inkább a' vétkes szenvedjen halált büntetéskép, mintsem az ártatlanok gyilkoltassanak.¹⁴³

Az élet megvonásával eszközölt szankcionálás hívei „nem a' jog, vagy emberiség általános szempontjaiból, hanem azon gyakorlati tekintetből látták felteendőnek, valljon azon célok, melyek elérésére a' halálos büntetés használatik, a' büntetésnek más nemei által nem szinte úgy elérhető-e?”¹⁴⁴ Ezért a polémia egyik fókuszpontja a helyettesíthetőség lett. Evidenciaként fogalmazták a következtetést: ha bebizonyosodik, hogy bizonyos bűnökkel szemben csak a halálbüntetés a célravezető eszköz, nem lehet lemondani róla. S persze rögvest leszögezték, hogy *az örökös elzárástól az elrettentő hatás jóval kevésbé várható*, mint a látható és megragadható nyilvános kivégzéstől.¹⁴⁵ A személynök nem tiltakozott egy olyan büntető törvénykönyv ellen, melyből hiányzik a halálbüntetés, de elvárta, hogy megelőzőleg bizonyítsák be az azt felváltó büntetés hatékonyságát.¹⁴⁶ S mert a lehetséges arzenálból csak a bevezetendő magányrendszerű szabadságvesztés-büntetés lehetett szurrogátum, megjegyzése a vita folyását is erre terelte. Gróf Apponyi György nyomban leszögezte, hogy „a magán rendszerben tapasztalás nélkül nem találhat annyi biztosítást, mely a halálos büntetés eltörlésére bírhatná”.¹⁴⁷ Nem lehet kérdés, hogy a halálbüntetés elrettentőbb, mert az élet-halál kérdés mindenki számára evidencia, a börtönben elzártak szenvedése viszont nem közismert, annak elterjesztésére legalább egy nemzedéknyi időre van szükség. (Arról nem is beszélve, hogy a börtönből ki lehet szabadulni, és nincsen semmi garancia a bűnelkövető javulására.)¹⁴⁸

Ez a fordulata a vitának átvezetett az *óvatos reformirányok* megfogalmazásához. Abban egyetértés látszott kialakulni, hogy nemzetközi (nevesítetten angol) mintára jelentősen mérsékelni kívánják a halálbüntetés-pártiak is a kivégzéssel fenyegetett bűncselekmények számát. A halálbüntetéshez ragaszkodók fokozatos átmenetet indítványoztak: a szankciónem fenntartása mellett annak korlátozását tartották elfogadhatónak. Mednyánszky Alajos például „néhány ritka esetekre megtartandónak tekinti”,¹⁴⁹ Pázmándy Dénes csupán azon esetre akarta fennmaradását, „ha különös esetekben haramia banda fenyegetné a társaságot”, Bezeredy István háború esetére tervezte volna mint

¹⁴³ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-iki napján 1841-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 28.

¹⁴⁴ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-iki napján 1841-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 28.

¹⁴⁵ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

¹⁴⁶ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 247.

¹⁴⁷ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 248.

¹⁴⁸ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-iki napján 1841-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 30.

¹⁴⁹ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

különös intézkedést fenntartani.¹⁵⁰ Zsedényi az alkalmazás korlátozását követően hatástanulmányt várt volna el, különös tekintettel a bevezetendő javító büntetőrendszer helyettesítő funkciójának vizsgálatára.¹⁵¹ Az alternatív büntetési lehetőségeket mérlegelve, egyedi érveléssel, a humánusra hivatkozva történelméről a halálbüntetés fenntartása mellett Desewffy Aurél gróf. Úgy vélte, „a halálbüntetés emberibb, mint némely más büntetés”.¹⁵² Mednyánszky Alajos báró csatlakozott hozzá: a kivégzés helyébe kínált életfogytiglani szabadságvesztés szerinte is „iszonyatosabb a halálbüntetésnél”.¹⁵³

A halálbüntetés ellenzői szívesen terelték a vitát jogi és morális térre. Ennek folytán a halálos büntetés jogszerűségét is „kétségbe hozták”, és megkérdőjelezték az állam jogát a halálos ítéletekre. A polgári társadalomnak nem érdeke a halálbüntetés, de joga sincs rá – hangsúlyozta Andrassy József.¹⁵⁴ Deák kissé keserűen jegyezte meg, hogy fölöslegesnek látja feszegetni az állam jogosultságának kérdését, hiszen „akár van, akár nincs, a státusok azt csakugyan gyakorolják”.¹⁵⁵ Akik közülük elfogadták az állammal szembeni kötelességük teljesítéséhez szükséges „hivatalos” ölést, azok sem adták fel állításukat, miszerint a halálbüntetés nem célszerű (mert a belőle származó rossz többnyire nagyobb a cselekmény által okozottnál).

A felvilágosodás teóriájából táplálkozó mozgalom követői a büntetési célok meghatározását állították büntetésfilozófiájuk középpontjába, és ebből vezették le a büntetések szükségességét, voltaképpen a büntetési rendszer egészének magyarázatát. Így jutottak el a halálbüntetés tagadásáig, mondván, hogy az *a büntetés céljaival nem összeegyeztethető*.¹⁵⁶ A megelőzés (melyet többek között az elrettentéssel azonosítottak) feltétlenül akceptálandó célja a büntetésnek, ám álláspontjuk szerint a nyilvános kivégzések ezt egyáltalán nem szolgálják. A halálos büntetés „nem rettent el a vétkektől” – nyomatékosította Bezeredy István.¹⁵⁷ Sőt, a kivégzések valójában közreműködnek az erőszak terjedésében, és a véres látványhoz szokott nép kegyetlenségének elmélyítésében.¹⁵⁸ Ha ugyanis „a büntető hatalom [...] embert öl, nem irtózik a nép sem az emberi öléstől”.¹⁵⁹ Ráadásul mivel „a halálbüntetés sikeresítése ünnepileg történvén:

¹⁵⁰ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁵¹ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 246.

¹⁵² [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁵³ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹⁵⁴ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹⁵⁵ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁵⁶ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹⁵⁷ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁵⁸ Az országos választmány XIII-ik ülés december 22-iki napján 1841-ik esztendőben Jegyzőkönyv 30.

¹⁵⁹ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1 Jegyzőkönyv 1841–1843.* 245.

az emberöléssel barátkozik meg a nézők közül sok”.¹⁶⁰ Deák Ferenc tovább ment az argumentálásban, ő úgy vélte, hogy „a halálos büntetés, ha gyakran hajtatik végre, néminemű enthusiasmust [mámort] szül”.¹⁶¹ Teleky László gróf rettenetes élményéről számolt be egy bécsi kivégzés kapcsán. A vesztőhelyen az utolsó pillanatra halasztott kegyelemhirdetés „az egybegyűlt néző sokaságra kedvetlen hatást tett”.¹⁶² Ez bizony a nyilvános végrehajtásoknál komoly probléma lehetett: a halálos cirkuszi játékokra állatias örömmel összesereglett, véres színjátéokra készülő nép csalódása, a brutális élmény elmaradása nem ritkán adott okot karhatalmi beavatkozásra. Éppen ezért vallotta Bezerédy, hogy „a halálos büntetés eltörlése szelídítené a nép erkölcsét”.¹⁶³

Andrássy József egy klasszikus ellenérvet fogalmazott meg a halálbüntetés ellenében, mely szerinte a visszatartó erő hiányát bizonyította: a kivégzések tömeges közösségi (olykor erősen vásári) eseménnyé válása okot és lehetőséget adott a kiskriminálisoknak a tolvajlásra, zsebmetszésre. Tudott, hogy „magokkal az ily alkalmakkal sok vétek szokott elkövetetni”.¹⁶⁴

Nem kevésbé szólt a nyilvános végrehajtás ellen az a tapasztalat, hogy az elítélt (kivégzett) az összesereglett népek szemében hőssé válva, legendák mesei tárgya lett, miként az is előfordult, hogy a jelenlévőknek a szenvedése miatt esett meg szívük a szegény bűnösön. Deák keserűen jegyezte meg, hogy „nálunk a kivégzettek neve, tette többnyire a nép poesisába megyen által”.¹⁶⁵ Ami egyeseknél elrettentő erővel hat, másoknál egyenesen „heroismusra emelkedést okoz.” (Klauzál Gábor)¹⁶⁶ Deák úgy vélte, ennek prózai cáfolata lenne, ha a vétkes egyszerűen eltűnne a nép látóköréből, és „10–15 évre magánosan záratna el.”¹⁶⁷

Aligha lehetett vita tárgya az sem, hogy a halálos büntetés elégtételt nem nyújt, csupán a bosszúigényeket szolgálja ki. Hasonlóképpen lényegét tekintve kizárt a javítás.

A halálbüntetés abban a pillanatban fölöslegessé és indokolhatatlanná válik – mondták az abolicionisták, amint egy őt valóban felváltani képes büntetés jelenik meg a büntetési rendszerben. Olyan surrogatumot kellene keresni, „mely elrettentőbb és sikeresebb lehet” summázta Andrássy József.¹⁶⁸ Ezt a

¹⁶⁰ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹⁶¹ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁶² [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 246.

¹⁶³ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁶⁴ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

¹⁶⁵ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁶⁶ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 247.

¹⁶⁷ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 245.

¹⁶⁸ [1841-diki] 12-dik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 244.

választmány többsége a magányrendszerben vélte megtalálni.¹⁶⁹ Dolgozzuk ki a javító rendszert, s akkor lecserélhető és eltörölhető – szólította fel a választmányt Vay Miklós báró.¹⁷⁰

Nem maradhatott el az argumentálásból az abolícionista fő érve, a *bírói tévedés* helyrehozhatatlanságának megemlítése sem.¹⁷¹ Klauzál Gábort az erősítette meg vélekedéseiben és elkötelezettségében, hogy ha „ártatlan végeztetik ki – a mi mégis csak megtörténhetik, annak életét többé visszaadni nem lehet”. Palóczy László mondta ki a végszót: „Ha csak egy ártatlanul kivégzendő életet mentünk is meg, töröljük el a halálos büntetést”.¹⁷²

A vita végeredményeképpen „a’ nagy többség a’ halálos büntetés megszüntetése mellett nyilatkozott.”¹⁷³ Az eltörlés mellett voksolók elegendő biztositókat láttak az új börtönrendszerben, illetve a büntetőrendszer újjáalakításában. Ezzel a vita egyelőre lekerült a napirendről: továbbiakban a törvényjavaslat nem tartalmazta a halálbüntetést. Ez azonban nem akadályozta meg a követeket abban, hogy a törvényjavaslat országgyűlési tárgyalásai során, a börtönrendszer fölötti vitákban ne elevenítsék fel ismét pró és kontra az érvelést a halálbüntetés kérdésében, s azok is hozzászóljanak a kérdéshez, akiknek a kodifikációs előkészítő munka során arra nem volt lehetőségük. A követek az alsó táblán is támogatták a javaslat ezen pontját.

Nincs büntetés törvény nélkül

„Bármely cselekvés vagy mulasztás csak annyiban tekinthetik büntetettnek és vonathatják büntetés alá, a mennyiben az ellen büntetést rendel a jelen törvény.” szól a büntettekről és büntetésekről szóló 1843. évi törvényjavaslat¹⁷⁴ első szakasza. A nullum crimen sine lege elvének politikai-alkotmányossági tartalma az egyén alkotmányos szabadságát garantáló elvi tétel, Szabó András szavaival élve a „kötött törvényhozói kéz” gyakorlata.¹⁷⁵ Az a konstitucionális princípium, hogy csak a népszuverenitást megtestesítő népképviselői szerv által alkotott törvény állapíthatja meg, mely cselekmény büntetendő, nos „ez a legnagyobb

¹⁶⁹ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-iki napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 31.

¹⁷⁰ [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 246.

¹⁷¹ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-iki napján 1841-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 32.

¹⁷² [1841-diki] 13-dik ülés december 22-én. *Feljegyzések 1843.* 247.

¹⁷³ Az országos választmány XIII-ik ülése december 22-iki napján 1841-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 32.

¹⁷⁴ *Javaslat 1843 Btk.* 1.§

¹⁷⁵ SZABÓ András: Deák Ferenc büntetőjogi nézetei In: SZABÓ András (szerk.) *Deák Ferenc emlékezete.* Budapest, 2003. Akadémiai kiadó, 28.

személyes szabadsági biztosítéka az alkotmányos állam polgárainak.”¹⁷⁶ Ez a mindent átható elv, kiegészülve a személyi hatályra vonatkozó szabállyal (hogy ti. „ezen büntető törvénykönyv szabályai alá tartoznak Magyarországnak s az ahhoz kapcsolt részeknek minden lakosai”), a törvény előtti egyenlőség alapfeltétele volt. A börtön ebben a felfogásban a polgári átalakulás sajátos tükré volt és egyben bizonyos rendi alkotmány sáncainak feszegetéséről. A büntetőjog reformja olyan társadalmpolitikai alapköveteléseket fogalmazott meg, melyek ekkor már nyugaton általánosan bevett garanciális alapfeltételként szerepeltek a kodifikációban. A reformkori magyar társadalomban azonban merész kérdésfelvetés, forradalmi célkitűzés, a „hatalom és a rendi struktúrák irányában valóságos provokáció”.¹⁷⁷ A tömlöc ugyanis, nem kevéssé a *primae nonus* alapvetéséből fakadóan a nemesi szabadság védelmének sarkalatos joggá emelésével, egyes rendkívüli eseteket leszámítva a közrendűek büntetése volt, oda nemesember kivételképpen kerülhetett. Az 1843. évi tervezetek azonban nemhogy nem tettek különbséget közrendű és nemes között, de kifejezetten deklarálták a *státuspolgárok egyenjogúságát*. A magányrendszer elvének gyors és viszonylag zökkenőmentes elfogadása is ennek igazolásául szolgál. Ebben a rezsimben „a’ rabok közt, minden tekintetben még tökéletesb egyenlőség van, mint van a’ társaságban”.¹⁷⁸ Az elvi tétel gyakorlatra váltása a részleteken múltott.

Az egyenlőség-vita

A börtönügyi alválasztmány a fogoly (fogság, fogház) és a rab (rabság, börtön) definitív megkülönböztetéséről szóló vitát az *egyenruha bevezetésének* pro-
pozíciójával kezdte. A Választmány vélekedése szerint az *egyenruha* ugyanis „nagyhatású a bűnösökre általában”. Az alválasztmány javaslata szerint a raboknak *egyenruhát* kell viselniük. A vita jellegzetes vonása, hogy azt nem elsősorban a biztonság szempontja (a szökés nehezítése) dominálta (bár arról is szó esett), hanem az egyenlőségé.

A tárgyalás során Olgyai Titus világosan fogalmazott. „Az egyformaság tekintetéből egyenlő ruhát kívánna adni a gazdag és szegény között nem lehet különbséget tenni”.¹⁷⁹ A vita egyszerre szólt a börtönök belső rezsimjének

¹⁷⁶ FAYER László: A magyar büntető törvény kézikönyve I. Budapest 1900. Franklin Társulat, 125.

¹⁷⁷ BALOGH Elemér: A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata. In BALOGH Elemér - SARNYAY Csaba Máté (Szerk.) *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2004. Pólay Elemér Alapítvány.189.

¹⁷⁸ SZEMERE 1838. 11.

¹⁷⁹ [1842-diki] ülés november 19-én. *Feljegyzések 1843*. 274.

szigorúságáról, melynek része a szabvány egyenruha és a társadalmi egyenlőségről, mely *a bűnelkövetőket nem származásuk, hanem elkövetett tetteik alapján büntette* volna. Erről döntött a választmány, amikor rögzítette, hogy „különösen a bűnösök gazdagabb és míveltebb részére”¹⁸⁰ a saját tisztességes öltözetének megtartása által a hatás alól kivonatnék. Klauzál nehézséget látott abban, „ha a rabokkali bánásmód akár a törvényhatóságok, akár a kerületi börtönökben legyenek, egyenlő nem lenne.”¹⁸¹ Bezerédy István az egyenruhát pártolva annak sanyarítás jellegét hangsúlyozta.¹⁸² Vay Miklós „a leglealacsonyított büntetésnek nézi a rab egyenruhát”.¹⁸³ Palóczy László vehemensen védte az előkelőbbeket, tiltakozva az egyenruha ellen, ami szerinte „a tehetősebbekre sanyarítás, a szegényebbekre nézve beneficium” lenne.¹⁸⁴ Andrássy gróf egyenesen büntetést látott benne (különösen, hogy többen Deák indítványa nyomán helyeselték, hogy akinek nincs megfelelő ruhája, annak a köz költségén biztosítsanak, aki pedig tehetősebb, az fizesse meg az egyenruha árát¹⁸⁵). Andrássy szerint a status céljával a rabruha nem összeegyeztethető, hiszen ez a büntetés sanyarításának költségnöveléssel párosított formája lenne.¹⁸⁶ Végül is az országos választmány döntése kizárta azt a javaslatot is, mely a fél évnél rövidebb tartamra ítéltet az egyenruha-viselés kötelezettsége alól kivonta volna.¹⁸⁷ Deák Ferenc eredeti értelmezése szerint a rabruha kötelező viselése egyfajta határozott különbségtétel lett volna a rabság és a fogság között.¹⁸⁸ Az országos választmány végül az elítéltek és letartóztatottak között húzta meg a választóvonalat, határozottan képviselve az elítéltekre vonatkozóan az egyenlőség elvét.

Az egyenlőség-vita a munkáltatás szabályozása során újra felerősödött. Abban a nagy többség egyetértett, hogy a börtönrendszer melletti döntést követően a munkáltatás elvét is deklarálni szükséges. Nézeteltérés a kényszerített munka körül formálódott. Deák Ferenc a semmittevés elleni szert látta benne, ezért támogatta a munkáltatás elvének kimondását.¹⁸⁹ Ellenezte ellenben a kényszerített dolgoztatást, mondván, Európában mindenütt az állam

¹⁸⁰ Az országos választmány XIX-ik ülése november 19-dikén 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 41.

¹⁸¹ [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 275.

¹⁸² [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 274.

¹⁸³ [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 274.

¹⁸⁴ [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 275.

¹⁸⁵ [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 274.

¹⁸⁶ [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 274.

¹⁸⁷ Az országos választmány XIX-ik ülése november 19-dikén 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 41.

¹⁸⁸ [1842.-diki]19. ülés november 19-én *Feljegyzések 1843.* 274.

¹⁸⁹ [1841-diki] 6-ik ülés december 14-én. *Feljegyzések 1843.* 212.

kötelessége a rab eltartása.¹⁹⁰ Teleky László gróf szerint „Kilencz tized része rabjainknak munkakerülőből áll, ezekre nézve igen hasznos következésű lenne a dolgozás”.¹⁹¹ Máshol határozottan állította, hogy „a magyar kondás, kanász, ha börtönbe kerül, önként soha nem fogna dolgozni.” Ragaszkodik a *kötelező munkáltatás elvének* rögzítéséhez.¹⁹² Tihanyi Ferenc és Olgyai a kényszerített munkát büntetésnek tekintették.¹⁹³ Zichy ezzel szemben kedvezésként értelmezte a munkalehetőséget a magányrendszerben.¹⁹⁴ A munkáltatásról kialakult szóváltás mellékágaként bukkant fel ismét az egyenlőség kérdése. A személynek kifejezetten követelte, hogy „a ki otthon dolgozni szokott, dolgozzon itt is. A ki a reá tett költséget megtérítheti, az lehet dolog nélkül.”¹⁹⁵ A javaslatnak két olvasata is van. Az egyik gazdasági: ezen érvelés alapján a börtönmunka tulajdonképpen csak azért van, hogy a tartási költségeket valahogy csökkentse az elítélt. Másik, a pártosabb, hogy a nemesebbet, az előkelőbbet, aki eddig soha nem dolgozott, nem végzett fizikai munkát, mentesítsék e teher alól. Aki korábban jobbagyként, iparosként töltötte életét, folytassa a börtönben is. Egyik sem állt a reformok irányában, különösképp nem a törvény előtti egyenlőség követelésének szolgálatában. Végül a szabályozásba olyformán került be a munka, amelyet a rab és fogoly „értelmi felfogásának kisebb vagy nagyobb fokozatához” igazítva, a fogvatartott „korához, neméhez és erejéhez képest” kell megállapítani.¹⁹⁶ Bár az eltérő életere, ismeretekre, állóképességre hivatkozva többen támadták a szakmányt (normát), a többség kitartott mellette.¹⁹⁷

A választás-vita

Az ellenzéki programcsomag egyik markáns követelése volt a népképviselő, azaz az általános (széles) választójogon alapuló reprezentatív döntéshozó szervhez telepített legfelsőbb akaratnyilvánítás lehetőségének megteremtése. A népképviselő újfajta legitimációs igényt fogalmazott meg a rendi képletekkel szemben: a népszuverenitás kifejezését. Önmagában a választás nem volt idegen a rendi gondolkodástól, hiszen úgy a vármegyei tisztújításokon, mint a dietális követi megbízások esetében a nemes közösség voksolás útján juttatta

¹⁹⁰ [1842-diki] 18. ülés november 18-dikán 1842. *Feljegyzések 1843.* 27.

¹⁹¹ [1841-diki] 5-dik ülés december 13-án. *Feljegyzések 1843.* 210.

¹⁹² [1841-diki] 6-ik ülés december 14-én. *Feljegyzések 1843.* 212.

¹⁹³ [1842-diki] 18. ülés november 18-dikán 1842. *Feljegyzések 1843.* 269.

¹⁹⁴ [1842-diki] 18. ülés november 18-dikán 1842. *Feljegyzések 1843.* 269.

¹⁹⁵ [1842-diki] 18. ülés november 18-án 1842. *Feljegyzések 1843.* 269.

¹⁹⁶ Az országos választmány XIX-ik ülése november 19-ikén 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 41.

¹⁹⁷ Az országos választmány XX-ik ülése november 21-ikénén 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 43.

hivatalba a tisztségviselőket (alispánt, kapitányt, esküdteket, jegyzőket), illetve a követeket. A törvényhatósági önkormányzat magától értetődő intézménye volt a választás és a szavazás.¹⁹⁸ A népképviselési gondolat azonban a rendi struktúrák lebontása irányába hatott, hiszen a választójogi feltételek teljesülése esetén nemesi származástól függetlenül juttatta az arra érdemesnek találtakat választójoghoz. A népképviselés eszméje kinyitotta a voksolás lehetőségét a közrendűek irányába. És ez az irány hamarosan felvetette az önkormányzati és államapparátus legkülönbözőbb pontjain is a választás lehetőségét. Amikor a rendi erők egy része ezzel szembeszállt, ősi pozícióit védelmezte, nemesi előjogait a társadalom nagy többségét kitevő jobbágysággal szemben. Amikor a rendi reformellenzék különböző javasolataiban a választás lehetőségét igényelte, az alkotmány sáncainak kiszélesítéséért szállt harcba. A *választási elv* jelszavává vált, szimbólummá nemesedett a reformkori politikai küzdelmekben. Nem véletlenül, a büntetőjavaslatokkal kapcsolatban is előkerült.

Az országos választmány első ülésnapján, 1841. december 1-én ügyrendi vitákra került sor. Ezek egyik sarkalatos polémiája lett a jegyzőkérdés. Deák kezdeményezése nyomán,¹⁹⁹ az országos választmány több tagja támogatta és szorgalmazta a választmány dokumentumainak kezelésére, a jegyzőkönyvek, iratok rendezésének, vezetésének felelőseként egy vagy több *jegyző választását*. A javaslat mögött két határozott célkitűzés rejlett. Egyik a polgári parlamentekben szokásos gyakorlat meghonosítása, mely a jegyző állását a titkárnál vagy írknoknál érdemibbnek tekinti, s nem hivatalként, hanem megbízatásként értelmezi. Másik szempont a választás volt, mely a későbbiekben is többször felbukkant, és az ellenzék felfogásában egyfajta demokratikus tartalmat hordozott, és amely a választmányt elnöklő országbírói megbízásból folyó származtatott tekintély helyett a többségben gyökerező bizalom kifejeződésében látta a felhatalmazottság erejét. (Az ellenzéknek további szempontja volt, hogy egy esetleges választás esetén valószínűbbnek tűnt a feladatnak vármegyei követre, mint főrangra testálása, ami esetleg növelhette volna a radikálisabb követi jelenlétet az országos választmányban.) A változtatásokat pártoló ellenzéki állásponttal szemben állt viszont a tradicionális tekintély, az országbíró, a személynök és a konzervatívok által képviselt közjogi álláspont, amit Vay báró úgy fogalmazott meg tömören, hogy „a százados szokást nem lehet törvény nélkül megváltoztatni”.²⁰⁰ Ez az indoklás a történeti alkotmány interpretálását is jelentette: egyfelől az országgyűlési „százados szokások” törvényerejét

¹⁹⁸ DEGRÉ Alajos: Megyei közgyűlések a XVI–XVII. századi török háborúk korában. In BÓNIS György – DEGRÉ Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 47.

¹⁹⁹ [1841-diki] 1-ső ülés december 1-ső napján. *Feljegyzések 1843.* 187.

²⁰⁰ [1841-diki] 1-ső ülés december 1-ső napján. *Feljegyzések 1843.* 188.

hangsúlyozta, másfelől jelezte már az ilyen gyakorlatok megváltoztathatóságát törvény által. Ez a gondolkodás a törvényhozás tartalmának módosulását jelzi, a Hármaskönyv törvényrontó tételével szemben mintegy az alkotmányos praxis megváltoztatására is képes legfelsőbb aktusnak tételezi az országgyűlés törvényalkotó akaratát.

Az országbíró szerint „századok óta gyakorlott szokás, hogy az országos választmányokban az ítélőmester vigye a pennát”. A polémia láthatóan nem a tartalmi kérdésre, a legitimációra koncentrált, hanem processzuálissá téve a problémát, a szokás erejének és az újítás lehetőségeinek összevetésére szorított. Palóczy László, Borsod követe a választás lehetőségét arra vezette vissza, hogy magát az országos választmányt is választotta az országgyűlés, ezzel szemben Zsedényi Eduárd Szepes vármegyéből arra hivatkozott, hogy azt megtehetette a diéta, de mivel direkt határozattal az ítélőmesteri tollvivői gyakorlaton nem változtattak a karok, ezt a Választmány sem teheti meg utólag.²⁰¹ A többség kitartott amellett, hogy fölösleges jegyzőt választani, amikor rendelkezésre állnak az ítélőmesterek. „...régi szakadatlan gyakorlat szerint mind ország gyűlésén, mind ennek jellemét magán viselő országos választmányokban az oda kinevezett ítélőmesterek voltak a tollvivők. Ezt a gyakorlatot a legközelebbi országgyűlés sem változtatta, sőt kebeléből a legfontosabb tárgyakra nézve kiküldött három rendbéli országos választmányokban az ítélőmestereknek jegyzői eljárását kérdésbe sem vevén, azt folyamatosan elismerte; – és erősítette az által, hogy hogy épen változásokat hozván be – a jegyzőre nem rendelkezett, a fennálló szokást hagyván meg, melly százados gyakorlaton gyökerezett, s e honban törvény erővel bíró szokást törvényen kívül nem lehet, nem tanácsos tetteleg megváltoztatni.”²⁰²

Deák Ferenc indítványai nyomán többször is ismételt vita kerekedett a választási kérdés kapcsán. A jegyzőválasztási polémia után az alapelvi kiküldöttség esetén, majd az alválasztmányok kiküldése során is. Az alapelvi kiküldöttség választása vagy kinevezése kapcsán újfent kiújult a vita. Deák a bizottságot ismét csak választás útján kérte kiválasztani, gróf Károlyi György pedig megismételte a jegyzőválasztásnál már használt argumentumot: a választás intézménye „a közbizodalom kinyilatkoztatása”.²⁰³ Míg azonban a jegyzőválasztásnál az ítélőmesteri funkció feladatkörének változtatása is az argumentálás fókuszába került, itt csupán a választmány megválasztásáról, mint processzuális kérdérről esett szó. Ez a korábbiakhoz képest jelentős (ugyanakkor egyben szimbolikus) változtatás is lett volna a bevett ügyrenden, mert mint az ellenérvelők

²⁰¹ [1841-diki] 1-ső ülés december 1-ső napján. *Feljegyzések 1843.* 187.

²⁰² Az országos választmány I-ső ülése december 1-ső napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 3.

²⁰³ [1841-diki] 1-ső ülés december 1-ső napján.. *Feljegyzések 1843.* 188.

mondták, „az eddigi folytonos szokás szerint az alválasztmányi tagokat az elnök nevezte ki”. Az országos választmány ebben a kérdésben is tartani kívánta magát a hagyományhoz és az „évszázados” gyakorlathoz. Így végül is elvetették a választási elvet, és a választmány „az elnökiileg lett kinevezésben ezúttal is megnyugodott.”²⁰⁴ Majláth György országbíró azzal érvelt, hogy olyan arányokra van szükség, melyet választással biztosítani nem lehet, ezért maradt az eddigi gyakorlat mellett, és ő kívánta megnevezni a tagokat.²⁰⁵ Az országos választmány az országgyűlésnek küldött jelentésében egyértelművé tette, hogy az eddig divatozott gyakorlatnál maradván, a fentebbi pontok egyikét sem fogadta el.

Ezt követően már nem is volt kérdés, hogy az országos választmány 1842. január 3-i ülésén létrehozott alválasztmányok sem választással jöttek létre, jóllehet a bontakozó demokrácia és képviseleti elv jegyében többen javasolták az alválasztmányok választás útján történő megalakítását. Végül az *alválasztmányok is „kiküldettek”* a konkrét törvényszövegek kimunkálására. Egyet a börtönrendszert tárgyazó törvény előkészítésére és egy másikat a büntettek és büntetések valamint a bűnvádi eljárást kimunkálására és szabályozására.²⁰⁶ A szabadságvesztés áttörése olyan jelentősnek tűnt, hogy arra külön bizottságot állítottak fel és külön törvényjavaslatot vártak. Szalay tolmácsolásában jól érzékelhető ebből a munkamegosztásból, hogy a büntető anyagi jog és a büntetőtörvénykezés szerves egysége olyan magától értetődő volt, hogy külön törvényjavaslatban sem gondolkodtak még ekkor: az anyagi jogot a bűnvádi processzus részeként tételezték.²⁰⁷ Az országos választmány jegyzőkönyvei szerint „két alválasztmány küldetett ki, ahhoz, mely a bűnök és büntetések s az eljárást tárgyaló törvénykönyvet szerkesztendi.”²⁰⁸

A börtön lényegéből következően a választási elv magában az intézményben és a róla szóló szabályozásban nem fordul elő. Mégis, a viták során egy vonatkozásban, a börtönigazgatást érintő kérdés kapcsán szóváltás tárgya lett. Hosszú vita folyt a költségek okán (is) a börtönök igazgatásáról és felügyeletéről. Ennek mellékága volt a helytartótanács szerepvállalásának mértéke. Az országos választmány, elfogadva Deák kiinduló javaslatát, arról döntött, hogy „a helytartó tanácsnál állíttatnék egy centrális commissio, mely mind a kerületi börtönökre, mind a törvényhatósági börtönökre ügyeljen”.²⁰⁹ Az ellenzék azért

²⁰⁴ Az országos választmány I-ső ülése december 1-ső napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 5.

²⁰⁵ [1841-diki] 2-ik ülés december 2-án. *Feljegyzések 1843.* 194.

²⁰⁶ Az országos választmány XIV-ik ülése január 3-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 34.

²⁰⁷ SZALAY 1843. V.–VI., IX.

²⁰⁸ Az országos választmány XIV-ik ülése január 3-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 34.

²⁰⁹ [1841-diki] 6-ik ülés december 14-én. *Feljegyzések 1843.* 215.

szorgalmazta a központi ellenőrzést, hogy biztosítékot építsen a kialakítandó rendszerbe a kerületenként felállított, de még inkább a törvényhatóságokhoz kötődő büntetés-végrehajtási intézetek egyöntetű működtetésére. (Ezzel át-
tételiesen az egyenlőség garantálására is sor kerülhetett volna, mert ez a kormányzati ellenőrzés érthette volna el azt, hogy valamennyi intézetben azonos mércével mérjék a fogvatartottakat, és azonos módon bánjanak velük.) A helytartótanács kebelében létesítendő, hat tanácsossal és annak segédigazgatási személyzetét jelentő szolgálattevőkkel kialakított „kirekesztőleg e tárggyal foglalatосkodó” biztosság kiküldése eredményeképpen megvalósítható lett volna „az összes börtönrendszerre felügyelni”.²¹⁰ Némi polémia kerekedett abból a javaslatból, hogy a bizottság tagjait a törvényhatóságok által jelölt szakértői körből választhassa ki a helytartótanács vagy az uralkodó. Ez a szintén Deáktól származott²¹¹ indítvány is a szokásos kormány-vármegye csörte sorsára jutott. Végül is a többség elfogadta az érvelést, miszerint nincs arra példa, hogy központi kormányzati szervekhez valamiféle választások közbejöttével nevezzenek ki hivatalnokokat.²¹² Az országos választmány sommásan elutasította a javaslatot, így különvéleményben fogalmazhatták meg Deákék legalább a helytartótanács éves jelentési kötelezettségét a börtönállapotokról.²¹³

A nyilvánosság-vita

A nyilvánosság régtől fogva a kommunikáció, a hatalmasoknak a széles társadalomhoz közvetített üzeneteit szolgáló eszköz volt. A vármegyei közgyűlések nyilvánossága az arra jogosultak, a vármegyei nemesek számára a közönséghez tartozást, az egyenrangúságot, a döntésekhez lehetséges hozzájárulást jelképezte. Az a nyilvánosság azonban, ami a sajtóban a negyvenes évekre kialakult, kitágította ezeket a kereteket, és immáron mindenkire szólt, aki műveltsége révén (olvasni tudás birtokában) igényelhette, tájékozódási szükségletei alapján pedig kereste és akarta az információkat. A sajtó nyilvánossága és a vele párhuzamosan folyamatosan a *társadalmi diskurzus* napirenden tartott *törvényhozási nyilvánosság* az ellenzék erős fegyverévé lett a polgári átalakulásért vívott küzdelmében. Aligha véletlen, hogy a nyilvánosság a büntetőjavaslatok tárgyalásakor is szóváltás tárgya lett.

²¹⁰ Az országos választmány XXVI-ik ülése november 28-án 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 52.

²¹¹ [1841-diki] 6-ik ülés december 14-én. *Feljegyzések 1843.* 215.

²¹² Az országos választmány XXVI-ik ülése november 28-án 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 52.

²¹³ Az országos választmány LIX-ik ülése március 16-án 1843-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 94.

1841. december 1-én, az országos választmány első ülésnapján az ügyrendi viták keretében került sor a nyilvánosság-vitára is. „...indítványba hozaték, hogy a választmányi *ülések nyílt ajtóknál* tartassanak”. Bezerédy Miklós veszprémi kanonok indítványozta a nyilvánosság intézményesítését az országos választmány tárgyalásaira. Deák nyomban a javaslat mellé állt, mondván, a nyilvánosság nyilván kényelmetlenséggel jár, de annak kizárása annál nagyobb kárral. Az ellenzéknek alapvető érdeke volt a nyilvánosság biztosítása, hiszen számára kommunikációs csatornát nyitott az érdeklődők felé, nem is szólva az „országgyűlési ifjúságról”. Deák a nyilvános tárgyalások előnyeit foglalta össze: „a jóra előre kell előkészíteni a nemzetet, egy részit a hallgatónak a mi indító okaink fogják a mi vélekedéseinkre bírni.” Klauzál Gábor kezdte el értelmezni a nyilvánosságot: aktív (tanácskozó) és passzív (hallgató) módszerre. Desewffy Aurél a részletes jegyzőkönyvek kinyomtatásában látta értelmét a nyilvánosságnak, melyből mindenki tájékozódhat.²¹⁴ Eötvös József fejtette ki leghatározottabban a nyilvánosság reformerek által értelmezett lényegét: „A sajtószabadság nálunk nem létezik, annak hiányát a nyilvánosság által kívánja lehetőségig kipótolni.”²¹⁵ A többség azonban elvetette az indítványt, arra hivatkozva, hogy példátlan a választmányok történetében a nyilvános tárgyalás.

A kodifikációs vita mélységére jellemző, hogy a formális, szokásokra történő hivatkozásokkal együtt érdemi érvekkel is megpróbálták alátámasztani a zárt tárgyalások melletti döntést. Az országbíró azzal érvelt, hogy az ülésekben csupán javaslatok készülnek, a döntés nem jelenti egyben annak megvalósulását is. Korai tehát ezek közlése a laikus társadalommal. Mások a tárgyalások megháborítása, a közbeszólások, zajongások zavaró hatására hivatkozva ellenezték a publicitást. Az argumentációhoz tartozott a hallgatóság „ítéletmondása”, elítélő vagy helyeslő álláspontjának kifejezése a vita során, mivel ezek befolyással lehetnek az előadók megfontolásaira. Hivatkoztak arra is, hogy a vélemények formálását, a konszenzusok kialakítását is akadályozza a nyilvánosság, hiszen a közönség előtt tett kijelentéseket nehezebb megváltoztatni, visszavonni, megmászítani. Így laikusok elé vitt érvelés lényegében megakadályozná a valós polémiát. Az egyik leglényegesebb ellenérv azonban a szakterminológia megállapítása szempontjából is izgalmas szempontot hangsúlyozott: a bizottság vitáin történik meg a fogalmak tisztázása, s a „fonákul felfogott eszmék, elferdített nézetek a célba vett fogalmak igazítása helyett az ellenkezőt esz-közlik”.²¹⁶ (Bárá Józsika szerint inkább komolyságot, mint lelkesültséget kíván

²¹⁴ Az országos választmány ülése. 1841-diki december 1-ső napján. *Feljegyzések 1843.* 191.

²¹⁵ Az országos választmány ülése. 1841-diki december 1-ső napján. *Feljegyzések 1843.* 191.

²¹⁶ Az országos választmány 1-ső ülése december 1-ső napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 3–4.

a kodifikáció, a bírák számára készítendő jogszabályi matéria.²¹⁷ A határozott többség gyorsan kialakult.

Ezzel a nyilvánosság-vita le is zárult. Az országos választmány üléseit a régi rend szerint tartotta. Az alválasztmány, mely üléseit Deák lakására szervezte, aki ekkor a várban, az Uri utcai Horváth ház első emeletét lakta, munkáját nem az országos választmányra megállapított tárgyalási rend szerint tartotta, Deák lakásának ajtaja nyitva állott az érdeklődők előtt. „Üléseinkben sokszor volt látogatónk, kezdetben Desewffy Aurél, Andrássy Józsi, Batthyány Lajos, Széchenyi, vásárok alkalmával vidéki volt követek.”²¹⁸ Alkalmanként még Kossuth is betért a tanácskozásokra. A magánlakás jellegből következően ez nem lehetett az a nyilvánosság, amit az ellenzék az országos választmány üléseire szeretett volna, ami alkalmas az érdeklődők meggyőzésére, de a pártok vezéralakjainak tájékoztatására megfelelt.

A büntetés-végrehajtás nyilvánossága

Kezdetben a nyilvános ítélkezés, majd az inquisitórius eljárás elterjedésével meghonosult nyilvános ítéletvégrehajtás, a hóhérok és törvényszolgák executioi, a „másoknak jó példájokra” eszközölt büntetések valójában a büntető igazságszolgáltatást gyakorlók (a hatalom birtokosainak) deklarációi voltak a bűncselekményekről, a bűn és a büntetés kapcsolatáról, a bűnhődésről. Az országos választmány és a börtönügyi alválasztmány nem térhetett ki a középkortól megörökölt büntetés-végrehajtási nyilvánosság eltörléséből fakadó kérdések elől. A nyugat-európai fejlődéshez hasonlóan (legalábbis a büntető tervezetek koncepciójában) a halálbüntetés kiiktatásával a büntetés-végrehajtás feladatait szinte teljes egészében a börtönügyre terheltek. S ez azért sem volt egyszerűen kezelhető kérdés, mert a szabadágvesztés maga is alapvető változásokon esett át a felvilágosodás követelményrendszerének megfelelően. A nyilvános büntetés-végrehajtás nem-nyilvános büntetés-végrehajtássá lett. A tömlöcből modern börtönné alakuló intézményi háttér még csak megoldotta volna önmaga problémáját, hiszen a tömlőc is csak nagy erőfeszítésekkel tartotta fenn korábban „nyilvánosságát”: közmunkára hajtással, hivatalos koldulásra kényszerítése, a súlyosításként kiszabott testi büntetések nyilvános végrehajtásával. Ezek elhagyása nem jelentett gondot. Annál inkább a megelőző korok praxisából megörökölt, a büntető teória és jogpolitika által ugyan általában elítélt, funkciójában mégis megkövetelt nyilvánosság. A börtön jellegéből fakadóan a nyilvánosság magában a büntetés-végrehajtási intézetben kevésbé jelenhetett meg.

²¹⁷ Az országos választmány ülése. 1841-diki december 1-ső napján. *Feljegyzések 1843.* 191.

²¹⁸ PULSZKY Ferenc *Életem és korom.* Budapest, 1880. Ráth Mór, 198–199.

A bűn elítéléséről és büntetés bizonyosságáról szóló üzenetnek el kellett jutnia a társadalomhoz, mely megkövetelte a büntetés-végrehajtás korszerű kommunikációját. Hiszen a végrehajtás kulisszák mögé került, színhelye a publikum szemei elől elzárt intézet magas falai közé záratott.²¹⁹ A büntetőpolitika ezt részben a peres eljárások nyilvánosságának felélesztésével kísérelte meg megoldani, részben a büntetés-végrehajtási intézetek építészeti külsőségeiben, tervezett és létesítményeikbe tagolt objektumok üzenetével próbált a korábbi nyilvános büntetés-végrehajtás helyettesítőjévé válni. S a börtönépületek mint jelképhordozó konstrukciók igyekeztek a megváltozott körülményeik között, megváltoztatott módon a jogpolitikai tartalmakat közvetíteni a közvélemény felé.²²⁰ A börtönarchitektúra egyik fontos feladata lett a büntetés-végrehajtási intézetek külső megjelenését úgy alakítani, hogy az létében, megjelenésében hordozza a visszaretentés eszméjét, magába foglalja a pszichológiai fantázia eszköztárát.²²¹ Olyan benyomást kellett a társadalom nem érintett tagjaiban kelteni, hogy az visszatartó erejű legyen. Ezt a célt szolgálták a komor, szürke vagy fekete színre festett falak, a kis, sűrűn rácsozott ablakok, a hatalmas bejárati acélajtók és záruk, felügyelőtoronyok, a magas, várta emlékeztető erődfalak, mind a fogvatartottak elzárt, korlátozott és keményen szabályozott életének bizonyítékai.²²² Ez a megközelítés azonban Deákékat kevésbé foglalkoztatta. Ugyan a teória nyomaira rábukkanunk az építészek által beadott pályamunkák indoklásában,²²³ a törvényjavaslatok vitáiban azonban nem szerepelt szempontként.

Miképpen az a német és francia tudományosságban intenzíven munkálkodó törekvés sem, mely a korábbi büntetés-végrehajtási formák és rituálék lehetséges helyettesítésére a nyilvánosságot ajánlották. Plakátok, feliratok, jelzések és jelképek alkalmazását javasolták a büntetés társadalmi kommunikációjára. Ennek kapcsán bukkant föl a börtönbüntetés nyilvánossá tétele is. Louis-Michel le Peletiert ötlete volt a „nyílt napok” bevezetése, melyen meg lehetne nyitni a börtönök kapuit. Lehetővé kellene tenni, hogy a nép lássa a bűnhődő

²¹⁹ NUTZ, Thomas: *Strafanstalt als Besserungsmaschine. Reformdiskurs und Gefängniswissenschaft 1775–1848. Ancien Régime, Aufklärung, und Revolution.* München, 2001. R. Oldenbourg Verlag, 62.

²²⁰ NUTZ 2001 65.o.

²²¹ MEZEY Barna: A modern büntetés-végrehajtás építészetének kezdetei és szimbólumrendszerének kialakulása. In TAKÁCS Péter (szerk.) *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai.* Budapest. 2020. Gondolat, 425.

²²² WAGNITZ, Heinrich Balthasar: *Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland. Bd. 1–2. Nebst einem Anhang über die zweckmässigste Einrichtung der Gefängnisse und Irrenanstalten,* I. Halle 1791, bey Johann Jacob Gebauer, I. 38. o.

²²³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Regnicolaris Levéltár N. 95. Archivum regni 1222–1988. Lad 44. Az 1840. évi V. törvény cikk által a büntető javító rendszer kidolgozására küldött választmány 1840–1844.

elkövetőket „fájdalmas vackukban”. A javaslat tartalmazta a zárka ajtaja fölött a bűnös nagybetűkkel bevéselt, mindenki számára olvasható nevét, az általa elkövetett bűncselekményt és az ítéletben meghatározott szabadságvesztés-büntetés időtartamát. Jacques Pierre Brissot pedig az ifjakat kötelezte volna börtönlátogatásra, hogy láthassák a börtönökben fogvatartottak nehéz sorsát.²²⁴

Miután az országos választmány tárgyalásain állásfoglalás született a magányrendszerű büntetés-végrehajtásról,²²⁵ a büntetés-végrehajtási intézetek nyilvánosságának kérdése is lezáródott. A magányrendszer lényege ugyanis eleve ellenkezett a börtön mindenféle „kinyitásával”. A választmány mindjárt a vita kezdetén egyértelműen definiálta a polémia alapját képező két börtönrendszer (a magány-és a hallgatórendszer) mibenlétét. Eszerint, „a magányrendszer szerint rendezett fogházakban a fogoly éjjel nappal külön rekeszben tartatik”.²²⁶ A Philadelphiabankimunkált rezsim a fogvatartottak teljes elszigetelését követelte meg, mely kizárta a rabok és a külvilág bármiféle kapcsolat-tartását, hát még az idegen érdeklődők csapatos látogatásait. Mire a modell magyarországi elfogadására sor került, abban már a teljes izolációt enyhébb formára cserélték. A kritikusi által sokszor hivatkozott pszichés problémák pedig szintén oldhatók, például ha „a magány elzárás az igazgató, orvos és lelkes látogatásai által enyhíttetik”.²²⁷ Az azonban a választmány tárgyalásai során föl sem vetődött, hogy a Peletiert vagy Brissot által indítványozott „nyilvános elzárást” akár csak javaslat szintjére is emelje bárki.

A börtönrendszer meghatározása

Az 1830. évi operátum egyik melléklete a büntetés-végrehajtást már önállóan tervezte szabályozni. A *Tractamentum captivorum* a fogvatartottak klasszifikálásáról és egyes osztályoknak egymástól történő elkülönítéséről, a büntetés végrehajtására szolgáló intézmények építéséről, az őrzés biztonságáról és az épületek berendezéséről, a rabok munkáltatásáról, oktatásáról, elhelyezéséről és napirendjéről szólt.²²⁸ Az a tény, hogy a kodifikációs bizottság szükségesnek

²²⁴ FOUCAULT, Michel: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, Gondolat, 1990.153.

²²⁵ Az 1840. évi V. törvény cikkely által a büntető törvény könyvvel válhatlan kapcsolatban lévő, büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány Jelentése. Budán 1843. A Magyar kir. egyetem betűjével [továbbiakban *Jelentés 1843.*] 3.

²²⁶ Az országos választmány IV-ik ülése december 11-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 7.

²²⁷ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 8.

²²⁸ BALOGH Elemér: A szabadságvesztés jogintézménye az 1830. évi magyar büntetőtörvény-tervezetben. In SZABÓ Imre (szerk.) *Ius et legitimitio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2008. Pólay Elemér Alapítvány, 21. skk.

látta a szabadságvesztésre (börtönre) ítélték végrehajtási szabályainak és a fogvatartási körülmények részletes összefoglalását, arra a kétségbevonhatatlan tényre utal, hogy a 19. század első felére Magyarországon is *általános szankciónemmé vált a börtönbüntetés*. Amennyiben a munkálat országgyűlés elé került volna és hatályba lépett volna, a magyar jogtörténetben létrejöhetett volna az első, országos szinten, kötelezően megfogalmazott börtönrendtartás. Ez a dokumentum jele volt annak, hogy a büntetés-végrehajtás önállósodása megkezdődött. A büntetőeljárás-jogi fejezetbe igazított néhány anyagi jogi megállapításon túl a deputatio a börtönügy kereteit ezzel az önálló szabállyal kívánta meghatározni.

A *Tractamentum captivorum* a büntetés-végrehajtással kapcsolatban szükségesnek látta korszerű büntetés-végrehajtási intézmények létesítését. Az általa javítóháznak, domus correctoriának nevezett börtönökből legkevesebb tízet javasolt felállítani, egyet-egyét „kerületenként”, kettőt Horvátországban és Szlavóniában. Ezeket az intézeteket a súlyos bűnelkövetők fogvatartására tervezte: ezekbe az egy esztendőnél hosszabb időtartamra elítélteket szállította volna. Ez egyben kategorizálást is jelentett, hiszen az ennél rövidebb szabadságvesztésre szentenciáztak a törvényhatóságok tömlöceiben maradtak volna. Így eleve az intézeteknek legkevesebb két típusával számolt.²²⁹

Az 1840. évi V. törvénycikk az országos választmány feladata addig szokatlan módon a börtönrendszer jogi és technikai-gazdasági feltételeinek kimunkálása volt. A cél a továbblépés volt az 1790-ben megkezdett úton, s folytatása az 1829–30. évi operátumoknak.

Az idea tehát egy új, immáron *országos börtönhálózat kiépítéséről* nem a negyvenes évek törvényhozásának ötlete volt. Az 1795-ben még javítóháznak tervezett intézmény igénye 1830-ra szisztematikus, súlyos bűnelkövetőkre alkalmazott szigorú börtönként bukkant fel, hogy 1840-re a büntetőjavaslatok központi kérdéseként jelenjen meg.

Logikus lépés volt tehát, hogy 1841. december 10-én az országos választmány harmadik ülésében Szalay László szerint az alapelvek között arról is határozott, hogy „*börtönrendszerül a magányrendszer választassék*”.²³⁰ A választmányi jelentés különösebb indoklás nélkül rögzítette, hogy „elfogadva lőn a magányrendszer elve.” Az anyag visszautalt a jegyzőkönyvi vitákra, melyek során sikerült a Választmány többségét a magányrendszer mellé állítani. A „javítás” gondolata és kifejezése ekkortájt már uralkodónak számított a szakmai beszédben. A *fogházjavítók* a magyar börtönöket az *európai és amerikai*

²²⁹ BALOCH Elemér: Gondolatok a szabadságvesztésről első büntetőjogi operátumaink tükrében. In GOSZTONYI Gergely, RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.) *Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 23.

²³⁰ SZALAY 1843.V.-VI.

börtönügyi fejleményekhez kívánták igazítani, amit többé-kevésbé a politikai elittel is el tudtak fogadtatni. Valójában az amerikai modellben kifejlődött két szisztéma, a fogházjavító terminológiában magányrendszernek (solitary system) és hallgatórendszernek (silent system) fordított, és utóbb következetesen ennek nevezett konstrukciók közötti választásról folyt a vita. A harmadikként emlegetett, ún. „dolgozó [rendszer], mellynek lényege közös háló és dolgozó termekből áll, nem pártoltatott”.²³¹ A nyugati értelemben vett börtönügyi értelmezés szerint ez a megoldás aligha tekinthető rendszernek, sokkal inkább „gyakorlatnak”. Erre a választmány határozott nemet mondott. A kor reformerei túlnyomóan magánzárka-rendszerű épületekben gondolkodtak, melynek filozófiája értelemszerűen *gyökeresen különbözik* a korabeli (rendi-feudális) közös elhelyezéstől, miképpen idegen a közös munkáltatásra építő hallgató vagy vegyes rendszerektől is. Ez a felfogás még hosszú ideig rányomta bélyegét a magyar tervekre, s a század hetvenes éveinek elképzelései is gyakran a magánzárkás elzárás realizálása körül forogtak. Hasonlóképpen alakult a törekvés a reformkorban a vármegyei építkezésekkel kapcsolatosan is.²³²

A vita egyértelműsítésére rögzítette az országos választmány már az argumentáció kezdetén polémia tárgyát képező rendszerek definícióját. A jegyzőkönyvben is rögzített meghatározásban „*a magány rendszer* szerint rendezett fogházakban a fogoly éjjel nappal külön rekeszben tartatik; a *hallgató rendszer* mellett ellenben csak az éjt tölti magános háló kamrában, nappal pedig társaival közös termekben dolgozik.”

Az országos választmány azon az állásponton volt, hogy „ezen rendszerek mind ketten csak rövidebb idő óta alkalmaztatván, nem létez még olly elhatározó tapasztalási eredmény, melly annak czélszerűségéről és kivihetéséről ezen országos választmányt tökéletesen meggyőzhetné”. A bizottmány egyfelől világosan látta a tapasztalati adatok hiányosságát, a döntés nehézségét, másfelől viszont mindenképpen a két korszerű, világszerte terjedőfélben lévő rezsím közül akarta a hazai megoldást kiválasztani. A tapasztalatok hiánya mellett szóba került a nemzeti karakter befolyásoló szerepe, a költségek szempontja, egészségügyi megfontolások figyelembevétele is. A döntés felelősségét az országos választmány kisebbsége egy alválasztmányra hárította volna, mely javaslatát „*külföldön tett és külön munkákban feljegyzett általános tapasztalások nyomán*” készítse el.²³³

²³¹ Az országos választmány IV-ik ülése december 11-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 7.

²³² KENESSEY Kálmán: Pillantás fenyítékünkre *Pesti Hírlap*, 1841. 25. sz. 208. továbbá Csanádra vonatkozóan *Pesti Hírlap*, 1841. 52. sz. 436.

²³³ Az országos választmány IV-ik ülése december 11-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 7.

Az országos választmány azonban végül mégsem nevezett alválasztmányt a rendszerjavaslat megtételére, hanem egy hét múlva megkezdte a börtönrendszerek feletti vitát.²³⁴ Domináló benyomása az olvasónak a polémiáról annak mély szakmaisága és a nyugati szakirodalom alapos ismerete. Köszönhető ez a fogházjavító mozgalom alapos felkészítő vitáinak, de úgyszintén a választmányi tagok alapos tudakozódásának, nem is szólva Deák Ferenc és Eötvös József részvételéről.

A jegyzőkönyv arról tanúskodik, hogy az országos választmány eleve a magányrendszer felé hajlott, a polémia is a magányrendszer pártolására előadott érvekkel kezdődött. Eötvösnek nem kis erőfeszítésébe került, hogy ne kerüljön le teljesen a napirendről a szívéhez közel álló hallgatórendszer: az országgyűlési viták azt tükrözik, hogy újra és újra felbukkantak az érvek a hallgatórendszer mellett is.

A vitában megfogalmazott, a választmányi tagok érvelése szerint lényeges előnyök döntöttek végül a magányrendszer mellett. A „börtönzés fő céljainak: mi szerint annak valóságos, *igazságos, de egyszersmind javító* büntetésnek is kell lenni, a magány rendszer tökéletesen megfelel.” „Az elkülönözött állapot, mellybe az egyén helyeztetik, javítólag hat reá mind azért, mivel meggondolást és magába szálást eszközöl.” „Mind azért, mivel unalomból is *dolgozni kénytelenítettvén*, a henyeléstől – miből a legtöbb vétségek erednek – elszokik.”

„Az egészség sem veszélyeztetik a magány rendszer által, ha jól választott eledelek, a kamrák szellőztetése s orvosi felvigyázás által annak fenntartására szükséges gond fordíttatik”, A pszichés problémák pedig szintén oldhatók, például ha „a magány elzárás az igazgató, orvos és lelkész látogatásai által enyhíttetik. „Szól a magány rendszer mellett azon tekintet, hogy az elzárt egyénnek *gonoszabb társakkali együttlét* által eszközölni szokott megromlását *lehetetleníti*.” Igaz ugyan, hogy építési költségei tetemesebbek más struktúrájú börtönökénél, de ez már önmagában meg kell térüljön a rövidebb fogva tartási tartam, a kisebb számú őrség és felvigyázói kör tartása miatt.²³⁵ Anélkül, hogy most a polémiarészleteire, érvekre és ellenérvekre kitérnénk, regisztrálható, hogy az országos választmány többsége minél távolabb kívánt kerülni a közös elzárástól, így valamennyi negatív tapasztalatuk a magányrendszer irányába sodorta őket. A külön „rekesztékekbe” elzárt rab számára mindaz lehetetlen, mi őket korábban a „bűn iskolájában”, a rendi tömlöcben megrögzött bűnözővé formálta. Végül is, jól meghányva-vetve a dolgokat „az igen nagy többség a próbatételt elmellőzve azon okoknál fogva, melyek a magányrendszer mellett

²³⁴ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 7.

²³⁵ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 8.

egyszersmind azon gyakorlati nehézségek tekintetéből, melyek a hallgató rendszer ellen felhozhatnak – a magányrendszert fogadta el azon kijelentéssel, hogy ezen tárgy részletes kidolgozásával megbízandó alválasztmány a *rendszer szigorúságának* – a mennyiben a büntetés e nemével öszvefér – *mérséklésére* tekintettel legyen.”²³⁶

Ez a döntés végül is alapvetően határozta meg a majdan tervezendő és építendő börtönök architektúráis tulajdonságait. A magánzárkákban elzárt elítéltek szabadságvesztés-büntetésének letöltését elkülönített, személyre szabottan, zárt térben kellett megszervezni, ennek okán közösségi terek tervezésére nem volt szükség. Ellenben az ötszáz fősre elképzelt börtönökbe nagy méretű zárkablokkokat kellett vizionálni. Mások voltak a biztonsági szempontok is, hiszen csak az esetleges rabszállítás alkalmával lépett ki a fogvatartott cellájából. Az persze nem volt kérdés, hogy a törvényhatósági börtönök jelen állapota ezeknek az elvárásoknak semmiképpen nem felelt meg, tehát komoly költséggel, alapvető átalakításokra volt szükség. Ebben a vonatkozásban jogosan vetődött fel a kérdés: vajon mi olcsóbb: a *régi tömlöcök átalakítása vagy új börtönépületek emelése?*

A válasz egyértelmű volt: már az 1825/1827. évi 8. törvénycikk által kibocsátott rendszeres bizottság is a kerületi börtönök felállítását javasolta, mely a helytartótanács 1820. évi, törvényhatóságokat érintő felmérésének eredményeire támaszkodott. Hangsúlyos érvként jött szóba az aktuálisan vérhatalommal felruházott úriszékek felszámolásával megszüntetendő tömlöcök rabjainak elhelyezése is, hiszen ennek következtében „az egyes megyék rabjainak száma még növekedni fog”. Mindezek arra bírták az országos választmány tagjait, hogy a férőhelyek szaporítása mellett döntsenek, mely nem törvényhatóságokként, hanem regionálisan létesítendő ún. kerületi börtönök felállításával oldható meg. Ezzel a választmány egy *kétszintű büntetés-végrehajtási intézményrendszer* felállítása mellett határozott. Az új büntetés-végrehajtási modellt a bizottság összekapcsolta a fogság és a rabság megkülönböztetésével. Jelentésében az országos választmány világossá tette, hogy „a rabnak kerületi vagy egyes hatósági börtönbe való záratását a rabságnak idő hossza határozván el, azok kik félévi, vagy ennél hosszabb rabságra ítéltetnek, a kerületi börtönökben lennének elzárandók.”²³⁷ Eszerint tettek különbséget fogház és börtön között, mely egyben szigorúsági feltételkülönbséget is jelentett.

A börtönügyi alválasztmány jegyzőkönyvei ugyan nem maradtak fenn, mint az országos választmányé, de Fayer László a nádori titkos levéltárban rátalált

²³⁶ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 10.

²³⁷ *Jelentés 1843.* 5.

a bizottság által készített jelentésre,²³⁸ mely bizonyos értelemben indoklásául szolgált a beterjesztett javaslatnak.²³⁹ Az *Általános Tudósítás* arról tanúskodik, hogy a büntetőjogi alválasztmány komoly tanulmányokat folytatott a megfelelő törvényjavaslat előkészítéséhez, statisztikai adatokat elemzett és használt föl a lehető legoptimálisabb tervezet összeállításához. Ezek között kitüntetett szerepet játszott az építendő hatósági és kerületi börtönök mennyisége iránt az alválasztmányhoz intézett kérdés. Az erre vonatkozó javallat elkészítéséhez felhasználták a helytartótanáctól bekért táblázatos kimutatásokat az 1831–1840. évekről. A táblás jegyzék valamennyi törvényhatósági (vármegyei, szabad királyi városi, kiváltságos kerületi) tömlöc, valamint a pallosjoggal bíró uradalmak és a kiváltságos községek börtöneibe került gyanúsítottak, per alá vontak, megítéltek adatait tartalmazta az elkövetett bűncselekmény nem és büntetése szerinti bontásban. Ezt a statisztikai adathalmazt kiegészítették a statáriális bíraskodás (a rögtönítélő törvényszékek) által elítéltek adataival, különös tekintettel a halálos ítéletekre.²⁴⁰ Az „adatok és kűtfők” elegendőnek látszottak, annak ellenére, hogy a helytartótanács felszólítása dacára, a mindenki előtt ismert kodifikációs folyamatokat nem tekintve 12 vármegye (beleértve a területükön vérhatalmat gyakorló úriszékeket és kiváltságos községeket) jelentések nem érkeztek. Az alválasztmány tagjai azonban úgy vélték, hogy az esetleg utóbb beérkező kimutatások érdemben az országos adatokat feltehetően nem módosítják majd.²⁴¹

Az alválasztmány a halálra szóló ítéleteket (miután az országos választmány a halálbüntetés eltörléséről határozott), a fél évnél hosszabb szabadságvesztésbüntetések körébe sorolta, az erre ítéendő rabok számával kalkulálta a várható férőhelyigényt.²⁴² Ennek alapján, átlagolva állapította meg az évenkénti, fél évnél hosszabb időtartamra ítélt rabok éves várható számát 4886-ban. A kerékítve ötezer fő befogadására alkalmas börtönhálózat létesítéséhez szükséges intézményszámot magyar tapasztalatokból semmiképpen sem lehetett rögzíteni, miután ilyen vagy csak megközelítőleg hasonló büntetés-végrehajtási intézmény nem létezett. Az alválasztmánynak ismét le kellett szögeznie, hogy „példát csak a külföldön létező intézetek mutathatnak, ezek pedig többnyire négy-vagy ötszáz rabra vannak építve.”²⁴³ Felvetődött ugyan az ezer fős

²³⁸ *Anyaggyűjtemény 1843.* II. IX.

²³⁹ *Általános Tudósítása a Börtön Rendszer, és fegyelem szabályai kidolgozásuk, s több ezekhez tartozó állapotok tárgyában vélekedés készítés végett rendelt Országos Al-Választmánynak Munkálkodásai egész folyamatáról javallatai adatairól, - és az azokat támogatni látszó okokról.* In *A anyaggyűjtemény 1843.* [továbbiakban *Általános Tudósítás 1843*] II. 509.

²⁴⁰ *Általános Tudósítás 1843.* 510.

²⁴¹ *Általános Tudósítás 1843.* 511.

²⁴² *Általános Tudósítás 1843.* 513.

²⁴³ *Általános Tudósítás 1843.* 515.

mamutintézetek létesítésének ötlete is, ezt azonban gyorsan elvetették, „több fontos okok mind azáltal, jelesen a szükséges jó rend fenntartása – a pontosabban tehető felügyelés a rak- és pénztárak kezelésük és naponként előforduló hivatalos kötelességek teljesíthetésének jobb folyamata vajmi nyomósan javasolják azt, hogy az igen sok (p. o. 1000) rabok befogadásukra számított kerületi Börtönök építése mellőztessék el.”²⁴⁴ Az országos választmány az ekkor már gyarapodó nemzetközi tapasztalatok felhasználásával döntött. A törvényjavaslat összeállításának időszakában már elérhetőek voltak a szép számban nyilvánosságra hozott és kiértékelt eredmények az amerikai és az angol börtönépítkezési praxisból. Ennek alapján körvonalázódott az optimális börtönméret férfiakat fogva tartó intézetek vonatkozásában 200 és 500 fő, a női fogházakban 100 fő befogadóképesség körül.²⁴⁵ A genti Maison de Force nyolc, teljesen soha ki nem épített trapéz alakú udvara közül a belga kormány a 8. számút rendeztette be a magánzárkás rendszer elvei szerint, 240 fogvatartottra. Angliában Kirkdale börtöne 384 főre épült, Millbank 600 férfi és 400 női fogvatartottra számított. Az Eastern Penitentiary 586, a Philadelphia County Prison 408, a párizsi La nouvelle Force 1300, a Pentonville Prison 520 fogvatartott számára épült.²⁴⁶

A fenti megfontolások nyomán az alváltmány az 500 fős kerületi börtönökre tett javaslatot. A kikalkulált, számítható rablétszám alapján pedig ez magától értetődően kínálta a 10 kerületi börtön építésének programját. Az országos választmány ezt a számítási módot saját jelentésébe is felvette, így indokolva meg a karoknak és rendeknek a tervezetben foglalt javaslatokat.²⁴⁷

Azaz legalább tíz, regionális börtön építésére volt szükség, melyek a legkorszerűbb technikával lennének felszerelvek.

Architekturális elvárások

A tervezet egyöntetűen határozta meg a magánykamrácskák hosszát és szélét: egyaránt két öl két lábban [= kb 4,4 méter], magasságát pedig egy öl négy lábban [kb = 3,1 méter].²⁴⁸ A rekesztéket úgy kellett tervezni, hogy abban *elegendő világosság* jusson az ablakon keresztül, de a nyílást a rab által ki nem nyitható, vasrostélyfedje. Meg kellett oldani, hogy a rab állandóan *megfigyelhető* legyen a személyzet által.²⁴⁹ A kamrák hangszigetelését illetően az elvárás

²⁴⁴ *Általános Tudósítás* 1843. 514.

²⁴⁵ KROHNE, Karl: Die Gefängnisbaukunst. In HOLTZERNDORFF, Franz von und JAGEMANN, Eugen von (Hrsg) *Handbuch des Gefängniswesens* I. Hamburg, 1888. Verlag von J. F. Richter, 491.

²⁴⁶ KROHNE, 1888. 475.,506.

²⁴⁷ *Jelentés* 1843. 5–8.

²⁴⁸ *Javaslat* 1843 Bört. 350.§

²⁴⁹ *Javaslat* 1843 Bört. 353.§

az volt, hogy a vádlottak, a foglyok és a rabok „*minden tilos közlekedésektől elzárathassanak*”.²⁵⁰

A tervezett börtönkamrának ki kellett szolgálnia azt az általános határozatot, miszerint minden rab dolgozni köteles ítéletének teljes időtartama alatt, tehát a *munkáltatás technikai feltételeit* be kell tervezni a zárkába.²⁵¹

A tervezőknek ugyanakkor figyelemmel kell lenniük az egészségre, a javaslat szövege szerint a „bátorságra [biztonságra] alkalmasak és a célnak megfelelők legyenek.”²⁵² Meg kellett tervezni a kamrák *téli fűtését* és olyan külön *árnyékszékrendszert* kialakítani, mely szökésre, másokkal közlekedésre alkalmat ne adjon.²⁵³ A fűtésre vonatkozóan a választmány elvetette a kamránkénti külön kályhák rendszeresítését, továbbá bonyolultságánál és veszélyességénél fogva a gőzfűtést, az emberekben és személyzetben teendő esetleges károk miatt. A javaslat lég- vagy vízfűtésre szolt.²⁵⁴ Előírás szerűen az elzárás előtti mosdatáshoz *fürdőszobákat*,²⁵⁵ a betegek elkülönítéséhez a magányrendszer elveihez igazodó *kórházkamrácskák*at várt el az országos választmány. (A betegek elzárását gyógyításuk időtartama alatt is külön tervezte a választmány.)²⁵⁶ Természetesen konyhára,²⁵⁷ halottaskamrára²⁵⁸ is szükség volt.

A fegyelmezéshez külön magányzárka tervét várta az országos választmány,²⁵⁹ mely a súlyosan vétkező rabra várt: a *setétkamrát*.²⁶⁰ Ahogyan az alválasztmány a kápolna fölöslegességét deklarálta a magányrendszer logikájából fakadóan,²⁶¹ azonképpen kellett szükségtelennek nyilvánítania a „kisebkkorú rabokra” alkalmazható „javítási s tanító elem” megvalósítására szolgáló *esetleges „közös oskolák*” tervét is. Ahogyan az országos választmány rögzítette: az „a magányrendszer elvével ellenkezik”.²⁶² (Az oskolával ellentétben az országos választmány látványosan erőltette a *kápolnaépítés* lehetőségének keresését,²⁶³ s ezt a feladatot jobb ötlet híján az építészetre hártotta.)

²⁵⁰ *Javaslat 1843 Bört.* 347. §

²⁵¹ *Javaslat 1843 Bört.* 345., 347. §

²⁵² *Javaslat 1843 Bört.* 347. §

²⁵³ *Javaslat 1843 Bört.* 350, 352. §

²⁵⁴ *Jelentés 1843.* 8.

²⁵⁵ *Javaslat 1843 Bört.* 354. §

²⁵⁶ *Javaslat 1843 Bört.* 361. §

²⁵⁷ *Javaslat 1843 Bört.* 360. §

²⁵⁸ *Javaslat 1843 Bört.* 356. §

²⁵⁹ *Javaslat 1843 Bört.* 355. §

²⁶⁰ *Javaslat 1843 Bört.* 90. §

²⁶¹ Az országos választmány XXI-ik ülése november 22-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 44.

²⁶² Az országos választmány XXVII-ik ülése november 29-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 54.

²⁶³ Az országos választmány XXI-ik ülése november 22-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 44.

Szó esett természetesen a tiszti és szolgálatbeli személyzet lakásainak elhelyezéséről, az *őrszoba* szerepéről.²⁶⁴

A javaslat szövegezői úgy vélekedtek, hogy a kamrácskákhoz csatolt sétaterecskéket, melyek az amerikai magányrendszer szerves részei voltak, költségkímélés okából ne építsenek, pontosabban, ne legyen valamennyi kamrához kötelezően létesítendő szerkezet, de éppen ezért „alkalmas helyek legyenek kijelölve és elkészítve a végre hogy a följebb érdekllett esetekben az illető elzárt vádlottak, foglyok és rabok a törvénnyel megállapított rendszer szabályai szerint megkívántató óvakodások mellett, *szabad levegőn sétálhassanak*.”²⁶⁵

Azt sem tartották a kodifikátorok kizártnak, hogy közös intézeteket tartsanak fenn a törvényhatóságok.²⁶⁶ A törvényhatósági fogházak és börtönök tervrajzait a gyakorlat szerint a helytartótanács engedélyezte.²⁶⁷ A kerületi börtönök újonnan épültek volna, a bekért és majdan eldöntött tervrajzok alapján, „Ő Felsége kegyelmes jóváhagyásával”, aminek kapcsán a tervezetben újfént hangsúlyozták az éjjel-nappali elkülönítés szükségességét és a magánykamrácskák rendszerének alkalmazását.²⁶⁸ A törvényjavaslatban az alválasztmány rögzítette, az országos választmány pedig elfogadta az 500 fő befogadóképességű börtönök terveztetését. Rögzítette, hogy a kerületi börtönök és a törvényhatósági börtönök berendezése, terveztetése *azonos szabályok szerint* történjen.²⁶⁹ Mint ismeretes, büntetés-végrehajtási szempontból az országot tíz régióra osztották, s mindegyikbe egy-egy kerületi börtönt terveztek állítani. A székhelyek kérdésében némi vita után Léva (Pozsony helyett), Keszthely (Nagykanizsa helyett), Buda, Kassa, Nagykároly, Nagyvárad, Szeged, Arad és Pozsega (Eszék helyett) városok mellett döntött az országos választmány.²⁷⁰

Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok szövegezői kiemelt figyelmet szenteltek a fogvatartottak kategóriáinak. A letartóztatottak, vádlottak, foglyok és rabok között a végrehajtás szempontjából is érdemben különböztettek. Ezért adták utasításba, hogy a magánzárkarendszer tervezéséhez, bár a foglyok és az elzárandó vádlottak is azonos méretű és berendezésű kamrákba helyeztetnek el, a fogva tartásukra „*elkülönözendő osztályzatok*” szolgáljanak.²⁷¹ Vagyis a három kategóriát: a foglyokat, a rabokat és a még meg nem ítélteteket egymástól jól elkülöníthető egységekbe kell elhelyezni. A magánzárkarendszer

²⁶⁴ *Javaslat 1843 Bört.* 359.§

²⁶⁵ *Bört. 1843.* 363.§

²⁶⁶ *Bört. 1843.* 365.§

²⁶⁷ *Bört. 1843.* 364.§

²⁶⁸ *Bört. 1843.* 366.§

²⁶⁹ *Bört. 1843.* 370.§

²⁷⁰ *Bört. 1843.* 372.§ és Az országos választmány XXII-ik ülése November 23-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1843.* 47.

²⁷¹ *Bört. 1843.* 346.§

logikájából adódóan nyilván nem annyira biztonsági, mint inkább a szervezés egyszerűbbsége okából. Az emeletes magánzárkaszárnyak önmagukban kínálták az elkülönítés lehetőségét.

Börtöntervek²⁷²

Miután az országos választmány nagy többséggel a magányrendszer mellett tette le a voksot, az országgyűlési tárgyalásokhoz építési tervek megrendelését határozták el. Általános álláspontnak tekinthető, hogy a rendelkezésre álló vármegyei tömlöcházak jelen állapotukban alkalmatlanok a magánzárkas rendszer befogadására. Az országos választmány tehát inkább a kerületi börtönökre fókuszált: legyen a döntéshozók előtt áttekinthető építési terv a legkorszerűbb megoldásokkal és költségigénnyel. Az ott alkalmazott elgondolások és ajánlások felhasználhatók majd a törvényhatósági börtönök kialakításánál is. Mint tudjuk, a helytartótanács is rendelkezett már tervezetekkel, kapcsolatban állott több építésszel is, akik kifejezetten a központi kormányzék felkérésére készítettek vázlatokat, építési terveket, illetve végeztek áttervezéseket. Példának okáért a Nógrád vármegyei börtön építésének (Entz Mátyás balassagyarmati építőmester által 1840-ben készített tervrajza alapján) megindított előkészítő folyamatát a Hofbaurat az engedélyeztetés során letiltotta, és utasítására a budai Országos Építési Főigazgatóság Novák Dániel Királyi főépítésszel 1842-ben új terveket rajzoltatott.²⁷³ Az Udvari Tanács azonban még ezt sem tartotta kellőképpen megfelelőnek, és 1843-ban újabb terveket rendelt.²⁷⁴

Az 1843. évi javaslathoz készítendő tervek elkészítéséhez három építőmestert kértek fel, Graefl Károlyt, Cassano Józsefet és Zitterbarth Mátyást. A Svájcból Magyarországra költöző régi német családból származó Graefl Károly²⁷⁵ otthonosan mozgott a nemzetközi börtönépítészetben, pályázata tanúsága szerint több mint egy évtizedig a helyszínen elemezte a különféle európai börtönök építészeti megoldásait. Giuseppe Cassano olasz származású

²⁷² Vö. MEZEY Barna: Reformkori börtöntervek Magyarországon. In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 351–368. Bibliotheca iuridica. Libri amicorum; 25.

²⁷³ TÖRÖK Enikő: *A balassagyarmati börtön építése körüli nehézségek*. https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_balassagyarmati_borton_epitese_koruli_nehezsegek.html 2014.10.14. [letöltés 2024.08.26.]

²⁷⁴ REITER László: A balassagyarmati börtön építéstörténetének levéltári forrásai In TYEKVICSKA Árpád (szerk.): *Nagy Iván Történeti Kör Évkönyve*. Balassagyarmat, 1994. Nagy Iván Történeti Kör és a Nógrád Megyei Levéltár Balassagyarmati részlege. 95.

²⁷⁵ OROSZ Ernő: Heves vármegye családjai. In BOROVSKY Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Magyarország Monográfiája. Heves Vármegye. Budapest, 1909. Országos Monográfia Társaság. 664.

építőmester jó kapcsolatot ápolt a kor meghatározó politikusaival. Többek között így történhetett, hogy 1843-ban az ünnepezt pesti építésszel, Hild Józseffel és Borsod vármegye jelöltjével, Miks Ferencsel szemben Szemere Bertalan őt bízta meg a miskolci színház épületének tervezésével és megépítésével is.²⁷⁶ Zitterbarth Mátyás, az Ausztriából Pestre települt építészcsalád legjelentősebb tagja, a pesti klasszicista építészet egyik legjelentősebb mestere volt.²⁷⁷

A tervezéshez az országos választmány, mint láttuk, meglehetősen szűk mozgásteret hagyott. Az építőmesterek számára megszabott feltételek, a magánzárkaszárnyak és az ezekkel összefüggő logikus következmények azt az eredményt hozták, melyet feltehetően a témában járatos ellenzéki elit is várt: az amerikai börtönrendszerek fejlesztési eredményeit és az európai minta-börtönök tapasztalatait hívhatták segítségül.²⁷⁸

Az előzetes egyeztetések során szóba került a kor egyik népszerű megoldása, a Jeremy Bentham által javasolt panoptikus rendszer alkalmazása. A közzétett eredeti tervben emeletenként kör alakban elrendezett 24–24 zárka lehetővé tette, hogy a felügyelők az épület középpontjában álló toronyból valamennyi zárkába bepillantassanak. A magánzárkák nagy ívben szegélyezték több emelet magasban a kupola borította központi térséget. A cellákat függő folyosó kötötte össze. A konstrukció térszerkesztési elve a külső falíven elhelyezkedő zárkák és az általuk közrezárt belső udvar kompakt egységére támaszkodott.²⁷⁹ A rácsozott ajtók és a zárkák külső ablakain beszűrődő fényben napközben a megfigyelő személyzet a bezártak minden mozdulatát, mint egy árnyjáték, ellenőrizhette. A panoptikus, rotundarendszerű intézetek alapelve (melynek számos egyéb szempontot alárendeltek), az épület centrumában elhelyezett megfigyelési pontból tökéletesen biztosított ellenőrzés.²⁸⁰ A benthami szerkezet a magánzárka-rendszeres elképzeléseket híven szolgálta volna ez idő tájt, viszont jelentős hátránya volt a magas építési költség, a zárkasorok által körülölelt kihasználatlan tér. (Külső mintaként ekkor már állott a Santo Stefano Itáliában [1825], a genfi börtön [Svájc] és a Pentonville Prison Londonban [1842]²⁸¹) Az országos választmány előtt egyébként a mise, a látható oltár, az

²⁷⁶ DOBROSSY István: *Miskolc írásban és képen*. Miskolc, 1994. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, 43.

²⁷⁷ *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Budapest, 1969. Akadémiai kiadó, 1081.

²⁷⁸ MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja*. Budapest, 2018. Gondolat Kiadó, 399.

²⁷⁹ KÁTAI Dóra: *Börtönépítészlet - Az európai büntetés-végrehajtási elmélet térbeli megfogalmazása*. Budapest, 2005. Kézirat. 4.

²⁸⁰ FOUCAULT, Michel: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, 1990. Gondolat, 338.

²⁸¹ Vö. NAGY György – ZOMBOR Gábor – SCHIFFER Gábor – GAUL Cicelle: Speciális középület-típusok. Börtönépítészlet. In CSÁGOLY Ferenc (szerk.): *Középületek*. Budapest, 2004. Terc Kereskedelmi és Szolgáltató Kft, 602.

egyházi ceremónia lehetőségének biztosítása vetette fel a rotundaformájú építkezés lehetőségét, mely a „panopticon-alakban építés” miatt „az oltárnak minden rab általi láthatását is vonná maga után”. Erről azonban (lényegében költségei okán) megállapították, hogy „több tekintetből helytelenek és gyakorlatilag kivihetetlenek ismertették.”²⁸²

Miután ezt a konstrukciót (alapvetően költséges mivolta okán) a választmány elvetette, a tervezők a másik, korukban divatozó megoldást választották: a radiális (másként csillagrendszerű) térszervezést. Ez a koncepció is a középponti ellenőrzés megszervezése köré tervezett: a centrálisan elhelyezkedő adminisztratív-kiszolgáló, megfigyelő hely köré épültek sugarasan a zárkatömbök, melyek egyenként is jól ellenőrizhető, leválasztható kisebb egységeket képeztek.

A radiális börtönök hasznosították Jeremy Bentham centrális felügyeleti elgondolásait és a genti mintának osztályozásra kitűnő lehetőséget biztosító udvarszerkezetét is. A magányrendszerben főlegessé vált udvarok helyét folyosók vették át, a zárkasárnyak között kialakuló tér a levegőt és a fényt biztosította a zárkák felé. A zárkák által közrefogott folyosó azután becsatlakozott egy közös találkozási pontba, ahol emeletenként elhelyezett, valamennyi szárnyat ellenőrizni tudó megfigyelőpavilon kapott helyet. Az ellenőrzőpontból a felügyelő személyzet így nem látott be közvetlenül a cellákba, de a folyosók forgalmát folyamatosan figyelni tudta. A magánzárkarendszer általános elfogadása a 19. század első felében nagy hatással volt a csillagrendszer terjedésére, hiszen lehetővé tette a nagy befogadóképességű, biztonságos, jól ellenőrizhető börtönök építését.

Az Egyesült Államok Pennsylvania államában 1818. és 1821. évben törvények rögzítették, hogy a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása magányrendszerben és munkával történő foglalkoztatással történjék.²⁸³ Több nagyméretű intézet felállítását is tervezték, közülük egyet az állam keleti részére. Ennek a programnak nyomán 1828-ban adták át rendeltetésének az Eastern Penitentiaryt. (A Philadelphiában megvalósult intézmények már nevükben [Penitentiary] is hordozták a megújulást. Nem „prison” a megjelölésük, hanem „penitentiary”, mely kifejezést ez alkalomból hozták létre az angolban a latin poenitentia továbbképzésével.)²⁸⁴

John Haviland angol építésztől az elterjedőfélben lévő sugár- vagy csillagrendszer szerint rendelték meg az intézet tervét. Haviland az Egyesült Államokban ezzel a munkájával szerzett hírnevet magának. Az angliai kísérleteket

²⁸² Az Országos választmány XXI-ik ülése november 22-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1843*, 44.

²⁸³ ARNDT, Jörg. *Strafvollzugsbau. Der Einfluß des Vollzugszieles auf den Bau der Anstalten für den Vollzug der Freiheitsstrafe*. Bochum, 1981. Studienverlag Dr N. Brockmeyer, 25.

²⁸⁴ LAUBENTHAL, Klaus: *Strafvollzug*. Berlin / Heidelberg / New York, 1995. Springer, 30.

és az európai előzményeket, a korai börtönépítészeti tapasztalatokat összegezve tervezte meg a 250 fő befogadására alkalmas, egyemeletes, hétszárnyas csillagépületet. Ez a rendszer továbbfejlesztése volt a San Michele zárkastruktúrájának és folyosórendszerének, beolvasztotta a genti intézet udvarrendszerű szerkezetének cellaudvaros szisztémáját, és alkalmazta a panoptikus rendszer vonatkozó elveit is.

Miután a rotunda modelljét az országos választmány alkalmatlannak ítélte, és kizárta a lehetőségek közül, a magyar tervezők is a radiális épületek irányában keresték a megoldást. Az „észak-amerikai metódus nyomán építendő javító börtönök” tervét leadó építészek meglehetősen hűséggel követték az eredeti mintát. A Philadelphiában felépített Eastern Penitentiary egy központból kiinduló hét, külső zárkasoros tömbje könnyen áttekinthető, a centrális elhelyezésű megfigyelőpontból a középen összefutó folyosókon keresztül valamennyi zárka könnyen elérhető. Ragályok, megbetegedések, fogvatartottak fegyelmezetlen magatartása, netán zendülése esetén az egyes folyosók (zárkatömbök) lezárásának nem lebecsülendő biztonsági funkciója volt.²⁸⁵ A legfőbb hátránya költségessége, mely miként az ismert, hazánkban is a megvalósítás fő gátjává vált.

Graefl Károly egyik terve híven másolta az amerikai mintát.²⁸⁶ A főfronton elhelyezett igazgatói épület mögé (melyben helyet kapnak az igazgató lakása mellett az irodák, az írnokok szobái, a levéltár és további kiszolgáló egységek) igazította be a hat zárkatömbből álló radiális terve szerinti klasszikus csillagszerkezetű megoldással, a külső cellasoros zárkaépületeket. Az igazgatói épület homlokrajzi tervéből is láthatóan a pentonville-i mór jegyeket viselő mintát követve, ónémet stílusú, eklektikus homlokzatot tervezett. Ez a terv már körvonalazta az abszolutizmustól és a barokktól örökölt, később a polgári középítkezésekben jellemzővé váló, az igazságügyi palotákon uralkodó építési filozófiát: a börtön vagy törvényszéki épület fő frontja a hatalom kisugárzásának egyik szimbóluma, s egyben a város látványossága.

A másik projekt klasszikus, kétszárnyas „paralelogramma” szerkezetű épület lett volna, amelynek középpontjába az adminisztrációs tömb került, amelyikből két irányban nyúltak el a külső zárkasoros szárnyak. Graefl a zárkákhoz sétaudvarokat tervezett, az emelten részben a földszintit elfedő módon. Tervének különlegessége az a korszerűség, mellyel az egyes zárkákban a vízvezeték (mosdókagyló) és árnyékszéki csatornák (vízöblítéses WC) tervezését intézte. A zárkák fűtését légbefújásos módszerrel gondolta megoldani.

²⁸⁵ HACKER ERVIN: *A szabadságvesztés-büntetések végrehajtására szolgáló intézetek építése és berendezése*, Budapest, 1943. 5.

²⁸⁶ Magányrendszerű háromszáz rabra tervezett fogháznak terve. Magyar Országos Levéltár Regnicolaris Levéltár N. 95. Archivum regni 1222–1988. Lad 44. Az 1840. évi V. törvénycikk által a büntető javító rendszer kidolgozására kiküldött választmány 1840–1844.

Giuseppe Cassano egyik modellje²⁸⁷ egy hét zárkatömbös, hasonló radiális mintát követ, főhomlokzatán klasszicista hivatali épülettel. Emellett pályázott egy másik tervvel is, ami tipikus „telefonpózna” szerkezetű alaprajz szerint épülhetett volna. Az igazgatósági épületből egy egyenes folyosóépület bal és jobb szárnyán két-két külső cellasoros zárkatömb helyezkedett volna el, ami lényegesen megnövelte volna az épületegyüttes méreteit, hiszen ugyanannyi rab elhelyezésére vállalkozott volna két (illetve négy) szárnyban, mint a korábbiakban hét sugárirányú tömbben. Harmadik terve egy Graeflére emlékeztető, az igazgatási épülettömbből jobbra és balra induló középfolyosós, külső zárkasoros szárny modelljét követte.

Zitterbarth Mátyás egyetlen terve az egyszerű, paralelogramma alaprajzú épületegyüttes víziójára épült, a középső tömb által két különálló középfolyosós zárkaszárnnyra tagolt börtön képét vázolta fel. Ő nem kísérletezett a sugaras struktúrával. Legfőbb eltérése Graefl vagy Cassano hasonló tervétől a homlokzat, mely Graefl „nyájas” és „korántsem ijesztő” hatású tervével, Cassano komor filozófiájával szemben a szigorúság és egyszerűség jegyeit viseli magán.

Az országos választmány az egyik legnagyobb problémának azt látta a tervezésben, hogyan lehet összeegyeztetni a magányrendszerű elzárást a lelki neveléssel szoros összefüggésben álló mise/istentisztelet szervezésével. Felszólította a pályázó építészeket, adjanak arra a kérdésre választ, miként lenne megoldható az, hogy minden rab „az oltárt és misemondó papot láthassa a nélkül, hogy a rabtársaitól s ezek tőle láttathatnának”. A rotundarendszerű épület elvetését követően megvizsgálták az országos választmány tagjai a nyugat-európai magányrendszerű börtönöket kiegészítő, gyakorlatban létező „páholyrendszert” is, mely a rabokat, egymástól jól elhatárolt, válaszfalakkal felszerelt lépcsőzetesen elhelyezett, félkörívben telepített fülkébe igazította. A fogvatartottakat egyenként, csuklyában vezették volna kis, szűk páholyukba, melyekből az oltárt és a misemondó papot láthatták. Az országos választmány ezt a megoldást se tartotta megfelelőnek (amivel ráadásul az esetleges oktatás lehetőségét is törölte a rendszerből). Úgy vélekedett, hogy „a páholyok szomszédságánál fogva a rabok jelek, kopogás, stb. általi közlekedés útján a magányrendszert könnyen kijátszhatják.”²⁸⁸ Az országos választmány a megoldást, miután az ismert architektúrális lehetőségeket kizárta, áthárította az építészekre. Úgy döntött, hogy „az építés iránti határozat akkorra halasztatik,

²⁸⁷ Plaene zu den in Ungarn nach der nordamerikanischen Methode zu erbauenden besserungs Gefaengnissen – Entworfen von Joseph Csassano Architekt und Baumeister MNL OL Regnicolaris Levéltár N. 95. Archivum regni 1222–1988. Lad. 44.

²⁸⁸ Az országos választmány XXI-ik ülése november 22-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.44.*

midőn az alválasztmány a műértők véleményét a kerületi börtönben építendő kápolna iránt be fogja nyújtani.”²⁸⁹

Az építőmesterektől érkezett válaszok erősen összeesengtek. Graefl válaszában leszögezte, hogy „miután a panopticon alakban építés az a körül csakugyan előforduló többféle gyakorlati nehézségek miatt félrevetett, ... őszintén kijelenti, miképen ő maga részéről oly módot nem találhat, mely szerint a magányrendszer szigorú elveinek épségben tartása mellett, az egy helyen szolgáltatott misét valamennyi rabra nézve láthatóvá tenni lehetne.”²⁹⁰ Cassano ugyan ennyire nyíltan nem fogalmazott, mindenesetre a magányrendszerű börtönben alkalmazott nem magányrendszerhez igazodó megoldást nehézkesen megvalósíthatónak ítélte. Ennek ellenére mindkét építész kísérletet tett a kérés legalább részleges teljesítésére. Cassano a tömlőcfolyosók kiszélesítésével operált, vélekedése szerint, ha a zárkák közti beltávolság két öl helyett hat öl szélességűre építenék, ebben az esetben tömlőcéből a rabok többsége rátekinthetne az épület középpontjára elhelyezett oltárra. Másik ötlete bizonyos nehézségekbe ütközött, különösen hideg időben, amikor az ablaküvegek könnyen bepárásodhattak: öt külön, az ablakokból látható kápolna építésére tett le terveket.²⁹¹ Graefl sajátos megoldást javasolt: egy szárnyból szárnyba szállítható 21 hüvelyk magas talpra helyezendő mozgatható oltárt tervezett, melyet a szárny 16 cellájából direkt formában, a többiből pedig tükörrendszerek segítségével lehetett volna megtekinteni.

„Cassano és Graefl tervei felveszik a versenyt a legfejlettebb nyugati országok börtönterveivel, illetve megvalósult épületeivel. Bizonyítékai annak, a törekvésnek, hogy Magyarországon a büntető javító rendszerben a legjobb módszert kívánta alkalmazni. Ennek érdekében *tanulmányozták* oly aprólékosan a kor neves egyéniségei a *külföldön bevált módszereket*, az építészek pedig a *börtönépületeket*.”²⁹² Amennyiben a bizottság javaslatát a diéta és az uralkodó elfogadta volna, s felépülhetett volna a tíz kerületi börtön, bármelyikük terve szerint építették is volna, bizonyosan nemzetközi színvonalú országos hálózata lett volna a magyar büntetés-végrehajtásnak. Tudjuk, ez nem következett be. Az országgyűlés magára hagyta a büntetés-végrehajtást. Az elkövetkezendő években a polgári átalakulás meghatározóbb programjai kerültek előtérbe, a

²⁸⁹ Az országos választmány XXV-ik ülése november 26-án 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 51.

²⁹⁰ A főméltóságú országos alválasztmányhoz. Graefl Károly az iránti véleményét, valljon a magányrendszer feláldozása nélkül lehetne-e oly módot találni, melynél fogva a rabokra nézve a mise láthatása eszközöltetnék? alázatosan bemutatja. *Írások 1843–44.* I. 203.

²⁹¹ Alázatossággal benyújtandó felelete Cassano József építésznek. *Írások 1843–1844.* I. 205.

²⁹² NEMES Márta: Börtönépítés Magyarországon. In PUSZTAI László – HADIK András – FÜLÖP Csilla. (szerk.): *Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában.* Székesfehérvár–Budapest, 1986. Az OMF Magyar Építészeti Múzeuma.

börtönüggyel legfeljebb áttételesen foglalkoztak. Ennek lett eredménye, hogy Magyarország korszerű büntetés-végrehajtási intézetek nélkül lépte át a polgárosodás küszöbét. A hatósági börtönökben „a legelnézőbb bíráló sem találhatna dicsérni valót” – írták a diktatórikus monarchia évei után született első magyar börtönügyi összefoglalás szerzői, Pulszky Ferenc és Tauffer Emil.²⁹³

Nemzetközi összefüggések

Az 1840. évi V. törvénycikk a választmány kötelességévé tette, hogy tájékozódjon „a külföld jelesebb büntető s javító börtöneinek elrendezéséről”, és ennek alapján nyújtsa be javaslatát az országgyűlésnek. Carl Joseph Anton Mittermaier német jogtudósna a magyar büntetőjogi szakirodalomban sokszor idézett véleménye a magyar büntető törvénykönyvi javallatról, elismerően szolt a magyar kodifikátorok és az országgyűlés elkötelezettségéről „a ’ külföld haladása, nevezetesen a ’ törvényhozási intézkedések iránt”.²⁹⁴ Ennek köszönhető szerinte, hogy az országos választmánynak az országgyűlés asztalára letett tervezetei megfelelnek „a ’ legújabb büntetőjogi nézeteknek”. A törvénytervezetek a professzor szerint azt az ismeretanyagot tükrözik, melyet a magyar szakemberek és politikusok „a ’ külföld törvényes munkáival, [...] a ’ büntetőjogi tudományos vizsgálatokkal” megismerkedve elsajátítottak.²⁹⁵ A nyugat-európai szakmai-tudományos fejlődés (ami ez idő tájt minden kétséget kizáróan a felvilágosodás és a liberalizmus hatása alatt az új büntetőjog alapintézményeit fejlesztette ki, az anyagi, az eljárási és a végrehajtást illetően egyaránt), meghatározó jelentőségű volt a szaktudományos, a politikai és közgondolkodásra is. Többek között a büntetésekről szoltó hatalmas polémia is, melynek részét képezte a halálbüntetés visszaszorításának, esetleges eltörlésének kérdése is.

Az országos választmány előleges tárgyalásai során világossá lett, hogy a magyar börtönök rendszerének megjavításához lehetetlen nem figyelembe venni a kor és az emberiség szempontjait. Ennek forrása pedig a küllhoni (nyugat-európai és amerikai egyesült államokbéli) büntetés-végrehajtási gyakorlat megismerése, a tudományos szakirodalomban foglalt tapasztalatok és rögzített következtetések felhasználása, adaptálása a magyar lehetőségek és nemzetkarakter keretein belül. Ezt az országos választmány azzal a megjegyzéssel rögzítette, hogy a rendszerek alkalmazásának időbeli távlatá oly rövid küllhonban is, hogy a korszerű börtönrendszerek minősége közötti választás

²⁹³ PULSZKY Ágost-TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Pest, 1867. Emich Gusztá, 312.

²⁹⁴ MITTERMAIER 1843. 1.

²⁹⁵ MITTERMAIER 1843. 3.

lehetőségét nem feltétlenül adja meg. Ennek ellenére az alválasztmány feladatává tette, hogy minden lehetséges eszközt igénybe véve, tájékozódjon a nyugati praxistról, a tudományos szakirodalomból, tárgyaljon szakértőkkel, orvosokkal és építészekkel, mérje fel a helyzetet és főleg a várható költségeket.²⁹⁶

A nemzetközi hatásokra és a vitában részt vevők felkészültségére kiváló bizonyíték a külhoni börtönök praxisának rendszeres megidézése. A magányrendszer hívei például az 1780-ban létesített gloucesteri intézet statisztikáit idézték: ott 17 év alatt egyetlen esetben sem regisztráltak az elbocsátottak között visszaesést. Pittsburghot említették annak bizonyítékára, hogy a magányelzárás kellő körülmények között (egészséges építés, jó eledel, orvosi felügyelet) mellett még a szabad életnél is jobb eredményeket hozhat: az intézet és a város halálzási rátájának az aránya 1:2 volt.²⁹⁷ Izgalmas, külhoni tapasztalatokra támaszkodó érv volt, hogy „a hallgatóból sokszor áttértek már magányrendszerű intézetre, de nincs reá példa, hogy a magány rendszer hallgatóval cseréltetett volna fel.”²⁹⁸ Sokan szóltak – köztük „nevezetes auctoritások” – amellet, hogy mivel hiányoznak a börtönügy területén „a tulajdon tapasztalások, itt különös tekintetet érdemelnek” a külföldi információk és adatok.²⁹⁹

A személyzet magas létszámát megidézve, illetve a hihetetlenül magas fenntartási adatokat idézve a választmányban a londoni coldbathsfildi hallgató intézettel példálóztak, ahol „900 fogolyra 250 intő és felvigyázó találtatik szükségesnek, és mind a mellett, hogy ez egyike a legtökélyesebbeknek, 1836-dik évben 5000-nél több büntetés szabottt egyenes elvszegés miatt.”³⁰⁰ Voltak, kik azt nyilatkoztatták, hogy ők a felhozott okoknál fogva véleményben a magányrendszerhez hajolnak ugyan, de mivel honunkban e részben semmi tapasztalás nincs, nehéznek tartották a határozott választást. „Előadták, hogy mivel hazánkban e két rendszer gyakorlatilag még egészen ismeretlen, nekünk csak a külföld tapasztalásán lehet elindulnunk, de ezen tapasztalásnak eredményei is oly igen különbözők, s az e tárgyban vizsgáldott jelesebb férfiak véleményei egymástól oly igen eltérők, hogy mindenik rendszer mellett tetemes auctoritások állanak.”³⁰¹

²⁹⁶ Az országos választmány IV-ik ülése december 11-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 7.

²⁹⁷ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 8.

²⁹⁸ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 8.

²⁹⁹ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 9.

³⁰⁰ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 8.

³⁰¹ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 9.

A viták során előkerült Franklin Bache orvos pszichológus³⁰² véleménye is, aki 1824-től 1836-ig a nem magányrendszerű Walnut Street Prison, 1829 és 1832 között pedig (tehát közel egyidejűleg) a magányrendszerű Eastern State Penitentiary alkalmazottjaként összegezte tapasztalatait. Bache tehát viszonylag hiteles összehasonlító információkkal szolgálhatott, s ő határozottan állította, hogy az utóbbiban sokkal többen örültek meg, mint a másokban.³⁰³

Andrássy magányrendszert pártoló érvelésében került elő a római és a gloucesteri intézetek példája. Küllhoni információkra hivatkozva állította, hogy „volt példa, hogy a hallgató rendszerről a magány rendszerre mentek által, de viszont példa nincs.”³⁰⁴ Andrássy idézte a genti börtönről szóló történetet, egy halálán megjavult és társait is jó útra térítő rabról.³⁰⁵

Jellemző esemény, amit olvashatunk a rabszállítás kapcsán. Amikor a magyarországi siralmas infrastruktúra, a tragikus útállapotok okán kénytelen volt a Választmány lemondani a börtönszekeres szállításról, Pulszky némi pironkodással javasolta, hogy a tervezetben ne szerepeljen a „mely jelenleg is már külső országban divatozik” kifejezés.³⁰⁶ Érzékelhetően nem nemzeti öntudatunkra gondolt a nyugati hatások kapcsán, hanem lemaradásunk okán éppen az elvárás teljesíthetlenségét látta be.

A nemzetközi kodifikációs praxist meghivatkozva fogalmazta meg az országos választmány a rabság és a fogság közötti különbségtételt, hogy az a küllhoni törvényhozások sajátja is, „mely különböztetés nélkül minden törvénykönyvekben létezik.”³⁰⁷

A nemzetközi tudományos szakirodalom mély ismeretéről tett tanúbizonyságot a Választmány a börtönügyi viták során. Nikolaus Heinrich Julius professzor, a kor mértékadó börtönügyi tudósa, „ki Amerikában szerzett tapasztalásai nyomán e tárgyban részletes számításokat tőn”, úgy kalkulált, hogy a magányrendszer költségei egybevetve a hallgatóéval, 10:9-hez aránylik. A másik hivatkozott szakértő William Crawford volt, aki „jelenleg Angol országban fő felügyelője a fogházaknak, egyébiránt a magányrendszer mellett nagy auctoritás, az angol parlamenthez intézett javallatában a rendszer szigorúságától eltér, és a rabot elkülönöztetni kívánja ugyan rabtársaitól, de nem az emberi társaságtól.” Deák rendszeresen hivatkozott a vitákban a küllhoni szakjogászokra, így

³⁰² WOOD, George Bacon: *Franklin Bache, 1792–1864*. Philadelphia, 1865. Lippincott.

³⁰³ Az országos választmány V-ik ülése december 13-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843*. 10.

³⁰⁴ [1841-diki] 4-ik ülés december 11-én. *Feljegyzések 1843*. 204.

³⁰⁵ [1841-diki] 5-dik ülés december 13-án. *Feljegyzések 1843*. 210.

³⁰⁶ November 21-dikén 1842. *Feljegyzések 1843*. 279.

³⁰⁷ Az országos választmány XVI-ik ülése november 14-napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843*. 36.

például Feuerbachra.³⁰⁸ A vita résztvevői azon túl, hogy alaposan tájékozódtak a szakirodalomban, személyes tapasztalással is rendelkeztek. Gróf Zichy Ödön például arról számolhatott be, hogy „látta a helyszínen Amerikában mind a két rendszer gyakorlatát”.³⁰⁹ Ennek alapján kialakított „önmeggyőződése” állította a magányrendszer pártjára. A viták során szóba jött a javítási iskolák felállítása, de javaslata láthatóan nem keltett izgalmat. A javító iskolák kapcsán Desewffy Aurél hivatkozott személyes élményre, hiszen ő is „látott Angliában egy igen jeles tanító intézetet”. Az alválasztmányra bízta volna a részletek kidolgozását.³¹⁰

Liberális bíráló

Pulszky Ferenc önéletírásában³¹¹ összefoglalta, milyen komolyan készült a büntető törvénykönyv szerkesztésére. Ezért olvasta és tanulmányozta Anselm Feuerbach,³¹² Carl Joseph Anton Mittermaier³¹³ és Edward Livingston³¹⁴ műveit. 1841 őszét Bécsben töltötte, s mivel feltett szándéka volt találkozni Mittermaierrel,³¹⁵ útlevélért folyamodott Németországba. Bár az útlevelet könnyen megkapta, gyanította, hogy az osztrák titkosszolgálat ellenőrizni fogja kapcsolatait. Ezért, hogy a figyelmet elterelje, megbízható útítársat keresett maga mellé. Barátai összeismertették Pazziuzzi Mihály kancelláriai titkárral,³¹⁶ aki valóban minden gyanún felül állt. Az ő társaságában járta végig Németországot, mintha műkincseket mennének számba venni. Az ő kíséretében kereste fel végül Mittermaiert is. Ahogy emlékezik: „délutánonként Mittermaierrel értekeztem; megkért, fordítsam le számára javaslatainkat, ő szívesen

³⁰⁸ [1841-diki] 12-ik ülés december 21-én. *Feljegyzések 1843.* 243.

³⁰⁹ [1841-diki] 4-ik ülés december 11-én. *Feljegyzések 1843.* 205–206.

³¹⁰ [1841-diki] 6-ik ülés december 14-én. *Feljegyzések 1843.* 213.

³¹¹ PULSZKY 1880. 188.

³¹² FEUERBACH, Anselm: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts*, Giessen 1801. Heyer.

³¹³ MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: *Ueber den neuesten Zustand der Criminalgesetzgebung in Deutschland*. Heidelberg, 1825. Engelmann; MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: *Theorie des Beweises im peinlichen Prozesse*. Darmstadt, 1821. Johann Wilhelm Heyer; MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: *Das deutsche Strafverfahren in der Fortbildung durch Gerichtsgebrauch und Particulargesetzgebung*. Heidelberg, 1832. Akademische Verlagsbuchhandlung J. C. B. Mohr.

³¹⁴ LIVINGSTON, EDWARD: *A System of Penal Law for the State of Louisiana Consisting of a Code of Crimes and Punishments, a Code of Procedure, a Code of Evidence, a Code of Reform and Prison Discipline, a Book of Definitions, Prepared Under the Authority of a Law of the Said State*. Philadelpia, 1833. James Kay, Jun & Co.

³¹⁵ PULSZKY 1884. 139.

³¹⁶ Pazziuzzi Miklós, Széchenyi István Hitelének németre fordítója, 1836-tól kezdve Bécsben volt kancelláriai titkár. Vö. NAGY Lajos: *Budapest története 1790–1848*. In KOSÁRY Domokos (szerk.) *Budapest története III. A török kiűzetéstől a márciusi forradalomig*. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó, 401.

megírja nekünk megjegyzéseit, egyáltalában különösen érdeklődött a magyar büntetőtvénycsokny íránt, s nagy reményeket fűzött hozzá. Amint megtudta, hogy azok közt, kik ki fogják dolgozni, nincs sem bíró, sem hivatalnok, sem professzor; ugyanazért eredetét várt tőlünk, mi a francia osztrák és porosz chablontól elüt.³¹⁷ Pulszky ezen állítása nyomán úgy tűnik, az eredeti ötlet tőle származott, s ő volt az, aki kalandos körülmények között fölvetta a kapcsolatot a heidelbergi liberális professzorral. Pulszky meg is jegyezte utóbb, hogy „Horváth Mihály téves állítása után Szalaynak tulajdonítják nálunk, pedig ő nem is dolgozott e részen, a szerencsétlennek teendője kellemetlenebb volt, mert az eljárást kellett megszerkeszteni, mi csakugyan nagy munkába s fáradságba került, mert Zsedényi összekuszált nézeteit melyek a Szalayéval éles ellentétben álltak, logikai rendbe kellett szednie.”³¹⁸ Valójában mindketten fordítottak: Pulszky az alválasztmány matériáját, Szalay a végső formát, de ez a lényegen mit sem változtatott: a magyar büntetőtvény tervezetét Mittermaier és rajta keresztül a német szakmai körök még a kodifikációs folyamat időszakában megismerték és arra reflektálhattak.³¹⁹ Pulszky önéletírása szerint az alválasztmány munkarendjében neki kellett, elsőként a *Code Napoleon* szövegét, majd tizenegy hatályos európai kódex odavágó citátumait ismertetnie az alválasztmány tagjaival. Külön ki kellett emelnie az eltéréseket a szövegben. Ezután kezdődött a diszkusszió, majd mindenki részvételével a szövegezés, a szerkesztés következett. Az így kialakult szerkezetet ismertették, majd a formulázást Deák „reassumálta”, bírálta, végül ő maga újraírta és lediktálta. „Amint egy fejezetet bevégeztünk, lefordítottam németre s megküldtem Mittermaiernek, kinek észrevételeit megint megfontoltuk, s hol elfogadtuk, hol elvetettük.”³²⁰ A történet háttérben Pulszky és Mittermaier nézetazonossága és a kapcsolat során megerősödött barátsága regisztrálható, ami végül is Mittermaier aktív részvételét eredményezte a magyar kodifikációs munkálatokban.³²¹

Az országos választmány a hosszas tanácskozások eredményeként az országgyűlés asztalára letett tervezetei tükrözik azt a törekvést, hogy „a’ legújabb büntetőjogi nézeteknek megfelelő” tvénycsokny készüljön. Érdekes Mittermaier értékelése a külhoni minták követéséről, illetve a létező tvénycsoknyvi szabályozások mély ismeretéről. „...ezen törekvés bélyegét egyetlenny

³¹⁷ PULSZKY 1880. 192.

³¹⁸ PULSZKY 1880. 198.

³¹⁹ *Einwurf eines Strafgesetzbuches für das Königreich Ungarn und die damit verbundene Theile. Durch eine Reichstag-Deputation in den Jahren 1841–1843 ausgearbeitet. Aus dem ungarischen Originaltexte übertragen.* Leipzig, 1843. Adolf Frohberger.

³²⁰ PULSZKY 1880. 197.

³²¹ GYÖRGYI, Kálmán: Mittermaier und der ungarische Strafgesetzentwurf vom Jahre 1843. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica* Tomus XXX. Annus 1988/89, 18.

törvényhozási munka sem viseli magán oly nagy mértékben, mint a' magyar javallat" – írja a heidelbergi büntetőjogász-professzor. A törvénytervezetek határozottan tükrözik azt a tudást, melyet az országos választmány tagjai elsajátítottak. „a' külföld törvényes munkáival, nevezetesen a németekéivel, szinte, mind a' büntetőjogi tudományos vizsgálatokkal megismerkedtek”.³²²

Mittermaier szakmai álláspontja ugyan nem mindenben egyezett a magyar tervezet készítőjével, de összességében erősen pozitív véleményt alkotott róluk. „Ezen javallatnak stúdiuma mindenkire nézve a' legtanulságosabb, mert itt kísérlet történt, mint lehessen az új eszméket keresztülvinni egy törvénykönyven.” A deáki tételt, amit végül magáévá tett az országos választmány, dicsérte Mittermaier. „A' javallat szerzői helyesen ott kezdték a' munkát, hol azt kezdeni kell: t.i. a' szabadságvesztés' rendszerének felállításával.” A heidelbergi professzor elismerte a tervezet önállóságát, benne a tradicionális jognak a büntető törvénykönyv rendszerébe beilleszthető szabályainak megtartását. „A' javallat szerzői az új eszméknek hódolnak ugyan mindenütt, de csalatkozónak, ha hinnők, hogy a' magyar nemzetiségre nem voltak figyelemmel.”³²³ Erre példaképpen említi Mittermaier az alakosság és a vérárulás bűncselekményének megtartását a büntetendő magatartások körében. Viszonylag hosszú, a különös részt illető megjegyzései végén összegezte véleményét: „*gazdag a' magyar büntető javallat sajátos szabályokban, melyek semmi más törvénykönyvben nem fordulnak elő.*”³²⁴ Összességében pozitív megítélését jelzi az értékelő tanulmány utolsó mondata, miszerint a javallat „igen-igen figyelemreméltó munka.”³²⁵

A német közvélemény a magyar tervezetekről nem csupán Mittermaier közvetítő tevékenysége nyomán szerezhetett tudomást, de tájékozódhatott Szalay tudósításaiból³²⁶ és a *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes* további híradásai nyomán is.³²⁷

³²² MITTERMAIER 1843. 3.

³²³ MITTERMAIER 1843. 4.

³²⁴ MITTERMAIER 1843. 16.

³²⁵ MITTERMAIER 1843. 37.

³²⁶ SZALAY László: Verhandlungen des ungarischen Reichstags über den neuen Strafgesetzbuchsentwurf. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. 1844. 16. kötet; SZALAY László: Verhandlungen der zur Ausarbeitung eines Strafgesetzbuches in den Jahren 1841–1843 niedergesetzten ungarischen Reichsdeputation. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. 1845. 17. kötet.

³²⁷ Vö. pl. HANSSLMANN, Emerich: Verhandlungen der ungarischen Ständetafel (1843) über den neuen Strafgesetzbuchsentwurf. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. 1845. 17. kötet. 104.

Konzervatív értékelés

A vita magas színvonalát jellemzi az „Őszinte vélemény a’ magyar büntető törvény-javaslatról” című ellenirat megjelenése is.³²⁸ Szerzője, Benyovszky Zsigmond a nemzetközi szakirodalomban kellő jártassággal tájékozódott, és gyakran hivatkozta Alexis de Tocqueville-t. Többek között például annak kapcsán, hogy ő „a’ fenyítő (penitentiar) intézetek különböző nemeinek alkalmazását legfőképp azért ajánlja, mivel az addig gyakorlatban volt fogság módjait bűn-oskoláinak tapasztalá, ’s mivel a’ száműzést (deportatit) nem tartja elegendőnek a’ büntőli visszaretentésre, miután a’ száműzöttek lakhelyein is szükség volt tetemes költséggel ismét fogházakat állítani, és keményebb testi büntetéseket is alkalmazni”.³²⁹ Ennek fejtegetése kapcsán tiltakozott az ellen, hogy őt a javító rendszerek ellenfelének sorolják be, hiszen ő csupán a túlzások ellen emelt szót. Így például az alkalmazás mértéktelensége, a magányrendszer kizárólagossága, a túlzottan hosszú vagy életfogytig tartó büntetések ellen, a foglyok értelmi integritásának védelme érdekében, az építészeti hiányok javításáért és a nemzet finansziális erejét meghaladó költségek ellen. Nem kevéssé a költségek okán bírálta Benyovszky is a kerületi börtönök rendszerét, hiszen miután a javaslat tíz, egyenként ötszáz fős magányrendszerű börtönről szólt, a helytartótanács által biztosított tabellás kimutatások alapján huszonötezer főre rúgó rabállomány nagyobbik hányadára bizonyos, hogy nem terjedhet ki. Utóbb rálelt a javaslatban az idevágó tervre: az alválasztmány az egyes törvényhatósági börtönök magánrendszerűvé alakításával tervezte volna a reformot.³³⁰ Benyovszky szinte azonnal előhúzta az aduászt: mi lesz a költségekkel? Ki fedezi? A közel négymillió ezüst forinttal kalkulált kerületi börtönökhöz képest vajon mennyibe kerülhet a törvényhatósági börtönök átalakítása?

Amikor a magányrendszert ostromozta a gróf, több alkalommal is hivatkozott az építészeti problémákra. Egyik helyen amellet érvelt, hogy az építészet eddig nem tudta megoldani a rabok közötti kapcsolatteremtést megakadályozó épületek problémáit,³³¹ máshol annak rendkívüli költségeire és az ezért elvárt állami áldozatvállalásra utalt,³³² megint máshol a magányzárkákban végzett munkák korlátozottsága miatt alacsony gazdasági hatékonyságát bizonygatta.³³³

³²⁸ BENYOVSZKY Zsigmond: *Őszinte vélemény a’ magyar büntető törvény-javaslatról*. Pest, 1844. Landerer és Heckenast. 56. Német nyelvű kiadása: Zsigmond BENYOVSZKY: *Bedenken über den Entwurf des Strafgesetzbuchs für das Königreich Ungarn und dessen Theile*. Pesth, 1844. Druck von Landerer und Heckenast 59.

³²⁹ BENYOVSZKY 1844. 41.

³³⁰ BENYOVSZKY 1844. 3.

³³¹ BENYOVSZKY 1844. 38

³³² BENYOVSZKY 1844. 3.

³³³ BENYOVSZKY 1844. 13.

Leírta a neki szimpatikus börtönmodellt is, melynek adatait Johann Ludwig Tellkampff fejtegetéseiből nyerte (aki pedig John Havilandra, Samuel B. Woodra, tovább börtönorvosokra és felügyelőkre utalt vissza). Eszerint állítólag a magyar börtönépítési tervekkel szemben (ahol ötszáz fő befogadóképességgel számoltak) az ideális intézet százhusz, legfeljebb százhatvan fős, az épületek legfeljebb egymeletesek, harminc láb hosszú sétaudvarokkal építve. A fogházakat a tartományok egymástól lehető legtávolabbi részeire kell telepíteni, nehogy a kommunikáció létrejöttön köztük, s a veszélyes elítéltek nehogy egymás közelében raboskodjanak. Ezenkívül elvárásként fogalmazta meg, hogy „a' tiszta levegő, 's a' nap sugarainak élvezhetőségétől meg ne fosztassanak.” „Az olly intézet, melly a bűnöst egy keskeny magános rekeszbe temetvén, a' napsugár melegének, 's a' szabad levegőnek élvezésétől megfosztja, nemcsak testi és lelkikép elbénítva teszi nyomorékká az áldozatul esett szerencsétlent, – hanem javulás helyett is inkább elmakacsítja és átalkodottá edzi” – mondta Benyovszky szerint Coleman orvos”.³³⁴ Szemére hányta az országos választmánynak, hogy anélkül döntött egy külföldön alkalmazott magányrendszer börtönei mellett, hogy „felőlök előleges tapasztalás szereztetett volna...”.³³⁵ Feledve, hogy miként az számára is ismert volt, a bizottság tagjai szinte valamennyi jelentést, szakmunkát, tudományos feldolgozást megismertek, ami csak eljuthatott a kontinensre vagy Magyarországra.

A gróf Anglia példájával érvelt, ahol mindkét börtönrendszer mintájára nyitottak intézeteket, „miért nem alapította törvénykönyvét mégis reá?” Ha átgondolja, talán lett volna válasza. Angliában a börtön történeti fejlődése hozta magával a mintabörtönök megoldásait: nem szisztematikusan, központilag elrendelten alakult a börtönrendszer, hanem egy folyamat részeként, alkalmi reformerek, „börtönharcosok” alakították itt és ott a képleteket. Benyovszky úgy tett, mintha az a tény, hogy Anglia „a' halálos büntetést,” a „száműzetést, a' száműzöttek kegyetlen, 's szigorú fegyelmét mind ekkorig” meghagyta,³³⁶ igazolná a következetesnek lenni próbáló magyar választmány programjának megkérdőjelezését. A francia törvényhozás tétovázását ugyanerre a számlára írta. „miért nem fogadta el mégis a' magány rendszert ekkorig? miért tartá még a' halálos büntetést és száműzést? a' bagnót, a' láncot, a bitófát 's né mely becstelenítő büntetéseket, melyeknek elkülönözöten egyike sem igazolható.”³³⁷ Benyovszky bizonyította a nem reformpárti nemzetközi érvelés helyénvalóságát is. Igaz, ehelyütt megfélekedett arról, hogy a mintakövetés lényege talán nem a megrögzött és tradicionális praxis automatikus átvételében

³³⁴ BENYOVSZKY 1844. 43

³³⁵ BENYOVSZKY 1844. 5.

³³⁶ BENYOVSZKY 1844. 5.

³³⁷ BENYOVSZKY 1844. 6.

és követésében, hanem a helyben dívó gyakorlatra választ adó elméleti tételek alkalmazásában áll. Valamit sejtett, hiszen a francia megoldásokat már pártolta, mert „ők a' büntető moral elvei ellenében, a' büntető politica elveit is mérlegbe teszik”.³³⁸

A börtönügy tudományában jártasságot mutató szerző mindenestre felidézi a hozzánk mintájában és keretfeltételeiben közelebb álló Baden és Württemberg kodifikációját, melyben bár az uralkodó különleges figyelmet szentel a börtönügynek, mégis óvakodva kezdenek annak reformjához.³³⁹ Ezek az esetek azonban éppen nem igazolják a gróf állításait. Hiszen a nevezett államokban a fejlődés természetszerűsége folytán már kialakultak kezdemények, kísérlet csírák. Mintaintézmények funkcionáltak, szemben a teljesen primitív tömlöcügyet gondozó és rendszer nélküli Magyarországgal. Éppen most vált lehetővé és racionálissá a kísérletezés: a semmiből történő szisztematikus építkezés a toldozás-foldozás helyett. Egyébként Benyovszky azon tételével, hogy ti. „nehogy a' büntető törvénykönyveket csupa hyphotheziseken építsük...” egyet lehet érteni.³⁴⁰

Edward Livingstont Benyovszky gróf úgy emlegette, mint a magyar kodifikátorok feltehetően fő forrását, „ki a' tervezetben oly gyakran említettik”. Azért megjegyezte, hogy Livingston többet mondott, mint az egész választmány együttvéve. A hallgatőrendszerű börtönszisztéma mellett detenció (letartóztatási) házacról is szól a még el nem ítélték számára, a fiatalok (18 évnél fiatalabbak estén) javítóintézeteket tervezett állítani. Livingston az érettebb bűnöző korosztályok elhelyezésére fenyítőházakat (európai értelemben vett fegyházakat), Benyovszky értelmezésében bánatházakat, poenitenziar-Anstaltokat tervezett, a fenyítőházakból kibocsátottak számára pedig menedék 's dolgozó házakat rendelt volna (kilátást a szabadon bocsátottak számára életmódhoz jutásra).³⁴¹ Ámbár Magyarországon elképzelhetetlennek tartotta, hogy „azon városkákban melyekben az intézetek felállítása javaltatik,” remélni lehessen a John Howard és Elisabeth Fry által megálmodott „jóltevő emberbarátok, ti. az elhagyottaknak gyámolítói” rabsegélyező társulatainak működtetését. Előbb kellene felébreszteni a felebaráti szeretetet, és az után építeni börtönöket – mondta.

Benyovszky gróf erősen panaszkolt a tárgyalások gyorsaságát is. „Már ha ennyi nehézséget volt szükség komolyan fontolóra venni, 's ha oly sok tekintetek igénylették a' törvényhozás figyelmét, mi szükség volt a' tervezeten oly

³³⁸ BENYOVSZKY 1844. 6.

³³⁹ BENYOVSZKY 1844. 7.

³⁴⁰ BENYOVSZKY 1844. 7.

³⁴¹ BENYOVSZKY 1844. 8.

sürgetőleg nyargalni keresztül?”³⁴² Ellenérzéseit határozottan fogalmazta meg: óvott a minták szolgálai másolásáról. „Az utánozásnak annyira majmai legyünk-e miszerint minden külföldi rendszabást akár hibás az, akár nem, vakon elfogadnunk kellessék?”³⁴³ Ezek a szavak bizonyoságként szolgálhatnak az adaptáció garanciájához: a művelt, szakmailag témában jártas arisztokrata próbált gátat vetni a parttalan lelkesedésnek. Szakmai forrásaiként egyébként Wildnert, Edlert, von Maidsteint, Edward Livingstont, Charles Dickenst,³⁴⁴ Alexis de Tocqueville-t,³⁴⁵ John Howardot, Elisabeth Fryt, conte Carlo Ilarione Petitti di Roretot,³⁴⁶ Giovenale Vegezzi di Ruscallat, Carl von Rottecket,³⁴⁷ Carl Joseph Anton Mittermaiert, Jodocus Donatus Hubertus Temmet, François-René de Chateaubriandt,³⁴⁸ Balla Károlyt, Johann Ludwig Tellkampft, John Hawilandet, Samuel Woodot, Gustave de Beaumont,³⁴⁹ William Crawfordot³⁵⁰ jelölte meg.

Aligha állítható tehát, hogy a magyar büntető kodifikáció mentes lett volna a szakmaiságtól, a tudományos tájékozódástól, az európai minták mérlegelésétől. Az információk forrása a személyes tapasztalás, a kodifikációs folyamatok ismerete, a tudományos olvasottság és a szakmai kapcsolatok voltak. A törvénytervezet alkotói a legmodernebb büntetés-végrehajtási eszméket és gyakorlati megoldásokat kívánták a magyar jogba plántálni. Arra azonban, amire Deák Ferenc és kodifikátor társai készültek, még nem volt érett a magyar társadalom. Az olyan reális problémák mellett, mint az intézethálózat felállításának költségei, a rendi társadalom és a politikai elit nagyobbik része a halálbüntetés eltörlésére, a büntetési rendszer humanizálására, a javító rendszer és a reszocializációs gondolat befogadására sem állt még készen.

*

³⁴² BENYOVSZKY 1844. 31.

³⁴³ BENYOVSZKY 1844. 11.

³⁴⁴ DICKENS, Charles: *American Notes for General Circulation*. London, 1842. Chapman & Hall.

³⁴⁵ TOCQUEVILLE, Alexis de: *Du système pénitentiaire aux États-Unis et de son application en France*. Paris, 1833. H. Fournier jeune; TOCQUEVILLE, Alexis de: *Scritti penitenziari*. Roma, 2002. di Storia e Letteratura.

³⁴⁶ PETITTI, conte Carlo Ilarione di Roreto: *Della condizione attuale delle carceri e dei mezzi di migliorarla*. Torino, 1940. Pomba.

³⁴⁷ VON ROTTECK, Carl: *Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften*. Carl von Rotteck's gesammelte und nachgelassene Schriften. 5. kötet. Pforzheim, 1841–1843. Hermann von Rotteck; VON ROTTECK, Carl – WELCKER, Carl Theodor: *Staats-Lexikon. Encyklopaedie der Staatswissenschaften*. Altona, 1834–1843. Verlag von Johann Friedrich Hammerich.

³⁴⁸ CHATEAUBRIAND, François-René de: *Les Natchez*. Paris, 1827. Libraire de Firmin Didot Frères et C.

³⁴⁹ BEAUMONT, Gustave de – TOCQUEVILLE, Alexis de: *Note sur le Système Pénitentiaire et la Mission Confiée Par M. Le Ministre de l'Intérieur a MM. Gustave de Beaumont et Alexis de Tocqueville. Écrits sur le système pénitentiaire en France et à l'étranger*. 1984. 1. sz.

³⁵⁰ Lásd: William Crawford's Report on the Penitentiaries of the United States, Trenton, 1834 - New Jersey State Prison, Second & Federal Streets, Trenton, Mercer County, NJ.

Az országos alválasztmány három alválasztmánya messze túlterjeszkedve eredeti megbízatásán, három vadonatúj plánumot tett az asztalra: egy büntető anyagi jogit, egy perjogit és egy börtönügyit. Az országos választmány 1841. november 28-án, Pesten tartotta alakuló ülését,³⁵¹ tárgyalásai 1843. március 19-ig húzódtak, mikor is hatvanadik ülésén megtörtént a véglegesített szöveg jóváhagyása.³⁵²

³⁵¹ *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 41.

³⁵² Az országos választmány LX.-dik ülése március 19.-ikén ik napján 1842-ik esztendőben *Jegyzőkönyv 1841–1843.* 94–95.

AZ 1843/44. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS

A negyvenes évek kezdetén az ellenzék javában dolgozott a *közteherviselés és az egyenlőség* elvének elfogadtatásán. Politikai küzdelmeiben kiformalódott a Széchenyi és Kossuth képviselte „két generáció, két társadalmi csoport, két eltérő lelki alkat gondolkodásmód, mentalitás”³⁵³ alkotta reformirányzat. Várható volt, hogy az 1843/44. évi országgyűlésen jelentősebb szerephez jutnak a liberális áramlatok. Az *országgyűléssel kapcsolatban megfogalmazódó fokozott várakozás* a politikai élet nyugtalanságát hozták. Az ellenzék számításai szerint az országgyűlésre jelentős feladatok hárultak volna, így, „a szatmári pontok” összesítésében többek között az ősiség eltörlése, az örökváltság, a birtokjog kérdése, a hivatalviselés kiszélesítése, a közadózás, a sajtószabadság, a népképviselőlet.³⁵⁴ Az események súlya az előérzetek tettelegességében kifejeződő megnyilvánulásában is megtapasztalható volt. Az országgyűlési követválasztásokat több megyében is véres zavargások jellemezték. Az ellenzék szerint a kormányzat minden követ megmozgatott annak érdekében, hogy az ellenzék meghatározó alakjait kiszorítsa az országos politikai vitákból, a kormány a feszültségek szításával az ellenzékét vádolta. Másokkal együtt Lónyay Menyhért is aggodalmáról számolt be, aki tartott a fiaskótól. „Lám mennyit akarunk, de én csak attól félek, hogy ennyi szent akarat, állhatatos munka s erős törekvés mellett, ezen országgyűlés inpracticus lesz, s nem sokat viszünk haza”.³⁵⁵ Mindenesetre a választások körül zajló eseményeknek lett következménye, hogy a Zala vármegyei botrányos kortesszervezkedések okán a büntetőkérdés

³⁵³ CSORBA László: Haza és maradás – Haza és haladás. In *A tizenkilencedik század története*. Budapest, 2000. Pannonica, 100.

³⁵⁴ SZEKFŰ Gyula: Kossuth és a negyvenes évek. In HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*. Budapest, 1936. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, V. kötet 328.

³⁵⁵ Lónyay Menyhért Lónyay Alberthez Pozsony, 1843. szeptember 23. In CIEGER András: *Lónyay Menyhért 1822–1884*. Budapest, 2008. Századvég Kiadó, 46.

szellemi atyja, Deák Ferenc sem lehetett ott a tárgyalásokon.³⁵⁶ Ballagi Géza sötét hangulatban jegyezte meg, hogy „az országgyűlésnek még a királyi proposíciókban említett tárgyak közül is alig sikerül valamit elintéznie, jóllehet azokra a kormány épp oly súlyt fektet, mint maguk a rendek.”³⁵⁷ A legtöbb zászlóra tűzött reformterv elbukott, pedig az országgyűlés nem kevéssé a választmányi struktúra befogadásának hatására minden korábbinál *színvonalasabb törvénytervezeteket* hozott tető alá.³⁵⁸ Vörös Károly „nagy remények bukása” miatt a korábbiaknál keserűbb hangulatban eloszlott országgyűlésről írt.³⁵⁹ Néhány kérdésben sikerült törvénybe foglalt eredményt elérni, így törvénybe iktatták a magyar nyelv hivatalos államnnyelvvé emelését,³⁶⁰ a jobbágyok birtokbírhatási jogának³⁶¹ és hivatalviselési képességének³⁶² megállapítását, a protestáns vallásoknak a katolikussal szembeni megkülönböztetésének mérséklését.³⁶³ A kudarc ellenére is meglehetősen nagy (Vörös Károly szerint rendkívüli) hatása volt az 1843–1844. évi gyűlésnek. A reformellenzék a korább sérelmi politikája helyett érdemi, a polgárosodást célzó kidolgozott programmal jelentkezett, mely a tárgyalások során csiszolódott, az ország alapvető átalakításának részleteiben is kimunkált tervévé érlelődött. Bőven biztosítva ezzel a *muníciót az 1848-as alkotmányos forradalomhoz*, a polgári társadalom kiformalódásához és a jövőbeli kodifikációs mozgalmakhoz.³⁶⁴

*

Az országgyűlést az uralkodó 1843. május 14-re hívta egybe, s négy napra rá, május 18-án délelőtt az alsó- és a felsőtábla párhuzamos országos ülése keretében a gyűlést ünnepélyesen megnyitották. Az egy időben szervezett megnyitókat tíz órakeretben tartották, az alsótáblán a personalis, a felsőtáblán a palatinus beszédével kezdődött a hivatalos program. Délben mindkét tábla résztvevőinek Veni Sancte-t celebrált az ország hercegprímása a városháza melletti Salvator templomban.

³⁵⁶ SZEKFI 1936. 328.

³⁵⁷ BALLAGI Géza: A nemzeti államalkotás kora (1815–1847) In SZILÁGYI Sándor (szerk.) *A magyar nemzet története*. Kilencedik kötet. Budapest, 1897. Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat. 577.

³⁵⁸ PAJKOSSY Gábor: A reformkor. In GERGELY András (szerk.) *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó. 223.

³⁵⁹ VÖRÖS Károly: Az 1843–1844. évi országgyűlés. In MÉREI Gyula – VÖRÖS Károly (szerk.): *Magyarország története 1790–1848*. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó, II. 921.

³⁶⁰ 1844. évi II. törvénycikk a magyar nyelv és nemzetiségről.

³⁶¹ 1844. évi IV. törvénycikk a nemesi javak bírhatásának nem-nemesekre kiterjesztéséről.

³⁶² 1844. évi V. törvénycikk a nem-nemeseknek is minden közhivatalokra lehető alkalmazásáról.

³⁶³ 1844. évi III. törvénycikk a vallás dolgában.

³⁶⁴ VÖRÖS 1980. 911. skk.

Előzmények az 1843. évi diétán

Az 1825. évi országgyűlésben feltűntek közül immáron személynöki hivatalot betöltő Szerencsy István³⁶⁵ megnyitó beszédével vette kezdetét az alsó-tábla ülésezése. 1843. május 18-án a personalis arról szólt, hogy az 1840. évi országgyűlés feloszlása óta eltelt három évben az akkor kiküldött országos választmányok megfeszített munkával és elismerésre méltó szorgalommal teljesítették szabott feladatukat. Ebben az alkotó hangulatban a vármegyék is osztoztak, programformáló reformlendülettel vettek részt az ország (politikai) közvéleményének felrázásában. Külön kiemelte az időszaki sajtó szerepét a felvilágosult ismeretek terjesztésében „eddigelé nálunk nem ismert hatással”. A közélet legkülönbélebb fórumairól, a szabad nyilvánosság hatóköréből, a hivatalos csatornák zöméből érkeztek „a’ nemzet boldogságára, kifejlődésére célzó” indítványok, javaslatok, melyek kiváló megalapozói lettek a törvényhozási törekvéseknek. Figyelemre méltó Szerencsy István fogalmazása, mely a közbeszédben emlegetett *javaslatok forrásaként* a bizottmányi munkálatokat, a vármegyei véleményezéseket és a sajtónyilvánosságot jelölte meg.³⁶⁶

A személynök *értelmezése a kodifikációs folyamatról* egyben az aktuális feladatot is körvonalazta. Ahogyan némileg optimistán felvezette a polémiát: a törvényhozás immáron nem az alapozásnál, hanem a stabilizálásnál tart.³⁶⁷ Felfogásában ez az országgyűlés egy folyamat újabb elemét képezte, a megkezdett polgárosodás (a jog területére értelmezve: a kodifikáció és jogrendezés) újabb lépcsőjét. Megállapítása egyértelmű állásfoglalás volt abban a kérdésben is, mely oly sokszor forgott a szakmai vitákban: mennyiben tekintették a kortársak a javaslatot nóvumnak, illetve mennyiben csupán egy rendezési folyamat újabb elemének.

A *módszert illetően* Szerencsy István személynök óvatosságra intett. Fél-tette az eredményeket, a kivívott szabadság fáját attól, hogy esetleg az elhamarkodott törekvések „gyengítve a’ hasztalan összeütközés által a’ nemzet erejét” akadályozhatják a fejlődést. Éppen ezért figyelmeztette a karokat és rendeket, hogy „a’ polgári igaz szabadságnak főtényesztője, a’ törvényes rend és a’ törvények megtartását belső ösztönből eszközölő vallásosság és erkölcsiség

³⁶⁵ DOBSZAY Tamás: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*. Budapest 2019. Ország-ház Könyvkiadó, 178.

³⁶⁶ I. országos ülés 1843. május 18. In I.: Felséges ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e’ néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába rendeltetett 1843dik esztendei Pünkösöd hava 14dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésének naplója a’ tekintetes Karoknál és Rendeknél. I. Pozsonyban, az országgyűlési irományok kiadóhivatalában. Pesten, Landerer és Heckenastnál. 1843. [továbbiakban: *RR. Napló 1843–44.*] I. 1.

³⁶⁷ I. országos ülés 1843. május 18. *RR. Napló 1843–44.* I. 1.

közönségesen.”³⁶⁸ *Higgadt, alkotmányos polémiákra* szólított fel, toleranciát és méltányosságot várt el a jelenlévő rendektől a „személy- és vagyonbéli bátorrágot, tiszteletet”, a fennálló törvények iránti engedelmességet, erős és „a törvényrontók megzabolázását” célzó artikulások tárgyalásakor.

A personalis nem vitatta, hogy a polgárosodás általános állását tekintve a magyar fejlődés erős támogatásra szorul. „Mi e tekintetben új nemzedék vagyunk, sok még e részben nálunk a tennivaló: igyekezzünk tehát [...] megszerezni a polgári társaságos életnek ezen első, mindenki által, bármell politikai felekezethez tartozzék, jótékonynak elismert szükségét.” Ilyenként nevesítette többek között a *vétkesek javításával* küzdeni a bűnözés ellen, a *személy- és vagyonbiztonság* megteremtésével garantálni a haladás békés útját. Egy szerves folyamatot vizionált, melyben a közakarattal és közös erővel végrehajtott stabilizáció gyarapodást, jólétet és elégedettséget eredményez majd, mely újabb reformokra és erőfeszítésekre készíteti majd a társadalmat.³⁶⁹ A tábla elnöke tehát a sürgős teendők között legfontosabbnak ítélte a büntető kodifikációt, mely a meghirdetett tárgyalási programban megelőzte a kereskedelem- és hitelélet fejlesztését és az ezt szolgáló közlekedés feltételeinek megteremtését is. S nem méltatható eléggé a büntetőjog fő céljaként megfogalmazott reszocializációs elgondolás, a bűnelkövetők javításának fókuszba állítása.

*

Az uralkodó fogadására kijelölt küldöttség május 19-én, délelőtt üdvözölte az uralkodót, aki az országgyűlésen elnöklő nádor ítélőmesterének útján közölte királyi feleletét. Minderről az üdvözlő bizottság szónoka, Pyrker János László egri érsek országos, elegendes ülésben tájékoztatta az országgyűlés résztvevőit.³⁷⁰ Másnap az uralkodó a primási palotában tartotta a trónbeszédet. Mielőtt a király szólt volna, Majláth Antal udvari főkancellár felhívta a jelenlévők figyelmét őfelsége bölcs iránymutatására, mely regnálását is meghatározza: „a józan haladás és a szertelen sietség között nagy a különbség.”³⁷¹ Aligha véletlen az utalás a fontolva haladók és a radikális reformerek pártállásbéli nézőpontjára, mely az egész politikai teret uralta ez idő tájt. Világos a kormányzati állásfoglalás: az országgyűlést az óvatos, *alkotmányos keretek között maradó reformok* útján látná szívesen.

Ezt követően került sor az uralkodó rövid és meglehetősen érdektelen latin nyelvű trónbeszédére, melyben kötelezettségszerűen biztosította a karokat és rendeket arról, hogy álláspontja szerint „az ősi alkotmány alapjai épségben, s

³⁶⁸ I. országos ülés 1843. május 18. *RR. Napló 1843–44. I. 2.*

³⁶⁹ I. országos ülés, 1843. május 18. *RR. Napló 1843–44. I. 2.*

³⁷⁰ II. országos ülés, elegendes, 1843. május 19. *RR. Napló 1843–44. I. 9.*

³⁷¹ III. országos ülés, elegendes. 1843. május 20. *RR. Napló 1843–44. I. 8–9.*

a törvényszerű hatalmak ereje a törvényjellelte határok közt” fenntartandók. Ezzel párhuzamosan a „közhaszon tekintete” a stabilitást igényli: „nem annyira javasolja, mint inkább parancsolja, hogy tanácskozás alá vétesse az azon módok, melyek a tekintély szilárdítását” biztosíthatják, vagyis a „közboldogság feltételét” nyújthatják. Majd az uralkodó a királyi előadások szövegét a fő-kancellártól átvéve, átadta azt a hercegprímásnak.³⁷² Az udvar elővigyázatos reformpolitikát hirdetett tehát, hangsúlyosan a törvényhozás gondoskodása alá igazítva a reformok ügyét.

Az uralkodó távozása után a főrendek tanácsstermében a nádor összefoglalta a jelenlévők számára a királyi előadások tartalmát, kihangsúlyozva a koncepció fókuszpontjait. Ő maga is utalt néhány feladatra, majd ítélőmestere felolvasta a királyi proposíciókat is. A királyi előadásokban megfogalmazottak nagy részben behatárolták az országgyűlés munkaprogramját. A palatinus szólt arról, hogy „a’ legkegyelmesebb fejedelem, a’ törvények betöltése iránti szándékának új tanúságával, kijelelni méltóztatik, azon *munkálatok*, melyek az utolsó országgyűlésen körülökből választott legérdemteljesebb férfiak által, fontos ügyekben kidolgoztattak.” A beszédben általánosságban került csak elő a kodifikáció, a büntetőtárgy külön megjelölése nélkül. Igaz, a vármegyei választások körüli anomáliákra utalva, „a köztanácskozások méltósága és a szavazatok szabadsága” érdekében a nádor említést tett külön az uralkodó elvárásáról, hogy „a’ csend és személyes bátorság biztosíttassanak”. Tolmácsolta az uralkodó várakozását, hogy mindezeket „szabott törvény által megerősítendő” terjesszék fel szentesítésre. „Készkedjenek már a’ méltóságos Fő-RR. és a’ tekintetes KK. és RR. a’ legjobb fejedelemnek ezen a’ haza boldogsága előmozdítására oly bőven intézett atyai szándékát serény igyekezettel gyámolítani; készkedjenek illő törvényes intézkedések hozataláról gondoskodni”³⁷³

A királyi előadások az uralkodói elvárásoknak megfelelően, határozott szerkezetben, szikárabb fogalmazásban utaltak a kodifikáció folytatására. Nevesítve az 1839–1840. évi országgyűlés 5. cikkelyét, a király arra utasította a rendeket, hogy az országos választmány munkálatait megtárgyalva, minthogy „a közjó és szükség érdekében lenni találtatandnak”, azokat mielőbb őfelsége elébe terjesszék. A *büntető törvénykönyv* fontosságáról üzent, hogy a többi tárgyat megelőzően, az első proposíció részeként tartalmazza a dokumentum.³⁷⁴

³⁷² III. országos ülés, elegendő, 1843. május 20. *RR. Napló 1843–44.* I. 9.

³⁷³ III. országos ülés, elegendő, 1843. május 20. *RR. Napló 1843–44.* I. 10–11.

³⁷⁴ 3-dik szám alatt kegyelmes királyi Előadások. In *Felsőcségeri császár, Magyar- és Csehországnak e’ néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1843-ik esztendei Pünkösdi hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Írásai*. Pozsonyban az országgyűlési irományok kiadó hivatalában, Pesten Ländlerer és Heckenastnál 1844. I kötet. Az 1843-ik esztendei Május 14-ik napjára rendelt országgyűlésének Jegyzőkönyvében idézett írások [továbbiakban: *Írások 1843–44.*] I. 5.

A kormányzat egyébként komolyan számított a büntetőtörvények artikulálására, amit a szabadságokkal kapcsolatos sérelmi politizálás technikai terelése is bizonyítani látszik. A személynök a szólásszabadság ügyében, a tárggyban mind ez ideig sikertelen egyeztetésből fakadó huszonnegyedik felirat kapcsán egyértelműen utalt arra, hogy ezen kérdés kézenfekvő módon, majd a büntető törvénykönyv tárgyalásakor intézhető el megfelelően. Érvelése szerint a büntető törvénykönyv szerkesztésére kiküldött választmány munkálata nem véletlenül került szóba a megnyitóbeszédekben, s kapott első helyet a királyi proposíciók között. A tárgy jelzett sorrendje miatt is biztos a napirendre kerülése.³⁷⁵ A követek kevésbé voltak meggyőződve a büntető törvénykönyv tárgyalásának eredményességéről, így a sérelmek előleges orvoslásához ragaszkodtak, semmint a valamikori jövőben esetleg letárgyalt és talán szentesített büntetőtörvényhez. (A kételkedőket utóbb igazolták az események.)

Az első nehézségek

Részben a sérelmek tárgyalása miatt,³⁷⁶ részben néhány korábban le nem zárt kérdés folytatása okán (nyelv és nemzetiség, az ország címere és a nemzeti színek, vallás- és felekezeti feszültségek, a nyilvánosság és szólásszabadság, ősiség, a szabad királyi városokat illető szavazatjog, az ún. illír kérdés stb.) az 1840-ki országgyűlésből kiküldött országos választmányok jelentései az országos elegyes ülés elé csak július 5-én kerültek.³⁷⁷ Első helyen ezek között a büntető törvénykönyv és javító rendszer kidolgozására vonatkozó tervezet állt (megelőzve a katonai élelmezés és szállásolás, a folyamszabályozások és a nemzeti színház ügyét).³⁷⁸ A nádor elnöklete mellett zajló ülésben Majláth György országbíró jelentette az országgyűlésnek, hogy az országos választmány befejezte munkáját, és letette az asztalra a törvényjavaslatokat. Majláth beszélt a választmány munkamódszeréről, arról, hogy az aprólékos előkészítés során kialakított javaslatok hosszú „tanácskozás és vizsgálat alá vétettek”, melyeknek végeredménye, a bizottsági jelentéssel együtt, immár a táblák rendelkezésére állnak. A rövid, lényegében a munkálatokat tárgysorrendbe vevő elegyes ülés nem jelentette egyben a tényleges tárgyalások megkezdését. A nádor közölte a jelenlévőkkel, hogy az elnökség kérésének megfelelően elrendelte az országos

³⁷⁵ XIX. országos ülés, 1843. július 10. *RR. Napló 1843–44.* I. 178.

³⁷⁶ VIII. országos ülés, 1843. június 22. *RR. Napló 1843–44.* I. 92 és XIII. országos ülés, 1843. június 28. *RR. Napló 1843–44* I. 109.

³⁷⁷ 19 dik szám alatt Jelentése az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmánynak. *Írások 1843–44.* I. 26.

³⁷⁸ XV. országos ülés, elegyes. 1843 július 5-én I. *RR. Napló 1843–44.* I. 118.

választmány jelentésének kinyomtatását és kiosztását.³⁷⁹ A sokszorosítás maga is huzamos időt vett igénybe, de számos vármegye követe jelezte: pótutasítást kér megújítástól a teljes terjedelmében most megismert materiához.

További egy hónapig nem kerültek szóba a büntető munkálatok. A kerületi ülésekben a követek egy része, ragaszkodva a jó tradíciókhoz, a felveendő tárgyak sorozata felett kezdődött vitában az *előleges sérelmeket* kívánták első helyre igazítani. A sérelmi politizálás évszázadai alatt a rendek legfőbb fegyvereként „a már létező jogrend conserválása s az ezen ejtett sérelmek orvoslása” érdekében³⁸⁰ szervezett processzusból³⁸¹ a reformkorra a pártosodó politikai élet egyfajta konszenzusteremtő lehetőségévé fejlődött, ami a konzervatív és liberális rendi erők együttműködését biztosíthatta.³⁸² A rendi erők leginkább rögzíteni próbálták a sérelmek orvoslásának elsőbbségét a királyi előterjesztésekkel szemben.

Miután a sérelmek címén a rendek hagyományosan valamennyi megtapasztalt és egybegyűjtött (országos, testületi, esetleg magánosokon esett) jogtalanság orvoslását követelték,³⁸³ a politikai racionalitás megkövetelte a differenciálást. Ennek eredményeképpen alakult ki az ún. „előleges sérelmek”, kategóriája, mely korszakunkra egyértelműen azokat az ügyeket jelentette, melyeknek orvoslását a rendek a további tárgyalások feltételül szabták.³⁸⁴ Ugyanakkor az 1843–1844. évi országgyűlésre, köszönhetően a reformellenzék szervezkedésének, Kossuth és a *Pesti Hírlap* agitációjának, a vármegyei politikai elit radikalizálódásának, az oppozíció a szokott kisebb-nagyobb sérelmek összegyűjtése és orvosoltatása helyett *részletesen kidolgozott törvényjavaslatokkal* operált.³⁸⁵ Ez a tárgyalási technikák alapvető változásával járt. Így történt ez a büntetőjavaslatok napirendre vételével is.

A munkálatok megtárgyalásának kezdetén a hagyományos sérelmi taktikázásnak megfelelően a kerületi ülésben Máramaros megye követe szorgalmazta, hogy a követek egyenként adják elő indítványukat, és a támogatottakból és elfogadottakból állítsák össze a tárgyalási sorozatot. Mások, mint Bónis Sámuel, a munkálatok megvitátását indítványozták. A szituáció egyben a tradicionalizmus és a reformizmus konfliktusát is szimbolizálta, a hagyományos rendi alkotmányosság és modern bizottsági munkamódszereket alkalmazó törvényhozás megújulása között feszülő ellentmondást, mely, mint tudjuk, konszenzusos módon „simult el” az 1848-as fordulat idején. 1843. augusztus

³⁷⁹ XV. országos ülés, elegyes 1843. július 5. *RR. Napló 1843–44.* I. 118.

³⁸⁰ EREKY István: *Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok.* I. Eperjes, 1917. Sziklai, 350.

³⁸¹ SZIJÁRTÓ 2005. 68.

³⁸² *Almanach 1825–48.* 13.

³⁸³ KÉRÉSZY Zoltán: *Rendi országgyűléseink tanácskozási módja* Kassa, 1916. Vitéz A., 26.

³⁸⁴ DOBSZAY 2019. 248.

³⁸⁵ VÖRÖS 1980. 911.

7-én végül az billentette el a munkálatok halasztása felé a mérleget, hogy a vármegyék nagyobbik hányada nem rendelkezett instrukciókkal. Az utasítási rendszer a törvényhatósági képviselőlet lényegi eleme volt, amihez a követek többsége igazodni próbált. Miként a vitában el is hangzott, „a küldők iránti tisztelet pedig megkívánja, hogy ezen utasítások nélkül lépések ne történjenek.”³⁸⁶ Hasonló hivatkozással utasították el a rendek a megyei kihágásokról készült, Zsoldos Ignác nevéhez köthető választmányi munkálat tárgyalását.³⁸⁷

Végül is az, hogy mozgásba lendültek a kodifikációs tárgyalások a kerületi ülésben, Klauzál Gábornak volt köszönhető, aki Deák távollétében átvette a reformellenzék irányítását. Csongrád megye követe amellet érvelt,³⁸⁸ hogy a követek által javasolt, tanácskozásba veendőnek előadott főbb indítványok azért nem tárgyalhatók, mert az azokra vonatkozó munkálatokat csak most küldték meg a vármegyéknek, tehát az utasításra várni kell. A jelentéktelenebbek pedig nem érdemelnek annyi figyelmet, mint a büntető törvénykönyvet előkészítő országos választmány munkálata. „[...] és pedig annyival inkább, mert a polgárok személyes bátorsága oly nagy érdekű kérdés, hogy azt minden egyébnél bátran elébe tehetni; mert csak azon ország érdemli meg az alkotmányos nevet, hol az utazó polgár személye is védve van az önkény és erőszak ellen, mert a személyes bátorság a vagyonbiztosításnál is mindenestre előbbre teendő.”³⁸⁹

Az augusztus 7-i határozat hivatkozását az utasításhiányra azonban némi csúsztatással mellőzhetőnek vélte, mondván, az instrukciók késlekedése nem akadályozhatja a választmányi javaslat tárgyalását, hiszen „a kerületi ülés inkább csak előkészítő, mint határozó, és az utasítás főleg az eldöntő országos ülésben szabályoz; addig pedig az utasítások, hol még hiányzanak, bátran megérkezhetnek.”³⁹⁰ Klauzál, aki 1832-től országgyűlési követként valamennyi diéta résztvevője, az ellenzék harcos liberális tagja, 1843–1844-re pedig egyik meghatározó alakja és vezetője, pontosan tudta, hogy valójában igenis a kerületi ülésekben dőltek el a lényeges kérdések. Gyakorlat szerint az alsótáblán a kerületi ülésben megszavazott és formulázott döntések megerősítése történt. Bár a kerületi ülések végzéseit valóban csak kezdeményezésnek tekintették, elvileg az országos ülések ezeket módosíthatták. Le is vehették a napirendről, ez azonban ritkán fordult elő.³⁹¹ Ezzel az argumentummal megalapozta a radikális

³⁸⁶ 35. kerületi ülés, 1843. augusztus 7. In *Az 1843–44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója*. [továbbiakban: *Ker. Napló 1843–44.*] Szerkesztette és saját költségén kiadta KOVÁCS Ferencz. Budapest, 1893. II. 8–9.

³⁸⁷ 38. kerületi ülés. 1843. augusztus 14. *Ker. Napló 1843–44.* II. 191.

³⁸⁸ 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 16. *Ker. Napó. 1843–44.* II. 270.

³⁸⁹ 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 16. *Ker. Napló 1843–44.* II. 271.

³⁹⁰ 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 16. *Ker. Napló 1843–44.* II. 270.

³⁹¹ *Almanach 1825–48*, 27. és VASZARY Kolos: *Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez*. Győr, 1883. Gross, 11.-12.

reformerek álláspontját, és kiprovokálta a másik oldal ellenérvelését. Valójában arról szólt a polémia, hogy kihasználva a reformpárti többség lelkesedését, a valóban korszerű és az európai tudományosság eredményeit szövegébe foglaló büntetőjavaslatok elfogadásával végre lezáruljon-e a kodifikációs folyamat, vagy a rendi alkotmányosság tradicionális keretei között csordogáljon tovább a kétségtelenül előjogokat megkérdőjelező (ezért „megfontolásra ajánlott”) kriminális törvényalkotás. „... mégsem szabad a KK.-nak és RR.-nek csak azért, hogy tessék-lássék, a komolyabb figyelmet igénylő munkálatok rendszeres menetelét sietéssel mintegy zaklatóba venni.”³⁹² Klauzál Gábor lelkesítendő a liberális reformereket, szóba hozta a negyvenes évek büntetőjogi kodifikációjának vezéreszméjét, a politikai lobogókra is felírt börtönügyet is. „Ha a büntető törvénykönyvet vesszük tárgyalás alá, minthogy itt még most arról sem kell tanácskoznunk: megadjuk-e a börtönök felállítására szükséges pénzt? de ha meggyőzzük a nemzetet, hogy börtöneik a jelen demoralizált állapotban nem maradhatnak, akkor még a legfukarabb megye is ad s a költségekhez hozzá járuland, s így a követeknek kedvezőbb utasítást adand.”³⁹³

Klauzál javaslatát Beöthy Ödön, Zsedényi Ede támogatta, ellene szólt Bezerédj István és Szentkirályi Mór. Az ellenérvék alapvetően eljárásiak voltak: Szentkirályi változatlanul az utasítások beérkezését várta volna, Bezerédj a kerületi határozatok gyors megváltoztatásainak kialakuló gyakorlatától tartott.

A rövid vita után szavazás következett. Csongrád megye indítványa „33 szóval 19 ellenében elfogadtatván kimondatott, miképp a büntető törvénykönyvi javaslat tárgyalás alá vétessék.”³⁹⁴

A kormányzat nem volt érdekelt abban, hogy az országgyűléseket megelőzően kellő felvilágosítással szolgáljon a terítékre kerülő tárgyak részleteiről, mert így lassítani tudta a felpörgő tárgyalásokat az alsótáblán. Ráadásul az 1843. évi országgyűlés számára Metternich kancellár speciális szerepet készített elő: „önmagát diszkreditáló”, eredményre képtelen gyűlés lefolyását vizionálta, melynek eredményeképpen a tehetetlen rendi képvisellel szemben a központi kormányzat akcióba léphetett volna, és saját programját valósíthatta volna meg.³⁹⁵

Amiről a vármegye nem tudott, arról nem is adhatott követutasítást.³⁹⁶ A követek tehát foghíjas instrukciókkal érkeztek, melyekhez pótutasításokat kérve tudakolhatták ki a vármegye akaratát. Ez viszont ahhoz vezetett, hogy a tárgyalások elakadtak, egyik téma elnapolása akadályozta a másikat, egyre nehezedett

³⁹² 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 16-án. *Ker. Napló 1843–44. II.* 271.

³⁹³ 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 16-án. *Ker. Napló 1843–44. II.* 274.

³⁹⁴ 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 16-án. *Ker. Napló 1843–44. II.* 274.

³⁹⁵ VARGA János: *Helyét kereső Magyarország* Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó, 24.

³⁹⁶ RÉCSI Emil: *Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fenállott.* Buda-Pest, 1861. Pfeifer Ferdinánd, 394.

a következetes radikális álláspontok érvényesítése. (Ráadásul uralkodói jog volt dönteni a gyűlés bezárásáról, ami megint csak politikai eszköz volt a kormányzat kezében egyes témák blokkolása érdekében.) Az udvar az 1843–1844. évi országgyűlésen tökélyre emelte a halogató taktikát. Az országgyűlés tervezett irányát a legnagyobb titokban készítette elő az udvar, Metternich még a nádor ígéretét is kivette teljes diszkréciójáról. Egy-egy tárgyat akár hónapokkal is el lehetett húzni, a tárgyalásokat vissza-visszatérő témákkal folyamatosan megszakasztani.³⁹⁷ Ez volt várható a börtönrendszerrel kapcsolatos polémia ügyében is. Kitűnően illusztrálja a taktikázást a büntető törvénykönyv javaslata előkészítésének története. A követek kénytelenek voltak szembesülni azzal, hogy a nagy jelentőségű és meglehetősen bőséges terjedelmű előterjesztést csak a tárgysorozatba vételt követően kaphatták kézhez. A javaslatához értelemszerűen pótutasítást kellett kérniük. Ez ahhoz a véleményezési eljáráshoz képest, mely az 1829. évi operátumról folyt a vármegyékben, meghökkentően rövid időt biztosított a szakértő vélemény elkészítéséhez. (Az 1827. évi 8. törvénycikk által kiküldött választmány munkálatának átvizsgálása és véleményezése Zala vármegyében 1831. január 17-én kezdődött meg egy közgyűlésből kibocsátott bizottmány megválasztásával, amelynek jelentését még csak 1832. augusztus 6-án véleményezte a vármegyei közgyűlés.³⁹⁸ Igaz, a rendszeres munkálatok a büntetőjogin túl négy más témát is felöleltek, mégsem tagadható a jelentős időtartambéli különbség.) Ahogyan a vármegyei követek az alsótáblán a polémia kezdetekor elpanaszolták, „a’ királyi előadások 1-ső pontjában érintett három rendbeli országos választmányi terjedelmes munka a’ törvényhatóságoknak csak ezen országgyűlés megnyitása után és ez is jóval későbbben küldetett el, jöllehet több törvényhatóságok még az országgyűlés előtt azoknak magokkal közlését sürgették; nem is volt ok azoknak titkon tartására, hanem inkább várni lehetett, hogy ezen munkák ha nem előbb, legalább a’ királyi meghívólevelekkel a’ törvényhatóságoknak átküldetni fognak.”³⁹⁹ Ráadásul Mihályi Gábortól azt is hallottuk, hogy a vármegyének, „ha akartuk volna is a’ példányokat elküldeni, nem volt több egynél, abból pedig utasítást készíteni bajos lett volna.”⁴⁰⁰

*

A kriminális kódex tárgyalását megelőző események híven tükrözik a rendi konstrukciótól a modern polgári parlamentarizmus irányába forduló magyar politikai elit dilemmáit, a rendi alkotmányosság és a korszerű törvényhozási

³⁹⁷ VÖRÖS 1980. 915.

³⁹⁸ *Javítva változtatni* 1843. 11., 246.

³⁹⁹ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. Napló 1843–44. I. 336.

⁴⁰⁰ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. Napló 1843–44. I. 339–340.

igények, az előjogokra épülő jogrendszer és a kodifikációs jogrendezés konfliktusait. (Nem is szólva az abszolutisztikus kormányzat reformhajlandósága és az ország megújulási igényei között feszülő ellentétokról.) S ha ez így volt a tárgyalások előtt, még inkább szembeötlő lett a büntetőrendszer feletti vitában.

A börtönügyi javaslat

A rendek megállapodásának megfelelően az országos választmány által proponált büntető anyagi jogi törvénytervezet⁴⁰¹ került először az országgyűlés elé. Az 56 fejezetben és 550 §-ban megformulázott kódex 29 szakasza foglalkozott a büntetések nemeivel, ezek egymáshoz való viszonyával, s meglehetősen szűkszavúan szólt a szabadságvesztés-büntetésről. Természetesen annak tudatában, hogy a büntetőjogi javaslatok harmadik kötete⁴⁰² részletesen (18 fejezetben és 387 §-ban) szabályozta a börtönügyet. (Ha azt tekintjük, hogy a legtöbb szakasz néhány mondatos volt, s ha egybevetjük az 1869. évi igazságügy-miniszteri rendelettel, amelyik 3 részben, összesen 235 §-ban foglalta össze a csak fegyházakra vonatkozó előírásokat,⁴⁰³ nem tűnik megalapozottnak Varga János elmarasztaló szentenciája a törvény szövegezőinek túlzott aprólékosságáról és a részletekben történt elmerüléséről...) ⁴⁰⁴

Az anyagi jogi kódex tervezete a bizottmányi viták nyomán négy büntetési nemet hozott szóba: a szabadságvesztést, a hivatalvesztést, a pénzbüntetést és a bírói dorgálást. ⁴⁰⁵ A szabadságvesztésen belül rabságot és fogságot nevezett meg. ⁴⁰⁶ A törvényjavaslat nem fejtette ki részletesen, hogy mely eltéréseket feltételez a szabadságvesztés-büntetés két típusa között. Leginkább az a fordulat szolgálhat alapul az elkülönítéshez, amelyik így szólt: „Mindazon rabok, kikre az ítélőszék rabsági büntetést szabott...”, vagyis a bíróság határozhatott

⁴⁰¹ *Javaslat 1843 Btk.*: Az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése. A/ első Rész. A büntettekről és büntetésekről (továbbiakban *Javaslat 1843 Btk*). Buda, 1843. A m. kir. Egyetem betűivel.

⁴⁰² *Az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése*. Buda, 1843. A m. kir. Egyetem Betűjével. C/ Harmadik rész. A börtönrendszerről (továbbiakban *Javaslat 1843 Bört.*)

⁴⁰³ Házasabályok és szolgálati utasítások a magyar királyi országos fegyházak, úgyszintén az azoknál alkalmazott hivatalnokok és örök számára. 1869. évi február hó 10-én. Horváth Boldizsár s. k. igazságügyminister. In *Magyarországi Rendeletek Tára* [Továbbiakban *RT*] Harmadik folyam. 1869. Hivatalos kiadás. Pest, 1870. Ráth Mór 1869. I, 49.

⁴⁰⁴ VARGA János: *Deák és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zalaegerszeg 1980. Zala Megyei Levéltár, 50.

⁴⁰⁵ *Javaslat 1843 Btk* II., 8. §

⁴⁰⁶ *Javaslat 1843 Btk* II., 8. § 1–3.

volna a büntetés fokozatáról. Tartamban az anyagi jogi rész csupán annyit szögezett le, hogy a fogság egy esztendőnél hosszabb nem lehet.⁴⁰⁷ A rabság tarthatott életfogytig és lehetett határozott időre szóló, de mivel a minimumokat a törvénytervezetben nem jelölték meg, elvileg nem zárták ki, hogy a fogság időtartamánál akár jóval rövidebb is lehessen. Ugyanakkor a fogság és a rabság utóbb törvényhatósági, illetve kerületi börtönökbe telepítése egyfajta fokozatosság szándékát fejezte ki, a bűncselekmény súlyát illetően.⁴⁰⁸

A rabság és a fogság közötti további differenciálást láthatóan a börtönrendszerről szóló harmadik részre hagyták a törvényhozó szakemberek, amikor is csupán annyit jegyeztek meg: „élelemre, ruhára, elzárásra és a teljesítendő munkára” vonatkozó szabályai „a börtönrendszer törvénycikkének rendszabásai alá fognak tartozni”.⁴⁰⁹ A bírói enyhítés esetét mindkét nemnél fenntartották: „midőn a fennforgó körülmények annyira enyhítik a beszámítást, hogy azokhoz képest” a törvény által megszabott büntetés túl súlyos volna, akkor rabság helyett fogság, fogság helyett bírói dorgálás alkalmazható.⁴¹⁰ Fölfelé ez kevesebb esetben lett volna lehetséges, fogságból rabság csak három esetben válhatott: ha a fogság egy esztendőnél több lett volna (halmazat és visszaesés értékelésénél), az egy esztendő maximum szabályának értelmében át kellett volna váltani a fogságot rabságra, még hozzá 1:3 aránnyal számítva.⁴¹¹ Lehetséges lett volna, ha az eredetileg fogságra ítélt fogolyra olyan bűncselekményt bizonyítanak, mely rabsággal büntetendő (vagy ilyen fogsága alatt követ el, s ezért őt rabságra ítélik), a még hátralévő fogságbüntetés a fenti aránnyal rabságra számítható át, s börtönben kell letöltenie teljes büntetését. Hasonló az eset akkor is, ha rabsági büntetését töltve fogságot érdemlő bűncselekményt követ el a rab; úgy a fogság rabságra számítandó át.⁴¹²

A törvényalkotó értékelése nyilvánvaló tehát: a rabság háromszor nehezebb a fogságnál. A rezsimben kifejeződő különbséget már a börtönügyi plánum szabályai fogalmazták meg.

A börtönügyi tervezet megfogalmazói öt nagyobb tartalmi egységben gondolkodtak. Külön részt képeztek a nem elítéltként fogvatartottak körülményeivel (I–III. fejezet), a különböző szabadságvesztés-büntetés fokozatokra ítétekkel való bánásmóddal, felügyeletükkel, ellátásukkal (IV–VIII.), a börtönigazgatással és felügyelettel (IX–XII., XIV.), a fegyházak felügyelői és tisztségviselői elébe szabott utasításokkal (XIII.) s végül a fogházak, börtönök alapításával, építtetésével (XV–XVIII.) kapcsolatos szabályok.

⁴⁰⁷ *Javaslat 1843 Btk II., 9. §*

⁴⁰⁸ *Javaslat 1843 Btk II., 9. §*

⁴⁰⁹ *Javaslat 1843 Btk II., 9. §*

⁴¹⁰ *Javaslat 1843 Btk II., 20. §*

⁴¹¹ *Javaslat 1843 Btk II., 22. §*

⁴¹² *Javaslat 1843 Btk II., 23. §*

Azt talán lehetne vitatni, hogy az utasításokat miért kellett a törvény kereibe illeszteni, de ez a megoldás a reformkori politikusok gondolkodásából logikusan következett. A reformkor politikus-jogászaik mindent a sajátos értelemben felfogott függetlenségkoncepcióval igyekeztek összhangba hozni. Jelen esetben ez azt a törekvést eredményezte, hogy a központi kormányzat minél kisebb befolyással rendelkezzen a büntetés-végrehajtási intézetek irányításában, felügyeletében. S a börtönügyi tervezet vitái azt is világossá tették, hogy még a konzervatív politikusok is hajlanak e tendencia óvatos érvényesítésére. Bár a hasonló célból folyó felügyeleti polémia zátonyra futott (Dessewffy hívei ugyanis nem egyeztek bele egy helytartótanácsból független felügyeleti szerv életre hívásába, de még abba sem, hogy a helytartótanács országgyűlésnek történő beszámolási kötelezettségét jogszabályba foglalják); az utasítások mégis a törvénybe kerültek. Ezzel elejét vették (volna) a törvény végrehajtási utasításokon keresztül megvalósuló módosításának, értelmezésének vagy akár elszabotálásának. Nézetünk szerint a szabadságvesztés-büntetés egyébként is olyannyira alapjaiban érinti az emberi és állampolgári jogokat, hogy a 43-as javaslat készítőinek megoldása tűnhet a legmegnyugtatóbbnak. Végül is a törvényi elveknek, mint keretnek, valós tartalmát a konkrét utasítások töltötték ki.

A börtönügyi javaslat léte önmagában is óriási jelentőséggel bírt. A büntetés-végrehajtást a büntetőjog-gyakorlat hangsúlyos részévé tette, megalapozta önállósodását, garanciákat épített ki a szakmaiság védelmében. A korhoz képest, melyben született, a feudális-rendi közeg dacára, mely körülvette, elismerésre méltó és jelentős lépéseket tett a modern büntetés-végrehajtás megteremtése irányába.

A fogházjavító mozgalom évtizedes követelése tükröződik abban a szabályban, mely az elítéltektől külön kezelte az „*elzárandó vádlottak*” ügyét, messzeemenő tekintettel arra a tényre, hogy bűnösségük megállapítása előtt fogolynak vagy rabnak tekinteni őket nem lehet. Részletekbe menően írta körül a terv az elítéltektel való (s abban a korban különösen) *humánus bánásmódot*. (Például a fogolynak feltöretlenül kellett megkapnia levelét, hírlapokat járathatott, nem tagadhatták meg a látogatást tőlük.) A kezelés alapvető prioritása lett a tervezetben az *egyenlőség*, az egyenlő bánásmód követelménye.

A bánásmóddal kapcsolatos elképzelések védelmére *számos garanciát* építettek a szövegbe. Így például az intézetbe való felvételkor hivatalos nyilvántartást kellett vezetni, amibe a befogadottal kapcsolatos minden lényeges adatot bejegyeztek. Emellett jegyzőkönyvet kellett felvenni a befogadás alkalmával elvett ruhadarabokról, tárgyakról és értékekről; ezek meghatározását nemcsak darabra, hanem becsértékben is meg kellett adni, s mindehhez szükséges volt két „hiteles tanú” jelenléte és aláírása. A hivatalos nyilvántartásról bizonylatot állítottak ki a letartóztatottnak csakúgy, mint rokonaiknak. Máshol pontosan meghatározták, milyen jellegű fegyelmi kihágásra milyen fegyelmi büntetés

volt kiszabható. A fegyelmi büntetések maximálva voltak (így például ágymegvonás 3 napra volt lehetséges, koplaltatás 4 napig, a legsúlyosabb vétség esetén a kenyéren és vízen tartás legfeljebb 30 napig, nem lehet ennél hosszabb tartamú sötétkamra kiszabása sem. S mindezt csak a börtönorvos alapos vizsgálata nyomán, annak engedélyével lehetett végrehajtani! Az ítéletet semmiféle belső fegyelmi vétség hatására kiszabott büntetés nem hosszabbíthatta meg, legfeljebb a bűncselekményszámba menő cselekményért a vonatkozó intézet helye szerint illetékes törvényhatóság által újabb eljárás volt lefolytatható. A fegyelmi ügyekről és büntetésekről részletes jegyzőkönyvet kellett vezetni.

A javaslat egyik fő érdeme a *büntetés állami monopóliuma* talaján az *országosan egységes (magányrendszerű) büntetés-végrehajtási rendszer* bevezetésének terve. Kellőképpen nem méltányolható jelentőségű tett lett volna a magyar büntetés-végrehajtásban, ha sikerült volna az egységes rendszer megteremtése, mely a következő végrehajtásnak és a büntetés hatékonyságának egyik legalapvetőbb feltétele. Nézetünk szerint a kor tudománya és gyakorlata által kínált megoldások közül ekkor kétségtelenül a magányrendszer a nagyobb eredménnyel kecsegtető; ennek hátrányai sokkal inkább ellensúlyozhatók, mint az ún. hallgatórendszeré.

A feudális tömlöcökkel való éles szembenállás fejeződik ki abban a törekvésben, mely az egységes magyar büntetés-végrehajtás megteremtésének feltételeként fogalmazta meg a *börtönigazgatás viszonyainak részletes leírását, a börtönök felügyeletének pontos rögzítését*. S bár ez utóbbinál a liberális célkitűzések vereséget szenvedtek, az mégis a javaslatban maradt, hogy a helytartótanács feladata évente „szabályos tudósításokat és számadatokat” valamennyi fegyháztól bekérni, arról táblás jegyzéket készítve, azokat a királynak felterjeszteni, s a vármegyéknek, törvényhatóságoknak megküldeni.

S ha a magyar jogi nyelv fejlődését tekintjük, nem mehetünk el szó nélkül amellett, hogy a 43-as javaslat kidolgozóinak sikerült a büntetés-végrehajtási nyelvezet kimunkálása: világos, érthető szövegezésben, a *börtönügyi terminológia* egyértelműsítésével terjesztették be a plánomot. Ennek legjelentősebb mozzanata a büntetés-végrehajtás fokozatainak kimunkálása (amelyet lényegében átvett a Csemegi-kódex is). Mindenekelőtt elkülönítve a vizsgálati foglyok kategóriáját, ezek neve: „elzárt vádlott”, kiket fogházban tartanak. Ez az „elzárás” értelemszerűen jóval kedvezőbb körülmények között zajlott, mint a foglyok vagy rabok büntetésének foganatosítása.

A fogság és a rabság fogalmának bevezetése és egyértelműsítése megér egy kitérőt azon terminológiai kérdések terebélyesedésébe, melyekkel az első magyar nyelvű teljes börtönügyi javaslat kodifikátorai találkozottak a latin nyelvűségből a magyarba vezető úton.

Rabság, fogság

Bessenyei György sokszor idézett megállapítása a nyelvről a reformkori börtönügyi szakirodalomnak is egyik alapvetése lett: „...soha a földnek golyobissán egy Nemzet sem tehetette addig magajévá a' böltességet, mélységet, valameddig a' tudományokat, a maga Anya nyelvébe bé nem húzta. Minden Nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem.”⁴¹³ Ez a mondat a nyelvújítás-tudományra fókuszáló fő mondanivalóját foglalta össze. Amikor Bessenyei azt írja, hogy „...csupán idegen nyelven soha még egy nemzet is e földön, a maga anyanyelvét megvetvén, bölcösségre, tudományokra nem emelhetett”,⁴¹⁴ az elvont gondolkodás anyanyelvi szükségességét hangsúlyozta. A tudományos önkifejezés alapfeltétele az elvi megfontolások szakmai kifejezhetőségének biztosítása. A tudományágak megfelelő szakterminológiája nélkül nem létezhet tudományos gondolkodás. A börtönügyi szakmai irodalom, a 18–19. század fordulóján és a húszas–harmincas években Magyarországon még gyermekcipőben járt. Hiába létezett évszázadok óta a büntetőtörvénykezés gyakorlatában a tömlöc, hiába vált a 18. század folyamán gyakorlattá a szabadságvesztés-büntetés kiszabása, a szakmai nyelv (akárcsak maga a börtönügyi szakma) kifejeletlen maradt. A harmincas évek fogházjavító mozgalmának volt köszönhető, hogy többnyire laikus utazók és politikai szakírók munkássága nyomán terjedtek el Magyarországon is a nyugat-európai és amerikai büntetőteóriák. Ismertek lettek a börtönrendszerekre vonatkozó praktikus gyakorlatok, s ennek nyomán a megújuló magyar nyelv részeként kialakult a magyar szakmai szóhasználat is.⁴¹⁵

Szerencsés helyzetnek mondható, hogy mire sor került a fogházjavítók által szorgalmazott börtönügyi kodifikációra (és ennek részben megalapozásaként, részben következményeként) a büntetés-végrehajtási szakszókincs kialakulására, a nyelvújítás körüli viharok elültek, a viták nyugvópontra jutottak. A felvilágosodás, melynek „fejlődésgondolata racionális és kozmopolita volt” legyőzetett az organikus és nemzeti „romantika fejlődési terve” által,⁴¹⁶ s ez egyben lendületet adott az átalakulásnak. Abban a tényben, hogy a liberális ellenzék zászlajára tűzte a fogházjavítás ügyét és politikai programpontként tárgyalta azt, hatalmas szerepe volt a romantikának. A romantikus megközelítés a tömlöc szennyének borzalmát, az elesett emberek szenvedéseit, a bűnhődés katartikuságát a szűkebb szakterületen túl a társadalom széles rétegeihez juttatta

⁴¹³ BESSENYEI György: *Magyarság*. <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/corpus/xviii/besgy041.htm>.

⁴¹⁴ BESSENYEI György. A Holmi. In SIMON István: *A magyar irodalom*. Budapest, 1973. Gondolat, 426.

⁴¹⁵ MEZEY Barna: A magyar börtönügyi (büntetés-végrehajtási) szakterminológia kialakulása. *Jogtörténeti Szemle*, 2017/3. 61.

⁴¹⁶ SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, 1978. Magvető Könyvkiadó, 318

el, és így alkalmas volt a politikai agitáció erősítésére. A reformkor megújító lobogásában, a magyar államnyelv deklarációja által is ösztönzött keretek között zajlottak a tudományági szaknyelvfejlesztés folyamatai is. Miként a jogtudomány nyelvezetének „magyarítása” is, melynek lendületet adott a törvényhozás szerepváltozása, a jogalkotási keretek közé terelt modernizáció dinamizmusa.

A megelőző századokból megöröklött büntetőügyi szókinccs alkalmatlan volt arra, hogy a nemzetközi szakmai fejleményeket visszatükrözze. Egyfelől hézagossá mutatkozott, mivel a magyar büntetés-végrehajtási gyakorlatban egyszerűen hiányoztak azok az intézmények, megoldások és processzusok, melyeket a napnyugati praxis már bevett megoldásaként taglalt, sőt már tapasztalatai fölött polemizált (például a silent system, solitary system). Másfelől a hozzávetőlegesen hasonló tevékenységekre, instrumentumokra fellelhető szavakat tartalmilag terhelte meg a tradíció. Foglaltak voltak bizonyos történelmileg kialakult gyakorlatokra, s mint ilyenek, nemritkán negatív megítéléssel párosultak (mint a tömlöc, a karcser). A nyelvújítás gyakorlatának megfelelően⁴¹⁷ a fordítással kísérletező utazók, politikus írók részben idegen szavak, kifejezések magyarításával (système pénitentiaire = börtönrendszer), részben új szavak, kifejezések megalkotásával kísérleteztek (mint tömlöcbíró). Részben pedig régebbi magyar szavak, kifejezések jelentésének átértelmezésével (berten – börtön) próbálták a korszerű büntetőügyi terminológia hatókörébe vonni azokat. Mindemellett az egyik legfontosabb feladat volt a szakkifejezések egységesítése, mely az 1843. évi büntető törvénykönyv tervezetének megalkotásakor a tartalmi egyértelműsítéssel is együtt járt. A kodifikációs folyamat kiváló terepe volt az akkor már évtizedes szakmai viták szintetizálásának és a terminológiai kérdések tisztázásának. S még ha nem is minden definíció véglegesen tisztázott a büntetőjogban és a büntetőügyben, a fogházjavító mozgalom és a büntetőjogi kodifikáció megvetette a modern magyar büntetőügyi szaknyelv alapjait.

Kajtár István úgy fogalmazott,⁴¹⁸ hogy a modernizáció jeleként kell értékelnünk II. József adminisztrációjának azt a döntését, hogy külön kódexben szabályozta a büntető anyagi jogot (Strafgesetz 1787, Sanctio Criminalis Josephina)⁴¹⁹ és a büntető perrendtartást. (Kriminalgerichtsordnung).⁴²⁰ Az anyagi és alaki jog világos elkülönítése nyitotta meg az utat a rendszerszerű

⁴¹⁷ DÖMÖTÖR Adrienne. Nyelvtörténet, *Haza és haladás: A reformkortól a kiegyezésig (1790–1867)*, *Encyclopaedia Humana Hungarica* 07. Budapest, 2000. Enciklopédia Humana Egyesület <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/>

⁴¹⁸ KAJTÁR István: A Habsburg birodalom állam- és jogtörténetének alapvonalai. In KAJTÁR István – HERGER Csabáné: *Egyetemes állam-és jogtörténet*, Budapest – Pécs, 2013., Dialog Campus., 296.o.

⁴¹⁹ *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung*. Wien 1787 Verlag: von Trattner. (következőkben: S.C.J.)

⁴²⁰ Vö. OLECHOWSKI, Thomas: *Rechtsgeschichte. Einführung in die historischen Grundlagen des Rechtes*. Wien, 2008. Facultas Verlags-und Buchhandels AG. 143.o.

törvényalkotás előtt. Alapfeltétele ez a szisztematikus kodifikációnak, a fogalmak világos elhatárolásának, a büntetőjogi dogmatika kifejlődésének. A Strafgesetz büntetési rendszeréből, mint ismeretes, a statárium keretében kiszabott kötéltől által végrehajtandó halálos ítélet kivételével⁴²¹ hiányzott a halálbüntetés. Az addig legjelentősebb, poena ordinariának számító szankciónemről lemondva a jogalkotónak a szabadságvesztés-büntetés felé kellett fordulnia. A főbüntetések így a leláncolás, a börtön, a testi fenytések különböző fajtái és a szégyenpolc (szégyenpad, szégyenállás) maradtak.

A Sanctio Criminalis Josephinában a szabadságvesztés szisztematikus rendszerét építette fel a jogalkotó. Az Anschmiedung (leláncolás), egyértelműen súlyos körülmények között letöltendő szabadságvesztés-büntetés volt, melynek során az elítéltet testére rögzített fémpántokkal és láncokkal mozgásában olyan módon kellett korlátozni, hogy a legszükségesebbeken kívül ne tudjon mozogni.⁴²² A kódex különböztetett „Gefängnis allein” (egyszerű börtönbüntetés) és „Gefängnis mit öffentlicher Arbeit”, azaz közmunkával együtt kiszabott börtön között. A német szövegben a kodifikátor egyértelműsítette a szabadságvesztés-büntetést, melynek megnevezése a következetesen „Gefängnis” (börtön) volt. Az 1788-ra elkészült magyar fordításban⁴²³ (a magyar terminológia korabeli bizonytalankodásait is igazolva) a börtön szinonimájaként a fordító hol a tömlöc, hol a fogság szavakat használta. Ez kellő bizonyosság annak igazolására, hogy ezek a kifejezések a korabeli magyar büntetőszó-használat részei voltak már, pontos tartalom meghatározás nélkül. (A tömlöc köznyelvi jelentésével szemben [a hely, ahová bezárják a letartóztatottakat] ehelyütt, mint büntetési nem szerepel, differenciálási szándék nélkül, közel azonos jelentéssel, mint a fogság.) A kódex a végrehajtási rezsimit nem valamiféle intézményhez (fegyházhoz, börtönhöz, fogházhoz vagy fenytőházhoz) kötötte, hanem a büntetés részeként határozta meg ismérveit, a fokozatok elhatárolásával. Így a börtönbüntetéseket végrehajtási rezsím szempontjából három fokozatba sorolta: súlyos, kemény és enyhébb (schwerste, harte und gelindere) kategóriát különböztetve meg.⁴²⁴ A fordításban ezeknek a fokozatoknak különféle megfeleltetése még lehetetlen volt a terminológia akkori állapotában előforduló kifejezésekkel. Ugyan éltek már a praxisban a rabság, fogság, fenyték kifejezések; a terminológia része volt már a fogház és a fenytő ház; a börtön néha épület, néha büntetés értelemben bukkan fel, gyakran, mint fentebb láttuk, a

⁴²¹ S.C.J. Theil 2.Kap.2.§20.

⁴²² S.C.J. Theil 2.Kap.2.§ 25.

⁴²³ *Közönséges törvény a' vétkekről, és azoknak büntetésekről.* 1788. Budán, a Királyi Akadémiának Betűivel.

⁴²⁴ S.C.J. Theil 2.Kap.2.§ 26.

tömlöc szinonimájaként. A fogalmak további, egyértelmű rögzülését azonban még nem regisztrálhatjuk.

Bató Szilvia a reformkori szankciórendszert elemző tanulmányában rögzítette, hogy a korszakban nem lehet határozott különbséget tenni az áristomnak és a tömlöcnek nevezett büntetési forma között.⁴²⁵ Ezt megerősíteni látszik Kállay István vizsgálódása az úriszéki gyakorlatban⁴²⁶ csakúgy, mint a Székesfehérvár városi törvényszék irataiban.⁴²⁷ Debrecen bírói praxisában az 1740-es években gyakorlatban volt mind az áristom, árestom, mind a börtön megnevezés, de azok nem szolgálták a szabadságvesztés árnyaltabb megfogalmazását.⁴²⁸ Pest vármegyében is felfedezhető volt a terminológiai kettősség, a fogház és a börtön, azok azonban nem fokozatokról szóltak, hanem azonos fogalomként alkalmazták őket.⁴²⁹ Biharban leggyakrabban a tömlöc kifejezést használta a vármegyei törvényszék, elvétve az arestom megjelölés is előfordult. Ez utóbbi azonban jellemzően rövidebb tartamú büntetéseknél.⁴³⁰ Szeged reformkori ítélkezési praxisában már kirajzolódott egyfajta fokozatosság: a rabság egyértelműen súlyosabb büntetésre vonatkozott, mint a fogság és a börtön.⁴³¹ Amellett, hogy a szabadságvesztés-büntetésre forgalomban lévő kifejezések (árestom, tömlöc, börtön, fogság, rabság) még nem állapodtak meg jelentésükben, úgy tűnik, halvány különbségtétel kezdett kialakulni az enyhébb és súlyosabb büntetésre utaló szóhasználatban.

Azt már Bató saját kutatásai alapján tudjuk, hogy Békés vármegyében az árestom csak kisebb bűncselekményekre (kihágásokra) kiszabott, rövid tartamú szabadságvesztés-büntetések megnevezése. (A sedrián az három hónap volt, a szolgabírói szék járási ügyeiben néhány nap.) Az ítéletekben a tömlöc mint szabadságvesztés-büntetés is kivételes említésnek számított (néplázítás miatt „egy fertályév”, orgazdaság és tolvajság okán félévi tömlöcben letöltendő

⁴²⁵ BATÓ SZILVIA: Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban. In *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Tomus LXII. Fasc. 1.* Szeged 2002. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága. 16.

⁴²⁶ KÁLLAY István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII-XIX. században.* Budapest, 1985. Akadémiai Kiadó, 297.

⁴²⁷ KÁLLAY István: *Városi bíráskodás Magyarországon 1686–1848.* Budapest, 1996. Osiris Kiadó 300.

⁴²⁸ M. ANTALÓCZY Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. közepén.* Debrecen, 2001. Csokonai, 238.

⁴²⁹ DOMBOVÁRY Géza: *Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében a XIX. század első felében.* Budapest, 1906. Rényi Károly, 307.

⁴³⁰ DOMBOVÁRY Géza: *Adalékok Biharvármegye XIX. századeleji fenyítőeljárásai gyakorlatához.* Budapest, 1918. Az Angyal szeminárium kiadványai, 19.

⁴³¹ BOTH Ödön: Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Tomus Tomus IV. Fasc. 1.* Szeged, 1958. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága, 45.

szabadságvesztést róttak ki). A börtön kifejezésre hat jogesetben talált rá, egy hónap illetve kettő–négy hét börtönre szóltak az ítéletek.⁴³²

A Bató Szilvia által átvizsgált anyagban a két leggyakrabban előforduló kifejezés a szabadságvesztés-büntetésre a fogság és a rabság volt. „Rabságot szabott ki a bíróság nagyobb tárgyi súlyú bűncselekmények elkövetőire, fogságot kevésbé súlyos cselekményekért kaptak a vádlottak. Az egy hónapot rendelő ítéletek közül egy börtönt és egy egyszerű fogházat jelölt, a többenél fogságot vagy rabságot említett a bíróság.” A leghosszabb fogság három hónap volt, rabsági ítéletként öt évet is rögzített. Izgalmas ugyanakkor, hogy a legrövidebb rabság egy hét volt, vagyis úgy tűnik, az időtartam nem befolyásolta a szóhasználatot, sőt ugyanazon bűncselekményért, ugyanannyi időre szólóan egyszer rabságot, másszor fogságot mondott ki a bíróság.⁴³³ Bató Szilvia bizonyította tehát, hogy a törvényték számára a rabság és a fogság (s az árestom) azonos kategóriát jelentett még. Némi eltérés a tömlöc megjelölésben mutatkozik, mely úgy tűnik, következetesen a hosszabb (fél, egy évi tartamú) büntetést jelöli.

Mindezekhez képest, mint láttuk, az 1843. évi javaslat szerzői határozott szókezeléssel rögzíteni igyekeztek a jelentéseket. A legenyhébb fokozat a „fogság” vagy az „egyszerű fogság”, melyet „fogházban” hajtottak végre. Ezt követte a „rabság”, melynek alanya a „rab”, s „börtönben” tölti ki büntetését. Különbséget tett azonban a fél évig tartó vagy azt meghaladó rabság között, s a hosszabb időtartamú börtönbüntetés letöltésére rendelte a *kerületi börtönt*. A kerületi börtönbe zártak körülményei némiképp sanyarúbbak voltak a fél évnél kevesebbre ítéltéknél (nem pontosan megfelelően s csak körvonalakban, ez lényegében a Csemegi-kódex börtön és fegyház fokozatának differenciálására emlékeztet).

Zárka, cella, kamra

A szakterminológia alakulásának egy kicsiny, ámde jellegzetes metszete volt az amerikai börtönmodellek szóhasználata. 1819-ben a New York State Prisonban meghonosított ún. hallgatőrendszer, valamint az 1823-ban épített philadelphiai Eastern Penitentiary ún. magányrendszere forradalmasította a börtönügyi gondolkodást. Az auburni *silence-system* a rabok éjjeli elkülönítésén alapult, a philadelphiai *solitary system* a teljes magányon. A két rendszer építészeti követelménye egyaránt a fogvatartottak elkülönített elhelyezésének biztosítása volt.

Az 1839/40. évi országgyűlésen kiküldött választmány feladatául szabták, mint láttuk, hogy olyan javaslatot készítsen a büntetőrendszer megújítására,

⁴³² BATÓ 2002. 17.

⁴³³ BATÓ 2002. 17.

mely „az Ország különös körülményeihez képest” alkalmazható a legcélrányosabb módon bevezetendő börtönrendszer applikálására. Az 1841. november 28-án Pesten tartott első országos választmányi ülésen a résztvevők elfogadták Deák Ferenc kiinduló elvi tételét, hogy ti. a büntetőjog és büntetőeljárás sikerének legfőbb feltétele a jól működő büntetés-végrehajtás. A büntető rendszer megújítása tehát a tömlőállapotok gyökeres megváltoztatásától függ, melynek lényege a korszerű és mindenekelőtt egységes intézményrendszer. Ahogyan Deák vallotta, a büntetőrendszer „független attól, ki ítéli el a bűnöst, sőt megfordítva, inkább függ attól, hogy milyenek a börtönök ... Előbb kell tehát megállapítani a börtönrendszert, mint a büntetést.”⁴³⁴

Az ugyanazon ülésben megválasztott, az alapvető szabályozási elveket kidolgozó alválasztmányban⁴³⁵ a börtönrendszerre vonatkozó kérdésekben alig bontakozott ki vita. A Teleky József, Desseffy Aurél grófok, Eötvös József báró, valamint Zarka János ítélőmester, Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc követek alkotta alválasztmány nyolc nap alatt munkálta ki az alapelvekről szóló előterjesztést, ami komoly szakmai készületségre utal. Az alválasztmány által előterjesztett alapelvek alapján a tárgyalások során az akkori praxisban ismert „közös rendszert” egyhangúlag elutasították az országos választmányi tagok. Valójában, miként azt Deák Ferenc kifejtette, „a dolgozó rendszert rendszernek nem tekintheti. E szerint csak a magányos és hallgató rendszer közt lehet választani.”⁴³⁶ A dolgozónak nevezett rendszer ugyanis nem volt más, mint a fogházjavítás és a fenyítőházi mozgalmak hatására némiképp bővített, javítgatott tradicionális tömlőcsisztéma „rabdolgoztató házakkal” történt kiegészítése. Báró Vay Miklós szerint az nem más, „csak az eddigi rendszertelenség némi módosítása”.⁴³⁷ Ezt a megoldást, mint fentebb láttuk, a választmány határozottan elutasította.

A magányelzárás alapkritériuma a megfelelő számban rendelkezésre álló zárkából álló börtönépület. Kellő számú zárka Magyarországon nemhogy nem volt, de néhány kisebb vármegyei kezdeményezést leszámítva börtönépületek sem akadtak. Országos intézetet a helytartótanács egyáltalán nem tartott fenn, a vármegyék tömlőcei többnyire a megyeháza részét képezték, az uradalmi tömlőcök alkalmi megoldások voltak. Vagyis a törvény elfogadása esetén az egész országra kiterjedő nagyszabású börtönépítési programot kellett volna indítani. Az elfogadott magányrendszerű szabadságvesztés-büntetés végrehajtása pedig nagyszámú zárkát jelentett. Börtöncellát, mely ez idő tájt

⁴³⁴ Deák Ferenc felszólalása Zala vármegye 1847. október 4-én tartott közgyűlésében. In *Deák Ferencz beszédei 1.1829–1847*. Összegejtötte KÖNYI Manó. Budapest, 1882. Franklin társulat. 628.

⁴³⁵ Az országos választmány II-ik ülése december 2-ik napján 1841-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843*. 5.

⁴³⁶ [1841-diki] 4-ik ülés december 11-én. *Feljegyzések 1843*. 203.

⁴³⁷ [1841-diki] 5-ik ülés december 18-án. *Feljegyzések 1843*. 206.

a tömlöcöztetési gyakorlatban többnyire ismeretlen volt, a börtönügyi szóhasználatban jószerével még megnevezése is hiányzott.

A reformkorban használatos büntetés-végrehajtási kifejezések közül a legáltalánosabb és legrégebb terminus technicus a *tömlöc* volt. A tömlöc ekkor már egyaránt jelentett foghelyet és fogházat, vagyis az épületben elkülönített, fogva tartásra szolgáló helyiséget csakúgy, mint magát a börtönépületet.⁴³⁸ A „vármegye tömlöcei” szófordulat a börtöncélú épület(szárny) több helyiségére utalt, a szakirodalomban azonban inkább általános értelemben használták arra az intézményre, ahol a fogvatartottakat elzárva tartották. A tömlöc kifejezés éppen a fogházjavítás politikai irányultsága miatt kevésbé tarthatott igényt alkalmazásra a modern börtönügy keretében akár büntetési nem, akár rezsim, helyiség, akár épület értelemben. Amiért felbukkant olykor, az a terminológia tisztázatlanságának és a szakkifejezések hiányának köszönhető. Az *arestum*, áristom még a negyvenes években is kettős jelentéssel bírt: a fogság, a letartóztatás és a fogház, tömlöc értelemben.⁴³⁹ Az áristom ’fogva tartási helyiség’ jelentéssel ritkán fordult elő, inkább csak a katonai fenyítő jog vidékén jelentkezett ilyen értelemmel. Amúgy a 19. század kezdetére a vármegyei büntető ítélkezési gyakorlatban is kezdett kialakulni a szónak egyfajta enyhe súlyú szabadságvesztés-büntetés karaktere, szemben a súlyosabb (és dehonesztálóbb) tömlöccel. Ez a fejlemény is az ellen hatott, hogy az *arestum* jelentése architekturális irányba szűküljön. *Börtön* szavunk a 18. század végére rögzült fogház, tömlöc értelemben,⁴⁴⁰ de még ekkor is hordozta a hóhér, porkoláb jelentést is.⁴⁴¹ A „berten [hóhér] házából” ekkorra vált általános bezárást szolgáló intézmény megjelölésévé, de helyiség értelemben ritkán és legfeljebb szóösszetételekben jelent meg (börtönszoba).

Vas megye rendjei „közakarattal és egybehangzással elhatározták, hogy a régi céliránytalan börtönök helyett egy új, az emberiség’ fölvilágosodott százodához illőbb, ’s a’ célnak jobban megfelelő fogház állíttassék, ’s benne dolgozó intézet építtessék”⁴⁴² Az új „börtönök” felépítéséről szóló, 1831. április 18-án kelt közgyűlési határozat értelmében választmányt küldött ki a megye a tervezett változtatások meghatározására. Az építés történetét leíró beszámoló kiváló bizonyítéka a kialakulatlan terminológiának. Miközben általában véve az épület egészére is használták a börtön megnevezést, ugyanakkor az a megfogalmazás, hogy az új épület „alsó részében” a korábbi tömlöc hat „*rekeszteke*” helyett most 40 „külön egyes börtönből” áll a föld alatti fertály, a börtön kifejezés és

⁴³⁸ BARÓTI SZABÓ Dávid: *Kisdud Szótár*. Kassán, 1792² Ellinger János, 256.

⁴³⁹ *Törvénytudományi műszótár*. Pesten 1847. Eggenberger J. és Fia, 29.

⁴⁴⁰ SZILY Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára. Budapest 1902. Hornyánszky Viktor, 31.

⁴⁴¹ BARÓTI SZABÓ 1792. 34.

⁴⁴² HEGEDŰS 1841. 1.

a zárka szó azonosságát jelzi. Különösen, ha tekintjük a „börtönök” leírását, mely szerint azok mindegyike „rostélyozott üreggel” bírt, „a’ min a’ világosság és a’ meleg beszolgál”. Hasonlóképpen a tömlöc hat „rekesztékéről” is szó esett, mely a tömlöc átfogó, s azon belül a rekesztékek belső tagoló jellemzőjét hangsúlyozták. A földszinten a szolgáltató helyiségek mellé irányozták elő a kevésbé veszélyesek közös elzárására szolgáló ún. „nagyobb tömlöcöket”. Vagyis több fogvatartottat befogadó zárkákat terveztek. A tömlöc ebben az értelmezésben nem mint átfogó fogalom, mint épületegész jelent meg, hanem mint nagyobb méretű zárka, szoba. Az első emeleten nyert elhelyezés a „nők szobája”.⁴⁴³ Sajátos kifejezésként jelentek meg a földszintre telepített „egyes tömlöcök vagyis sejtlukek” (Azaz nyolc magánzárka.) Zala vármegye inventáriuma szerint⁴⁴⁴ a fogház maga egy háromszintes, egyemeletes épület volt, nevezetesen a földszinten („középső tömlöc”) alatt, a föld színénél mélyebben volt az „Alsó tömlöc”, az első emeleten pedig a „Fölső tömlöc.” Ez inkább a fogház belső tagolására utalt, hiszen egy későbbi leírásból tudjuk, hogy az alsó tömlöcöt hét belső egységre tagolták. Zsoldos Ignác börtönképzeléseinek leírásakor a tömlöcöt a rekesztékkal, a zárkával magával azonosította. Az „építendő fogházzal” értekezve magát az épületet fogháznak nevezte, a zárkákat pedig tömlöcöknek. Hasonló megállapítást tehetünk a börtönnel kapcsolatos szóhasználatára is. „A’ börtönök rendesen naponként kisépertetnek és szellőztetnek” – ez a rendelkezés a börtönt a zárkával azonosítja.⁴⁴⁵

A fenti szaknyelvi praxis igazolja, hogy magyar börtönügyi szaknyelvnek nem volt határozott és egységesen alkalmazott kifejezése arra a helyiségre, melyet a modern börtönépítészet mesterei a fogvatartottak egyenkénti elkülönítésére alkalmas térként terveztek. A reformkori szakirodalomból még hiányzott a zárka kifejezés. A legújabb etimológiai szótár szerint⁴⁴⁶ a zár szavunk ugyan 14. századi szláv jövevényszó, de már az ebből képzett zárda megjelenése is csak 1839-ben rögzíthető, a zárka viszont 1881-ben. Zaicz állítását támasztja alá, hogy sem Ballagi Mór (1868),⁴⁴⁷ sem Czuczor Gergely és Fogarasi János (1874)⁴⁴⁸ szótára nem ismerte még a ’zárkát’. A zárka a szó megjelenésétől

⁴⁴³ HEGEDŰS 1841. 5–6.

⁴⁴⁴ Tettes Nemes Vármegye Fogháza Vagyonoknak össze írása 1825^{ik}ben. Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára IV.1. Zala Vármegye nemesi közgyűlésének iratai b. Közgyűlési iratok. 1825 N° 3242

⁴⁴⁵ ZSOLDOS IGNÁC: *Néhány szó a honi közbátorságról*. Pesten, 1838. Trattner-Károlyi. 78.

⁴⁴⁶ ZAICZ GÁBOR (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, 2006. Tinta könyvkiadó, 928.

⁴⁴⁷ BALLAGI MÓR (szerk.): *A magyar nyelv teljes szótára*, Pest, 1868, 1874². Heckenast Gusztáv, 762.

⁴⁴⁸ VÖ. CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. Pest/Budapest, 1874. Emich Gusztáv, VI. 1197.

fogva egyjelentésű volt: rabok fogva tartására szolgáló helyiség.⁴⁴⁹ Az *Értelmező szótár* a zárka szinonimájaként említette a börtöncellát, a fogdát, a tömlöcöt, az áristomot, a karcert.⁴⁵⁰

Böloni Farkas Sándor 1834-ben amerikai úti élményeit (köztük több amerikai fogházban tett látogatásának benyomásait) összefoglaló könyvében a nemzetközi szóhasználatnak megfelelően (az angol cell, a francia cellule, a német Zelle nyomán) a foglyok elzárása kialakított helyeket következetesen cellának nevezte. „A massachusettsi státus fogháza ...közepében a falaktól hatlábnyira emelkednek a foglyok 307 cellái egymás mellett kerülő sorban négy emeletre. ... A cellák 7 láb hosszú, hét magasságú és 3 1/2 láb szélességűek. Rostélyos ablakú vasajtójok a folyosóra nyílik.”⁴⁵¹ A Böloni Farkas féle útleírás jelentős hatása dacára sem volt képes e vonatkozásban hatni a szakmai nyelvre. A magyarban a cella 14. századi latin jövevényszó, mely megtartotta szűk szoba, kamra, kalitka, szerzetesek szálláshelye jelentését.⁴⁵² Megfelelője a szobácska a „frátereknek cellayok”, „remetének cellája” értelemben.⁴⁵³ A cella megnevezést a börtönügyi terminológia átvehette volna, mégsem tette azt általánosan magáévá. A 19. század második felében szélesedő jelentését mutatja az etimológiai szótár, melyben napjainkra a szerzetesi, kolostori szobával szemben első helyre került a börtönben, fogdában elkülönített rész, a zárka.⁴⁵⁴

Szemere Bertalan a javító rendszerről értekezve a quaker munkálkodás eredményeképpen megszületett pennsylvaniai modellben – ahogyan leírta – a törvényhozás „a' nagyobb gonosztevőket magányos kamrákba zárni rendelé.” Ő a hiányzó szakszó okán a zárt fogva tartási hely megjelölésére a *kamra*, *kamara* kifejezést hívta segítségül, a magánzárka megnevezésére pedig a „*magányos kamra*” kifejezést.⁴⁵⁵ Tudósítása szerint kamrákba azok csukattak, „kiket a' bíró elkülönözésre ítelt, vagy kik a' tömlöcfenyítékhez alkalmazkodni vonakodtak.” Vagyis mind a büntetékenti magánelzárást, mind a fenytésként alkalmazott magánzárkát még egy kifejezéssel jelölte. Kicsivel arrébb a fenytő magánzárkára már a *sötét kamra* kifejezést használta.⁴⁵⁶

Eötvös József a fogházjavítás kapcsán az 1829-ben létesített Cherry Hill-i Penitentiaryról írva, „tömlöcjavításról” szolt, sőt magát a keleti börtönt is

⁴⁴⁹ BÁRCZI Géza- ORSZÁGH László (szerk.) *A Magyar Nyelv értelmező szótára*. Budapest, 1959–1962. Akadémiai, (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE5B/>)

⁴⁵⁰ EÖRY Vilma (szerk.) *Értelmező szótár* +. Budapest, 2007. Tinta Könyvkiadó, 1784.

⁴⁵¹ BÖLÖNI FARKAS 1834. 111.

⁴⁵² ZAICZ 2006. 98.

⁴⁵³ SZARVAS Gábor és SIMONYI Zsigmond (szerk.) *Nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig*. Első kötet, A-I. Budapest 1890. Hornyánszky Viktor, 316.

⁴⁵⁴ EÖRY 2007. 171.

⁴⁵⁵ SZEMERE 1838. 7.

⁴⁵⁶ SZEMERE 1838. 11.

tömlöcnek nevezte. Eötvös sokat használta a *tömlöc* kifejezést, de minden esetben a *börtönre* mint egészre vonatkoztatva. Abban a kifejezésben, hogy „Amerika tömlöcei javítóházak”, egyértelműen azonosította a reformkori tömlöc szót a modern amerikai börtönnel.⁴⁵⁷ „Tudom, hogy tökéletes poenitentiaris tömlöcöt régi épületből majdnem lehetetlen készíteni, s hogy bizonyára az, melyet régi börtönünkéből készíthetünk, távol leend a philadelphiai poenitentiaris tömlöcétől.”⁴⁵⁸ Azzal, hogy a börtönigazgatást „tömlöczi kormány”-nak nevezte, a tömlöcz kifejezést még inkább eltávolította a középkori rekeszték értelmétől.⁴⁵⁹

Amikor Eötvös a panoptikus rendszer mellett nyilatkozott („csak a legszorosabb, legszüntelenebb felügyázat az, mi által a tömlöci rendszer fennállhat, s nem képzelhetek épületet, melyben e cél úgy elérhetőnek, mint a csillag vagy sugárformájú panopticum által”⁴⁶⁰), lényegében letette voksát a csillagrendszer mellett. A zárka kifejezésbéli megfelelőjét értekezésének tanúsága szerint a legritkábban kereste, szóhasználatában helyette a „magános elzárást”, „magános elzáratást”, „rabok magányban tartatását”, „elkülönözést” „tökéletes magánosságot” használta.⁴⁶¹ Olyankor, mikor mindenképpen fizikai értelemben vett helyiségről kellett írnia, *szobákról* szólt. Szomorúan állapította meg, hogy „most létező fogházunk, mely az auburni rendszerhez egyáltalában alkalmatlan, haszonvehetővé válnék; egy emellett felemelve, azt s belsejét az említett nagyságú egyes *szobákra* osztva, bizonyos vagyok, hogy abban per alatt lévő rabjaink nagyrésze, – azok t. i. kik kezességre nem eresztetnek, s a kisebb időre ítélt rabok 1–6 hónapig, – megférnének.” Szemben a magányrendszerű philadelphiaival, az auburnit követő elképzelése szerint „ha a szobák az említett nagyságra építtetnek, egyes udvarokra szükség nem leend.”⁴⁶² „... a szobák s főkép a dolgozó termek nem építtetnek oly módon, hogy bennök a levegő ablakok felnyitása, vagy, ha az elegendő nem volna, különös ventilátorok által megújíthatassék”.⁴⁶³ A fegyelmezés céljaira igénybe veendő helyiség nála „magános elzáratás, sötét szobában”, a legmegátalkodottabbak ellen „magános elzáratás, sötét szobában ágy nélkül” használtatik.⁴⁶⁴

Az országos választmány az első tárgyalási szakaszának utolsó ülésén arról rendelkezett, hogy a börtönök rendszerét kimunkáló alválasztmány,

⁴⁵⁷ Báró Eötvös József *Összes munkái XII. Tanulmányok*. Budapest, 1902. Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 16., 36.

⁴⁵⁸ EÖTVÖS 1902. 22.

⁴⁵⁹ EÖTVÖS 1902. 36.

⁴⁶⁰ EÖTVÖS 1902. 35.

⁴⁶¹ EÖTVÖS 1902. 16.

⁴⁶² EÖTVÖS 1902. 21–22.

⁴⁶³ EÖTVÖS 1902. 18.

⁴⁶⁴ EÖTVÖS 1902. 28.

figyelemmel a költségekre, tegyen javaslatot a jövőben létesítendő börtönök számát illetően.⁴⁶⁵ Ennek a javaslatnak alapfeltétele volt egyfelől az új börtönök építése, másfelől a meglévő börtönök magányrendszer szerinti átépítése. Ezért is vetődött fel a központilag elfogadott tervek szerinti létesítés, mely az olcsóság és a magányrendszer következetes és kontrollált végigvitelét szolgálhatta.⁴⁶⁶ A középpontban tehát a zárkarendszerek kialakítása állott.

Az alválasztmány javaslatában az elzárásra szolgáló hely megnevezése „börtöni lak” lett volna. Ezt az országos választmány „börtön kamrácskára” cserélte föl.⁴⁶⁷ Használták még a kodifikátorok a rekesz, rekeszték kifejezéseket is. Előfordult a börtöni szoba, szobácska is. Az, hogy ebben a kérdésben rögzült a terminológia, nem kevésbé köszönhető a magányrendszer meghonosításának, mely kikényszerítette a rabok elzárásával kapcsolatos kifejezések pontosítását.

Az országgyűlés elé kerülő javaslatban a kifejezés végül a „*magány kamra*” lett. „A fogoly is magány kamráját és ruháit állandóan tisztán tartani köteleztetik.”⁴⁶⁸ A szöveg gyakran került a hely megjelölését, inkább a letartóztatotról és a fogolyról szólt, annak fogságáról; a rabról és annak rabságáról beszélt, kevésbé a közvetlen architektúrális térről. Amikor már megkerülhetetlen volt a zárka néven nevezése, úgy rendelkezett a törvény, hogy alkonyodás felé *kamrájában* gyertya gyújtatván,⁴⁶⁹ vagy hogy *kamrácskába* vitetve zárassék be.⁴⁷⁰ A kamrácska naponta kétszer „gondosan megvizsgálattik”.⁴⁷¹ Előfordult még az „egyes kamrácska” is a bútorozás kapcsán.⁴⁷² A fegyelem megtartása és a szabályszegések megakadályozása és szankcionálása kapcsán fogadta el a szöveg a „kihágás fokozatához képest” a többi fenyítés mellett kiszabható „setét kamrácskában legfeljebb három napig”⁴⁷³ tartó speciális elzárást. A kamra olykor találkozott jelzős szerkezetben a börtönnel: a belső örök számára tilalmazott a rabok „börtön kamráikba bort vagy szeszes italt alattomosan beförtélyoskodni”.⁴⁷⁴

Sokat segített a szaknyelvi pontosításban a tömlöc szó elvetése a kodifikáció során, valamint a büntető hatóságok börtöneinek meghatározásakor a börtön szó lefoglalása (törvényhatósági börtönben, kerületi börtönben töltendő rabság

⁴⁶⁵ *Feljegyzések 1843. IX.*

⁴⁶⁶ [1841-diki] 6-ik ülés december 14-án. *Feljegyzések 1843. 214.*

⁴⁶⁷ Az országos választmány XXI-ik ülése november 22-ik napján 1842-ik esztendőben. *Jegyzőkönyv 1841–1843., 44.*

⁴⁶⁸ *Javaslat 1843 Bört. 37. §*

⁴⁶⁹ *Javaslat 1843 Bört. 54.g §*

⁴⁷⁰ *Javaslat 1843 Bört. 46. §*

⁴⁷¹ *Javaslat 1843 Bört. 54.c.k. §*

⁴⁷² *Javaslat 1843 Bört. 50. §*

⁴⁷³ *Javaslat 1843 Bört. 54.g §*

⁴⁷⁴ *Javaslat 1843 Bört. 313 §*

értelemben).⁴⁷⁵ A rabokra vonatkoztatva „börtöni jegyzőkönyvről”, „börtöni fegyelmi szabályos rendeletekről”, „börtön igazgatóságáról”, „börtönépületről”⁴⁷⁶ börtöni egyenruháról⁴⁷⁷ szólt a szöveg. A törvényjavaslat olvastán bizonyossá vált, hogy eldőlni látszott a kérdés: a magánrendszerű büntetés-végrehajtási intézetekben a rabok fogva tartását szolgáló helyiség megnevezése 1843-ban a kamra, kamrácska lett.

⁴⁷⁵ *Javaslat 1843 Bört.* 89. és 92., 95 §§

⁴⁷⁶ *Javaslat 1843 Bört.* 41., 45., 46., §

⁴⁷⁷ *Javaslat 1843 Bört.* 82 §

A BÖRTÖNÜGYI JAVASLAT AZ 1843/44.ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS KERÜLETI ÜLÉSEIN

A büntetőjogi javaslatok, s különösen a börtönrendszerek feletti polémia jellemzésére talán még a kemény vita kifejezés sem lehet elegendő. A büntető törvénykönyvi javaslatok tárgyalása során a kerületi ülésekben a rendi struktúrák legmélyebb rétegeit elérő szabályozás került terítékre, ami valamennyi törvényhatóság figyelmét felkeltette. Összességében, dacára az előjogokat is érintő reformcsomag radikalizmusának, a követek többsége szinte valamennyi kérdésben a tervezeteket előkészítő országos választmány által beterjesztett javaslatok mellé állt. A vita akkor azonban felerősödött, amikor a tetemes létesítési költségekkel szembesültek a követek, a kerületi ülések tanácskozásai a lobogó liberális reformeszmék és a racionális számítás határmezsgyéjén zajlottak.

A kerületi ülések

A rendi országgyűlések gyakorlatában nagy jelentőségre szert tett kerületi ülések az 1843/44. évi országgyűlés börtönügyi tárgyalásainak szempontjából is fontos szerepet játszottak. Különös súlyát szimbolizálja, hogy ez az első reformkori országgyűlés, melynek lefolyását Kovács Ferenc, Klauzál Gábor országgyűlési követ írnoka jóvoltából, részletes naplókából ismerhetjük. A rendek több alkalommal tettek kísérletet arra, hogy legalizálják, a döntés-előkészítés jobb követhetősége érdekében hivatalosan kiadják a kerületi ülésekben készült naplókat. Ezt azonban a kormányzat és a főrendek minduntalan megakadályozták, minthogy a kerületi ülések hivatalos létét sem ismerték el. Ugyan a kerületi ülések a karok és rendek fő döntés-előkészítési fórumai voltak, az udvar és a főrendek nem kívánták beemelni a formalizált országgyűlési keretek közé. A hivatalosan kiadott napló ennek egyik lépcsője lett volna. Az országgyűlés kerületi ülése a maga tárgyalásairól nemcsak jegyzőkönyvet, hanem hiteles naplót is vezetett. Az 1843–44. évi országgyűlés naplóinak eredetije a kinyomtatási

kezdeményezés megtagadása után „azon helyen, hová a kéziratban letétetni határozatot, többé nem találtatott”,⁴⁷⁸ végül is magánúton Kovács Ferenc jóvoltából kerülhettek nyilvánosságra, aki követi írnokként készített feljegyzéseit bocsátotta a nyilvánosság rendelkezésére.

Maga a kerületi ülés a 18. századi előzményekből⁴⁷⁹ kifejlődött, félhivatalos szervezeti elemként illeszkedett az országgyűlési tárgyalásokhoz. Az eredetileg a sérelmek összefoglalására hivatott négy (dunáninneni, dunántúli, tiszáninneni és tiszántúli) kerületnek külön ülései az évszázad során jelentős szervezeti átalakuláson és funkciógyarapodáson mentek keresztül. A kezdetben külön-külön tárgyaló kerületek alkalmi közös tanácskozásaiából a 19. század kezdetére mind rendszeresebbé lett az együttes ülések gyakorlata;⁴⁸⁰ a sérelmek pusztá összeírását ellátó gyülekezetekből általános döntés-előkészítő fórumokká fejlődtek.⁴⁸¹ Az 1741. évi országgyűlésen a kerületi ülésekben tárgyaló rendek többnyire a személynök jelenléte nélkül tárgyaltak, ami a befolyásolás és a kormányképviselő háttérbe szorulását jelezte.⁴⁸² Az 1790. évi diéta időszakára pedig már saját szervezettel rendelkező, az adminisztrációt elnökkel és jegyzőkkel ellátó, szisztematikus munkarenddel bíró, változatos formákban (külön kerületi ülések, együttes ülés, közös bizottságok) dolgozó szervezetté vált, ami a tárgyalások folyamatába lényegi változást hozott.⁴⁸³ A rendek a tárgyalások eredményeként határozatokat hoztak, melyeket javaslat formájában az alsótábla elé tártak, a jóváhagyás igényével. A dolgok lényegéből adódóan, a formák állandósulásakor a résztvevők a kerületi üléseken is a vármegyei követek voltak. Méltán értékeli Szijártó M. István a kerületi ülések jelentősnövekedéseként a személyes megjelenés jogára főúri törekvéseket az ülésekben.⁴⁸⁴

Ebből a helyzetből alakult ki az 1825. évi végső forma, mely a rendek döntése nyomán a kerületek együttes ülését jelentette. Ekkor már a királyi tábla tagjai nélkül, lényegében a teljes alsótábla részvételével működött, két választott elnök vezetése mellett, kik előre meghatározott sorrendben hetente más és más megyéből kerültek ki. A mind erősebb azonosság kifejeződött abban is, hogy 1833-tól már ugyanabban a teremben, ugyanabban az ülésrendben folytak a tárgyalások, ahol és amiként az alsótábla ülésezett.⁴⁸⁵ Az 1843–44. évi országgyűlésben már ezt az állandósult szervezetet látjuk viszont.

⁴⁷⁸ KOVÁCS 1893, Előszó. 6.

⁴⁷⁹ SZIJÁRTÓ 2005, 331. skk.

⁴⁸⁰ RÉCSI 1861. 402.

⁴⁸¹ SZIJÁRTÓ 2005. 341.

⁴⁸² DOBSZAY 2019. 198.

⁴⁸³ MARCZALI Henrik: *Az 1790–91. évi országgyűlés*. Budapest, 1907. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 351.

⁴⁸⁴ SZIJÁRTÓ 2005. 346.

⁴⁸⁵ RÉCSI 1861. 403.

A kerületi ülések lényegében mint döntés-előkészítő ülések, sajátos lehetőséget biztosítottak a rendeknek arra, hogy a rendi alkotmány védelmezőjeként jelenhessenek meg, s álláspontjukat az országos fórumok előtt is érvényesíthessék. Ennek voltak bizonyos biztosítékai. Egyfelől a rendek itt megszabadultak a személynek „gondoskodásától”. A király által kinevezett personalis szerepe az alsótáblán meghatározó volt, éppen ezért a rendek saját elnökök irányítása mellett kívánták folytatni tárgyalásaikat, amit el is értek. Másfelől magukra vállalva a döntés-előkészítés feladatát, instrukcióik birtokában hozott határozataikat az alsótáblán már akár csak formai szavazás (felkiáltás) formájában is elfogadtathatták. Dobszay Tamás megközelítésében az alsótáblához képest a legfontosabb eleme volt a különbözőségnek, hogy a félhivatalos jelleg bizonyosfajta kötetlenséget biztosított, mely a résztvevőknek nagyobb szabadságot adott az őszinte tárgyalásokhoz, az egyeztetett álláspontok kialakításához.⁴⁸⁶ Ahogyan Kovács Ferenc utóbb megállapította: „ezen ülések a legérdekesebb eszmecserék és pártküzdelmek színhelyei valának. Tárgyalásaik a politikai eszmék fejlődésének megismertetésére a legnagyobb világosságot deríthetik.”⁴⁸⁷ A szabadabb légkörnek, az élénkebb vitáknak, az őszintébb véleménynyilvánításnak és a kötetlenségnek köszönhetően az alsótábla érdemi tanácskozásainak súlypontja a kerületi ülésekre került. Ennek következtében a kerületi ülések jelentősége felértékelődött. Aligha véletlen, hogy az 1843–44. évi országgyűlés időszakára már szinte háromkamarás országgyűlésről beszélnek, ami csak azért nem valósult meg, mert éppen alkotmányvédő státuszuk garantálása érdekében a rendek nem akarták teljes egészében hivatalossá tenni ezt az egyeztető fórumot.⁴⁸⁸

A kialakult szokás szerint az országgyűlési tárgyak korszakunkban már három tárgyalási fordulón (ahogyan Kovács Ferencz fogalmazta: háromfokú tárgyaláson) mentek keresztül. A kezdeményezési jog a régi szokás szerint a karok és rendek tábláját illette. Az alsótábla minden tárgyat (akár megelőzte azt bizottsági munkát, akár nem) először kerületi ülésekben vett tárgyalás alá. A kerületi ülésekben jelentek meg tehát első ízben a kezdeményezett témák, itt tettek javaslatokat a követek, és itt zajlott azoknak „első fokú tárgyalásai” is. Akkor is ez történt, ha az országos ülésekben esett is volna valami új kezdeményezés, mert onnan is legelőször a kerületi ülésbe utalták tárgyalásra. A kerületekben a fölterjesztések, a törvényjavaslatok, a főrendekhez intézendő üzenetek s egyéb, bármiféle tárgyból hozott határozatok születtek.⁴⁸⁹ „A kormány nemcsak előmunkálatokat nem készítettett, hanem, mint a tapasztalás

⁴⁸⁶ DOBSZAY 2019. 201.

⁴⁸⁷ KOVÁCS 1893. 5.

⁴⁸⁸ DOBSZAY 2019. 200.

⁴⁸⁹ KOVÁCS, 1893, A törvényhozó testület és tárgyalási rende. 58–59.

megmutatta, a legszükségesebb adatok előszolgáltatásával sem tudta, vagy nem akarta támogatni a munkálatok készítésével megbízott választmányi tagokat.⁴⁹⁰ A kormányzat azzal, hogy a kerületi ülésekre hagyta az előkészítő munkálatok elvégzését, komoly súlyt kölcsönzött a követek tanácskozásának.

A kerületi ülések végzéseit, határozatait, esetleges javaslatait a kerületi elnökség „másodfokú tárgyalásra” az országos ülésben az elnöklő királyi személynöknek továbbította. A személynök előterjesztése alapján a tábla azután vagy újólaj tanácskozás alá vette, vagy általános felkiáltással helybenhagyta („maradjon”). Ahhoz, hogy a törvényhozás alsó kamarájának határozataivá legyenek, szükséges volt ez a második, alakí döntés is. (A „harmadik fokú tárgyalást”, a főrendekét azután az országos ülésekben jóváhagyott és a felsőtáblának továbbított üzenet indította meg.)⁴⁹¹

Az 1843. május 17-én megkezdett tárgyalások⁴⁹² sorozatában a büntető-törvény-javaslat tárgyalása végül a 40. kerületi ülésben kezdődhetett meg, augusztus 17-én.⁴⁹³ A büntető törvénykönyv kerületi ülésekbéli tárgyalásait nem lehet felületességgel vádolni. 10 ülésnapon keresztül volt napirenden az anyagi jogi javaslat, hogy azután átadja a helyét a börtönügyi tervezetnek.⁴⁹⁴

A börtönrendszerről

A büntető- s javító rendszer behozása iránt javaslattételre kiküldött választmány a lezárt munkálatainak eredményét az 1843. július 5-i, tizenötödik országos ülésben terjesztette a diéta elé. A viták azonban csak augusztus utolsó napjaiban kezdődtek meg a börtönügyi javaslat fölött, lévén, hogy a kerületi ülések ekkorra végeztek a büntető törvénykönyv első részével, a büntető anyagi joggal.⁴⁹⁵ A kerületi ülések tárgyalásai meglehetősen radikális hangulatban zajlottak. Egyértelműen „forradalmibb” és hevesebb volt az ülések légköre, mint a választmányban. Hiányzott az erős konzervatív ellentartás, legtöbbször tartalmi ellenvetés nélkül szavazták meg azokat a vitatott pontokat, amelyek a választmányban még rendre különvéleménybe kerültek. A javaslat sarkalatos pontjait, mint például a magányrendszerű börtönre szim bevezetését, a kerületi börtönök tervezett szisztémáját, a fogházjavítás koncepcióját lényegében vita nélkül fogadta el a követek gyülekezete. A tárgyalásokban Szemere Bertalan,

⁴⁹⁰ Kovács 1893. 73.

⁴⁹¹ Kovács 1893. 58–59.

⁴⁹² I. Kerületi ülés. 1843. május 17. *Ker. Napló 1843–44.* I. 119.

⁴⁹³ 39. kerületi ülés, 1843. augusztus 17-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 275.

⁴⁹⁴ 50. kerületi ülés. 18J/.3 augusztus 29-én, *Ker. Napló 1843–44.* II. 360.

⁴⁹⁵ 49. Kerületi ülés 1843 augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 357.

a téma avatott szakértője jegyzőként⁴⁹⁶ vett részt, ami nyilván nagyban elősegítette a szöveg értelmezését.

A tárgyalások kezdetén ugyanaz lett a főkérdés, mint a Választmányban, hogy ti magány- vagy hallgatórendszer mentén kívánnak-e gondolkodni a rendek. Zsedényi Eduard (Szepes várm.) hozzászólása azonban, aki választmányi tagként értelemszerűen tájékozottabb volt az általánosnál, lényegesen befolyásolta a tanácskozások menetét. Zsedényi ugyanis arra figyelmeztette a rendeket, hogy amennyiben a választmány ellenében döntenének és a hallgatórendszer mellett tennék le a voksot, a büntető törvénykönyvet újra kellene tárgyalni, a büntetési rendszert alkalmaztatni kellene az új helyzethez. És ugyanezt fordítva szemlélve: ha most a magányrendszer mellett döntenének, az anyagi jogi javaslat nyomban az országos ülés elé küldhető lenne. Ez a kérdés, hogy ti. a büntetések rendszere a magányrendszerre alapított, így a magányrendszer bármiféle megváltoztatása alapvető hatással lehet a büntetések szisztémájára, (és így végeredményben az anyagi jogi javaslatra) mindvégig meghatározta az érvelést. Amúgy az alválasztmány és a választmány tudatosan kormányozta ebbe az irányba a törvényjavaslatok dolgát: ez az előleges felvetés meggátolta a materiális jogi plánum megkérdőjelezését. (S ennek lett eredménye az is, hogy mikor a főrendek végül a mintabörtönöket pártolták a rendszerezetten kiépített magányrendszerű börtönszisztémával szemben, eldőlt az anyagi kodifikáció kérdése is.) Nógrád és Pozsony vármegye követei Zsedényi szólása után nyomban mégis erre vették az irányt, amikor a javító rendszerű börtönök kialakítását a költségekre hivatkozva a vármegyék jóváhagyásához kötötték volna, erőltetve a követutasítások aktualizálását. Jogosan hivatkozott arra Beöthy Ödön, hogy ezzel megakadályoznák az anyagi jogi javaslat továbbvitelét. Ez következetlenség, hiszen azzal, hogy végigtárgyalták a büntetési rendszert, egyben elismerték a javító rendszer szükségességét is. Bezerédj István (Tolna várm.) viszont követelte a szavazást az első rész továbbküldéséről az országos ülésbe: a többség támogatta.⁴⁹⁷

A börtönrendszerekről a vitát a választmányi jegyzőkönyv ismertetésével kezdték, melyben a rendszerek ellenében és mellettük felhozott érveket a választmányi polémia során összefoglalták. Kubinyi Ferenc nógrádi táblabíró oda nyilatkozott, hogy miután a magányrendszer egyszerűbb, s mert biztosítja a rabok elkülönítését azt támogatja. Erősítette vélekedését, hogy a szisztéma pszichológiai elveken alapul. Miután ezt összefoglalta, a magányrendszer elfogadását ajánlotta, s azon nyomban egyetlen ellenszavazat nélkül (!) „közfelkiáltással” fogadták el a jelenlévők.⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29. *Ker. Napló 1843–44.* II. 360.

⁴⁹⁷ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 359.

⁴⁹⁸ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 359.

A kerületi börtönökről

Amint a magányrendszerű börtönszisztéma mellett letette szavazatát a kerületi ülés, kezdetét vette az ezzel szerves összefüggésben álló kerületi börtönök létesítésének vitája. Az érvelés a kerületi börtönökről Zsedényi Eduard tájékoztatójával kezdődött, melyben felhívta a figyelmet a helytartótanács által mellékelte rabtabellák alapján készített nyilvántartásra, mely nélkül érthetlenné válhat *a kerületi börtönök székhelyeinek kijelölése*.⁴⁹⁹ A kerületi börtönök körül kemény vita zajlott. Beöthy Ödön bihari alispán nem kételkedett a szükségében, de mint a nép erkölcsiségét előmozdító intézkedést, az udvar köteletségének tartotta. (Természetesen a költségek fedezésével együtt.) „A nemzet a nélkül is adott az ausztriai háznak egyszer is, másszor is annyi pénzecskét, hogy az miután 300 év óta a nemzetért mit sem tett, a költségeket megajánlhatja.”⁵⁰⁰ A kerületi börtönök maguk végül is azért nem lettek igazi vitakérdéssé, mert azt mindenki látta, hogy az egész börtönügyi javaslat a magányrendszerben emelt törvényhatósági és kerületi börtönök hálózatára épült. Ez alól bármelyiket kihúzni (legyen az a magányrendszer vagy a kerületi börtön) egyet jelenthetett a teljes kodifikációs munkálat elvetésével. Ezt kevesen akarták. A követek elfogadták az argumentumot, hogy a helytartótanácsi rabkimutatás, mely a törvényhatóságok olykor megbízhatatlan adatszolgáltatásán nyugodott, bár hiányos és nem megalapozott, mégis az egyetlen forrás, mely alapzatul szolgálhat. Az 500 fős kerületi börtönök elképzelt szerkezetét alapul véve a „nagy gonddal és combinatióval” készült tervet végül tudomásul véve, a vármegyék észrevételei alapján csupán néhány módosítást eszközöltek a tíz kerületi börtön elhelyezését és a hozzá tartozó megyéket illetően. Hivatkozva a helytartótanács által a választmány rendelkezésére bocsátott tabellák hiányosságára és nem megbízható voltára, korrigálták a követek információi alapján a javaslatot. Így az egyik kerületi börtön Nagykárolyból Szatmárnémetibe került, a másik Pozsegából Pécsre. Debrecen a nagyváradi kerülettől a nagykárolyihoz, Bereg vármegyeit Kassától Nagykárolyhoz, Torna vármegyeit Miskolctól Kassához rendelték.⁵⁰¹

A finanszírozás kérdése

Még meg sem kezdődött az érdemi vita, amikor Kubinyi Ferenc (Nógrád vármegye) és Olgvai Titusz (Pozsony vármegye) követek már a javító rendszerek bármelyikének tetemes költségeire hivatkozva előzetes tudakozódást

⁴⁹⁹ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29. *Ker. Napló 1843–44.* II. 360.

⁵⁰⁰ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 358.

⁵⁰¹ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 426.

követeltek a vármegyéktől: vállalják-e ezeket a kiadásokat. Beöthy Ödön (Bihar vármegye) ellenben nem értette, hiszen ha reformokat akar az ország, arra áldozni is szükséges. Ezt több követ is kifejtette. Amúgy Beöthy igazságos tehermegosztást kívánt: szerinte a kerületi börtönök létesítésének és fenntartásának kötelessége a kormányt terheli, ennek megfelelően a velejáró költségek is őt illetik.⁵⁰² Kubinyi és Olgvai aggodalmi a javító rendszer okán felmerülő esetleges, de várhatóan tetemes kiadásokról hamar elevezetett a követutasítási vitához. A magánrendszer vagy hallgatórendszer kérdésében meghozandó döntés halasztása gátat vetett az amúgy már lezárt első rész feletti viták országos gyűlésbéli folytatásának is. Nem véletlenül vált indulatosá a Bihar vármegyei első alispán. Miként fogalmazott „Elismeri ugyan ő a követ függését a megyétől, de azt is hiszi, hogy midőn e pályára lépett, géppé nem aljasult...⁵⁰³ Úgy vélte, a követutasításokhoz való merev ragaszkodás a törvényhozó munka meggátolását, megghiúsítását szolgálja csak. Kubinyi Ferenc végül is elfogadta azt, hogy az a tény, miszerint sokba kerül a börtön, nem lehet ok az elutasításhoz, „mert nem szabad fukarnak lenni ott, hol erkölcsiség javításáról van szó.”⁵⁰⁴

Szeptember 12-én azután kényes ponthoz érkezett a vita. „A Rendek ekkoráig csak azt mondták ki, hogy magánrendszer legyen, s hogy ehhez szükséges börtönök építtessenek, de hogy ez kinek a zsebéből kerüljön ki, elhatározva nincs.”⁵⁰⁵ Újfent fölbukkant a követutasítások problémája, továbbá a teherviselés mikéntje is. Semsey például „röviden és szárazon” kijelentette, hogy megyéje, Abaúj nevében „semmi terhet a nemesség nyakára el nem vállal.”⁵⁰⁶ Mások, mint Ghyczy Komárom vármegyéből, ismét a napirend elhalasztását szorgalmazták.⁵⁰⁷ Egyszóval a plánum olvastára a követeket „azon lázas ingerültség fogta el, melyet a pénz, a fizetés említése hazánkban, s kivált jelen körülmények között szokott okozni.”⁵⁰⁸ Szeged követe maliciózan szúrta közbe a tárgyalásokon, „ha a nemesek börtönbe akarnak jutni, építsék meg azokat a maguk költségén”.⁵⁰⁹ Zsedényi felháborodottan támadta a garasoskodókat: „Veszi észre, hogy pénzről van szó, mert a liberalizmus szavai gyéren és gyöngén hallatszanak. Midőn a halálos büntetés eltörlése, kegyelmezési jog megszorítása, miniszteri felelősség valának szőnyegen, akkor számos követ úr utasítás nélkül is bátor volt fölszólalni; de most, midőn a szegény adózó népen

⁵⁰² 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 358.

⁵⁰³ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 358.

⁵⁰⁴ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 359.

⁵⁰⁵ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 427.

⁵⁰⁶ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 426.

⁵⁰⁷ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 427.

⁵⁰⁸ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 426.

⁵⁰⁹ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 431.

kell segíteni, s ez a nemességnek egy kis áldozatába kerül, ime most senki sem mer utasítás nélkül szavazni.”⁵¹⁰

„...midőn erszényről, fizetésről, pénzről van szó, mintha szárnya szegett volna sok képviselőnek, minden szabad mozgás beáll s az utasítás-hiányból származó aggályosság, féltékenység és mozdulatlanság fagyos torzképe.” – írja Kovács kerületi naplójában. Ennek ellenére heves vita után 33 szavazattal 11 ellenében döntés született a közös teherviselésről is.⁵¹¹ A börtönrendszer létesítésével kapcsolatos költségek fedezése körül kibontakozott érvelés a börtönügyet a közös teherviselés terrénumává avatta. A követek „erőteljes szavakkal szólaltak fel a tehernek nemes és nemnemes általi közös, arányos viselése mellett.”⁵¹² Zsedényi sajnálta, hogy „a szerencsétlen nem-fizetési elv még meg nem dőlt hazánkban. Reményli azonban, hogy azt a benne rejlő rothadás és penész minél előbb meg fogja emészteni, különben e haza boldog nem is lehet”.⁵¹³ Beöthy arról elmélkedett, hogy hiába volt a lelkesedés, a reformlépések megszavazása, ha a költségekhez érve megcsappan az érdeklődés, és az erszényhez nem akarnak nyúlni a követek. „Szabadság a nemfizetésben nem rejlik” – mondta.⁵¹⁴ Klauzál felháborító igazságtalanságnak tartotta, hogy egyesek a gonosztevő, elítélt nemesek tartását is a nép nyakába varrnák. Kinek érdeke – teszi fel a kérdést –, hogy közbiztonság legyen az országban? „Azon nyomorult, koldus adózó népnek-e mely alig tengeti ínséges életét s kevés vesztenivalója van, vagy a gazdag nemesek, s papnak, kinek, mert több félnivalója van, a közbátorságra oly nagy szüksége van?...lehetetlen e terhet az adózó népre tolni.”⁵¹⁵ Végül határozat született a börtönökre szükséges költségeknek nemes és nem nemes honlakosok által való közös viseléséről.⁵¹⁶ A döntéssel egy időben a rendek egy deputatiót is kiküldöttek, melynek feladata volt a terhek megosztásának kidolgozása, tekintettel az egyes vármegyék eltérő adottságaira és szempontjaira (például a helyenként jóval alacsonyabb bűnözési arányra).⁵¹⁷

⁵¹⁰ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 427.

⁵¹¹ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 430–431.

⁵¹² 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 427.

⁵¹³ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 428.

⁵¹⁴ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 429.

⁵¹⁵ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 429.

⁵¹⁶ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 430.

⁵¹⁷ 53. Kerületi ülés 1843. szeptember 12. *Ker. Napló 1843–44.* II. 433. skk.

Szakmai tájékozottság

A kerületi ülésekben láthatóan nem ismételték meg a szakmai polémiát, amit már lefolytattak a választmányi tagok (kik közül számosan a kerületi ülésekben is jelen voltak), Kovács naplói szerint megelégedtek a választmányi vitára vagy a *szakirodalomra* történő általános utalással. Beöthy hivatkozott például arra, hogy a „dolog literatúrája nem csak más nemzeteknél, de nálunk is” olyan részletességgel ki van fejtve, „hogy arról bővebben értekezni felesleges volna”. Nagy elismeréssel szolt Eötvös József és Szemere Bertalan e tárgyban kifejtett agitációjáról, tudományosan megalapozott munkásságáról. Egyben jelezte, hogy fölösleges volna a választmány jegyzőkönyvében összefoglalt érveket megismételni.⁵¹⁸ Szentkirályi, amikor azt javasolta, hogy gondolkodni kellene azon, miként lehetne beengedni a cellákba „jámbor polgárokat”, akik „legszentebb kötelességeik egyikének tartják a rabokat emberbaráti szelídséggel s lelkesedéssel oktatni”, angol és amerikai gyakorlatra hivatkozott, mint ahol ez rendjén való dolog.⁵¹⁹

Többek között Zsedényi Eduárdnak is feladata lett a választmányban lezajlott viták tolmácsolása a kerületi ülésben megjelent követeknek. Ő volt az, aki ismertette az egész javaslatot meghatározó nézőpontokat, elveket és kialakított álláspontokat. Így például hivatkozott a fogoly és a rab fogalmának meghatározására, mely álláspontja szerint nélkülözhetetlen a plánum egészének megértéséhez.⁵²⁰ A fogoly – rab – letartóztatott (fogság – rabság – letartóztatás) újszerű és egységes terminológiája egyfelől szemben állt a hagyományos magyar szóhasználattal, másrészt a differenciálás igényével közelítette meg a rendszerszerűen kialakított szabadságvesztés-büntetést és rezsimet, melyről igyekezett leválasztani a meg nem ítélték körét.

A börtönrezsím fölötti viták

A választmányi javaslat feletti részletes vita augusztus 29-én kezdődött.⁵²¹ A polémia sajátja, hogy az előterjesztésnek nem voltak védelmező gazdái, sem ellenzéke, hanem a felvetődő kérdésekről a résztvevők egymással vitatkoztak, s ennek alapján alakultak ki helybenhagyó vagy módosító álláspontok. Beöthy például szorgalmazta a *börtönben szülő szoptatós anyák* külön elhelyezését. Erre Zsoldos Ignác táblabíró, Veszprém vármegye követének válasza

⁵¹⁸ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 359.

⁵¹⁹ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 423.

⁵²⁰ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 360.

⁵²¹ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 360.

a nyilvánvalót tartalmazta: a magányrendszer lényege a teljes elkülönítés, így az emlőzésre megfelelő körülmények biztosíthatók a magánelzárásban is: „azokban a beteg anya gyermekestől megférhet”. Ráadásul teheti mindezt a börtönorvos és az alkalmazott bába felügyelete mellett. A korszak lényeges és nyomós érvét alkalmazta Zsoldos: „a börtönön kívül sok szegény büntelen asszony még rosszabb helyzetben van csecsemőjével, pedig mégis csak tekintetbe kell venni, hogy a rabnő bűnös, s a büntelennél jobb helyzetet nem érdemel”.⁵²² Beöthy próbálkozott hivatkozni az emberiesség szempontjára, de leszavazták. A betegek külön betegszobában történő elhelyezése kapcsán Beöthy újfent javaslatba hozta a szülő anyák helyzetét, eredménytelenül.

A kerületi napló szerint Szentkirályi⁵²³ indítványozta a legalább kéthavonként kötelező *fürdetés* törvényszövegbe foglalását. A javaslat „el nem fogadtatott”.⁵²⁴

Lónyay Gábor Zemplén vármegyei táblabíró és országgyűlési követ kezdeményezte az *egyenruha* kötelező viselésének törlését. (Mint említettük már fentebb, a választmányi vitákban az egyenruha az egyenlőség jelképévé vált.) Ezt sem fogadták be a követek.

Bárá Wenkheim Béla, Békés vármegye táblabírója és követe sikeres módosítási javaslatot tett: A 65. § azon fordulatában, hogy „ha a rab súlyosan *megbetegszik* vagy nyavalyájának természete az egészséges rabok kamráik sorábolli kiszállítását kívánja meg, a betegek számára felállítandó külön kamrácskák egyikébe vitessék” a „vagy” szó „és” -re cseréltetett.⁵²⁵

A *rabmunkáltatás* nem váltott ki különösebb izgalmat a követek körében, annál inkább a foglalkoztatási lehetőségek híján kötendő bérbeadási szerződés tervezetére vonatkozó előterjesztés, melyet a törvényhatóságoknak a választmányi tervezet értelmében jóváhagyás végett a helytartótanácsához kellett volna továbbítaniuk.⁵²⁶ Ghyczy Kálmán Komárom vármegyei követ tiltakozott a bejelentési mechanizmus ellen, mondván, a raboknak „a börtönfegyelem lényeges részét kitevő dolgoztatása, s az eziránti szerződés halasztást nem szenvedhet.” Szentkirályi a törvényhatóságok szabad rendelkezési jogának megvonását látta a rendelkezésben. Beöthy javaslata szerint ez ne engedélyeztetés, hanem tudomásul végett eszközlött bejelentés legyen.⁵²⁷

A Választmány javaslata az volt, hogy rabok kerületi börtönökbe történő *átszállításáról* a törvényhatóságok belátásuk szerint határozzanak, „azon

⁵²² 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 361.

⁵²³ Kovács naplója alapján nem világos, hogy a kezdeményező Szentkirályi László Hont vármegyei táblabíró és országgyűlési követ vagy Szentkirályi Móricz Pest vármegyei másodalispán-e, bár aktivitása alapján ez utóbbi a valószínűsíthető.

⁵²⁴ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 361.

⁵²⁵ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 361.

⁵²⁶ *Javaslat 1843 Bört IX.* fejezet, 143.§

⁵²⁷ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 362.

kijelentéssel, hogy a rabok soha nem gyalog” szállítandók.⁵²⁸ Mattyasovszky Boldizsár táblabíró, Szepes vármegye követe azt szerette volna elérni, hogy legalább nyáron ne legyen érvényben a kizáró rendelkezés, és gyalog lehessen bekísérni a rabokat.⁵²⁹ A kísérlet elvetélt, a javaslat elvettetett.

Javítás és nevelés

A szoptatós anyák elhelyezéséről Beöthy Ödön javaslata nyomán kapcsolatosan kavarodott polémia részeként reflektált a javaslatra Zsoldos Ignác azzal, hogy szerinte a bűnelkövető asszony „éppen a szoptatás alatti időben legfogékonyabb javulásra, s kegyes eszméltre a női kedély és azért ez alkalmas időszakot elmulasztani s elveszteni nem lehet.”⁵³⁰ Szentkirályi szerint *a büntetés célja a javítás*. Nem lenne szabad a célt alárendelni az eszköznek. Érdemes lenne azon is elgondolkodni, hogyan lehetne beengedni a cellákba „jámbor polgárokat, kik legszentebb kötelességeik egyikének tartják a rabokat emberbaráti szelídséggel s lelkesedéssel oktatni”, miként Angliában vagy Amerikában ez rendjén való dolog.⁵³¹ A *nevelést* érintő, hosszabb szóváltás kerekedett a börtönbeli papi szolgálatról. A kerületi börtönök lelkészeinek kiadni tervezett utasítás szerint ugyanis „a rabhoz más vallásbéli lelkész soha nem mehet, ha csak a rab önként nem kívántatnék...”⁵³² Több követnek a második fordulattal volt problémája. Egyfelől úgy vélték, hogy ha a rabnak lehetősége lenne kedve szerint cserélgetni a lelki gondozókat, az visszaélésekhez vezethet, s megtörheti a magánrendszer lényegét, a magányt. Mások úgy nyilatkoztak, hogy tapasztalataik szerint a papok mindent elkövetnek a rab áttérítése érdekében, tehát a lelkészi részvétel tulajdonképpen programozott térítés a börtönben. Gróf Ráday Gedeon Pest vármegyei táblabíró azon a véleményen volt, hogy egyszerűbb és következetesebb, ha a rendelkezés nem enged más lelkészt a rabhoz, csak saját vallása képviselőjét. Ezt négyen pártolták, mert úgy látták, hogy nem lenne szabad a börtönigazgató kényére bízni, hogy kedve szerint „a rab nyakára valamely más vallású térítgető papot” küldjön. Ennek bizonyítására több külföldi példát is felhoztak.⁵³³ Beöthy Ödön James Graham, Marquess of Montrose sorsára hivatkozott, mások az innsbrucki szervezet törekvéseit idézték a börtönökben fogvatartottak megtérítésére.⁵³⁴ Az eredeti fogalmazványt

⁵²⁸ *Javaslat 1843 Bört.*, VI.76.§

⁵²⁹ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 362.

⁵³⁰ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29-én. *Ker. Napl.* 1843/44. II. 361.

⁵³¹ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 423.

⁵³² *Javaslat 1843 Bört.*, XIII, 264.§

⁵³³ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 422.

⁵³⁴ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 422.

Szentkirályi vette védelmébe. Szerinte nem teljesen alaptalan, hogy többen tartanak az egyház térítő tevékenységétől, hiszen ismereteik szerint a papság képes a kegyelmezések, büntetés-rövidítések ügyében eljárni, kapcsolatait használni az áttérés fejében. Ugyanakkor bármennyire a magányrendszer áttörése lehet is a rab visszaélése a lelkészek cserélgetésével, nem tagadható meg tőle a jog, ha személyes bizalma más vallású lelkészben lenne, hogy azt válassza. Szentkirályi szerint ez messzemenően orvosolható kellő ellenőrzés mellett és vizsgálatok tartásával. És egyébként is: a büntetés célja a javítás. Érdemes lenne azon is elgondolkodni, hogy lehetne beengedni a cellákba angolszász mintára kegyes és emberbaráti szervezetek nevében eljáró jámbor civileket, akik javára szolgálnának a raboknak és támogatnák a javítás programját.⁵³⁵ Szentkirályi érvelése nyomán nagy többséggel megszavazták az eredeti szerkezetet.⁵³⁶

A lelkészválasztástól rövid út vezetett a *börtönoktatásig*, hiszen a papok ténykedése körül is lényegében erről folyt a vita. Azt senki nem tagadta, hogy a lelki gondozás és az oktatás egy feladatot jelent, amire a lelkészek hivatottak. Megjegyezve és elismerve azt, hogy „a hivatalbeli rendes börtönlelkészek csak kevés időt fordíthatnak egyes rabok oktatására”, a fogvatartottaktól értelem-szerűen nem tagadható meg az erkölcsi társalgás. Ez pedig csak más lelkészek megbízásával vagy jámbor és szelíd, lelkesedéssel oktató polgárok beengedésével orvosolható.⁵³⁷ A *lelki oktatás* a magányrendszer elvei szerint a magánkamrácskákban szervezhető, és „általános hitszónoklat (praedicáció) tartás is, egyik vallás felekezeti lelkésznek sem engedtetik meg.”⁵³⁸ Néhány követ ezt sérelmesnek tartotta, és szorgalmazta a nyilvános misetartás intézményesítését. Ezzel kapcsolatban mutatták be Graefl és Cassano építőmesterek tervrajzait az architektúrális lehetőségekről. Amellett, hogy már a választmány is meggyőződött a nehézségekről, s ezért választotta a nyilvános közös prédikációk kizárását, az sem lehetséges – állapították meg a kerületi ülések résztvevői –, hogy a papnak megparancsolják „mit papoljon”. S miután az elutasító álláspont hívei érvelésüket megerősítették még azzal is, hogy egy esetleges kápolna építése a költségeket további 80 ezer forinttal megemelné, a többség az eredeti javaslat mellett tette le voksát.⁵³⁹

⁵³⁵ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 423.

⁵³⁶ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 424.

⁵³⁷ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11. *Ker. Napló 1843–44.* II. 423.

⁵³⁸ *Javaslat 1843 Bört.*, XIII, 263.§

⁵³⁹ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11. *Ker. Napló 1843–44.* II. 424.

Igazgatási kérdések a napirenden

A cím–rang vita „csont nélkül” ment át a szavazáson. Szemere Bertalan azon javaslata, hogy a börtön-főigazgatók pozíciójának megjelölésére (vármegyékben főszolgabírói, városokban tanácsnoki, kiváltságos kerületekben táblabírói) cím helyett⁵⁴⁰ a szövegben rang szerepeljen.⁵⁴¹ Jellemző a kerületi ülésekköveteinek egyetértésére a választmányi javaslattal, hogy a „kerületi börtöni tisztii személyzet tagjai” részére készített szabályok és utasítások a 175-től 228. szakaszig,⁵⁴² majd azután a 253. §-ig egyetlen észrevétel nélkül olvastattak és hagyattak helyben.⁵⁴³ A lelki gondozásra vonatkozó két szakasz⁵⁴⁴ fölötti vitát leszámítva a 342. §-ig észrevétel és megjegyzés nélkül zajlott a tárgyalás. A helytartótanács feladatainak bővítése újra színt hozott a tanácskozásba. Nagy egyetértéssel kötelezték a helytartótanácsot a követek arra, hogy a börtönök állapotáról minden országgyűlésnek kimerítő tudósítást tegyen.⁵⁴⁵

A választmányi előterjesztésbe a törvényhatóságok börtönépítkezési terveivel kapcsolatosan nyilván a gyakorlatban korábban is volt kormányelképzelés került be, hogy ti. a törvény által megállapított rendszerhez igazítandó *fogházépítési terveket* „megvizsgálás és helybenhagyás végett” a királyi helytartótanácshoz kell *felterjeszteni*. A kerületi ülésen a követek magát a gyakorlatot nem vitatták, de kifogást emeltek a helytartótanács késlekedése miatt. Jellemző módon a korábbiakban a tervek olykor hosszú évekig heverték a helytartótanácsnál, s mire engedélyezték az építkezést, sokszor érdektelenné vált a szándék. Ezért Szentkirályi szorgalmazta, hogy a helytartótanácsot törvény kötelezze arra, a terveket három hónapon belül vizsgálta meg, és szülessen határozat is az engedélyezésről. A kötelezés mellé egy garanciális fordulatot is csatolt a követ: amennyiben három hónap múltán sem érkezik válasz a törvényhatósághoz, úgy „a tervet felsőbb jóváhagyás nélkül is foganatba” venni legyen joga a törvényhatóságnak.⁵⁴⁶ Aligha lehet csodálkozni azon, hogy a kerületi ülés lelkesen támogatta az indítványt, és a javaslat elfogadtatott, s ugyan más helyre, de beiktatott.⁵⁴⁷

⁵⁴⁰ *Javaslat 1843 Bört.*, XV, 364. §

⁵⁴¹ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29. *Ker. Napló 1843–44.* II. 362.

⁵⁴² 51. Kerületi ülés 1843. augusztus 30. *Ker. Napló 1843–44.* II. 365.

⁵⁴³ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 422.

⁵⁴⁴ *Javaslat 1843 Bört.*, XIII, 263–264. §§

⁵⁴⁵ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11-én. *Ker. Napló 1843–44.* II. 424.

⁵⁴⁶ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29. *Ker. Napló 1843–44.* II. 362.

⁵⁴⁷ *Javaslat 1843 Bört.*, IX. fejezet, 118. §

1843. szeptember 13-án a kerületi ülések tárgyalásai befejeződtek. Összesen hét ülésben tárgyalták a rendek a javaslatot, ami egyben azt is lehetővé tette, hogy az alsótábla tárgyalásait rövidebbre fogják.

*

Összefoglalóan a kerületi ülésekről elmondható, hogy alapvető kérdésekben egyhangú vótummal döntött a gyűlés, úgyhogy általános elvi vita nem bontakozott ki. Mindenki megegyezett abban, hogy a jelenlegi *börtönállapotokon változtatni kell*, mert azok sem erkölcsi, sem pedig egészségügyi követelményeknek meg nem felelnek. Elfogadták az érvelést, hogy a *magányrendszer* egyszerűbb és áttekinthetőbb, biztonságosabb, humánusabb (mivel a testi büntetés kiküszöbölhető), továbbá pszichológiai elveken alapul, nem az erőszak alkalmazásán. Az ellene felhozott érvek közül két érdemleges argumentum veendő figyelembe. Többen hivatkoztak a meglehetősen magas *tébolyodási arányra*, mások a nagy *építési és fenntartási költségekre*. Az első a követek szerint orvosolható volt, a másodikat pedig, amikor a nemzet felemelkedéséről esett szó, nem tekinthették megfelelő érvek.⁵⁴⁸

A kerületi ülések radikális hangulatát példázza az a néhány módosítás is, amelyet a választmány munkálatain a kerületi ülések résztvevői keresztülvittek. Így a helytartótanács a hozzá felterjesztett vármegyei börtönépítési tervek három hónapon belül elbírálási kötelezettsége, a rabok bérbeadása alkalmából az engedélyezési jog tudomásulvétellel és puszta bejelentési kötelezettséggel egyszerűsítése, a helytartótanácsot országgyűlésenként terhelő beszámolási kötelezettség a börtönügyek állapotáról, melyek főszabályként kerültek a plánum szövegébe.⁵⁴⁹

Mint minden kodifikációs munkálatban, a kerületi ülésekben is szóba került a *kivételes szabályozás* kérdése. A törvénykönyv szerkesztésének egyik alapelve volt a *törvény előtti egyenlőség* kérdése, az a tétel, hogy mindenkire ugyanaz a jogi szabályozás vonatkozik. A magánrendszer lényege pedig az egyenlő elbírálás a végrehajtásban. Ezért kavart némi indulatos vitát Beöthy Ödön szoptatós nőkre kedvezményt javasoló indítványa. Zsoldos Ignác többek között azért ellenezte a plánomot, mert szerinte „ha a kivétel egy esetben is megengedtetik, másban is meg kell azt majd engedni, s utoljára vége-hossza nem lesz a sok kivételnek.” Függetlenül a javaslat tárgyak körüli érvektől, ez a módszertani tétel valóban nagy jelentőségű volt az országgyűlés jogalkotó tevékenységében.⁵⁵⁰ Beöthy ugyan érvelt amellett, hogy kivételek nélkül nem létezik jó rendszerszabályozás, a többség azonban leszavazta.

⁵⁴⁸ 49. Kerületi ülés 1843. augusztus 28. *Ker. Napló 1843–44.* II. 359.

⁵⁴⁹ 52. Kerületi ülés 1843. szeptember 11. *Ker. Napló 1843–44.* II. 424.

⁵⁵⁰ 50. Kerületi ülés 1843. augusztus 29. *Ker. Napló 1843–44.* II. 361.

A BÖRTÖNÜGYI JAVASLAT AZ ALSÓTÁBLÁN

A büntető törvénykönyvnek (maguk a naplók nevezik ennek), vagyis „a’ büntetőrendszernek I-ső része, mely magáról a’ büntetőtörvényről szól.”⁵⁵¹ tárgyalását az alsótábla 1843. szeptember 1-én kezdte meg. A személynök, mint a tábla elnöke, a tárgyalat tervezet súlyának megfelelően szükségesnek tartotta hosszabb felvezető előadással megnyitni a polémiát. Ezt nem csupán praesesi pozíciója okán tűnt indokoltnak, hanem megelőző kodifikációs tapasztalatai miatt is. Mint meghivatkozta, „első ifjúságomtól fogva is e’ tárggyal foglalatostkodtam”, de ami súlyosabb érv, hogy a büntető munkálatokat kézben tartó két országgyűlési választmányban is részt vett, ami megfelelő tájékozottságát igazolta.

A büntető kodifikáció célja

A személynök a büntető kodifikáció célját vitaindítóként a *védelemben* határozta meg. *A társadalom védelmében* a bűnelkövetőkkel szemben és az *ártatlanul megvádoltak védelmében* a hamis gyanúsításokkal szemben. A társadalom biztonságának garantálása, vagyis „életünk, vagyonunk és becsületünk biztosítása... a gonosztevők ellen” a mindenkori büntetőjog legáltalánosabb feladata. Több szót nem is vesztegetett rá. Ellenben főcélként definiálta emellett az ártatlanság védelmét „azoknak, kik ezek ellen elkövetett vétkekkel netalán ártatlanul vádoltnak, életük és becsületük hasonlóképen biztosságban legyen, és *ártatlanságuk kimutatására szintén biztos út mutattassék.*”⁵⁵² Ugyanezen a napon még csak a munkálat első részét (tehát az anyagi jogot) tárgyalták, jellemzően nem tudott megszabadulni a peres szemlélettől, mely, mint alább

⁵⁵¹ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. *Napló 1843–44.* I. 340.

⁵⁵² XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. *Napló. 1843–44.* I. 340.

látni fogjuk, meghatározta argumentációját. Az 1843. évi előterjesztésnek egyébként egyik legnagyobb érdeme lett az a paradigmaváltás, mely határozott választóvonalat húzott az anyagi és az eljárási jog közé, s ezzel előkészítette a materiális büntetőjog leválasztását a büntetőtörvénykezésről.

A személynök által fő célként megjelölt védelmezési funkció mellett a büntetőjog „oldalagos” rendeltetéseként tekintett a gonosztevők megjobbítására, vagyis hogy akik „a társaságos életnek lényeges feltételeit megsértették, *megjavuljanak*, és javulásuk után jövedőre a *társaságos életben munkás részt vegyenek*.”⁵⁵³ Ez a korszakban oly divatos eszmény láthatóan beszivárgott már a politikai köztudatba, de az egyenjogúsítására még várni kellett. A bevezető gondolatmenetben további célt az elnök nem nevezett meg, ezzel az esetleges egyéb megfontolásokat a büntetés céljáról a később kibontakozó vitára utalta. A büntetőjogi gondolkodás fejlődésének jelentős fejleménye a feudális-rendi büntető igazságszolgáltatás bosszúálló eszményétől történt eltávolodás.

A személynök 1843. szeptember 1-i előadásában a nemzetközi tudományosság hatására is utalt. A „múlt század közepe táján a’ büntetőtörvények és rendszerek józanítására sokat hatottak egy Montesquieu, Filangieri, Beccaria és több más philosophusok munkái, és hogy ezen első impulsus *a büntetőtörvénynek valódi nagy reformjára* szolgált; és meg kell vallani, hogy azt később a’ nemzetek sokban igen hasznos siker - és kimenetellel követték.”⁵⁵⁴ Vitathatatlan elismeréssel szólt a (jog)filozófia jelentőségéről a büntető kodifikációkban és a modern büntetőtörvények hatásáról a társadalomfejlődésre, a nemzetek megerősödésére. A büntető kodifikáció megkérdőjelezhetetlen ebben a képletben, különös tekintettel a magyar nemzet polgárosulási küzdelmeire. A magyar törvényhozás a felvilágosodás (jog)bölcséletére épülő modernizációs lépésekre kényszerül, különösen a büntetőjog területén.

A nemzetközi tapasztalatok honosítása kapcsán került szóba a vitában az elmélet és gyakorlat viszonya. Aligha véletlenül, hiszen Magyarországon ez idő tájt büntető tudományosságról aligha szólhatunk, a büntetőjog bölcséletéről még kevésbé. Ha tehát az elmélet és a praxis viszonyára terelődött a szó, az lényegében a nemzetközi tudományosság és a magyar gyakorlat viszonyára vonatkozott. Áttételesen tehát az amerikai és európai mintákra, valamint a hazai adaptálás feltételeire. Erre utalt a büntető munkálatok alsótáblai vitájában Szerencsy István személynök, amikor úgy fogalmazott, hogy „minden, mi egyedül eszmélet- s’ theoriából származik, az életben egész kiterjedésben magát nem mutatja oly hasznosnak, úgy nemzeteknél, valamint egyes embereknel, mint első felfogással látszik. Azt hiszem azért, hogy *midőn philosophiai büntetőrendszerről van a’ szó, e’ tekintetben nagy óvatossággal* kell eljárni, és

⁵⁵³ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló. 1843–44. I. 340.

⁵⁵⁴ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló. 1843–44. I. 340.

csak azt kell követni a *theoria* szabályai közül, mit a *gyakorlat* is hasznosnak bizonyít; másképp igen nagyon félhetni, hogy midőn az ember használni és javítani kíván, éppen az ellenkező következik általa; 's e' tekintetben épen a büntetőrendszerre nézve az úgynevezett experimentumoktól, melyek nem bizonyosak, 's melyek más népeknél magokat hasznosoknak nem bizonyították, gondosan őrizkedni kell; mert a' dolognak nagysága 's rettentősége már mutatja, miként experimentumokat ilyesekben tenni nem helyes."⁵⁵⁵

Amikor a praxis és bölcelet viszonyáról elmélkedett a személynök, lényegében azt a modernizációs alapszabályt rögzítette, amelyik a sikeres mintaátvétel alapfeltétele: az adaptációs szemlélet követelményét. Azon nemzeteknél, ahol tapasztaltbéli hiány, fejlődésbéli lemaradás mutatkozik, „melyek közé mi is tartozunk, azon javításokat össze kell illeszteni az illető nemzet helyzetével, characterével és temperamentumával, sőt magával a' bűn- és börtöni statisticával is.”⁵⁵⁶ Két alapvető kondícióról szolt az elnök: a modell akkor alkalmazható hazai viszonyokra, ha az előttünk járó nemzeteknél a teória már bizonyosságát adta gyakorlati alkalmasságának; de ebben az esetben is csak aggályos figyelemmel végzett adaptációs folyamatban, melynek során mérlegelik a nyelvi, vallásbéli, felekezeti különbségeket, nem is szólva „régii institutióinkról”. Úgy vélekedett, hogy a kultúra eltérő fokain álló nemzetek mintaátvételénél tekintettel kell lenni a helyi viszonyokra és helytelen, sőt kifejezetten veszélyes „más, tökéletesen kiművelt, sőt túlfeszített cultura fokozatán álló nemzeteknél” kimunkált intézményeket változtatás nélkül alkalmazni.⁵⁵⁷ Ezért szólította fel a rendeket a personalis, hogy kevésbé az elméleti tézisekre koncentráljanak a tárgyalások során, inkább a praxis adottságait tekintsék meghatározónak. Ennek érdekében ajánlotta a rendek figyelmébe a Curia elé felterjesztett ügyek elemzésével készített statisztikáját.

Annyira fontosnak tartotta az óvatosságot a modellkövetés kapcsán, hogy beszéde záró szavaiban még egyszer visszatért a gondolatra. Ahogyan fogalmazott, a törvényhozás feladata most egy kifejlődőfélben lévő („ha nem is mondom, hogy gyermek, de fiatal”) nemzet viszonyainak szabályozása. Márpedig történetének ebben a szakaszában rendkívüli óvatossággal kell más nemzetek mintáját rá szabni, mert hiszen „Quis graecos romanorum, aut romanos graecorum moribus reget?”⁵⁵⁸ A modernizációs hevület további csitítására vetette be a türelmesség érvet is, mondván „mit most el nem érek, néhány évek múlva, okkal móddal haladva, legkönnyebben elérhetem”.⁵⁵⁹

⁵⁵⁵ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló. 1843–44. I. 341.

⁵⁵⁶ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló. 1843–44. I. 341.

⁵⁵⁷ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló. 1843–44. I. 342.

⁵⁵⁸ *Ki kormányozná a görögöket a rómaiak, vagy a rómaiakat a görögök erkölce szerint?*

⁵⁵⁹ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló 1843–44. I. 343.

A büntető törvénykönyv javaslatának kezdetén a személynök mellett érvelt, hogy az ország etnikai, nyelvi, felekezeti különbségei semmiképpen sem hagyhatók figyelmen kívül a szabályozásban. Ennek bizonyosságára bűnügyi statisztikát idézett, melyet a Curiához felterjesztett büntetőperes elemzéséből nyert ki. Magáról a „curiának irataiból hitelesen kivett 3 periódusról szóló adatokat” felhasználó „kutatásról” keveset tudunk. A personalis arról tájékoztatta a rendeket, hogy a legsúlyosabb bűncselekményeket vizsgálták, a nemesek ügyeit leszámítva a halálos, illetve az ezzel egyenrangúnak tekintett háromévi tömlöcbüntetésre szentenciázott alperesek ügyeit. Következtetései állítása szerint ezekből származnak. Legfőbb konzekvenciája, hogy bár „*számos itt a' bűn*, és rettentők is azok”, mégsem írhatók valamiféle „*megromlott kulturának*” a számlájára, inkább azon *polgári állapotokénak*, melyek jelenleg Magyarországot uralják. Mielőtt azonban a társadalmi környezet egyoldalú determinációjának vádját rónánk terhére Szerencsy Istvánnak, olvassuk tovább érvelését. Úgy látja, hogy „*a' nemzetiség különösségére nézve*” kialakult „*képzhetetlen különbségekről*” is szó van, melyek „*az indulatok azon nyersességéből*” származnak, mely kellőleg korlátoztatván, minden jónak is lehet kútfeje”. Egyfajta korai kriminológiai tanulmány kritériumait teljesíti a személynök, amikor hivatalos statisztikai adatsorokra hivatkozva elemzi az ország jellemző etnikumainak bűnözési szokásait. Állítása szerint „*a' magyarnak minden vétke indulatosságból ered*”. (Az ügyek arról tanúskodtak, hogy a magyarok által elkövetett gyilkosságok négyötöde alkoholos befolyásoltság alatt esett, miközben szándékból ritkán, orzásból soha nem öltek. A peres akták azt dokumentálták, hogy a magyarnak „*kivált a tulajdoni jog bizonyos neméről nem igen szigorú az eszméje*”, ami főleg termésre és állatra vonatkozóan igaz, de pénztolvaj nem válik belőle.”)⁵⁶⁰ Ezzel szemben a tótok inkább lopnak („*öt tótra elég egy magyar házi tolvaj*”), az oláh kevésbé lop, mint a magyar, de késeket hord magánál, bosszúból szúr és gyilkol. A rác „*nem tolvaj, hanem a' legkegyetlenebb gyilkos, éjjeli rabló, házfeltörő*”, míg a német „*erkölcsös és szorgalmas nemzet; jó emberek; azonban a legújabb időkben náluk is ... gyermekgyilkolások kerülnek elő*”. Ő ezeket a praxisban megtapasztalható különleges eltéréseket annak bizonyítékeként tekinti, hogy a vétkek eredete nem lehet kizárólag műveltségbeli,⁵⁶¹ azoknak etnikai eredete is lehet.

A büntetőjog gyakorlati hatékonyságának hiányát, a kitűzött célok elérésének akadályát három hiánnyal okolta meg. Jellemzően mindhárom probléma a törvénykezés területére esett. A személynök által megnevezettek tartalmi megkérdőjelezése nélkül is jelzésértékű, hogy szavai szerint még a 19. század közepének felfogását is dominálta az anyagi és eljárási jog normáinak szerves

⁵⁶⁰ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló 1843–44. I. 341.

⁵⁶¹ XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. RR. Napló 1843–44. I. 342.

összefonódása. Az alapvetően törvénykezési szemléletű magyar büntetőpraxis gyökerei a feudális-rendi jog centrikus jogképződéséhez nyúltak vissza, s azok intézményeinek szétválasztása csak a 18. század kodifikációs folyamataiban kezdődött meg. Ennek következménye, hogy az anyagi büntetőjogi munkálat alsótáblai vitájában még az érdemi fejtegetéseket megelőzően, mindenekelőtt a perjogi szabályozás javítását igényelte. Eszerint a personalis a *nyomozásnak*, a tényállás megállapításának, az ítélet alátámasztásának *szakszerűségét* hiányolta. Az eljárás elhúzódását, a tett és a büntetés szentenciába foglalásának hosszú időtartamát okolta azért, hogy „*a' bűnöst a büntetés hamar nem éri*”. A fentieket tetézi az alkalmas *bíróságok kevésége*, mely a municipális szinten még kiegészül az alkalmatlan tisztségviselők folytonos cirkulációjával.⁵⁶² A materiális büntetőjog alsótáblai tárgyalásokat bevezető előadásában a személynök a kriminális processzusok (áttételesen a büntető igazságszolgáltatás vármegyei állapotainak) vitriolos kritikáját adta. A börtönügyet általánosságban annyiban érintették a lefestett állapotok, hogy ugyanazon vármegyei közegek kezelésében volt a tömlöcügy is. S ha az inkvizíció során a szolgabíró „méltósága alatt valónak tartja a' benevolumokat megtenni, hanem esküdtjére, vagy holmi hányt vetett tolvajkergető commissariusokra” bízta, ugyan miért fordított volna nagyobb figyelmet a tömlöcök állapotára?

A követutasítások vitája

Ahogy az várható volt, a polémia kezdetén ismét szóba került a követutasítások kérdése. A büntetőtörvény szükségességét „ki-ki érzi, mentül előbb létesüljön”, de tudomásul kell venni, hogy a táblának „igen nevezetes része utasítás hiányával van.”⁵⁶³ Az instrukcióhoz ragaszkodó követek megint csak a törvényhatósági képviseleti rendszer fő tartalmi elemeként hivatkozták meg a küldő vármegyék, városok akaratát és iránymutatásait összefoglaló dokumentumot; hiányát alapvető akadályként értelmezték. Különös súllyal esett latba az érvelés olyan tárgyak esetében, melyek jelentős pénzügyi terhet jelenthettek a jövőben a helyi költségvetéseknek. Nem volt nehéz átlátni, hogy amennyiben a tábla elfogadja az új büntető rendszert, akkor az ehhez kapcsolt börtönrendszert is el kell fogadnia, hiszen a javaslat a szabadságvesztés-büntetést avatta fő- és szinte kizárólagos büntetéssé. Ráadásul „a' büntetőrendszerben kiszabott büntetések egyedül a' magány-börtönrendszerhez lévén alkalmazva, egy a' másik nélkül sem el nem fogadtathatik, sem pedig félre nem vettethetik”. A büntetőplánumban tervezett magánybörtönrendszer pedig ismét csak

⁵⁶² XXXV. országos ülés 1843. szeptember 1. *RR. Napló 1843–44.* I. 342.

⁵⁶³ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 336.

feltételezi az erre szükséges költségeknek elfogadását, mert ezek nélkül amaz ki nem vihető.⁵⁶⁴ Vagyis a börtönépítéshez és fenntartáshoz nélkülözhetetlen finansziális források megállapítása és a költségek telepítése nélkül elképzelhetetlen volt a döntés. Ha még lett is volna a büntetőügyre tekintettel a következőkben hajlandóság a rugalmasságra, az adókhöz történő hozzájárulás erősen korlátozta azt.

Ennek alapján háromtípusú felszólalás jellemezte az alsótábla tárgyalásait. A többség egyszerűen bejelentette, hogy *instrukció nélkül nem tud, nem akar véleményt nyilvánítani*. Olykor a pótutasítás sem segített, mert abban a küldő vármegye újabb időhalasztást igényelt egy alaposabb pótutasítás elkészítéséig.⁵⁶⁵ A Jász-Kun kerület követe egyszerűen megállapította, hogy „abban, miszerint ezen munkálat most országgyűlésileg tárgyalassék, meg nem egyezhetem, mert küldőimtől utasításom nincs.”⁵⁶⁶

Voltak, akik nyomatékokat adva mondanójuknak, a *költségviselés* súlyát hangsúlyozták, tekintve, hogy immáron a kerületi ülésből országos gyűlésbe lépve, az alsótábla hatáskörével élve, az adóról, hozzájárulásokról is dönteni lehetett, „különösen a' börtönökre nézve, melyeket a' t. KK. és RR. meg fognak alapítani, és meglehet, hogy a' szükséges költségeket is elfogják fogadni.” – fogalmazott Pozsony megye követe, Olgay Titus.⁵⁶⁷ Fejér megye utasítása szerint Sárközy Kázmér bejelentette a táblának: „egyenesen el vagyok tiltva, hogy mindaddig költséget vagy terhet el ne vállaljak megvém részéről, míg e' részben utasítást nem nyerek.”⁵⁶⁸ Mivel egyenesen pénz felajánlásáról lesz szó – szolt Zákó István, „igy azon követek, kiknek utasításaik nincsenek, a' magányrendszert el nem fogadhatják, és e' szerint az megbukik; minélfogva is kérem a' t. KKat és RRet, hogy ezen tárgyat elhalasztani méltóztassanak.”⁵⁶⁹

És akadtak, akik ezt az argumentációt kevésnek találva, *kiegészítő érvekkel* támasztották alá az utasításhoz kötöttség ősi alkotmányos tételét. Bachó Lajos, Trencsén megye követe elutasította a küldők lassúságát hibáztató véleményeket, és világossá kívánta tenni, hogy valótlan a vád, mely az utasításoknak eddigi elmaradását a vármegyék nyakába kívánja varrni, mintha az „egyedül a' törvényhatóságok késedelmezésének volna tulajdonítható”.⁵⁷⁰ Somogy megye követe, Somssich Pál csatlakozott Bachóhoz, és nyíltabban fogalmazva hárította el a felelősséget. „Nem lehet hanyagsággal vádolni küldőimet; mert ha e bajnak okát keressük, az első az: hogy az országos választmány munkálata

⁵⁶⁴ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 336.

⁵⁶⁵ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 337.

⁵⁶⁶ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 338.

⁵⁶⁷ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 336.

⁵⁶⁸ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 338.

⁵⁶⁹ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 338.

⁵⁷⁰ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. RR. *Napló 1843–44.* I. 336.

későn ' csak kevés példányokban nyomtattatott ki, úgy, hogy küldőim ezen munkálatot elegendő számmal meg nem kaphatták;⁵⁷¹

Rohonczy alkotmányjogi keretekbe helyezte álláspontjának indoklását. Szerinte a követi pálya kettős kötelességet ró a vármegyét képviselőre: egyfelől az országgyűlési munkában részvételt, a közreműködést a törvények létrehozásában, másfelől küldőinek „utasításadhatási joguknak” fenntartása. Úgy látja jelen helyzetben, ha folytatják a kerületi ülésben megkezdett és utasítások hiányában is lefolytatott vitát, akkor „küldőim azon jogaikban, hogy utasítást adhassanak, meg vannak sértve.⁵⁷² Trencsén követe is közjogi érvekkel hivatkozta meg az alkotmányos gyakorlatot: „mi magunk veszedelmeztetjük azon szent jogot, mellyel minden alkotmányos országnak polgára oly méltán büszkélkedhetik, ' melyet mi is oly gyakran vitatunk, – ' ez : a > nihil sine me de me <⁵⁷³ jog; már pedig mi –véleményem szerint – szinte ezen lépésünknek lesz következménye, az: hogy ekkor majd mi adjuk küldőinknek az utasításokat, nem pedig ők nekünk.”⁵⁷⁴ Zákó István új adut hozott a vitába. Bács megye követe arra figyelmeztetett, hogy az utasítás hiánya mint formai probléma érdemi következményhez vezethet: ugyanis függetlenül attól, hogy a követ (vagy küldői) támogatnák-e a büntető munkálatot, amennyiben a költségvonzattal járó kérdésben a követnek hiányozni fog az instrukciója, nyilván nem szavazhatja meg a javaslatot. Így az minden bizonnyal meg fog bukni.⁵⁷⁵

A legmerevebbek *a tárgyalások elhalasztását követelték*: „ezen tárgynak az országos ülésbeni felvételével addig, míg több részről is az utasítások megérkeznek, felhagyni méltóztassanak.”⁵⁷⁶ Rohonczy Ignác (Sopron megye) is kötelességének érezte „a' t. KKat és RRet arra kérni: méltóztassanak ezen tárgyat most felfüggeszteni, és inkább másokkal foglalkozni, hogy azalatt utasításaink megérkezhessenek;”⁵⁷⁷ Így tett Szerém megye követe, Zsitvay József,⁵⁷⁸ Krassó megye követe, Kiss András,⁵⁷⁹ Nyitra megye követe, Batthyányi Ferdinánd,⁵⁸⁰ Liptó megye követe, Szentiványi Jenő,⁵⁸¹ Bars megye követe, Ambró Antal is.⁵⁸²

Somogy megye rendjei „lelkiismeretesen, de kiválva ezen munkálát iránt kellő s óvatos figyelemmel akarnak megvizsgálási tisztükben eljárni; miért is

⁵⁷¹ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 337.*

⁵⁷² XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 338.*

⁵⁷³ *semmit rólam nélkül.*

⁵⁷⁴ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 337.*

⁵⁷⁵ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 338.*

⁵⁷⁶ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 336.*

⁵⁷⁷ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 338.*

⁵⁷⁸ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 339–340.*

⁵⁷⁹ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 339–340.*

⁵⁸⁰ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 339–340.*

⁵⁸¹ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 339–340.*

⁵⁸² XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44. I. 339–340.*

ezen tárgynak felvételét addig, míg utasítást adhatnak, felfüggeszteni kívánják.”⁵⁸³ A téma komolysága okán kért időt Esztergom vármegye követe. Kruplanicz Simon a munkálatot olyan alapvető elvi tételek foglalatának látja, melyek megtárgyalásába „utasítás nélkül ereszkedni majdnem lehetetlen. Ennélfogva a’ tárgyalást elhalasztatni kérem”.⁵⁸⁴ Szatmár megye azon tárgyakban, melyekre nézve utasítást nem adott, kifejezetten megtiltotta, hogy követei érdemi nyilatkozatot tegyenek, hanem kérjék azon tárgyak elhalasztását. Így mivel „a’ jelenleg felvett tárgyban nincs utasításunk: ennélfogva kötelességemnek tartom én is a’ t. KKat és RRet arra kérni, hogy annak jelenleg való felvételét elhalasztani méltóztassanak.”⁵⁸⁵ – kérte a megye követe.

A vita lényegében arról szólt, hogy a követutasítás kiegészítésének megérkezéséig lehet-e egyáltalán vitatkozni olyan tárgyakról, melyek nem részei az alaputasításnak. Azt természetesen senki sem állította, hogy ilyen helyzetben voksolni is lehet, de a haladni vágyó radikálisok önmagát a véleménynyilvánítást nem tartották ördögtől valónak. Persze ennek révén juthatott a követ kellemetlen helyzetbe, hiszen a kézhez vett pótinstrukció arra kényszeríthette, hogy álláspontját akár ellentétesre fordítva képviselje immár küldő közgyűlése akaratát (akár a vitában, akár a szavazásnál).

A vitapártiak arról beszéltek elsősorban, hogy *a szakkérdések részletes megtárgyalása* (akár utasítás hiányában) még nem a döntés maga, azt majd a pótutasítás szellemében lehet és kell meghozni. Mihályi Gábor ugyan a tárgyalás elhalasztást kérte, mégis amellet érvelt, hogy önmagában az utasítás hiánya nem jelenti egyben a tanácskozásokban való részvételtől eltiltást vagy a véleménynyilvánítás lehetetlenségét. „...el nem fogadhatom Trencsén megye tisztelt követe előadásának azon részét, melyben azt mondja, hogy a’ törvényhozásból jelenleg ki van rekesztve, mert küldőitől utasítása nincs. Azért, mivel valamely tárgyban utasításom nincs, magamat a’ tanácskozásból kirekesztve nem látom, hanem ahhoz meggyőződésemmel képest hozzá fogok szólni.”⁵⁸⁶

A radikális oldalon nyilván erősen dolgozott a lelkesedés a sikeres együttes fellépés és eredmények láttán, a reformok minél jobban kiteljesedő programcsomagját elfogadtatni akarók *a lendület megtörését*, a kezdeményezések megtorpanást vizionáltak. Beöthy Ödön sürgetően arra emlékeztetett, hogy a királyi előadásokat több mint három hónappal korábban ismerhették meg a követek (s természetesen küldőik is). Ez az időtartam bőven elégséges lett volna arra, hogy a követek hiányzó utasításukat kiegészíthessék. „Tisztán emlékezzünk vissza, midőn e’ teremben a’ királyi előadások közhírré tétettek, a’

⁵⁸³ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 337.

⁵⁸⁴ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 339.

⁵⁸⁵ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 339.

⁵⁸⁶ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 339–340.

teendő feleletre nézve nagy remények jelentettek ki azon értelemnél fogva, mely a' királyi előadásokban foglalva volt; és nem győzők eléggé csodálkozni, hogy éppen azon megyék, melyek a' királyi előadásokra köszönő feliratokat szavaztak, és melyek az országgyűlés helyéhez közelebb esnek, követeiket éppen a' királyi előadásra nézve nem látták el utasítással. Minden törvényhatóságnak szabadságában volt utasítást adni, vagy nem adni.⁵⁸⁷

A szabad királyi városok abban voltak érdekeltek, hogy (mint Esztergom és Fejérvár követe is részletezte) mivel a szabad királyi városok ügyének felvétele szoros összefüggésben áll a büntető törvénykönyv minél gyorsabb tárgyalásával, melynek lezárását követően reménykedhetnek a városi követek annak a javaslatnak a napirendre kerülésében mely a városok belszerkezetéről szól majd, s „egyszersmind hatszázezer városi lakosnak vagyonáról, életéről is fog rendelkezni,” a büntető törvénykönyvnek lehető legsürgősebb tárgyalására szavaztak.⁵⁸⁸

Az elnöklő personalis érezve a probléma súlyát, hártani próbálta a felelősséget. „Nekem mindegy, akár a' t. KK. és RR. ma hozzák be ezen tárgyat, vagy egy kevésé később; egyébiránt az, a' mit a' követ úr mondott, minden tekintetben nagy figyelmet érdemel; mert ha van tárgy, mely ez országnak boldogságát eszközölheti, vagy némi tekintetben veszélyeztetheti, a' büntetőrendszer megállapítása az; e részben célszerű és szükséges, hogy minden megyék követeinek utasításaik legyenek; de hogy mennyiben vannak a t. KK-nak és RR-nek utasításaik, mennyiben nincsenek, azt nem tudom...”⁵⁸⁹ Mindenesetre az ülés elnökeként megállapította a többségi akaratot. „Úgy látom, a' t. KK. és RR. fel kívánják venni a' büntetőtörvénykönyvet: az tehát a' jövő ülésben kerülend tanácskozás alá.”⁵⁹⁰

A halálbüntetésről

Annak ellenére, hogy az elnöklő személynök világosan leszögezte, „ezen egész tárgy mind theoreticus, mind practicus oldalára nézve annyira tudva van a t. KK. és RR. előtt, hogy én akár az egyik, akár a' másik vélekedésnek megvitatásába ereszkedni nem akarok”,⁵⁹¹ hatalmas vita kerekedett a büntetési rendszerről szóló javaslatrész körül. Nem a szabadságvesztés-büntetésről, nem is a börtönrendszerekről polemizáltak elsősorban a követek, hanem az

⁵⁸⁷ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 339–340.

⁵⁸⁸ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 339–340.

⁵⁸⁹ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 336–337.

⁵⁹⁰ XXXIV. országos ülés 1843. augusztus 31. *RR. Napló 1843–44.* I. 340.

⁵⁹¹ XXXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR. Napló 1843–44.* 360.

Európa-szerte egyedülálló javaslatról, mely eltörölni javasolta a halálbüntetést és a testi büntetéseket.⁵⁹² A szabadságvesztés-büntetés és a további ajánlott szankciónemek kérdése ezzel összefüggésben bukkantak csak fel a tárgyalások során. Amint az várható volt, a tárgyalás a halálbüntetést pártolók nyilatkozataival kezdődött. Többen egyszerűen deklarálták küldőik álláspontját. Kötelességem „magamat az elébbi utasítások tartalmához szorosán alkalmaztatni, a kérdésben forgó, eddig divatozott büntetéseknek eltörléséhez nem járulhatok: következőleg, szoros korlátok közé szorítva ugyan, de mégis azoknak további megtartására szavazok.” (Pozsony megye követe, Jankó Mihály) Meglehetősen kellemetlen helyzetbe jutottak azok a követek, akiknek az instrukciós rendszer szabályai szerint a tárgyalások folyamán változtatniuk kellett álláspontjukon és szavazatukon, miként tette ezt Nógrád megye is Huszár Károly követtel. Huszár a kerületi ülésben „önmeggyőződése” szerint a halálbüntetés eltörlésére szavazott. Igaz, utasítás hiányában, de bízva abban, hogy „megyéje szellemét” ismervé küldői a halálos büntetés eltörlését pártolni fogják. Ehelyett tudtára adták, hogy „a halálos büntetést még jelenleg megtartani óhajtják”.⁵⁹³ Lónyay Gábor küldői, Zemplén megye rendjeinek álláspontját tolmácsolta: „A büntetések között nem látom több oly büntetésnek nemeit, melyek – küldőim véleménye szerint hazánk jelen körülményei között még nélkülözhetetlenek.”⁵⁹⁴ Lónyay feltette a két legfontosabb kérdést is, mely körül utóbb a vita zajlott, s mely alapvetően meghatározta a halálbüntetés körül forgó jogfilozófiai és praktikus szempontokat egyaránt magába foglaló nemzetközi tudományos érvelés is. „Van e joga a’ statusnak halállal büntetni? van e szükség e’ büntetés nemére?” Az előbbi megválaszolása elől kitért, a másodikat viszont részletesen taglalta.

Kevesen foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy *van e joga a’ statusnak halállal büntetni*, s azt is inkább praktikus oldalról megközelítve érintették. Ghyczy Kálmán nem tért ki halálbüntetéspárti véleményének indoklása elől, cáfolni próbálván az abolicionisták egyik meghatározó érvét. Arra az állításra, hogy az államnak nincs joga polgárait az élettől megfosztani egy logikusnak látszó argumentummal reagált. Értelmezésében ez a tézis megkérdőjelezi általában az állam büntetési jogát, hiszen „minden testi büntetések, melyek sanyarúsággal vannak összekötve, részint meggátolják a’ raboskodót az élet élvezetében, részint a’ tőlük elválaszthatatlan sanyarúság miatt megrövidítik azt, sőt sok esetben, p. o. a’ raboskodó gyöngébb testalkotásának esetében, meg is szüntethetik: ki tehát tagadja a közállománynak azon jogát, hogy halálos büntetést szabhasson, annak ha következetes lenni akar a’ közállomány büntetési jogát

⁵⁹² *Javaslat 1843 Btk II.8. §*

⁵⁹³ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RRN 1843–44. I. 362.*

⁵⁹⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR. Napló 1843–44. 361.*

általában tagadni kell”.⁵⁹⁵ Radvánszky Antal ezzel szemben határozottan képviselte azt az álláspontot, hogy „a’ status csak azt veheti el a’ közállományban élő polgártól, mit a’ polgár vagy a’ közállománytól kapott, vagy a’ közállományban szerzett; ilyen a’ szabadság és a’ vagyon.” Ebből logikusan fakad a következtetés, hogy a szabadságot az állam biztosítja polgárának, a vagyont az állam keretei között szerezte bárki, de életét semmiképpen sem az államtól kapta.⁵⁹⁶ Meglepő érveléssel rukkolt elő a Hajdú kerület követe, Pély-Nagy Gábor: „Tökéletesen meg vagyok győződve, hogy valamint egyes polgárnak, úgy még inkább statusnak semmiféle indulat, felhevülés vagy szenvedély által elragadtatva lenni nem szabad: a’ statusnak hát csak azon esetben volna joga az embert megölni, ha erre önvédelme által kényszerítették; és épen itt, az önvédelmi jog szükségességének ezen eszméjén alapul a’ halálos büntetés jogtalansága, mert nem képzelhetek oly esetet, melyben a’ statusnak egyes magános személynek ellenében annyira volna szüksége kiterjeszkedni önvédelmében, hogy egyes embert életétől meg kelljen fosztania. És ezen nézetből indulva ki, azt hiszem, hogy a’ statusnak nincs joga polgárai ellen a’ halálos büntetést gyakorolni.”⁵⁹⁷ Ellenérvet fogalmazott meg Ung megye követe Horváth Simon. Ő úgy gondolta, „ha egyszer embernek van joga ön életét minden igazságtalan megtámadó ellen még annak halála eszközlése által is védeni: úgy bizonyos a’ közállománynak is, mely egyesek összesége, minden azon jogokkal bírni kell, melyekkel egyesek bírnak, és így a’ halálos büntetés használásának jogával is.”⁵⁹⁸ Jellemző volt Békassy Imre elegáns sasszéja az elméleti fejtegetések elől (ami túlnyomólag jellemezte a hozzászólásokat is) mondván bár a halálos büntetésnek úgy eltörlésére, mint megtartására számtalan elméletileg megalapozott érvet hallott, melyek egyik vagy másik oldal melletti argumentumokat mondják nyomósabbnak, ezeket „vitatni nem akarom”.⁵⁹⁹

A bölcséleti kérdések mellett azt a nagyon is racionális kérdést feszegették a halálbüntetéspártiak: *Van-e szükség egyáltalán büntetés ezen nemére?* Hiszen végül is a polémia a szabadságvesztés-büntetés hatékonyságának bizonytalanságából eredt: a magányrendszert lehet-e alternatív szankcióként állítani a kivégzések tradicionálisan feltételezett elrettentő, visszatartó, megtorló súlyával szemben? Akik kételkedtek a börtön célszerűségében és alkalmasságában, azok

⁵⁹⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR. Napló 1843–44.* I. 363.

⁵⁹⁶ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR. Napló 1843–44.* I. 364.

⁵⁹⁷ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. Felsőleges ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e’ néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába rendeltetett 1843dik esztendei Pünkösdi hava 14dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésének naplója a’ tekintetes Karoknál és Rendeknél. I. Pozsonyban, az országgyűlési irományok kiadóhivatalában. Pesten, Landerer és Heckenastnál. 1843. (továbbiakban: *RR. Napló 1843–44.*) I. 366.

⁵⁹⁸ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR. Napló 1843–44.* I. 366.

⁵⁹⁹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR. Napló 1843–44.* I. 361.

konzekvensen ragaszkodtak a halálbüntetés fenntartásához. Miután a tervezett büntetőintézetek „foganatáról, célszerűségéről, mit csak hosszas tapasztalás mutathat ki, senki sem kezeskedhetik, - a' halálbüntetés eltörléséről gondolkozni, annyival inkább már most azt elhatározni, valóban időelőtti lenne.”⁶⁰⁰ Az állásfoglalásokban nagy szerepe volt a bűnözés elleni harcban szerzett gyakorlati tapasztalatok erejének. Amiként azt Abaúj megye közönsége nevében Semsey Béla közölte, „huzamosabb időközön keresztül tett tapasztalások után a' halálos büntetésnek elmellőzése a' közrendet fenntartani lehetetlennek véli, azért a' legtrikább esetekben a' halálos büntetést fenntartani kívánom.”⁶⁰¹ Ezzel ellentétben volt, aki feketén-fehéren kijelentette, hogy „büntető- és javítórendszerben a' halálos ítéletek és kivégzéseknek helyébe az örökös vagy több évekig tartó rabságot substituálva, a' közbátorságot tehát ily gonosztevők ellen biztosítva találok.”⁶⁰² A pártolók érvrendszerében megtalálható volt a statárium hirdetésének, a rögtönítélő bíróságoknak a szükségessége⁶⁰³ csakúgy, mint a halálbüntetés visszaállítására hivatkozás nemzetközi példákkal.⁶⁰⁴ Némi humanizálási szándék érezhető a kötélt helyett pallossal történő kivégzés indítványozásában, lényegében a nemesi előjogot kiterjesztve a hon minden lakosára.⁶⁰⁵ Rakowszky Adolf (Turóc vármegye követe) kategorizálása szerint a tárgyban teoretikus és praktikus argumentumokkal vívni egymással a felek. Igaz, hogy „a' theoreticus fél szebb terén állott, mert támogató okai inkább szívrehatók; de a' törvényhozónak főfeladata: hogy a' polgári társaságnak a' személy-, vagyon- és közbátorságot, alkotandó törvényei által, megszerezze, és ezen cél elnyerése tekintetéből a' szívnek gyengédebb sugalásit nem követheti.”⁶⁰⁶ Szepes megye követe, Zsedényi Eduárd a halálbüntetéspártiak táborát gyarapította. Nem kívánta megismételni érveit, melyeket a kerületi ülésben már elmondott, de ismét nyomatékosítani szerette volna, hogy a világ nagy nemzetei sem döntöttek a halálbüntetés ellen. Például „midőn 1840-ben az angol parlamentben Evans követ a halálos büntetés eltörlését indítványozta, arra az akkori minister Russell⁶⁰⁷ felelvén, azon kérdést tette: valljon vannak e Angolországban olyan emberek, kiket a' gyilkosságtól a'

⁶⁰⁰ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361

⁶⁰¹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361

⁶⁰² XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367

⁶⁰³ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

^{XXVI.} országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361

^{XXVI.} országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361

^{XXVI.} országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367

⁶⁰⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶⁰⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁰⁶ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁰⁷ Lord John Russell, (1792 – 1878), brit whig politikus, liberális államférfi. 1831-től miniszter Charles Grey majd Henry William Lamb kabinetjében majd minisztrrelnökké is avansált.

halálos büntetés visszariaszt? erre az angol parlament többsége „igen“-nel felelt.⁶⁰⁸ Azt gondolom – folytatta –, „hogymiután Északamerikában is és az egész művelt világban alkalmazzák még a' büntetésnek ezen nemét, – miután Würtembergben a' kamarák nagy többsége, Badenben a' liberalis párt főnökei, Rotteck,⁶⁰⁹ Itzstein⁶¹⁰ és Welcker⁶¹¹ is céliránytalanak találják a' halálos büntetésnek eltörlését: azt hiszem, hogy nem érkezett el még azon idő, hogy a halálos büntetésnek eltörlését javasolni lehetne.”⁶¹² Ezek a gyakori utalások az európai példákra nem feltétlenül a mélyebb tájékozódásról tanúskodtak, sokszor a követek a korábban elhangzott beszédekből merítették információjukat. Az azonban feltűnő, hogy milyen gyakorisággal fordultak elő az ilyen típusú példálózások. Ez pedig arra utal, hogy a követek akceptálták az európai államok kodifikációs lépéseit, legyenek azok a változatlanság vagy a reformok alátámasztására alkalmas bizonyságok.

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a megszólalók között nagy többségben a halálbüntetés pártján állók voltak, ennek ellenére a végszavazás az abolíció mellett döntött. Elfogadva azokat az argumentációkat, melyek az erkölcsi jobbulás reményét villantották fel. A kalocsai főkáptalan követe úgy nyilatkozott, hogy ő „mint ember, mint keresztény, mint pap, azon egyszerű, de véghetetlen bölcsességű isteni szónál fogva: >nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat<⁶¹³ – nemcsak lelki halálát nem, sőt üdvösségét kívánom minden felebarátomnak, minden embertársamnak; de testi halál büntetését sem, hanem azt óhajtóm, hogy a gonosztevő magába térvén, megjobbuljon, éljen, és hasznos tagjává váljék az emberi társaságnak.”⁶¹⁴ Verőcze megye követe, Szallopek Lajos fűzte tovább a gondolatot. „Vannak az emberi szívben

⁶⁰⁸ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44. I. 367.*

⁶⁰⁹ Karl Wenzeslaus Rodeckher von Rotteck (1775–1840), német közjogász, történész liberális politikus. Freiburgban az általános világtörténelem professzora, Kimunlóója volt az 1818-as badeni szabadelvű alkotmánynak, a „badeni liberalizmus” inspirációs forrása. Nagyhatású művei az *Allgemeine Geschichte* és az 1830-ban közzétett *Lehrbuch des Vernunftrechts und der Staatswissenschaften*. 1818-tól a badeni rendi gyűlés tagja, előbb, mint az Universität Freiburg képviselője, később több választókerület küldötteként.

⁶¹⁰ Johann Adam von Itzstein (1775–1855), német liberális politikus, jogász, egyetemi hallgatóként a mainzi jakobinus klub tagja. Végzése után bírósági tisztviselő, Mannheimben bíró, 1822-től a badeni rendi gyűlés tagja, a sajtószabadság, a parlamenti jogok kiterjesztésének és a hatékony költségvetési ellenőrzésnek szorgalmazója. A dél-német liberalizmus meghatározó egyénisége. Később az 1847-es heppenheimi és heidelbergi tanácskozások szervezője, az 1848-as előparlamenti meghívások mozgatórugója, a frankfurti nemzetgyűlés tagja.

⁶¹¹ Karl Theodor Georg Philipp Welcker (1790–1869) német jogtudós és liberális politikus, A délnémet liberalizmus vezető képviselője 1831 és 1851 között, a badeni gyűlés második kamarájának, utóbb a frankfurti nemzetgyűlés tagja. Rotteckkel jegyezték az 1834 és 1843 között 15 kötetben kiadott *Staats-Lexikon*t

⁶¹² XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44. I. 367.*

⁶¹³ *Nem a bűnös halálát akarom, hanem azt, hogy megtérjen és éljen.*

⁶¹⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44. I. 362.*

oly érzelmek, melyeket jól megfontolván, ésszel megegyeztetni nem lehet, és ha szívem óhajtságát követném, minden esetre az emberiség méltóságáért is a' halálos büntetés eltörlése mellett szavaznék.”⁶¹⁵ Radvánszky Antal végső érve egyszerre okszerű és ésszerű, gyakorlati és teoretikus volt. Szerinte a halálos büntetés nem felel meg az arányosság kelléknek, miután a halálbüntetés nem lehet arányos. Semmiképpen nem arányítható a büntettek fokozataival, mert „magának a' halálos büntetésnek nincs fokozata, azért, mert a' halálos büntetés sem nem mérsékelthetik, sem pedig nem súlyosíthatatik, s így a' halálos büntetés a bűnténnyel mérlegbe nem tétethetik.” A Zólyomi követ úgy látta, hogy a halálos büntetés a' bűnös által okozott sérelmet nem orvosolhatja, mivel a kivégzés a bűnös által kioltott életet vissza nem hozhatja. És értelemszerűen a halálbüntetés nem is javíthat, a halál véget vet mindennek, nincs mód a bűnös megjobbítására.⁶¹⁶

Az elnök a vitát lakonikusan lezárta, „a többeknek nyilatkozni nem tetszik, a' többség arra megy ki, hogy >maradjon< a halálbüntetés nélkül megállapított büntetési nemekre tett javaslat.”⁶¹⁷ Ezzel a határozattal az alsótábla támogatta a figyelemreméltó radikális javaslatot, mely lényegében meghatározta a tervezet sorsát.

A büntetések céljairól

A halálbüntetés léte vagy nemléte kapcsán óhatatlanul szó esett a büntetések céljairól, hiszen az érvek és ellenérvek java erre épült fel. Megkerülhetetlen volt az állásfoglalás a továbbiak kifejtéséhez. De emellett az egész fogházjavító polémia, börtönrendszer-reformálás kulcskérdése is volt egyben az állásfoglalás a büntetés céljáról. A fogházjavítók szakmai vitájában, a választmány munkálatai során, a kerületi ülésekben és az alsótábla tárgyalásain lényegében valamennyi, a korszakban általánosan ismert és elismert büntetési cél megfogalmazódott; a szakemberek és a követek szándékainak megfelelően a halálbüntetéshez és a börtönrendszerhez kapcsolt elgondolásaikat is tükrözve.

A halálbüntetést pártolók rendre az *elrettentő, példát statuáló szerepére* utaltak. Lónyay még azt is hozzátette, hogy „ezenfelül népszerű is, azaz: megnyugszik benne a' nép is.”⁶¹⁸ Gyakorlatilag a büntetések egyik fő céljának, a büntettektől történő elrettentésnek, leginkább megfelel – vélekedett Békassy

⁶¹⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 364.

⁶¹⁶ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 364.

⁶¹⁷ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 369.

⁶¹⁸ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

Imre.⁶¹⁹ Vas megye követe a büntetés lényegét, az értékek elvonásában látta, és ennek következtében a rangsorolt emberi becsek legfőbbikének az életet. A „nem látott és elegendőképp fel nem fogott kínokkal párosult halálos fogság nem volt elegendő hatással, azért visszaállított a' halálos büntetés, és méltán; mert csakugyan, ha ezen a' világon minden jó az életben központosul, ha az élet a' legjobb, a' minthogy az is: akkor annak ellentéte, a' halál az életnek megszünte – bizonyára a' legrosszabb, a' legirtóztatóbb; már pedig a' legnagyobb vétkektől való elrettentésre a' legirtóztatóbb csapás lehet legalkalmasabb”⁶²⁰ Kroner Lajos Moson megye követeként ugyanide voksolt, mert szerinte ritka az az ember, ki az éléhez nem ragaszkodik, és azért az élettől való megfosztás, illetve az ezzel való fenyegetés mindig a legrettentőbb büntetés marad.⁶²¹ Máramaros követe azért kételkedett a magányrendszer elrettentő hatásában, mert az általa megismert legkeményebb bűnözők mind egyedül élők, magányos világból érkezők, akik számára az egyedüllét nem okoz problémát. A „puszták és vadon fiait, kiknek nincs a' magányrendszerről fogalmuk, sem pedig a magányosság előttük nem büntetés, mivel most is abban élnek, el fogja-e az rettenteni a' gonoszságoktól?”⁶²² Majd a halálbüntetés hatástalanságát állítókkal szemben érvelve így folytatta: vármegyéjének és a határos megyék tapasztalatai is azt látszanak igazolni, hogy csakugyan rettentí őket a halálos büntetés gonosztetteik véghezvitelétől.⁶²³ Miután a közállománynak kötelessége minden polgár személyes biztonságát, becsületét és vagyonát is védeni, szögezte le Horváth Simon, „bizonyosan kötelessége ezen célnak elérésére a' legalkalmasb eszközöket használni” márpedig a halálos büntetés elrettenti a gonosz embert a bűnözéstől. Ezt „minden idők tapasztalása bizonyítja”.⁶²⁴

A halálbüntetések *elrettentő hatását tagadta* Trencsén város követe. Bakos József úgy vélte, hogy a brutális kivégzések sorához köthető tragikus példák nemhogy visszatartották volna az embereket az erőszakos bűncselekmények elkövetésétől, „a' nép csak durvább és embertelenebb lett”. Bizonyítéka nem kevésbé légius, mint az ellenargumentáló Horvát Simon követtársáé: „ezt a hajdani kor... igazolja”.⁶²⁵ Hasonlóképpen érvelt Pély-Nagy Gábor is. „A' halálos büntetésnek célszerűtlenségét bizonyítják a' történetek, miután is ezredek tapasztalásai mutatják”.⁶²⁶

⁶¹⁹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶²⁰ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶²¹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 364.

⁶²² XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 365.

⁶²³ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 365.

⁶²⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 366.

⁶²⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367.

⁶²⁶ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 366.

A társadalom védelmének és a közbiztonság fenntartásának általános célját határozta meg a Jász-Kun kerület követe, Vághó Ignác, azt összefüggésbe helyezve a bűnelkövetők életének megkímélésével. Én „a’ szent írás magyarázata után szinte azt mondom: >nem akarom a’ bűnösnek halálát, hanem hogy éljen;< de ezen túl minden eszközt igénybe kell venni a békés polgárok személy- és vagyonbiztonságának garantálására.”⁶²⁷ Ez a büntetésről szóló vita kardinális kérdése volt. A javításpártiak is leszögezték, ahogyan Bakos József is, úgy kell a rendszert berendezni, hogy az elítélttől a békés polgárok biztonságát meg kell óvni, a büntetési rendszernek olyannak kell lennie, „hogy másoknak ne ártsen, személyes szabadságától megfosztani, ’s elzárva az emberi társaságtól, rabságban tartani kell!”⁶²⁸

A halálbüntetést ellenzők praktikus érvei között erős volt a büntetés általuk igényelt fő kellékének hiánya a kivégzésnél. A halálos ítélet lényegében zárta ki a *morális javítást*.⁶²⁹ Trencsén város követe határozott véleménye volt, hogy „a’ szent írásnak tanúsága szerint a’ legnagyobb latort is *megjavulhatónak* hiszem és tartom”.⁶³⁰ Azt óhajtom, mondta Szathmáry Antal is, hogy a gonosztevő megjobbuljon. Az új börtönrendszert pártolók alapvető elképzelése volt a büntetésről a javító cél megvalósítása a végrehajtás során. „Minden büntetésnek főcélja egyedül csak javítás lehet.”⁶³¹ Az emberek megjobbításába vetett hit döntően befolyásolta viszonyukat a halálbüntetéshez (mely eleve ellentétben áll ezzel a tétellel) és a börtönhöz, mely modern felfogásában alkalmasnak látszott a jobbító szándék realizálására.⁶³² Bakos József idézte az új testamentumot, hogy ti. az az igazi cél, hogy a bűnös ember megjavuljon. Ennek szellemében csatlakozott Szathmáry véleményéhez: „A’ vétkes embert nem halálra ítélni, kivégeztetni, hanem inkább javítani” törekedjünk – mondta.⁶³³ A jobbításba és javításba vetett hit lényegéből fakadóan tagadni kényszerült a halálbüntetést. „Minden büntetésnek főcélja egyedül csak javítás lehet.”⁶³⁴

Szathmáry Antal a jobbítás mellett szóba hozta a *reszocializációs* szempontot is, amikor elvárta a büntetési rendszertől, hogy a szankció alkalmazása által az elkövető „hasznos tagjává váljék az emberi társaságnak.” Ez a követelés a felvilágosodást követő fogházjavítás egyik leglényegesebb törekvése volt. A jobbító program ebben az értelmezésben messze túlmutatott a lelki értelemben vett erkölcsi megjavulás egyházi narratíváján.⁶³⁵

⁶²⁷ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 365.

⁶²⁸ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367.

⁶²⁹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶³⁰ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367.

⁶³¹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367.

⁶³² XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶³³ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367.

⁶³⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 367.

⁶³⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

Jóllehet Zólyom megye követe, Radvánszky Antal beszédét azzal vezette fel, hogy hosszú felsorolásban (melybe a büntetési célok is benne foglaltattak) ismertette, mivel nem kíván foglalkozni, a büntetés kellékeire térve lényegében ezt kezdte el taglalni. Nézete szerint a büntetésnek az elkövetett tettel arányban kell állnia, vagyis „a' bűntény fokozatához képest *bosszultassék meg*”. A „megbosszultatáshoz” értelmezést fűzött, miszerint annak elő kell idéznie az elkövető magába szállását és önvizsgálatát, de nem juthat el az elszántság, a gyűlölet fokáig, mely a javítást megakadályozza, pedig a bosszúnak ezt kellene elősegítenie. Radvánszky a büntetéstől azt várta el, hogy *kiegyenlítse a jogsértést*, vagyis az okozott sérelem lehetséges orvoslását. Amennyiben a bűncselekmény anyagi *kárt* okoz, elvárta annak *megettérítését*. Harmadik tételként fogalmazta meg a bűnös megjavítását, vagy ha arra remény nem mutatkozna, *ártalmatlanná tételét*.⁶³⁶

Verőcze megye követe, Szallopek Lajos a *generális prevencióra* utalt döntésének alátámasztásaként. A halálos büntetés korai eltörlése a gonosz embereket könnyen újabb bűncselekmények elkövetésére csábíthatja. Ezért le kell egyelőre mondani a halálbüntetés eltörlésének nagyszerű eszméjéről, és azt a megoldást kell választani, amivel „a' polgárok biztosságát 's nyugalmaát eszközölni lehet.”⁶³⁷ Vághó Ignác a halálbüntetésben egyaránt érzékelte a generális és a speciális prevenciót, a társadalomnak okulására szolgáló példázatot és az egyéni elrettentés gondolatát. A „halálos büntetést a' célravezető eszközök legbizonyosabbikának nézem a' nagyobb gonosztettek gátlásában; én ebben feltalálom a büntetésnek főkellékeit, *a' példát* t.i. és *a' rettentést*, 's miután a' büntetőtörvények alkotásánál nem egyedül a' büntetési nézetekből indulok ki, hanem azt akarom, hogy a' büntetés a' bűnhödéstől mindenkit elriasszon , a halálos büntetésnél nem ismerek elrettentőbbet.”⁶³⁸

Amikor tehát a követek a büntetés céljait próbálták felderíteni és érvelésükben alkalmazni, nem valamiféle elvont filozófiai kategóriát kerestek, hanem a praxisukban és olvasmányaikban előforduló tapasztalati tényeket forgatták be a polémiába. Gondolkodásukra nyilván erősen hatott egyfelől a büntetőtörvénykezés hagyományos felfogása (elrettentés, bosszú, megtorlás, példastatuálás), másfelől a modern, humanizmus és felvilágosodás szülte emberi jogi megközelítés (társadalom védelme, javítás, reszocializáció, prevenció). Közös bennük, hogy végül is egyik sem emelkedett olyan elfogadottságra, hogy az megdöntötte volna a választmányi javaslat koncepcionális alapjait.

⁶³⁶ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 363

⁶³⁷ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 364.

⁶³⁸ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 365.

Egyéb további büntetésekről

Zemplén vármegye ragaszkodott volna a *testi büntetések*hez, legalább kisebb kihágások esetében.⁶³⁹ Vas vármegye azért kérte a testi büntetések visszaigazítását a törvény szövegébe, mert „a’ nép mostani, még kevéssé művelt és kevéssé nevelt állapotja tekintetéből” azt még szükségesnek tartotta.⁶⁴⁰ Békassy érdekes érveléssel tette le a voksot a testi büntetés mellett: „hazánk kiterjedéséhez képest kevés lévén a’ népesség, a’ mezei gazdaság virágoztatására úgylis kevesek a munkás kezek; már pedig ha a’ testi büntetések megszüntetnek, hosszabb ideig tartók lesznek a’ fogságok és rabságok, melyek által ismét a’ munkás kezek a mezei gazdaságtól hosszabb időre eltávolíthatnak, és az hátramaradást szenved: ezen tekintetből is tehát a testi büntetés megtartását kívánom.”⁶⁴¹ Küldői nevében azonban „humánusan” korlátozni kívánta a 15–50-es korosztályra, orvosi vizsgálat mellett, egy alkalommal legfeljebb 25 ütésszámban.⁶⁴² Az utasításokba foglalt eligazításnak megfelelően elhangzó argumentáció bizonyítja, hogy igen nehezen volt kiírható a rendi gondolkodásból az évszázados hagyomány, a büntetőtörvénykezés és a büntetés-végrehajtás megszégyenítő jellege, mely lényegében ugyancsak a példastatuálás praxisát erősítette. Aligha véletlen, hogy a testi büntetést támogatók fő álláspontja volt a vétkesekre „a’ becstelenítő büntettek megrovásánál” kiszabott huszonötök melletti kardoskodás.⁶⁴³

Zemplén vármegye közönsége nevében Lónyay Gábor újabb büntetésnevet kívánt a büntetésnemek közé sorolni, a *polgári és politikai jogtól történő megfosztást*, melyet a nemes bűnösökre „néhány esetekben a’ legsikeresebb büntetésnek tartanak.”⁶⁴⁴ Nem javaslatképpen, de negatív példaként emlegette Békassy Imre a halálbüntetés alternatívájaként II. József regnálása alatt, illetve az orosz birodalmi kísérlet alkalmával bevezetett *gályarabságot*, „melly tízszeres halál volt”, illetve a szibériai *bányamunka-büntetést* „hol a’ halál elkerülhetetlen és bizonyos volt”.⁶⁴⁵ „A pénzbeli büntetést azonban, az ország pénztelen állapotja tekintetéből” néhányan a büntetések sorából utasításuknak megfelelően kihagyatni javasolták.⁶⁴⁶

⁶³⁹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶⁴⁰ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶⁴¹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁴² XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁴³ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁴⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶⁴⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶⁴⁶ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

A börtönrendszerről általában

A követek két alkalommal fejthették ki álláspontjukat a börtönrendszerről. Az első apropó a büntető törvénykönyv általános rendelkezéseiről szóló polémia volt, mert a második fejezet kapcsán a büntetések nemeit és az azok alkalmazásáról szóló rendelkezéseket vonhatták vizsgálat alá.⁶⁴⁷ Ezekben a megszólalásokban nem volt feltétlen összefüggés, hiszen a követek főként a halálbüntetésről beszéltek, s annak mintegy mellékkérdéseként fűztek kommentárokat a börtönrendszerhez. Ezt tette Lónyay Gábor is, mondván, nem biztos abban, hogy célszerű volt-e a büntetési rendszer ilyen hirtelen átalakítása, a hagyományos büntetőszisztéma, a halálbüntetés és a testi fenyítések helyébe pótszerű a fogságot, a rabságot és a magányrendszert állítani „minden vitatás, s bővebb megfontolás nélkül”. Abban semmiképpen sem volt igaza a követnek, hogy a vita hiányzott volna az előkészítésből. Tekinthette volna akár a fogházjavító mozgalmat, akár a választmányi érveléseket, akár a kerületi ülések polémiáit. Az azonban közelíti a valóságot, amit tájékozottságának igazolására is felhasznált, Franz Sylvester Jordan⁶⁴⁸ álláspontját idézve. Jordan szerint önmagában egy rendszer nem javít, mert a jobbítást „csak minden megjavítandó egyéniséghez alkalmazott bánásmód eszközölheti.” A sikeres javítás munkájához tehát kevésbé a rendszer megváltoztatása és szervezése szükséges, mint inkább a pszichológiai ismeretekkel bíró, humánus, keresztényi szeretettel közelítő, türelmes és magukon uralkodni tudó szakembereken múlik.⁶⁴⁹ Magyarország pedig jelenleg még csak az előkészületeknél tart, nincsenek rendes büntetés-végrehajtási, és ha sor kerülne is felállításukra, „azok foganatáról, célszerűségéről, mit csak hosszas tapasztalás mutathat ki, senki sem kezeskedhetik.”⁶⁵⁰

A halálbüntetés megokolásával kapcsolatos értelmezés fogalmazódott meg Ghiczy Kálmán beszédében is. A komáromi követ nézete szerint maga az örökös rabság, melyet az országos választmány a halálos büntetés helyébe kíván állítani, nem egyéb, mint egy neme, még hozzá legrettenetesebb neme a' halálnak. „Az élet nem csupán a' vér forgásában, hanem az élet élvezésében is áll, ki öröké elzárattott, megszűnt élni, mert nem élvezi az életet;” Ghiczy úgy látta, hogy a büntetés két neme, a halálbüntetés és az életfogytiglani szabadságvesztés-büntetés között a különbség az évekig tartó haldoklásban érhető tetten. Mert amíg a szenvedés a kivégzéssel nyomban megszűnik, az életfogytig tartó rabság „a' halált meghoszabbítván, annak fájdalmait évekre terjeszti ki; s így

⁶⁴⁷ *Javaslat 1843 Btk.* II. 8–36 §§ 32.skk.

⁶⁴⁸ Franz Sylvester Jordan (1792–1861) jogász, liberális politikus, A közjog professzora a marburgi egyetemen, előbb a hesseni választófejedelemség rendi gyűlésének tagja majd képviselője az 1848/49 frankfurti nemzetgyűlésnek.

⁶⁴⁹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

⁶⁵⁰ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 361.

nem áll az, hogy az örökös rabságnak a' halálos büntetés helyébe állítását az emberiség tekintete kívánja.”⁶⁵¹ A komáromi követ a reszocializációs felfogásnak is odaszúrt az életfogytig tartó rabságot pártolók ellenében. Ahogy fogalmazott, az örökös rabság lényegében halálbüntetés. Ha viszont összekapcsoljuk az esetleges szabadulás lehetőségét, vagyis nem tényleges az életfogytiglani fogva tartás, akkor „ki van játszva az örökös rabságot rendelő törvény szentsége, és a' lehetőségnek reménye büntetteknek elkövetésére ösztönül szolgálhat.”⁶⁵²

Jankó Mihály sietett leszögezni, hogy küldői nevében a halálbüntetés és a testi büntetések fenntartását szorgalmazza. A börtönszisztémáról egyelőre érdemben nem tud nyilatkozni. A rendszeres munkálatokban foglaltakhoz képest felállítandó börtönrendszer szükségessége elfogadható, a terv támogatható, de a szavazás előtt meg kell ismerni a felállításához szükséges „tőkepénzt és évenkénti költségeket”. Majd, ha ezek nyilvánosságra kerülnek, akkor lehet dönteni a támogatás kérdésében, ezért önmagában az anyagi javaslatban foglaltak megszavazásával a költségekre a vótum még nem adható le.⁶⁵³ Erősen felindulva ehhez csatlakozott Mihályi Gábor is, mintegy megelőlegezve megyéje közösségének a majdani költségvitákban elfoglalt álláspontját: „valamint másszor is kijelentöm, hogy küldőim engedelme nélkül sem a' nemes-, sem a' nemnemesekre terhet vállalom nem szabad.”⁶⁵⁴ Nehéz volt megszabadulni a rendi kötöttségektől. Amikor Vas vármegye követe, küldői nevében a testi büntetés fenntartása mellett tette le a voksot, egyben megszabta annak viszonyát a megye felfogásában a szabadságvesztés-büntetéshez. A megye „modern” látásmódja szerint „a' kétszeri 25 vagyis 50 pálca egy évi börtön helyett alkalmaztassék.”⁶⁵⁵ Emlékeztetőül: a rendi büntető gyakorlatban a halálbüntetés háromévi tömlöcnek felelt meg. A korábbi törvénykezési gyakorlat szellemében az eszme tovább élt.

A börtönrendszerről részleteiben

Az alsótábla 1843. szeptember 15-én kezdte meg tárgyalásait az országos választmány jelentése alapján a büntető törvénykönyv harmadik része, a' börtönrendszer feletti tanácskozást.⁶⁵⁶ A tárgy már nem keltett különösebb izgalmat, hiszen a kerületi ülésekben korábban lefolytatták a vitákat, így jobbára az érvek ismételtetése zajlott csak. Néhány követ kísérletet tett az utólagos

⁶⁵¹ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 363.

⁶⁵² XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 363.

⁶⁵³ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁵⁴ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 365.

⁶⁵⁵ XXVI. országos ülés 1843. szeptember 2. *RR Napló 1843–44.* I. 362.

⁶⁵⁶ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 54.

módosításra, leginkább a kerületi ülésben a választmányi javaslaton eszközölt változtatások visszaigazítására az alaptervezet szövegéhez. Megint aktivitásra serkentette a követeket a költségek kérdése, tekintettel a vármegyei instrukciók kemény adóellenességére, de arra is, hogy többen pótutasításban kaptak újabb eligazítást küldőiktől. A naplójegyzetekből szórakoztató kép rajzolódik ki a hirtelen véleményt váltó követek zavaráról, az utasítással egyet nem értő politikusok zavarodottságáról. Jellemzi az ülések egyhangúságát a számtalan „észrevétel nem volt” megjegyzés a naplókban. A választmányi javaslat első kilenc fejezetében összesen hat szakaszhoz fűztek a jelenlévők megjegyzéseket. (A 35., 45., 76., 85., 122., 135. §§-hoz.)

A tárgyalás menete a naplóbejegyzéseket olvasó számára meglehetősen zaklatottnak tűnik, ugyanis közismert, hogy a követek kevésbé egymással polemizáltak, mint inkább sorukra kerülve előadták saját mondandójukat, akár újraélesztve a diskurzus egy már elakadt fonalát, átlépve az előttük szólókon. Akadt olyan követ, aki tíz-tizenöt társát követően tért vissza egy félig-meddig lezárt kérdéshez. Vagy csak azért kértek szót, hogy *küldőik utasításának megfelelően jegyzőkönyvbe* mondják az instrukcionális pontokat. („Ezen előadomat kérem igazolásom végett a’ naplóba felvétetni.”⁶⁵⁷) Így legfeljebb csomópontokat lehet kijelölni a szólásokban, logikai menetet felfedezni annál kevésbé (hacsak nem tekintjük annak a tárgyalás alapjául szolgáló törvénytervezet szakaszainak sorrendjét).

Dacára a világosan fogalmazó tervezetnek, a *szakmai-terminológiai bizonytalanság* rendre visszaköszönt a felszólalásokban. A kerületi börtön a követek szóhasználatában nemritkán volt kerületi tömlöc, de előbukkant a kerületi javítóház megnevezés is. A rab, fogoly és elzárt vádlott közötti tartalmi különbségtétel hasonlóképpen zavaros volt. A börtönrejsim kapcsán indítvány hangzott el például a levelezési tilalom kiterjesztéséről a foglyokra, mondván, „ily úton cinkosaival az egyetértés fentarthatván, a’ netalán lehetséges felfedezéseket hátráltatni fogja”. Karácsonyi László torontáli követ nyomozati szempontból talán célszerű javaslata azonban a törvénytervezetben kimunkált rendszerűséget támadta volna, hiszen a fél évnél rövidebb szabadságvesztésre ítélt „foglyok” és az ennél hosszabb időtartamra szentenciázott „rabok” közötti, végrehajtási fokozat szerinti különbségtételek egyikét érintette.⁶⁵⁸ Érvelése azonban inkább vonatkozott az „elzárt vádlottakra”, amit társai szemére is hánytak.

A személynök néha erőtlen kísérletet tett a kormányzat számára kedvezőtlennek tűnő szabályok megváltoztatására. Így a börtönépítési tervek helytartótanács általi engedélyezési eljárásának szabott féléves időtartam meghosszabbítására, mondván, „az ilyen terveknek megvizsgálása és más hatóságokkal

⁶⁵⁷ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 72.

⁶⁵⁸ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 54.

való közlése fél év alatt a' legjobb igyekezet mellett sem mindig végbe vihető; mert a' tömlöcöknek elkészítése nem oly kis tárgy, hogy azzal felületesen bánni lehetne".⁶⁵⁹ Bihar megye követe, Beöthy Ödön szokatlan keménységgel verte vissza a próbálkozást. „Kénytelenek vagyunk tapasztalni, hogy ha valamely tervet a' consiliumhoz helybenhagyás végett felküldöttünk, annak megvizsgálásában évek teltek el, elannyira, hogy mire leérkezik a' helybenhagyás, ismét újra kell mindent kidolgozni. Ha tehát a' helytartótanács kötelességét nem teljesíti, szükségesnek látom erről a' törvényben rendelkezni.”⁶⁶⁰ Ez agondolkozás jellemezte már a választmányi munkálatokat, megjelent a kerületi ülések polémiáiban is, és nyilvánvalóan tükröződött vissza az öntudatosodó törvényhozásban. Sikerral járt azonban a személynök a kerületi ülésben megszavazott határozat elutasításában. A helytartótanácsnak a börtönügy állásáról és főként kiadásairól háromévenként teendő rendszeres kimerítő és véleményes táblázatos jelentését kötelezően előíró módosítást három érveléssel támadta. Egyfelől hivatkozott a vármegyéknek évente küldendő jegyzőkönyv előírására, mely lehetővé tenné, hogy a szokott törvényhozási úton szavázhassék kifogásaikat és javaslataikat a törvényhatóságok. Másfelől a rendek felajánlásainak felhasználásáról beszámoló országgyűléshez intézendő számadások is egyfajta lehetőségként állnak rendelkezésre. A harmadik argumentum kevésbé volt gyakorlati, a hatalmi ágak elválasztására támaszkodott, némileg zavaros indoklással, hogy tudniillik az uralkodó által esküvel megerősített betartatása a törvényeknek rá és dikasztériumaira tartozik; annak országgyűlés elé citálása „a' satushatalmak felzavarását” okozná. Mindenesetre a követek többsége támogatta előterjesztését.⁶⁶¹

Magányrendszerről és rabjogokról

Kifejezetten szakmai kérdésekről kevés szó esett, a követek megelégedtek néhány utalással azokra az elvi kérdésekre, melyekben a kerületi ülésekben már konszenzus alakult ki. Néhány kezdeményezés azonban fontos eszmei tételeket érintett. A tervezetben a kodifikátorok a rabjogoknak bizonyos körvonalait már rögzítették, ilyen volt többek között a foglyokra (tehát a kisebb bűncselekményekért rövidebb időre ítéltekre) vonatkozó kapcsolattartási lehetőség a családdal, a levéltitok érvényesítése, a hírlapok, könyvek saját költségen történő beszerzése stb.⁶⁶² A torontáli követ úgy vélte, hogy a jobbulás útjára

⁶⁵⁹ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 55.

⁶⁶⁰ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 55.

⁶⁶¹ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* 63.

⁶⁶² *Javaslat 1843 Bört.* IV. 31–40. §

lépésnek egyik fontos eleme a nyilvánosság kizárása a büntetés-végrehajtásból, ezért szükségesnek látta az *elítéltek anonimitásának* fokozását. Ezért a „kerületi tömlöcökbe küldendő rabok csak keresztnévük és más valami elnevezés által tétessenek ismerőssé, és személy szerint írássanak le, hogy ilyformán a’ rabnak vezetéknevét az elnökön kívül más senki se tudhassa”.⁶⁶³ A szokatlan próbálkozás elutasításra talált a táblán. Visszatért viszont a probléma a 135. § kapcsán, mely a börtönigazgató jogaival és kötelmeivel kapcsolatosan a feltöretlenül megőrzött levelekről szólt. Volt, aki embertelennek és kegyetlennek bélyegezte a fogvatartottak elszigetelését a családjuktól, akadt, aki az esetleges fontos hírek elakadásától féltette a rabokat.⁶⁶⁴ Nyomban előbukkant a processzuális elem is: ha kivételt tesz a kodifikáció során a tábla, kinek a kezébe helyezi a diszkrecionális döntés jogát? Szentkirályi állította, „ha a’ törvény a’ felvigyázó önkényére bízza, hogy a’ levelet a’ rabnak kiszabadulásáig eltegye, meglehet, hogy a’ levelet el fogja sikkasztani.”⁶⁶⁵ Folyamatosan érezhető volt a vita során a bizalmatlanság a személyzettel szemben, amit feltehetően nem kevés saját tapasztalat alapozott meg. Némiképp hasonló témakörben próbálkozott sikertelenül Szentkirályi Móric (Pest vármegye követe), aki azon előzetes tartóztatásba került vádlottak érdekében lépett fel, akik zár alá vett vagyonuk miatt nem rendelkeznének kellő forrással könyv- vagy újságvásárlásra. Az ő elképzelése szerint az ilyeneknek biztosítani kellene a lehetőséget. Kívánatát elvetették.⁶⁶⁶

Figyelemre méltó és az emberi méltóság jegyében megfogalmazott hozzászólást őrzött meg a napló Karácsonyi László torontáli követ nevéhez kötve. Karácsonyi a törvényjavaslat azon rendelkezéséhez fűzött kommentárt, mely a helytartótanácsnál működő középponti biztosság hatáskörébe adta a „magános személyeknek” az elzárt rabok látogatására és „kamrácskáik megtekintésére” kibocsátandó engedélyek megadását.⁶⁶⁷ „Én ezt nem tartom célirányosnak, hogy bűneikért szenvedő embertársainkat belépti jegyek mellett akárki megnézhesse, mint vadállatokat a menageriában; mert én ezt bírói ítéleten túlterjedő büntetésnek tartom.” Indítványát, hogy az engedélyeket csak családtagok és az illetékes hatóság kérésére bocsássák ki, az alsótábla vita nélkül elvetette.⁶⁶⁸

A börtönrendszer kérdése is ritkán bukkant már fel a tárgyalások során. Esetinek tűnik az olyan megjegyzés, mint amit Pillér László, Sáros megye követe tett küldői nevében: támogatják a kerületi börtönökben meghonosítandó magányrendszer gondolatát, de a megyei fogházakra nézve a magányrendszert

⁶⁶³ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 55.

⁶⁶⁴ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 56.

⁶⁶⁵ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 56.

⁶⁶⁶ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 55.

⁶⁶⁷ *Javaslat 1843 Bört.* XII. 164. § b)

⁶⁶⁸ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 64.

nem fogadja el, mivel ezt kisebb büntetésekre alkalmazva, „népének szelídebb szelleméhez képest igen szigorúnak és talán a’ kegyetlenséggel csaknem hátrósnak tartja; és így a’ költségviselésre nézve is csak az eddig törvényesített szokást megtartani óhajtja.”⁶⁶⁹ Úgy tűnik, a követek zöme tudomásul vette, hogy a döntés megszületett, s inkább a mikéntről kell beszélni. Ennek egyik jellegzetes vonása volt a magányrendszerrel kapcsolatos információk bizonyosfajta hiánya, mint amikor a szóló azon értetlenkedett, hogy a tervezet szerint „a’ kerületi börtönbe zárt rabok hetenkint két ízben egy-egy óráig *szabad ég alatt sétálhassanak*, de a magányrendszer elvei ily alkalommal is szorosan megtartassanak. Mivel azonban tekintve azt, hogy még a’ nyári napnak is alig van 14, e’ végre használható órája, hogy 500 rabot naponként sétáltatni lehessen, azt teljes lehetetlennek találom.” Erre tekintettel töröltetni kívánta a sétára vonatkozó passzust.⁶⁷⁰ Mint kiderült, a torontáli követ még nem tanulmányozta a mellékletként csatolt tervrajzokat, amelyben erre nézve is kínáltak megoldást a tervezet gazdája. Erre Palóczy László, Borsod vármegye követe hívta fel a figyelmet, aki egyébként a vitanapok során következetesen képviselte a választmány álláspontját, s sok kisebb kérdésben információval szolgált társainak.

A tárgyalások folyamán a követek a magányrendszer rezsimkövetkezményeivel is szembesültek. Így a *levelezési tilalom* kapcsán. Egyfelől emberiességi szempontokat mérlegelve, többen képviselték azt az álláspontot, hogy legalább egyedi esetekben, de a fogvatartott hozzájusson családi hírekhez. Ez a gondolkodás hamar elvezetett a mikénthez, mely a technikai nehézségeket vetette fel. Hiszen „a’ magányrendszernek alapja az örökös elkülönözés. Megtörténhetik ugyan, hogy a’ rabnak családi viszonyait tudnia szükséges volna, és azokat nem tudni nehezen eshetik az embernek: de már most, miután a’ magányrendszert elfogadtuk, mind ezt elhárítani bajos.”⁶⁷¹ Zsedényi is támogatta az elnöklő személynek aspektusát. „A’ magányrendszernek tulajdona lévén, ettől elállani nem lehet; ezen rendszerben a’ rab semmi tudósítást nem kaphat, és nem is adhat.”⁶⁷² Zsoldos Ignác kemény álláspontot képviselt. „A’ büntetésben a’ szigorúságot semmiféle philanthropiának feláldozni nem lehet.”⁶⁷³

A magányrendszer egyik okozata volt a fogházjavítás néhány fő követelményének értelemszerű korlátozása. A magánzárkarendszer építészeti megoldásai nem tették lehetővé a *börtöniskola* működtetését, illetve a *liturgiákon* a közös jelenlétet. A rabokkal a zárkákban egyénileg foglalkozó lelkészek feladatai így többszöröződtek, ami magától értetődően jelentősen fokozta a lelki

⁶⁶⁹ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 77.

⁶⁷⁰ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 55.

⁶⁷¹ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 56.

⁶⁷² XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 56.

⁶⁷³ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 57.

gondozásra fordítandó költségeket is. „A választmány úgy látta, hogy ezen módot be kell hozni, és semmi költséget nem drágállani; mert ha 20 gonosztévő közül csak egy vagy kettő jön is ki tökéletesen megjavult állapotban, ki nyer ez által legtöbbet? – a közállomány.”⁶⁷⁴ Egyébként hiába rögzítették többször is a magányrendszerből folyó magánzárkarendszer meghonosítására vonatkozó döntést, hiába emlékeztették erre a választmányi munkában részt vevő vagy azt jól ismerő követek társaikat, a felekezeti liturgia kérdése megint csak előbukkant. S a fel-fellángoló vitát újra és újra el kellett fojtani. A misék gyakorlata „ellenkezésben lenne azzal, mit a t. RR. elfogadtak, hogy t. i. a közös isteni tisztelet elmellőztessék.”⁶⁷⁵

Zólyom vármegye követe világosan fogalmazott a fennálló helyzettel kapcsolatban. A magányrendszer legnagyobb problémája a költségessége volt, mely ráadásul egy végtelenül elmaradott igazságügyi infrastruktúrájú országban a világ akkor ismert leghaladóbb szisztémájának bevezetését jelentette. S a finanszírozási igényeivel a leggazdagabb országokban is vihart kavarázó separate system intézményesítése hazánkban még nagyobb terhet jelentett volna. Egy, még a polgári átalakulás előtt álló, vármegyei önkormányzatiságra épülő országban. „Most egy kissé nehéz a törvényhozó testnek állása; mert kettős kötelessége és kettős feladata van egymás ellenében: egy részről az elzárt raboknak javítása, mely a büntetőrendszernek feladata, és a javítással a rabnak lelki üdvössége, melyről gondoskodni kell, s ismét más részről ebbeli kötelességével mintegy ellentétben a költségkímélés fontos tekintete.”⁶⁷⁶

A kerületi börtönökről

A hangulat némiképpen felforrósodott, amikor a X. fejezetig jutottak el a tárgyalásban a követek. Egyfelől, mert jelentős mértékben *hatásköri kérdéseket* is feszegetett a tervezet, de még inkább a költségek és a költségviselés okán. Mindenesetre olyan szempontok kerültek elő, melyekre a választmány feltehetően nem is gondolt, vagy ha gondolt is, kezelhetőnek vélte a problémákat. Hatásköri kompetenciaként jelent meg a vitában a kerületi börtönök vezető tisztségeire kinevezendő szakemberek jelölése, melyet a tervezet szerint azon törvényhatóságok jelölhetik, kik rabjaikat a kerületi börtönbe küldik majd, s azok közül a főigazgatót a király, a többi vezető hivatalnokot a helytartótanács nevezi majd ki.⁶⁷⁷ Itt Debrecen tette szóvá, hogy nincsen nevesítve a nagyváradi

⁶⁷⁴ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 62.

⁶⁷⁵ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 63.

⁶⁷⁶ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 62.

⁶⁷⁷ *Javaslat 1843 Bört.* XI. 151. §

kerületi börtön vezetőire teendő javaslatok jogosultjai között.⁶⁷⁸ Ghyczy Kálmán már önmagában a kerületi börtönök létét a *törvényhatósági jogkör sérelmének* nevezte, tekintettel arra, hogy a börtönök felügyelete a tervezet szerint a kormány kezébe kerülne, és „ez által a ’ törvényhatóságoknak ebbeli jogai csonkíttatnának.” Arról nem is szólva, hogy miután „a’ raboskodó fogoly el fog szállíttatni a’ titoknak azon fátyola alatt, mely a’ magányrendszer felett lebeg” a kerületi börtönökbe, ettől a pillanattól nem fogja tudni senki, mi lesz a fogvatartottak sorsa, mi történik velük ezután. Ghyczy szerint a megoldás: lemondani a kerületi börtönök létesítéséről.⁶⁷⁹ Ghyczy érvelését egészítette ki Somssich is. „Küldőimtől legközelebről vett utasításom következtében kinyilatkoztatni kötelességem, hogy a’ kerületi börtönök felállítását szükségesnek nem tartják.” Az indokolás ismételte Ghyczyét: egyfelől drágállják a fenntartás költségeit, másfelől sérelmezik, hogy a „megyék kezei közül nem akarják kivenni a’ rabok kezelését.” Ezért *korszerűsített megyei börtönök* mellett voksol.⁶⁸⁰

A büntetés-végrehajtási rendszer szerkezetéről a törvénytervezet tárgyalásának vége felé, a XVI. fejezet kapcsán is keveredett némi vita. Komárom vármegye követe, küldőinek nevében újfent megkérdőjelezte a kerületi börtönök építésének szükségességét. Ghyczy Kálmán tolmácsolta a vármegye vezetésének aggodalmait a kerületi börtönök tisztségviselőinek és hivatalnokainak fizetése, a rabszállítás, az ellenőrző biztossági vizsgálatok nagy költségei miatt. Úgy vélték, hogy mindezen törvényhatóságokat nyomasztó terhek megszűnnének akkor, ha csak a törvényhatóságok börtöneiben alkalmaznák a magányrendszert. Ezért a kerületi börtönöktől a rendek tekintsenek el, és ezek helyett inkább a törvényhatóságok börtönei javíttassanak, vagy rendeztessenek el célszerűbben.⁶⁸¹ Nyomban számos vármegye sorakozott fel a javaslat mögött, nem gondolva arra, hogy az egész börtönügyi javaslat központi eleme a kerületi börtön, a maga következetességével, azonos szabályozásával, rezsimjével és szigorú felügyeletével. Mely éppen a sokfajta törvényhatósági gyakorlat, sokszor középkori karcser praxis és a vármegyei és vérhatalommal rendelkező úriszéki tömlöcök leromlott állapota miatt lenne szükséges. Nem is történhetett más, mint hogy maradt az eredeti javaslat. Később, a tárgyalások vége felé, a finanszírozási kérdéseknek a XVIII. fejezetben történt szabályozása kapcsán újfent előkerült a kerületi börtönök kérdése. Ehelyütt tisztán pénzügyi, illetve adókérdésként. Világossá vált, hogy a vármegyék sokkal inkább hajlandók a házipénztárból saját börtöneiket szubvencionálni, mint a kerületi büntetés-végrehajtási intézményeket támogatni. Miután egy nagyon határozott

⁶⁷⁸ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 57.

⁶⁷⁹ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 65.

⁶⁸⁰ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 72.

⁶⁸¹ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 65.

adóellenes hangulat alakult ki a viták során, többen, így Veszprém követe is elutasította a kerületi börtönök költségeinek viselését, Komárom, Nyitra és Vas közönsége már a kerületi börtön felállítását is ellenezte.⁶⁸²

Hasonlóképpen foglalkoztatta a törvényhatóságok követeit a *kerületi börtönhöz történt beosztás*. Hogy a Nagykunság, a Kiskunság és a Jászság rabjait mely kerületi börtönökbe szállítsák: Szegedre vagy Budára,⁶⁸³ Szabolcs vármegye Szatmárnémetibe vagy Nagykárolyba küldje-e azokat,⁶⁸⁴ Temes vármegye Aradra vagy Szegedre, Torontál vármegyéből Szegedre vagy Temesvárra? Hosszabb polémia tárgyát képezte, hogy az aradi börtön áthelyeztessék-e Temesvárra, a pozsegai pedig Pécsre?⁶⁸⁵ Közjogi vita bontakozott ki afölött, hogy vajon mit jelent valójában a szövegben írt „tenger melléki kerület”, miután a vinodoli kerületet a rabok kerületi börtönhöz szállításának szempontjából Zágrábhoz csatolták. Török Gábor azért tiltakozott ez ellen, mert szerinte „a’ horvátok minden ilyen lépéseknél következéseket húznak magokra nézve; t. i. azért, hogy egy vagy más tartomány a’ báni hatalom alá adatott, már Horvátországnak mondatik. Óvást teszek tehát, hogy ezen lépés által semmi jogbeli követelés fen ne forogjon, miszerint a’ vinodoli kerület Horvátországhoz tartoznék.”⁶⁸⁶

A kerületi börtönök illetékességi területének meghatározása szempontjából érdekes megközelítése volt a tárgyalásokat elnöklő personalisnak, miszerint „tapasztalásból tudjuk, hogy hibások a’ tabellák”. Így – megkérdőjelezve a Helytartóanács adatszolgáltatásának hitelességét – „bátran merem mondani, hogy Fejér, Tolna és Pest megyékből nagyon sokan kerülnek tömlöcbe.” Az ő személyes tapasztalatai alapozták volna meg a kerületi beosztásokat?⁶⁸⁷ Erre replikázott Palóczy László, mondván, hogy ha azon adatok, melyek szerint az országos választmány dolgozott, nem állanak, nagy a baj. „Okát nem tudhatom, minthogy minden megyében a’ fiscálisok készítették azokat, kiknek kezüknél volt a’ rabok tabellája, és kiknek semmi okuk nem volt, hogy hibásan tegyék az adatokat; mert ez nem olyan dolog, mint az országos conscriptio.”⁶⁸⁸

A rablétszámok mellett az infrastrukturális feltételek is némiképp megszüntették az illetékességi határok megvonását. A beosztás egyik szempontjaként jött számba az utak minősége. „Mármaros, Bereg és Ugocsa megyékből Károlyba vinni a’ rabokat rősz útban szinte majdnem lehetetlen, mert azon tájék folyóvizekkel és rendkívüli rősz utakkal van ellátva; azon megyékben pedig igen

⁶⁸² XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 75–79.

⁶⁸³ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 66.

⁶⁸⁴ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 68.

⁶⁸⁵ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 69.

⁶⁸⁶ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 69.

⁶⁸⁷ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 67.

⁶⁸⁸ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 68.

sok rab van.”⁶⁸⁹ Más érvet hozott Palóczy László: „ha a’ kormány fogja építeni a’ kerületi börtönöket, annak úgyis vannak kész épületei Aradon, melyeket a’ tisztek számára lakásul át lehet alakítani. Ezen tekinteteknél fogva változtatást itt tenni nem lehet.”⁶⁹⁰

A lelki gondozásról

A tárgyalások során végül is a *lelkészek alkalmazása* vált az egyik nagy vitakérdéssé. A tárgyalások kezdetén fölöttébb aktív Karácsonyi László a lelkészek (s egyben a felekezetek) közötti viszálytól aggódva javasolta, hogy az alkalmazott lelkészek kinevezése „valláskülönbségek nélkül”, számok által történjék, s így ne alakulhasson ki még elvi rangsor sem a lelki gondozók között.⁶⁹¹ Hasonlóképpen többi indítványához, ezt is elvetették. Ezután láthatóan elment a kedve a kezdeményezéstől. Pedig Ghyczy Kálmán másnap újra fölvetette a változtatás lehetőségét, ami azután nagyobb szóváltást eredményezett. Ghyczy úgy fogalmazott, hogy vigyázni kell, „nehogy köztük vallásbéli elsőbbségek és súrlódások legyenek; mert ha általánosan nem fognak sor szerint jelelteni, meg fog történni, hogy egyik lelkész magának elsőbbséget követel, a’ mi egyenlenséget okoz.”⁶⁹² A lassan kibontakozó vitában világossá vált, hogy a részleteket tekintve a szabályozásnak egyik kardinális pontja a szinte *megoldhatatlan felekezeti kérdés* volt. Amíg a választmányban a börtönszakmai kérdések uralták a gondolkodást, kevésbé került előtérbe, kezelhetőnek tűnt a vallásbéli hovatartozás ügye. Az alsótábla azonban más aspektusokból szemlélte a kérdést. Nem tagadhatóan költségkímélési szempontokat tekintve kezdődött az eszmecsere, hogy ha és amennyiben a tervezet értelmében a fogvatartottak jogává teszik a lelki gondozást, akkor függetlenül a rabok felekezeti hovatartozásának létszámától, biztosítani kell a megfelelő számban a megfelelő vallású lelkészt. S ez valóban így is szerepelt a törvényjavaslatban. A szöveg szerint a kerületi börtönökben minden 50 rabra egy lelkészt kell alkalmazni. Ha egy felekezetből több lelki gondozó is dolgozna az intézetben, azokat sorszámozni kellett volna. A követek közül többen felhívták azonban a figyelmet a felekezetekhez tartozók egyenletlen eloszlására. Pozsony vármegye követe hivatkozott például arra, hogy „a’ felső vidékeken a’ görög nem-egyesültek” oly kevesen vannak, hogy azokért nem érdemes külön lelkészt tartani.⁶⁹³ Zsoldos Ignác

⁶⁸⁹ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 67.

⁶⁹⁰ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 69.

⁶⁹¹ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 54.

⁶⁹² XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 57.

⁶⁹³ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 58.

utalt a javaslatban foglaltakra, hogy tudniillik arra az esetre, ha valamely felekezethez tartozók kisebb létszáma miatt lelkész nem lenne szabály szerint alkalmazható, de a környéken olyan lelkész sem lakik, akivel a helytartótanács a börtöni lelki szolgálatra nézve szerződésben megállapodhatna, az „azon valláson lévő rabok körüli egyházi szolgálatra és oktatásukra egy lelkész még is rendszeresítendő.”⁶⁹⁴ Az alkalmazás fedezetéért aggódó hangokat Beöthy elfojtani vélte azzal, hogy nem érti azokat, hiszen a papokat a kincstár fizeti. S különben is, „azon inkább örvendeni kell, ha a’ rabok kevesednek; és minél kevesebb lesz a’ rab, a’ papok annál könnyebben foglalkozhatnak velük.”⁶⁹⁵ Sztojka Imre értetlenkedve figyelte a vitát. Az ő meglátása szerint ugyanis „a’ lelkészek alatt értek minden valláson lévő lelkészeket, a’ kiknek kötelességük elrendezni a’ minden valláson lévőeknek lelki dolgaikat.”⁶⁹⁶

A személynök egy speciális szempontot is felvillantott a lelkészek szerződésével kapcsolatban. „Olcsó pénzért még közönséges tanítót sem kaphat az ember, annál kevésbé egy derék lelkészt azon egy pár rab számára.”⁶⁹⁷ Ő maga is egyetértett azzal, hogy egyik kerületből a másikba nem lehet probléma áthelyezni néhány más valláson lévő rabot, ha ily módon feloldható a lelkészhiány. Erre erősített rá Somssich. „Én sem kívánom azon egy-két embert megfosztani lelki vigasztalásától, hanem a’ legolcsóbb módon kívánám azt nekik nyújtani.”⁶⁹⁸ A vármegyék követei sorra álltak fel, s támogatták Pozsony vármegye javaslatát a kisebbségben lévő más vallásúak átköltöztetésére. Ez a látszólag optimális (hiszen költségtakarékos és a szükséges lelki gondozást is biztosító) megoldás azonban rendszerkérdéseket kezdett feszegetni. A választmány a kerületi börtönök méretének megállapításakor a korabeli korszerű és szakmailag megalapozott tételek (a fenntartás és felügyelet szempontjából ideális 500 főre tervezett épületnagyság) alapján határozta meg a befogadóképességet. Emellett a helytartótanács által a vármegyéktől bekért rabtabellák statisztikai létszámadataira támaszkodva rendelte az egyes büntetés-végrehajtási intézményekhez a törvényhatóságokat. Nem véletlenül szólt közbe Klauzál Gábor, Csongrád vármegye követe: „mint egy 500 rab van felvéve egy tömlőre; valásbeli különbség végett ezen rendet megváltoztatni nem lehet; mert ha oly egyéneket hoznak a’ börtönbe, kiknek más kerületben papjuk nincsen, akkor azok számára kellene ismét helyet keresni, kik ez által onnét kiszoríttatnak, és a’ hol a’ helyek mind be vannak töltve, nem lehetne oda olyan egyéneket hozni, és megtörténhetnék, hogy az ilyen bűnöst 3 vagy 4 kerületi börtönbe

⁶⁹⁴ *Javaslat 1843 Bört, XII. 164. § b)*

⁶⁹⁵ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44. II. 58.*

⁶⁹⁶ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44. II. 62.*

⁶⁹⁷ *Javaslat 1843 Bört, XII. 164. § b)*

⁶⁹⁸ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44. II. 59.*

is kellene szállítani;⁶⁹⁹ Zsoldos Ignác is a börtönrendszer kérdését bolygatta meg, amikor amellettt érvelt, hogy a legfontosabb eleme a börtönrezsimnek a lelki gondozás: „pazarlásnak tekintek mindent, a’ mi a’ tömlöcökre kiadatik, ha lelki oktatóról annak rendje szerint nem gondoskodunk”. Úgy vélte, a *javulás* nem várható a magányosság szervezett rendszerétől, *csakis lelkész hatásától*. Ahogyan fogalmazott, ha nem lehet megoldani a fogvatartottaknak a szisztematikusan lelki gondozását, akkor „ezt a rendszert kínzórendszernek nevezném.”⁷⁰⁰

Klauzál volt az első, aki szóvá tette az eddig csak számadatokként megjelenő felekezeti különbségtételt. „Kellemetlen” – mondja – „magában a’ vallás szerinti osztályozás” is.⁷⁰¹ Beöthy kontrázott erre. Ha ennyire hangsúlyos a felekezet szerinti elhelyezés, elébb vagy utóbb eljuthat a törvényhozás a protestáns, a katolikus vagy az izraelita tömlöc gondolatáig is.⁷⁰² Temes vármegye követe igyekezett helyre tenni a vallásbéli illetőséget. „A’ kerületek nincsenek felosztva a’ gonosztévők születési helye, hanem az elkövetett büntettek helye szerint”.⁷⁰³ Ezért azután, ha egy szlavóniai görög nem egyesült vallású Somogyban követi el a bűncselekményt, akkor a büntetés-végrehajtás szempontjából kijelölt keszthelyi kerületi börtönbe szállítják és nem a pécsibe.⁷⁰⁴

A felekezeti tagolás bevezetése a tervezet szerkezetébe eredmény nélkül maradt. Azt azonban jelezte a tárgyalás iránya, hogy a vallásbéli besorolás és különbségtétel beillesztése a büntetés-végrehajtás rendszerébe korántsem volt elintézhető a reformkor Magyarországon szakmai érvek mentén. Amennyiben a törvény szentesítést nyert volna, komoly feszültségek adódtak volna a végrehajtás során. Ez a veszély azonban, mint a történelmi információk utóbb igazolták is, nem fenyegetett.

A költségekről

Amiképpen a főntebbiek is jelezték, a követeket s küldőiket az alsótábla tárgyalásai során döntően a költségek alakulása, telepítése, viselése foglalkoztatta, legyen szó bármilyen büntetés-végrehajtással kapcsolatos kérdésről. A felszólalások, polémiák fő fókuszpontja az új rendszerrel kapcsolatosan felmerülő költségek körvonalazása volt. A rabszállítás is azért került elő Zsedényi Eduárd hozzászólásában, mert „igen sok költségbe fog kerülni, ha a’

⁶⁹⁹ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 60.

⁷⁰⁰ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 61.

⁷⁰¹ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 60.

⁷⁰² XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 60.

⁷⁰³ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 63.

⁷⁰⁴ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 63

rabok nem gyalog, hanem szekéren szállíttatnak.”⁷⁰⁵ A vallásbéli kérdés vitája is azért vetett hullámokat, mert mögötte ott állt a finanszírozás mikéntje. Az elégtelen számú, egyazon felekezethez tartozó rabok számára biztosítandó lelki gondozók létszáma, mint fentebb már láttuk, költségfedezeti aggodalmakat keltett. Veszprém vármegye követe szerint a javaslat fogalmazása világos: a „rendszeresített” kifejezés állandó alkalmazást jelent, hozzárendelt fizetéssel.⁷⁰⁶ Vagyis *állandó és folyamatos kiadást*. Szinte azonnal kezdetét vette az ötletelés, hogyan lehetne elkerülni a lelkész alkalmazását néhány más felekezetű rab esetében. Mert „egy-két rab nem érdemli meg, hogy rendszeresítsük a’ fizetést, s a’ lelkésznek mégis annyit kell adni, hogy ott lakhassék.”⁷⁰⁷ Jankó Mihály óvatosan, mintegy negatív fogalmazásban közelítette meg a rabok lehetséges átcsoportosításának kérdését: „a’ helytartótanács nem teheti, hogy egyik tömlőcből a’ másikba tétesse által a’ rabokat, ha mi azt itt világosan ki nem mondjuk [...]”. Somssich Pál nyomban felerősítette ezt a szándékot, és direkt formában fogalmazta meg a megoldást: „ha egy kerületi börtönben egy valláson nem lesznek elegendő számmal, akkor annyival inkább tétessenek által a’ rabok azon kerületi börtönbe, melyben elegendő számmal lesznek ezen valláson lévők, mivel a’ keszthelyi börtönben is könnyen előfordulhat ezen eset.”⁷⁰⁸ A pozsonyi követ javaslatával szemben Klauzál állította, hogy egy-két pap rendszeresítése nem lehet olyan költséges, mint a raboknak átszállíttatása másik kerületi börtönbe.⁷⁰⁹ Hertelendy Miksa (Torontál vármegye) ehhez hozzátette, hogy az átszállítás költségeit tetézik azok a nehézségek, melyek az azt előkészítő kötelező eljárásból fakadnak.⁷¹⁰ Ugyanis, az eljárási szabályok szerint, amíg az igazgató hivatalos úton meg nem tudja, van-e az átszállítandó rabnak a másik kerületi börtönben helye (és ott megfelelő lelki gondozója), nem indíthatja útnak a transzportot.⁷¹¹ Emellett a tervezet szerint még a középponti biztosság tanácsosának vezetésével a megyei bizottságoknak is éves vizsgálatot kellett tartania a kerületi börtönökben. A vizsgálóbizottságok azon törvényhatóságok delegáltjaiból álltak volna, melyek a kerületi börtönbe rabot küldtek, tehát annak illetékességéhez tartoztak.⁷¹² „És mi lesz belőle, ha Borsod vármegyének Aradra, vagy Pécsnek Miskolcra kellene követeket küldeni rabjaik megnézése végett? – ez ugyan nem kevés költségbe kerülne.”⁷¹³ Vuko-

⁷⁰⁵ XLV. országos ülés 1843. szeptember 15. *RR Napló 1843–44.* II. 55.

⁷⁰⁶ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 58.

⁷⁰⁷ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 58.

⁷⁰⁸ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 58.

⁷⁰⁹ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 60.

⁷¹⁰ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 61.

⁷¹¹ *Javaslat 1843 Bört.* VI. 71. §

⁷¹² *Javaslat 1843 Bört.* XIV. 336. §

⁷¹³ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 62.

vics gúnyosan szolt a költségvitához: „Ha azt tekintenénk legjobb rendszernek, amelyik a legolcsóbb, akkor a régit kellene meg tartani, mert annál aligha akad filléresebb.”⁷¹⁴ Beöthy Ödön vélekedését, hogy nem kell aggódni, a papokat a kincstár fizeti, a személynök hamar kiigazította: „ez nem áll; mert a' költséget közönségesen fogjuk viselni.”⁷¹⁵ Nem kellett sokáig várni, a közös költségviselés hamar hevescsatározások tárgyává vált.

A tárgyalás alapjául szolgáló tervezet egyébként világosan szolt a költségek elosztásáról. A kincstár a kerületi börtönök felépítésének és első bútorozásának finanszírozását vállalta,⁷¹⁶ az összes többi költség a törvényhatóságokra esett volna. S hogy ne legyen félreértés, a választmányi szövegezők tételesen felsorolták a várható kiadásokat. Mindazon költségeket idesorolták, melyeket a törvényhatósági fogházak és börtönök „a' törvénnyel megállapított rendszer elvei és szabályai szerinti első felépítése”, vagy a már működő fogház- és börtönépületek magányrendszerű átépítései, továbbá esetleg szükségessé váló bővítései majd igényelnek. A törvényhatóságot terhelték volna továbbá a saját fogházak és börtönök berendezésére, bútorozására, fenntartására eső kiadások, valamint a felügyelő tiszti személyzet, őrk, szolgaszemélyzet javadalmazása, az elzárt vádlottak, megítélt foglyok és rabok költségei is.⁷¹⁷ Ezt a törvényhatóságok eddig is viselték, noha jelentéktelenebb összegben, a magányrendszerű építkezések és az ahhoz szükséges felszerelés és személyzet kiadásai nélkül. Ami, mint láttuk, a vármegyék egy jó részét ellenkezésre készítette, az a kerületi börtönök fenntartására szükséges költségek törvényhatóságokra terhelése olyformán, hogy a kerületi börtönbe küldött rabjainak tartásáért, ruházásáért, gyógyításáért, sőt a munkáltatáshoz beszerzett munkaeszközökért és szerszámokért járó kiadásokat is a házipénztárból voltak kötelesek fedezni.⁷¹⁸

A költségek kezelésére vonatkozóan jellemző még a radikálisabb vármegyék álláspontjára is Baranya megye követének, Majláth Györgynek az összegzése: „küldőim közelebb adott utasításuknál fogva hajlandóknak nyilatkoztak ugyan a' börtönrendszer életbe-léptetésére szükséges költségek elvállalásához járulni: de viszont meghagyák, hogy gondos óvatossággal távoztassuk a' költségek mind azon nemeit, melyek nem elkerülhetetlenül szükségesek, és bármiképp a' fényűzés vagy pazarlás színét ölthetnék magokra.” Nem is kell részletezni, hogy Majláth a kevés számú egy vallásbéli rabok lelkészére fordítandó rendszeres fizetést feleslegnek tartotta, azt a pazarlás kategóriájába utalva.⁷¹⁹ Tolna vármegye követe a költségek dolgában a fukarságig óvatos szabályozást követelt,

⁷¹⁴ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 62.

⁷¹⁵ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 58.

⁷¹⁶ *Javaslat 1843 Bört.* XVIII. 383. §

⁷¹⁷ *Javaslat 1843 Bört.* XVIII. 382. §

⁷¹⁸ *Javaslat 1843 Bört.* XVIII. 384. §

⁷¹⁹ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 58.

mert „hiszem, hogy a' lelkismeretes gazdálkodás annál inkább kötelességében áll a' törvényhozónak, minél számosabb tárgyak követelik az áldozatot.”⁷²⁰ Ezt erősítette Szentkirályi is, mondván, hogy küldői jogosan várják el a táblától és általában a törvényhozástól, hogy csak „a' legszükségesebb mértékben vállaljuk el a' költségeket”⁷²¹ Szélső értéket jelentett Trencsén város követe, Bakos József, aki nemes követtársait meghazudtoló vehemenciával támadt a börtönköltségek viselésének. „[T]ömrdek iszonyú nagy költségekről” szólva jelezte, hogy „nekem szoroson meghagyták, hogy én, nevükben, akárminő reájuk netalán háramlandó új terhek ellen kikeljek”. Ennek az utasításnak értelmében „a' kerületi lelkészek évenkénti fizetését szintúgy, mint akármely más oda való személyzetre, élelmezési ellátásra vagy bútorozásra e' munkálatban javasloít fizetéseket, küldőim részéről –a' kiket az ily költségek viselésétől megkímélni kívánok, de más részről a' nemesi rendet is azokkal terhelni nem akarom –el nem fogadom.”⁷²²

Báró Sztojka indulatos beszédében vetette fel azt a szempontot, melyet a költségek ellenzői közül a tárgyalások során senki nem emlegetett: az átalakulás és a modernizáció általános igényeit, melyek ugyancsak nagy költségvetési terheléssel járnának, s melyeket a törvényhatóságok ugyancsak támogatnának. Ezeket együttesen kellene kezelni, különös tekintettel az ország rendkívül gyatra gazdasági helyzetére. A pénzsűzke dacára, nem kevéssé a törvényhatósági javaslatok mentén a „roppant börtöni költségeket” úgy kívánja megszavazni a tábla, hogy közben Pesten felállítandó műegyetemről, Ludovikáról, a magyar színházhoz szükséges konzervatóriumról, országházépítésről, népnevelésről, folyamszabályozásáról, vasutakról álmodozik. *Előbb a gazdaságot kellene rendbe tenni*, a kereskedelmet fejleszteni, a finanszírozáshoz szükséges költségvetést megalapozni.⁷²³ Egy olyan helyzetben, amikor az ország keleti felében a nemesség nagy hányada nyomorog, Máramarosból tömegesen vándorolnak ki Bukovinába, Moldvába és Oláhországba a megélni nem tudó nemesek. Ezért tart a törvény megvalósíthatóságától: azokat, akik nem akarják fizetni az adót, rá lehet erre kényszeríteni, de akik nem tudják fizetni, azokkal mit kezd majd a kormányzat?⁷²⁴

A költségeket érintő vitát leginkább jellemző szavak és kifejezések voltak a naplók tanúságai szerint a takarékoság, szükséges mérték, fukarságig óvatosság, gondos óvatosság, elkerülhetetlen kiadás, kevesebb költség, költségkímélés, célszerűség, a másik póluson költségesség, pazarlás, teher, fölösleges,

⁷²⁰ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 59.

⁷²¹ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 59

⁷²² XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 62.

⁷²³ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 73.

⁷²⁴ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 74.

szükségtelen, költségszaporítás, pénzszükség. Ezeket összevetve a szakmai célokkal, elég nyilvánvaló a táblai viták folyamatában, hogy erősen gátló hatása volt a vármegyei közösségek utasításainak a szakmai törekvésekre. Ehhez képest meglepően radikális felirat született, melyet „az ítélmester úr által szokott módon az üzenettel együtt a' mélt. Fő-RRhez által fogjuk küldeni.”

A nemesség adózásáról

A költségek kérdésének egyik leágazása lett a teherviselésről szóló szóváltás. Annak kapcsán, hogy a kerületi börtönök finanszírozása a kincstárt vagy a vármegyét (a nemességet) terheli-e, mint láttuk, a személynök egyértelmű eligazítással szolgált. „Közönségesen fogjuk viselni” – mondta, ami megalapozta Perczel Móric álláspontját: a kerületi börtönök fenntartására szükséges terheket a nemességre róják. A feszültség azonban kevésbé ezekből a rendelkezésekből adódott, mint inkább két olyan szövegfordulattól, melyek Magyarország tradicionális rendi struktúráját érintették. Egyikük a többször is megfogalmazott adóztató formula volt, mely a közteherviselés üzenetét hordozta. A terheket „nemesek és nemnemesek, birtokuk és tehetségük mivoltához szabandó igazságos aránnyal, kivétel és különbség nélkül, közösen fogjak viselni,”⁷²⁵ melynek igazságos arány szerint kivetett adókulcsát az országgyűlés állapítaná meg.⁷²⁶ Ezek a tervbe vett megoldások leplezetlenül deklarálták a nemesi adóztatás általános bevezetésének szándékát. Amely rendszeres, egyértelműen adójellegű és nem a saját hatóságtól, hanem az országgyűléstől függött volna.

Beöthy kinyitotta a vitát a nemesség tehervállalásáról. Miután, mint mondta, 800 éve nem járult hozzá a nemesség a közös terhekhez, „azért én a' teher elvállalásától nem vonakodom, sőt kívánom, hogy fizessünk, mert igazságon alapul.”⁷²⁷ Perczel emlékeztetve saját álláspontjára és érvelésére a nemesség tehervállalása érdekében, figyelmeztetett arra is, hogy „épen azért, mert még eddig nem adózott a' nemesség, most, midőn legelőször rakunk ily rendszeres terhet vállaira, annál inkább szükséges az óvatosság egész a' fukarságig, nehogy már ezen első lépéstől elidegeníttessék. Még elég alkalmunk lesz a' nemesség generositását felhíni.”⁷²⁸ Zólyom megye a nemesek adóztatását elfogadta ugyan, közölte Géczy Péter, de követéinek egyszersmind előre meghagyta, hogy azzal hamarkodva nem kell bánni. „Tek. KK. és RR! én azt tartom, azon elv áll, hogy

⁷²⁵ *Javaslat 1843 Bört, XVIII. 382. §*

⁷²⁶ *Javaslat 1843 Bört, XVIII. 386. §*

⁷²⁷ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44. II. 59.*

⁷²⁸ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44. II. 59.*

azon kormány legjobb, mely *ceteris paribus* legolcsóbb.”⁷²⁹ Az idegenkedés a nemest terhelő adóval szemben érzékelhetően erős volt a táblán. Még azok is, akik a teherviselés mellett argumentáltak, igyekeztek finom disztinkcióval élni. („[A] nemesség most vállalja el először az adózóval együtt a terhet”. Az adózó ebben a megjelölésben más, mint a terheket vállaló nemes.)⁷³⁰ Ebbe az irányba mutat Zsoldos Ignác közlése is: küldői pártolták a megyeház- és börtönépületre kívántató költségeknek a nemességre kivetését, sőt világos és egyértelmű törvényt kértek a megyei jogosultság rögzítésére. Utasításánál fogva azonban küldői a hangsúlyt a törvényhatósági börtönök fejlesztésére helyezték, a kincstár költségén felépítendő kerületi börtönök gondolatát elfogadják, de a költségkímélés okán céljuk ezekbe „minél kevesebb rabok tételni”. Ezért a javaslat módosítását kérte: csak a legsúlyosabb bűnelkövetőket, a két és fél évnél hosszabb tartamra ítéleteket küldetné ezekbe.⁷³¹

A börtönrendszerről szóló utolsó fejezet öt szakasza robbantotta ki a legnagyobb polémiaát a javaslat tárgyalása során. Báró Sztojka szokatlanul hosszú és hevült beszéde nem volt mentes indulatos kiszólásoktól. Ürügyet szólásához a börtönköltségeknek nemesek és nem nemesek, kivétel és különbség nélküli közös teherviseléséről szóló 382. szakasz adott. Nézete szerint a nemességre nézve szédítő maszlag, mézbe kevert mérge a rendelkezés, mely egy törvénytelen zabigyereket leplez, aki még „nem érvén meg a haza méhében, erőszakoltatva időnek előtte jöve e világra”. Eleve megkérdőjelezte a választmány legitimitását, melynek szerinte túlbuzgóságból és a törvényi szabályozás korlátait áthágó munkálkodása eredményeképpen kell most „idétlen magzatán” vitatkozni. „Nehogy örök kárhozatra jusson, adjunk nekie nevet. [...] adó ennek neve, adó, és nem subsidium; mert e kettőnek különböző, sőt ellenkező természete van.” A nemesség megadóztatása ellen érvelt tehát, „mely a nemes vérrel szerzett ős alkotmányt kiváltságaiban meggyilkolja”. Bizonyítékul állítására az 1486. évi 64., az 1649. évi 48., az 1723. évi 6., az 1741. évi 8., az 1805. évi 1. törvénycikkeket, de mindenekelőtt a Hármaskönyv primae nonusát idézte fel, dühösen argumentálva azon, hogy ha elvész ez az előjog, vajon mi különbség lesz a nemes és nem nemes adózók között? Néhány „nyomorult kiváltság” marad, mely lényegében elmosza a rendi határokat.⁷³² Ghyczy Kálmán is érzékeltette e tendenciát, kijelentette, hogy költségeket a nemességre csak subsidium gyanánt és csak „oly kikötéssel vállalhatom el, hogy ezen költségben a nemesség csak azon arányban részesíttessék, melyben a nemes rabok

⁷²⁹ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 62.

⁷³⁰ XLVI. országos ülés 1843. szeptember 16. *RR Napló 1843–44.* II. 59.

⁷³¹ XLVII. országos ülés 1843. szeptember 18. *RR Napló 1843–44.* II. 65.

⁷³² XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 72.

a' nemnemesekhez rend szerint állanak.”⁷³³ A adó megállapítása elleni érvelés szerint az adóztatás gondolata törvényekbe ütközik, a kiváltságos rendi szabadsággal ellenkezik, megkérdőjelezi a nemesség áldozatait a haza oltárán, az ősök szolgálatát, kiknek tömegei véreztek el „a' dicsőség mezején, hogy azzal ismét be lehetne az országot népesíteni”. Jogos tehát, hogy a nemesség, mely, ha a haza kívánja, ajánlásokat tesz a nemzet érdekében, önként, erőltetés nélkül, de „a' gyalázatos adótól irtózik”.⁷³⁴

Ezt a fonalat vitte tovább Andrassy Mihály, némiképp enyhítve Sztojka karakteres fogalmazásán: küldői a nyolcszáz éves alkotmány „főpajzsát”, nem a nemfizetésben látják, készek az ország érdekében hozzájárulni a költségekhez, de semmiképpen nem állandó adózásukkal, hanem csak szabad ajánlás útján.⁷³⁵ Ehhez többen csatlakoztak, így Turóc vármegye követe is, aki az egyértelműség kedvéért még definiálta is a segedelem és az adó közötti különbséget. „Segedelem csak az, mely bizonyos határozott célra egyszerre és bizonyos időre ajánlasképpen adatik; de jelen esetben éppen ez nem úgy áll, mert a' házi adó két rovatának, építés és rabok tartása fizetésére a nemesség évről évre köteleztetik, itt már az adófizetési elvnek magya sarjaz.” A *subsidium*ra kész a vármegye közönsége, az adóztatást az 1723. évi 6. törvénycikkre és az 1741. évi 8. törvénycikkre hivatkozva, mint alkotmányellenest, elutasítják.⁷³⁶ Ezt ismételte meg Liptó, Bereg, Ung, Fejér, Borsod, Bács követe is.⁷³⁷ Zsedényi Eduárd sikertelen áthidaló megoldást próbált érvényesíteni: a törvényhatósági börtönre vonatkozó adó megállapításánál javasolta olyan kulcsok megállapítását, mely különböztet nemes és közrendű között, ezzel némi gyógyírt kínálva a Sztojka által felvetett egyenlőségi problémára.⁷³⁸

A másik szakasz, ami felkeltette a követek és küldők ingerült ellenkezését, a személynök által is meghivatkozott tervezetbéli álláspont, hogy tudniillik, a kerületi börtönökhöz rendelt költségeket „az egész ország és ehhez kapcsolt részek-béli összes törvényhatóságok, közösen viseljük”.⁷³⁹ Ez a szakasz a *közteherviselésnek* azt az oldalát emelte ki, mely az adózás *generalitását hangsúlyozta*. Kizárta volna a szolidaritási vitákat, a kisebb-nagyobb vármegyék teherviselő képessége vagy kriminalitási mutatói helyett az országos igényekre alapozta volna a teherviselés mértékét, az egyedi törvényhatósági érdekek helyett az országos szempontok előtérbe helyezésével. Jankó Mihály ez ellen érvelve javasolta a *rabarányos költségviselést*, vagyis hogy a „kitett költség csak

⁷³³ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 72.

⁷³⁴ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 74.

⁷³⁵ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 75.

⁷³⁶ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 75.

⁷³⁷ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 76–77.

⁷³⁸ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 78.

⁷³⁹ *Javaslat 1843. Bört.* XVIII. 385. §

az illető kerülethez sorolt törvényhatóságokra rovassék, a' szerint, hogy minden kerületi börtönhöz megkívántató egyéb költségeket is a' törvényhatóságok az oda küldendő rabjaik számával aránylag viseljék".⁷⁴⁰ Ghyczy összehasonlító adatokkal is szolgált. Kiszámolva Komárom vármegye költségeit, az illavai kerületi börtönhöz rendelt vármegyék nagyszámú adózó portáit figyelembe véve majdnem feleannyit fizetnének, mintha az egész ország költségeit megyékre elosztva, közösen kellene viselniük. Ezért ő is azt indítványozta, hogy „mind-egyik kerület-béli törvényhatóságok egyedül a' tulajdon kerület-béli börtönöknek fenntartására szükséges költségeket viseljék”.⁷⁴¹ A kis lakosság számú, kevés elítélttel rendelkező megyék értelemszerűen nyomban csatlakoztak a kezdeményezéshez. Sáros megye követe, Pillér László úgy fogalmazott, hogy hogyan „fog megférni az osztó igazsággal, ha Túróc, Zólyom egy-két rabtól, – Sáros 8–10-től, kiket netalán a' kerületi börtönbe beküldendő, annyi teherköltséggel járuljon, mint Abauj 200-tól, Borsod 400-tól?”

Ebben a szóváltásban, mint cseppben a tenger jelent meg a rendi struktúra alkalmatlansága a társadalmi szintű állami feladatok megvalósítására. A kerületi börtönök már eleve azért kerültek bele a törvényjavaslatba, mert a kodifikátorok is érzékelték a törvényhatósági végrehajtás konzekvens megreformálásának lehetetlenségét, ami a szolidaritáshiányos költségvitában jellegzetesen demonstráltatott.

⁷⁴⁰ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 79.

⁷⁴¹ XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 79.

A BÖRTÖNÜGYI JAVASLAT AZ 1843/44. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS FELSŐTÁBLÁJÁN

A személynök szavaival 1843. szeptember 20-án lezárultak az alsótábla tárgyalásai. Megállapította, hogy a hozzászólások véget értek, a szavazások megtörténtek, s így „...bevégezvén a büntetőtörvénykönyvnek a' börtönrendszerről szóló részét, azt az ítélőmester úr által szokott módon az izenettel együtt a' mélt. Fő-RRhez által fogjuk küldeni.”⁷⁴²

„Criminalis szempontból Magyarországot a civilisált országok közé nem számítom” jelentette ki Eötvös József báró a felsőtáblán, a Fő-Rendi Napló tanúsága szerint 1843. október 28-án, a büntetőjavaslatok tárgyalásainak kezdetén. Az ellenzék vezéralakja nem hagyott kétséget a felől, hogy a börtönügyben tervezett reformok halaszthatatlanok.⁷⁴³ Ezt belátták a konzervatívok is. Gróf Apponyi György 1843. november 3-án mondta a vitában, hogy „mostani börtöneinknek javíttatni kell”. Más kérdés volt, hogy a főrendek szerint mit és milyen ütemben kellett és lehetett megvalósítani. A radikalizálódott alsótábla üzenetét napirendre tűző főrendek már az előleges vitában kételkedéseiket fogalmazták meg felszólalásaikban. Az üzenetváltások során a felsőtábla néhány kérdésben megmakacsolta magát, és ezzel lényegében nemet mondott a tervezetre. Nem érdektelen tehát az 1843/44. évi országgyűlés felsőtáblájára vetni néhány pillantást, hiszen a büntetőtörvény-javaslatok bukása végül is nem kevésbé a főrendek konok ellenállásának volt köszönhető.

⁷⁴² XLVIII. országos ülés 1843. szeptember 20. *RR Napló 1843–44.* II. 80.

⁷⁴³ LVIII. Országos ülés egyedül a' méltóságos Fő-Rendeknél október 28-dikán 1843 In: *Felső-ges első Ferdinánd Ausztriai császár, Magyar-és Csehország e' néven ötödik koronás királya által szabad királyi Pozsony városába 1843-dik évi május 14-kére rendelt magyar-Országgyűlésen a' méltóságos Fő-Rendeknél tartatott országos ülések naplója.* Pozsonyban, az Országgyűlési irományok Kiadó hivatalában. Pesten, Landerer és Heckenastnál MDCCCXLIII. [Továbbiakban: *Fő-RR Napló 1843–44*] II. 165.

Az 1608. évi szabályozás óta,⁷⁴⁴ személyes joggal az összes bárónak és mágánásnak, „helyük és szavazatuk” volt az országgyűlésben, a főpapok rendjéből pedig amelyik püspöknek a saját püspöki joghatósága alatt, prépostjával együtt káptalana, avagy székhelye volt, hasonlóképpen. A 19. század első évtizedeire a személyesen meghívottak száma ötszáz körül mozgott, a hivatalból invitáltaké átlépte az ötvenet. 1843-ban 30 püspök, 11 főméltóság, 24 főispán és egy horvát követ mellett 474 személyesen meghívott lett volna jogosult a megjelenésre, ebből azonban mindössze 159-en jeleztek vissza. Vörös Károly adatai szerint végül is 196 szavazójogú tag foglalt helyet a táblán, ebből 130-an főnemesi rangjuk alapján, többiek pozíciójuk jogosítottasága⁷⁴⁵ okán. Az egyes főrendi üléseknek előfordult, hogy alkalmanként csupán tucatnyi tényleges résztvevője akadt.⁷⁴⁶ Meglehetősen gyakori volt az olyan felszólalás, mely szabadkozással kezdődött: ugyan nem vettem részt korábban, elnézést, ha ismétlek valamit,⁷⁴⁷ de ekkor is elmondták, amit akartak. Sokan csak azért szólaltak fel, hogy „voksként” véleményt nyilvánítsanak. (Például miként Eszterházy Kázmér gróf tette ezt: „röviden oda nyilatkozom: gróf Apponyi György indítványát pártolom”).⁷⁴⁸ Ennek következtében a főrendek vitája hosszabb, aprólékosabb és némileg unalmasabb is volt, hiszen mindenki elmondta, ki rövidebben, ki hosszabban ugyanarra a tárgyra vonatkozó véleményét. A saját álláspont kinyilvánításának fontossága abban rejlett, hogy a felszólalást magát tekintették szavazatnak.⁷⁴⁹ A többség méltóságán alulinak tartotta a rövid beszédet, így többnyire arra kényszerültek a felszólalók, hogy a már elhangzottakat ismételjék, saját szavakkal ismét előadják. Az ülés elnöke pedig (aki többnyire a nádor volt) figyelemmel kísérte a mondottakat. Az ő feladata volt arra is felügyelni, hogy a már eldöntött kérdéseket ne hozzák újfent a tábla elé. „Nem lehet azon észrevétel nem tennem, hogy miután a’ dolog három napi tárgyalása következtében elhatározottat a’ többség által, ezen elhatározott kérdésekre már többé visszalépés nem történhetik, különben tárgyalásaink véghetetlenül lennének.”⁷⁵⁰ Az elnök a vita végén sem számszerű összesítést, sem arányosítást nem végezve mondta ki a határozatot. Így a börtönrendszer előleges kérdéseinek vitájában is a nádor rögzítette, hogy mivel „senki e tárgyban felszólalni nem akar, kijelentem, hogy a mélt. Fő-RR többsége gr.

⁷⁴⁴ 1608. évi (k. u.) I. törvénycikk. Elősorolása annak, hogy „karoknak” és „rendeknek” kiket kell nevezni és hogy a közönséges országgyűléseken kiknek legyen helye és szavazata.

⁷⁴⁵ VÖRÖS 1980. 897.

⁷⁴⁶ DOBSZAY 2019. 207.

⁷⁴⁷ Vö. LXIII. országos ülés 1843. november 6 (Gróf. Majláth János: „Nem volt szerencsém jelen lenni, midőn ezen kérdés először tanácskozás alá került, és így előre bocsánatot kérek, ha olyat mondok, mi megcáfoltatott...”) *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 223

⁷⁴⁸ LXII. Országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 234.

⁷⁴⁹ DOBSZAY 2019. 220.

⁷⁵⁰ LXVI. Országos ülés 1843. november 7. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 239.

Apponyi György előterjesztését fogadja el.⁷⁵¹ (Mint ismeretes, a megszólalók társadalmi súlya, befolyása, hivatala, viselt tisztsége határozta meg hozzászólásának súlyát.)⁷⁵²

Mivel a főrendek érdeklődése szórványos volt a felsőtáblai ülések iránt, a tárgyalásokat a hivatalból jelenlévő kormánytisztviselők és egyháziak dominálták. Pálmány Béla tanúsága szerint 1825 és 1848 között a meghívott főnemesekek közül mindösszesen 365-en vettek részt személyesen a tárgyalásokon, a többség, 552 mágnás soha az országgyűlés közelében sem járt. A magyar arisztokrácia 60,2%-a tehát távol tartotta magát a politizálástól.⁷⁵³ Állítható, hogy ennek okán a tábla általános orientációja erősen konzervatív és aulikus volt, „a rendszer mozdíthatatlanságának elvét” képviselte.⁷⁵⁴

A főrendi tábla konzervatív táborának vezetője gróf Apponyi György volt. Ballagi Géza összefoglalója szerint (aki „tömör phalanx”-nak nevezte az aulikus pártot), Apponyi elsősorban a vezető egyházférfiak (Kopácsy József primás, Lonovics József csanádi püspök) és a hivatalt viselők közül Majláth György országbíró, Keglevich Gábor gróf tárnokmesterre számíthatott biztosan. A régebbi mágnások csoportjából Mednyánszky Alajos báró, Majthényi Antal báró, De la Motte Károly gróf küzdött Apponyi mellett. A fiatalabb konzervatív politikusok közül Szécheny Antal, Cziráky János, Forgách Antal, ifj. Zichy Ferenc grófok sorakoztak fel a kormányoldalon.⁷⁵⁵ Melkovics Tamás árnyaltabb képet rajzolt meg, a hagyományosan udvarhű aulikusok mellett fontosnak tartotta külön említeni az újkonzervatívokat is.⁷⁵⁶

A reformországgyűlések egyik nagy fejleménye lett a mágnásellenzék megjelenése a politikai életben – és a felső kamarában.⁷⁵⁷ Ezekben az évtizedekben alakult ki „a főrendek független, tehát nem hivatalviselő körében egy ellenzéki csoport, amely főként a rendi alkotmány védelmében és nemzeti vívmányokért igenis határozottan lépett fel.”⁷⁵⁸ Az 1832-re egybehívott országgyűléstől kezdődően regisztrálható a liberális eszmék felbukkanása a táblai polémiákban, de a főrendi tanácskozások többségben megmaradtak a reformkezdeményezések

⁷⁵¹ LXIII. Országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 237.

⁷⁵² VASZARY KOLOS: *Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez.* [Guzmics Izidor naplói.]. Győrött, 1883, Gross és Társa, 13.

⁷⁵³ PÁLMÁNY BÉLA: Országgyűlési követek, a reformkori politikai elit. In DOBSZAY TAMÁS et al. (szerk.) *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig.* Budapest, 2013. Országgyűlés Hivatala, 362.

⁷⁵⁴ PAGET, JOHN: *Magyarország és Erdély. Naplójegyzetek.* (Vál., szerk.) MALLER SÁNDOR. Budapest, 1987. Helikon Kiadó, 53.

⁷⁵⁵ BALLAGI 1897. 570–571.

⁷⁵⁶ MELKOVICS Tamás: *A reformkori főrendi ellenzék és 1839–40-es zászlóbontása.* Budapest, 2020. Országház Könyvkiadó, 9.

⁷⁵⁷ MELKOVICS 2020. 50. skk.

⁷⁵⁸ DOBSZAY 2019. 207.

blokkolásának politikájánál. „Igen bajos állapot, midőn a’ politikai kérdések körül alakult majoritás a’ csupa haladás, s nagy részint tudományos kérdéseket felekezeti kérdésekké kovácsolja, mert akkor nincs többé hely a’ kölcsönös capacitációnak” – tiltakozott e gyakorlat ellen Teleky Domokos gróf.⁷⁵⁹

A zászlót bontó Batthyány Lajos gróf köré azok a szabadelvű főrendek gyülekeztek, akik már az 1839–1840. évi országgyűlésen is részt vettek a főrendi ellenzék megalakításában. Eötvös József báró, Teleki László, Pálffy József, Batthyány Kázmér, Zay Károly grófok és báró Wenckheim Béla vette ki részét aktívan a politikai csatározásokban. Az erősödő ellenzéki erők eredményei azonban távolról sem álltak arányban „a párt imposans erejével... munkáságának positiv sikere” tekintetében.⁷⁶⁰ Mindenesetre az 1843. évre valóban jelentős változást jelentett, hogy a Batthyány Lajos vezette főúri ellenzéknek köszönhetően a főrendi napló készítése és kiadása ugyanolyan természetes lett, mint az alsótáblán.⁷⁶¹ A kinyomtatott és publikált naplók a politikai nyilvánosság elé vitték a tárgyalásokat, így moderálták a nádori határozatmegállapítás esetleges kilengéseit. Az 1843. évi országgyűlésen tehát feltétlenül kedvezőbb légkörben és radikálisabb politikai közegben folyhattak a tárgyalások a büntetőjog kodifikációjáról és ezen belül is a börtönrendszer kérdéséről.

A főrendek tanácskozásai a büntetőkódex fölött

1843. október 28-án József főherceg egy előleges kérdéssel fordult a rendekhez. Az alsótábla ugyanis egyidejűleg küldte meg az üzenetét a főrendeknek a büntettekéről és büntetéseikről szóló törvénykönyv tervezetéről és a börtönrendszert tárgyzó javaslatot. A nádor döntést kért a táblától, *melyik tervezetet kezdjék* el tárgyalni.⁷⁶² A kérdés lényegében megnyitotta a vitát a börtönrendszer fölött is, hiszen anélkül szólni a kérdéstről, hogy a téma meritumát ne érintsék valamiképpen, lehetetlen volt. Ezt jelezte a nádor többszöri beavatkozása a diszkusszióba, igyekezve visszaterelni a kérdés körül csapongó szónokokat az alapkérdéshez.⁷⁶³ Az azonban mindenesetre egyértelmű volt, hogy a szabadságvesztés-büntetés mint fő és alapvető büntetési nem a főrendek által is elfogadtatott, mert a polémia nem arról szólt immár, hogy mi legyen a szankciórendszer középpontjában, hanem hogy a szabadságvesztés-büntetés melyik szisztémáját fogadják el a magyar büntetés-végrehajtás talpkövéül.

⁷⁵⁹ LXIV. Országos ülés 1843. november 7. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 239.

⁷⁶⁰ BALLAGI 1897. 575–576.o.

⁷⁶¹ KÉRÉSZY ZOLTÁN: *Rendi országgyűléseink tanácskozási módja.* Kassa, 1906. Nyomtatott vitéz. A. Ut. Könyv-és Műnyomdájában, 63.

⁷⁶² LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 162.

⁷⁶³ LXIV. Országos ülés 1843. október 28. *Fő-Rendi Napló 1843–44.* II. 171., 173., 174.

Annak ellenére, hogy az első felszólaló, Majthényi Antal lipitói főispán világossá tette: ha nem a magányrendszer mellett voksolna a felsőtábla, úgy az erre alapított büntető törvénykönyvet újra kell majd tárgyalatni (vagyis *a börtönrendszerről* kell először határozni), hosszabb szóváltás kerekedett a téma körül.⁷⁶⁴ A főrendek eleve belebocsátkoztak abba a kérdésbe is, hogy esetleg nem is a választmányi javaslat szerinti magányrendszert fogják támogatni (kétségtelen elméleti lehetőségként kínálkozott a hallgatórendszer, esélyes volt a meglévő „dolgozó” tömlőrendszer javított változata, de valamiféle vegyes megoldás kialakítása is, sőt szóba jött már ekkor a mintabörtön gondolata is).⁷⁶⁵ Apponyi György gróf mintegy megelőlegezve a majdani viták egyik fő csomópontját, arról beszélt, hogy azért kell előbb dönteni a börtönrendszerről, mert tisztázni kell mindenekelőtt „valjon a magánrendszer hazánkra nézve szükséges és czélszerű-e? – valjon képesek vagyunk-e ennyi áldozatot hozni? – valjon megengedi-e a nemzet szelleme és műveltségének állapota, hogy ily rendszer hozassék be?”⁷⁶⁶ Ezt az álláspontot támogatták Széchen Antal, Königszegh Sándor, De La Motte Károly, Károlyi Lajos, Cziráky János, Széchen Miklós, ifjabb Zichy Ferenc, Andrassy György, Keglevich János, Zay Károly, Batthyány Imre, Almásy Móríc, Barkóczy Ferenc, grófok, Miske Imre, Orczy Lőrincz, Perényi Ferenc, Kulmer Ferenc, Fischer Károly, Révay György, bárók, Kiss Pál tenger melléki kormányzó, Busán Hermán horvát követ, Stankovics János győri megyés püspök, Popovics Vazul munkácsi püspök. De La Motte olyan praktikus szempontot is kínált a diszkuszióban, mely utóbb a főrendek álláspontját döntően meghatározta: valóban képes arra az ország, hogy a magánrendszer szerint létesítendő intézeteket felépítse és fenntartsa? Nem lesz ennek áldozata a „jó és csendes” polgár, akire mindezen költséget terhelik? Ő a maga részéről ezért tartaná fontosnak a börtönrendszer kérdésével kezdeni a tanácskozást, hogy szembesüljenek a főrendek a javaslat gyakorlati problémáival.⁷⁶⁷ Apponyi nyíltan utalt a majdani vitapontra: a karok és rendek üzenetükben egyfajta általános és igen költséges rendezést ajánlanak, „a nélkül, hogy arra nézve, miképp történjék annak alkalmazása, javaslatot tennének”. Ebben a gróf „véghetetlen hibát talál”, de ezzel majd a maga helyén foglalkozni fog.

Busán Hermán Zichy Ferencsel egyetértésben hívta fel arra a figyelmet, hogy az 1840. évi V. törvénycikkben javítóházakról és mellékesen az 1825–1827. évi országgyűlés megbízásából készült büntető törvénykönyv felülvizsgálatáról van szó, bűnvádi eljárásról a törvény szöveg nem rendelkezik.⁷⁶⁸

⁷⁶⁴ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 162.

⁷⁶⁵ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 162–163.

⁷⁶⁶ LXIV. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 164.

⁷⁶⁷ LVIII.1 országos ülés 843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 170.

⁷⁶⁸ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 168., 173

Teleky Domokos gróf és Eötvös József báró nem is annyira a börtönrendszer kérdését firtatta, mint inkább azon argumentált, hogy vajon nem a büntetőperre vonatkozó, hiányzó harmadik javaslat dominálja-e a büntetőtörvényt, s valóban a börtönrendszer lenne-e a meghatározó e kérdésben? Teleky az igazságszolgáltató hatalom definiálását várta; a független *bírói hatalmi ág elkülönítését* követelte a törvényhozó és végrehajtó hatalomtól.⁷⁶⁹ Vázolta a bírói önkény veszélyeit, s mert a büntetési tételek minimumainak eltörlésével operáltak a büntető törvénykönyv megalkotói, a bírák kezébe adott nagy hatalom garanciáit tartotta szükségesnek elsősorban megvonni. Ő addig nem kívánt volna egyik résszel sem foglalkozni, míg meg nem érkezik a büntető törvénycsomag harmadik eleme, a második rész, a bűnvádi eljárásról szóló javaslat. Eötvös József a bírák „tökéletes” függetlenségét tartotta szükségesnek, *bírói függetlenséget* „mind alulról, mind felülről”. A bíró nem függhet „felülről” jövő instrukcióktól, ellenőrzéstől, de éppen úgy függetlennek kell lennie a korteskedések rossz befolyásától is. Ez pedig a procedúra jó és pontos meghatározásától függ. Ő ezért csatlakozott a büntetőeljárást előbbre vevők csoportjához.⁷⁷⁰ Némi szóváltás keveredett ebből Majthényi Antal báróval, aki némi gúnnyal arra kérte Eötvöst, tanítsa meg azon mesterségre, hogyan lehet igazán független bíróra szert tenni, „miután a bíró a légből le nem eshetik, és vagy királyi kinevezés, vagy a nép választása után lehet bíró.”⁷⁷¹ Eötvös nyomban reagált: nemcsak a választásban, hanem a kinevezés mikéntjében rejlik a függetlenség. Mert ha a bíró nem elmozdítható, akkor sem, ha ítéletei a felső hatalomnak kellemetlenek, ha nem korteskedéssel választják és küldik el, akkor lehet igazán független.⁷⁷² Ezen a ponton avatkozott be a nádor a vitába: a második rész fölötti tárgyalás, melyet még nem ismer a tábla, idő előtti.⁷⁷³ Mégsem tudta megakadályozni a téma csapongását. A polémia ilyen alakulása az igazságszolgáltatás súlypontjainak megváltoztatásáról szólt. A magyar törvénykezés évszázadok óta dominálta a büntető anyagi jogot. A szokásjog felsőbbsege, a törvényhozás esetlegessége, a szisztematikus szabályozás hiánya a bíró kezébe adta a bűncselekmények megállapítását, a büntetések kiválasztását és mikénti alkalmazását, a hiányozó átfogó elvek partikuláris pótlását és értelmezését. Ahogyan a büntető anyagi jogszabályok napirendre kerültek, elkerülhetlenné vált a processzus előhozása is. Teleky Domokos ismét visszatért tehát a bűnvádi eljáráshoz, mely szerinte „mint rendületlen alkotmányos szobor áll” és védi a nemzetet, míg a büntető törvénykönyveket rendre módosítják. „Jaj

⁷⁶⁹ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 163.

⁷⁷⁰ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 166.

⁷⁷¹ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 170.

⁷⁷² LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 171.

⁷⁷³ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 171.

azon országnak, ahol bírói függetlenség nem létezik”. Egyetértve Eötvössel mondta: nem a választás tényéből, hanem módjából fakad a bíró függetlensége.⁷⁷⁴ Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a választmányi munkálat során megállapított elvek mind az anyagi, mind a perjogra érvényesek, tehát feltételezhető az egység. Ennek figyelembevételével ő is csatlakozott azokhoz, akik „csomagban” kívánták visszaküldeni majdan a három tervezetet.⁷⁷⁵

Eötvös a klasszikus büntetőjog biztosítékrendszerét vázolta, a *nullum crimen sine lege* elvével, illetve a *proporcionalitás* eszméjével érvelt mint az igazságos büntetőtörvény megalkotásának alapjával, s mellékesnek, mintegy technikainak minősítette a kimunkált tényállásokhoz igazított arányos büntetési skálát, mely szerinte következetesen hozzáállítható a büntetőkódexhez.⁷⁷⁶ Kissé eltúlozva mondandóját jelentette ki, hogy „a büntető eljárásnak a büntettekéről szóló résszel szorosabb összeköttetése van, mint mely a büntető résznek a törvénykönyv és a börtönrendszer között létezik”.⁷⁷⁷ Teleky és Eötvös, ellentétben a nádor kérésével (hogy ti. az előttük fekvő javaslatokról nyilatkozzanak), vita tárgyává tették az alsótáblán még tárgyalás alatt álló bűnvádi tervezetet, és ezzel kiszélesítették az argumentáció terepét.

Eötvös báró kicsit el is kalandozott a témától: kitért a tömlőrendszer civilizálatlanságára, „a kínzó és igazságtalan büntetési modorra”, s egy logikai fordulattal arra utalt, hogy ez a jelenlegi helyzet legalább tizenöt-húsz évig fenn fog állni (ennyire becsülte a bűnözők javításának átlagos időtartamát). Ami pedig azt fogja eredményezni – állította –, hogyha először a börtönrendszerről dönt az országgyűlés, ennek kényszere alatt a büntető törvénykönyv is kénytelen lesz akceptálni a *középkori állapotokat*, s hosszú évtizedekig nem lesz előrelépés.⁷⁷⁸ Hasonlóképpen érvelt a börtönrendszer fölötti döntés ellenében, mikor úgy vélte, „a világnak minden törvényhozói az ausztriai császártól Livingstonig hibáztak, midőn országukba *criminalis codexet* hoztak be oly korban, midőn ezen országok büntetőrendszere megalapítva még nem volt...”.⁷⁷⁹ Úgy tűnik, a báró feledve minden munkásságát a büntetés-végrehajtás tudományossága körül, csak egy dologra koncentrált: a bűnvádi eljárás minél hamarabbi tárgyalásának kicsikarására. Olyan részletkérdés vitatásába is hajlandó volt beleereszkedni, hogy létezik-e igazán igazságos börtönbüntetés, a javító rendszerek legmodernebb modelljeinek megvalósításával akár, hiszen az „*egy-egyéneknek* valamint bűnössége, úgy *érzékenysége olyannyira különböző*, hogy a büntetéseknek fokozatjait a törvényhozás az egyes esetekben előre

⁷⁷⁴ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 172–173.

⁷⁷⁵ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 172.

⁷⁷⁶ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 165.

⁷⁷⁷ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 164.

⁷⁷⁸ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 165.

⁷⁷⁹ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 165.

nem határozhatja meg.⁷⁸⁰ Egyáltalán nem tartotta szükségesnek a börtönrendszerről előzetesen dönteni (amiben persze az is szerepet játszhatott, hogy az általa képviselt hallgatórendszer alulmaradt a választmányi előmunkálatokban, a kerületi ülések vitáiban és az alsótábla tárgyalásaiban egyaránt.)

Eötvös József báró megragadta a lehetőséget arra is, hogy *a törvény előtti egyenlőség* mellett szóljon, és kifejtse ismert álláspontját e kérdésben: „nyilván és ünnepélyesen kijelentem: hogy a procedúrának oly nemei lehetnek, hol én nemesi kiváltságomról lemondani nem akarnék, miután az egyenlőség, mely után én vágyódom, nem az elnyomás, hanem a szabadsági egyenlőségben áll.”⁷⁸¹ Őket támogatta Batthány Kázmér és Csáky László grófok, Orczy István és Berényi Ferenc bárók.

A polémia során De La Motte indítványa nyomán lassan kialakult egy harmadik álláspont: tárgyaljanak bármit, akár a börtönrendszert is, de mindenképpen várják be a főrendek a bűnvádi eljárásra vonatkozó tervezet megküldését, és végső álláspontjukat a három javaslatról egyszerre alakítsák ki.⁷⁸² Ehhez csatlakozott Batthyány Lajos, Pálffy József, Andrássy Károly, Széchenyi Antal gróf is. Teleky László gróf, aki eredetileg a bűnvádi eljárás előlegességét támogatta, úgyszintén elfogadhatónak tartotta a három részből együttesen kialakított végső határozat elgondolását. Mindenesetre megjegyezte, hogy addig, amíg mindhárom javaslat nem fekszik a tábla előtt, minden kérdésben csak feltételes szavazatot adhat le.⁷⁸³

A tanácskozások során többször is felbukkant a *büntetés céljának* problémája is. Úgy tűnik, hogy ebben meglehetősen egységes alakult ki, mint Popovics Vazul munkácsi püspök fogalmazott: a büntetőtörvények célja „bizonyosan nem más, hanem *javítása* azon szerencsétleneknek, kik büntetés alá esnek; a javítás pedig a büntetőrendszer által eszközöltetni fog”.⁷⁸⁴

A többség nyilvánvalóan a börtönrendszert kívánta elsőként tárgyalása alá venni, hiszen, mint azt többen kifejtették: ezen nyugszik az egész büntető törvénykönyv. Ennek alapján nyugtázta a nádor a *börtönrendszerek tárgyalásával kezdődő* tanácskozást.⁷⁸⁵ Teleky László gróf hiába próbálta határozat kimondására bírni a főherceget a három rész együttes kezelésére, a nádor lakonikusan zárta a napot: „Miután ezen kérdést bevégeztük, a mai ülés eloszlatik”.⁷⁸⁶

A főrendek 1843. november 3-án kezdték meg a büntető törvénykönyv büntetőrendszerről szóló 3. részének tárgyalásait. A nádor a lehető legalaposabb

⁷⁸⁰ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 165.

⁷⁸¹ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 165.

⁷⁸² LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 167.

⁷⁸³ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 169.

⁷⁸⁴ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 169.

⁷⁸⁵ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 177.

⁷⁸⁶ LVIII. országos ülés 1843. október 28. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 177.

tárgyalási módot indítványozta: mielőtt a konkrét javaslat szövegéről vitába bocsátkoztak volna a jelenlévők, Zarka János ítélőmestert arra utasította, hogy a mindenkori részekhez illő választmányi jegyzőkönyveket ismertesse a táblával. Így a főrendek tájékozódhattak nemcsak az eléjük került plánumról, a rendek üzenetéről, hanem az eredeti argumentációról is.⁷⁸⁷ Mondhatnók, ez a megoldás kérdőjeleket tehetett volna a vitában a főrendek nemzetközi gyakorlatból átvett érveléséhez, hiszen ismereteiket a választmányi okfejtésből szerezték, de ez végül nem igazolódott be. A főrendek érvelésében eredeti források és adatok, olykor személyes tapasztalatok is szerepeltek, önálló megfontolások játszottak szerepet. Az érdemi polémiát jelzi a vita elhúzódása is. A november 3-i ülésen a nádor által feltett kérdést nem tudták lezárni, ezért másnap folytatódott a börtönrendszerekről szóló fejtegetés.⁷⁸⁸ A polémia tíz ülésen keresztül tartott, kevésbé vádolható tehát a főrendek a téma mellőzésével vagy hanyag kezelésével. Elméleti és gyakorlati kérdéseket egyaránt napirendre vettek, elemeztek és megvitattak. A tematika hasonlított a kerületi ülések, illetve az alsótábla tárgyalásainak tárgysorozatához. A hozzászólók állást foglaltak a fennálló börtönrendszer tarthatatlansága mellett, még a legkonzervatívabbak is szorgalmazták a fogházjavítást. Ennek kapcsán sokan kifejtették véleményüket a büntetés céljairól, főként a javításról. A börtönrendszerek óvatos megközelítése és Eötvös Józsefnek köszönhetően a modellek közötti választás fölötti érvelés a mintabörtön irányába vitte a közvélekedést. A finanszírozás kérdése jelentős fókuszpontja lett a vitának, s végül lényegében meghatározta a főrendek állásfoglalását.

Állapotokról

A felsőtábla tárgyalásai alapján úgy tűnik, a főrendek tisztában voltak a magyar tömlöcök állapotával. Börtöneink „a’ bűnöst nem csak nem büntetik, hanem a’ nép erkölcsi lesüllyedésének inkább eszközei, mintsem óvszerei.” – értékelte Teleky Domokos gróf a magyar tömlöcsisztémát.⁷⁸⁹ A „fogházoknak és tömlöcöknek jelen állapotja borzasztók... minden túlzás nélkül állítatik az: hogy tömlöceinknek nagy része a’ legundokabb testi sanyargatásoknak helyévé és az erkölcsi romlottságnak iskolájává fajult.” – állapította meg Apponyi György gróf.⁷⁹⁰ Tömlöceink „most oly állapotban vannak, hogy midőn a’ bűnösök és rabok kijönnek börtöneikből, még rosszabbak.” – szögezte le Kiss Pál

⁷⁸⁷ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 192.

⁷⁸⁸ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 205.

⁷⁸⁹ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 202.

⁷⁹⁰ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 193.

tengeremelléki kormányzó.⁷⁹¹ Semmi különös nincs abban, hogy a fogházjavító mozgalom egyik fő alakja, Eötvös József is kitért a tömlőcállapotok jellemzésére, és felhívta arra a figyelmet, hogy „Magyarországban sok oly törvényhatóságok vannak, hol a’ tömlőcök oly állapotban lévén, hogy legföllebb egy vagy két évekig tartathatnak fön...”⁷⁹² Zichy Ödön gróf példákat is citált ahhoz, hogy milyen állapotok uralkodnak a tömlőcökben. „Sok törvényhatóságok vannak, melyeknek börtöneik phisicai helyzetet sem engednek a’ raboknak; így például Veszprém megyében nincs annyi phisicai hely, hogy a’ rabok a’ börtönökben lehessenek, és így az történik, hogy az éjszakát felváltva töltik; miszerint az egyiknek állani kell addig, míg a’ másik fekszik.”⁷⁹³ Eszterházy Kázmér gróf összegzése szerint „mindnyájan, vagy legalább a’ legnagyobb része ennek a táblának, azon véleményben lesz, hogy rosszabb börtönrendszert a’ mostaninál fel nem található.”⁷⁹⁴ Érzékelhető, hogy a főrendek nem kívánták megkérdőjelezni a tömlőrendszer kritikáját, amiben nyilván szerepet játszott az is, hogy személyesen jóval távolabb álltak a büntetés-végrehajtás praxisától, mint a vármegyei közéletben tevékenykedő követek nagy többsége. Sokkal kevésbé vált tehát vita tárgyává a meglévő állapotok fenntartásának, illetve megreformálásának kérdése, mint a kerületi ülésekben vagy az alsótáblán. (A fogházjavítók agitációjának köszönhetően 1843-ra országosan egyébként is elfogadottá vált a megújulás igénye.) A főrendek kiindulópontja tehát a reform szükségessége lett. Apponyi gróf hosszan fejtegette, hogy bár a tömlőcöket jelenlegi állapotukban fenntartani lehetetlen, mégsem fogadhatja el a *rendszerszintű reformokat* (vagyis az alsótábla és a választmány javaslata értelmében egy új, országos büntetés-végrehajtási intézethálózat felépítését). Ahogyan fogalmazott: „rettegnék bíró létemre minden bírótársammal, ha továbbra is azon aggasztó helyzetben kellene maradnunk, hogy midőn a’ bűnösre az érdemlett büntetést kimondjuk és azt tettehez képest három vagy négy esztendei fogságra ítéljük, méltán kell tartanunk attól, valjon nem íteltük-e a’ szerencsétlent egyszersmind három vagy 4 évi rohadásra és erkölcsi fajulásra.”⁷⁹⁵ Mi lehetett tehát a megoldás? A magányrendszeres reform a pénzügyi feltételek hiánya okán szerinte lehetetlen, de a régi tömlőcállapotok tarthatatlanok. Valamit tehát tenni kell. A gróf válasza: a börtönjavítás. „Mostani börtöneinknek javíttatni kell”. A javítást a következő elemekben látta megvalósíthatónak. A mostani tömlőcöket a törvényhatóságok „nagyobbítsák meg”, hogy így könnyebben legyenek felügyelhetők. A megnagyobbítás együtt járna az egészségesebb elhelyezéssel,

⁷⁹¹ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁷⁹² LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 219.

⁷⁹³ LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 227.

⁷⁹⁴ LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 235.

⁷⁹⁵ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 196.

legalább annyira, hogy a rabok egészsége ne veszélyeztessék. Javítani kell a tisztaságon, bővíteni kell a rabok foglalkoztatását, vásár- és ünnepnapokon a rabokat vallásos oktatásban kell részesíteni, és meg kell valósítani a klasszifikációt. Az osztályozás keretében többé nem lehetne vádlottat a megítélt rabbal együtt őrizni; a csekélyebb vétségért elzárt rabot a becstelenítő büntetésre ítélttel; az első alkalommal elmarasztaltat a megrögzött gonosztevővel. Ez a gróf szerint sok romlástól mentené meg a rabokat.⁷⁹⁶ Kiss Pál tenger melléki kormányzó egyszerűen oldotta volna meg az ügyet „a” mostan fenálló fogházak mind egy formára hozassanak, szükség nem leszen, javítson minden megye maga szüksége és képességéhez képest.”⁷⁹⁷ Majthényi Antal báró, liptói főispán szerint a törvényhatósági börtönök „borzasztó állapotja elkerülhetetlenül szükségesnek teszi az ideiglenes javításokat.”⁷⁹⁸ Ehhez csatlakozott gróf Andrássy György⁷⁹⁹ és gróf De La Motte Károly is.⁸⁰⁰ Vagyis a főrendi elképzelése a fogházjavító mozgalom eredeti javaslatcsomagjából kiemelte a rendi tömlőrendszerben használható, javító elemeket, s indítványozta a meglévő szerkezetek „megjavítását”. Apponyi és a kormánypárt tehát teoretice nem határolódott el a fogházjavítástól, de annak formáját nem annyira egy generális rendszerátalakítással vélte meglegyelhetőnek, hanem a kisebb javítgatások, jobbitgatások technikáját ajánlotta az országgyűlésnek.

Célokról

A viták során megkerülhetetlen volt a büntetések céljának értelmezése. Amikor a tömlőrendszer javításáról- javítgatásáról beszélgettek a főrendek, nem lehetett nem szólni a „mit és miért” kérdéséről. A rendi büntetőjogi szemlélet, a fogvatartottakról a közvéleményben és a büntetőpraxisban élő felfogás megváltoztatása önmagában is napirendre tűzte a megokolást, de a humanizálástól és a természetes filantropizmustól tovább kellett lépni a közbátorság, és a társadalmi haszon irányába. A magányrendszerű vagy hallgatórendszerű börtönmodell intézményesítése indoklást kívánt: vajon az egyik vagy a másik rendszer szolgálja jobban a büntetés célját? Vagyis meg kellett kísérelni körvonalazni és definiálni a célokat, melyek nem csupán a börtönrendszerek kérdésében, de a halálbüntetés/testi büntetések kontra szabadságvesztés-büntetés konfliktusban is argumentumokkal szolgálhattak. Eötvös József báró

⁷⁹⁶ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 196.

⁷⁹⁷ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁷⁹⁸ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁷⁹⁹ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 211

⁸⁰⁰ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 212

például a célirányosságot tekintve tett különbséget az egyéni és a státuserdek között. Ez utóbbi szempontjából a büntetés annyiban lehet érdekes, hogy az kellőképpen represszív-e, populáris-e és nem túl költséges-e. Az egyén vonatkozásában úgy tette fel a kérdést, hogy „megőrzi-e őt a megromlástól először, másodszer vezetheti-e őt a javuláshoz.”⁸⁰¹ Utóbb ezt a csoportosítást vette alapul a magányrendszer és a hallgatórendszer közötti választás indoklásához is.

Apponyi gróf amellettt érvelt, hogy a magányrendszer a rabra nézve egyszerre szigorúbb, de szelídebb, alkalmas arra, hogy a bűnöst *büntesse*, s egyben a lehetséges bűnelkövetőt a bűntől *elrettentse*. Foglalkozott azzal is, hogy miként érzi majd magát a szabadon bocsátott volt elítélt, aki a magányrendszer elvei szerint berendezett börtöntől rosszabb körülmények közé kerül, s miként fogadja majd őt a társadalom, amely „a rabban fog magának elégtételt szerezni, és meg fogja akarni bosszulni bűnét”.⁸⁰² Apponyi gróf még egy érzékeny pontra tapintott rá, mikor a bűnmegelőzés kérdését is elővette. „...hol annyi a teendő, és olly kevés az eszköz, kérdem: mi történt hazánkban a bűnnek leghathatósabb megelőzésére, a népnevelésre?” Úgy vélte, hogy a végponton próbálja a javaslat megragadni a kérdést, s nem a kezdeteknél. A kriminalitás elleni küzdelemben nem a büntetésen kellene lennie a hangsúlynak, hanem a népnevelés ügyénél, mely a műveltségi szint emelésével csökkentheti a bűnre való hajlandóságot. Az új filozófia szerint „a bűnnek orvoslására, a *bűnösnek* remélt *javítására*” kíván a tervezet tetemes anyagi áldozatot hozni, pedig a bűnnek okát, a neveltlenséget kellene megcélozni.⁸⁰³ Eötvös báró szerint a büntetés önmagában bizonyosan nem javít, „e cél csak vallásos oktatás által érethetik el.” Úgy vélte, hogy ráadásul a többségében katolikus magyarság egyfajta erkölcsi kényszerrel érez az isteni szolgálaton történő részvételre, ami egyenesen vezet a mise alatti fizikai jelenlét igényéhez. Ezt pedig a magányrendszer nem tudja biztosítani. „...meg vagyok győződve, hogy az istennek ez mindegy, de azon szegény embernek, ki a misét látni akarja bizonyosan nem mindegy.”⁸⁰⁴ Ezzel lényegében ismét a hallgatórendszer mellett érvelt.

Redl Imre báró egészen korszerű reszocializációs filozófiával argumentált: „az új börtön célja nem csak a büntetés magában, de egyszersmind a bűnös javítása és oktatása is; úgy hogyha kilép a börtönből, ne kényszerítették új bűnt követni, de élhessen, de *életét becsületes módon nyerhesse*.”⁸⁰⁵ Busán Hermán horvátországi követ hosszú statisztikai fejtegetések után jutott el azon megállapításig, hogy Magyarország „igen távol áll a többi mívelt állományoktól”, ahol

⁸⁰¹ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 208.

⁸⁰² LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 194.

⁸⁰³ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 195.

⁸⁰⁴ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 210.

⁸⁰⁵ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 213.

bőven elkélne a hit és vallásos nevelés, mely előmozdíthatná az erkölcsiséget és a bűntől való tartózkodást. „De nem is lehet tagadni, hogy a' rabok javulása –ne hogy t.i. ezek büntetésüket kiállván újra visszaessenek – a törvényhozásnak legfőbb törekvésének kell lenni.”⁸⁰⁶ A javítás (javíthatóság), a társadalom hasznos tagjává nevelés, a megelőzés kérdései fölötti okfejtések megalapozták a börtönrendszerek kérdése körüli vitát.

Teleky Domokos gróf a magányrendszer mellett argumentált, s ebben a hangsúlyt a hallgatórendszer olcsóságával szemben a javításra fektette, mondván a magányrendszer „azon kívül még azt tűzi ki célul, hogy a' rabok *individualis kifejlődését* is eszközölje”.⁸⁰⁷ Majthényi László báró a leghatározottabban vallotta, hogy „represszívus erővel, 1000 esztendei tapasztalás után bátran állíthatom” (!), a büntetés egyetlen fajtája sem bírhat. „... represszívus erőt csak a' becsületérzésnek, moralitásnak és vallásosságnak tulajdonítok, mert nem a büntetésektől félelem, melyek alól magát kivonhatni a' gonosztevő mindenkor reményli, hanem indulatin, természetes tulajdonságin, vagy elragadtatásán csak az uralkodhatik, kinek szíve 's becsületérzése, és lelkiismerete célszerű nevelés által ki gyának mívelve.”⁸⁰⁸

Batthyány Lajos gróf amellet, ahogy a két mintabörtönt támogatta, utóbb sajátos érveléssel erősítette a hallgatórendszerű intézet létesítését. Úgy vélte „könnyebb a' magyart hallgatásra, mint dologra bírni”.⁸⁰⁹

Ismételt felszólalásában Apponyi György egy általános problémát is érintett. A közfelfogás a büntetésben mindig valamiféle malumot is akar látni, mely rossz a frissen forgalomba hozott szabadságvesztés büntetés vonatkozásában az átlagembernek nehezen megragadható. Hiszen „kérdem, mik vannak összekötve a' hallgatórendszerrel? munka, jó eledel, becsületes szállás, ruha, tisztaság, szóval: mindenféle, mit a' fogházon kívül a' rab nem élvezhetne; és reá nézve az ily fogházbani lételben büntetés csak akkor következik, ha a' rend ellen vétkezik, ha ellent akar állni a' felügyelőnek; tehát ezen rendszerrel nincsen semmi oly sanyarúság összekötve, mely azon embernek sorsát rosszabbá tenné, mint midőn szabad lábon áll.” Ráadásul „minőn kijő a fogházból, tőkét is kap azon munka után, melyet a fogházban elvégzett, a' mely annyi hogy a fogházon kívül 3, 4 évi munka után sem kapott volna annyit”. Erre támaszkodva fejtegette, hogy az „ily humánus börtönrendszer a közbátorságot nálunk biztosíthatná, hogy az embereket a büntettektől elrettentené, tagadom.”⁸¹⁰ Ez az okfejtés világos. A szabadság elvonása önmagában nem büntetés. A büntetés

⁸⁰⁶ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 217.

⁸⁰⁷ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 219.

⁸⁰⁸ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 221.

⁸⁰⁹ LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 223.

⁸¹⁰ LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 228.

lényege a sanyargatás, mert a népet csak az tartja vissza a büntől. Az évezre-des tradíciójű, test elleni, fizikai agressziót kéri számon a köz nevében a gróf. A börtön csak akkor büntetés a szemében, ha rosszabbak a bezárás körülmé-nyei, nyomorúságosabbak a viszonyok a külső világnál, ha fizikai sanyargatással jár együtt. A gróf álláspontja összecseng Széchenyi István nézeteivel, melyeket a *Kelet Népe*-ben fejtett ki ezzel kapcsolatban. „az ömlendező szívnek egy kis hiúsággal összeházasított rögtönzése”, és nem többek azok az ábrándozások amelyek „amerikai mintára állított, ’s ezer meg ezer nemesi curiánál kényel-mesb tömlöc, vagy inkább gondoskodó intézet” létesítését célozzák.⁸¹¹ Zichy Alfréd gróf azonnal kontrázott a gondolatra. Miután a tervezett börtönökben „kényelmesen ellátva lévén a ’ rabok, történni fog, hogy közülük sok a ’ börtön-be visszakívánkozni fog, t. i. azon csendes magányba, hol még beszélgethet is, kényelmesen élt és büntetést sem szenvedett...”⁸¹²

Költségekről

A főrendek vitájában, az első szóló, gróf Apponyi György, rögtön eltérítette a vitát az eszmei kérdésektől, mert rapid módon a költségeket kezdte firtatni. Szerinte nem a rendszerek közötti döntés a fő feladat, hanem annak vizsgálata, mennyiben kivitelezhető az ország jelen állapotában egy mindent ma-gában foglaló, átfogó rendszer.⁸¹³ Röviden arra a következtetésre jutott, hogy legfeljebb „házánk közép pontjában egy *mint* börtön a ’ magánrendszer elvei szerint” hozható csak létre, részben „az arra kívánt emberek hiánya, részint pe-dig azon iszonyú költségeknél fogva, melyek erre megkívántatnak.”⁸¹⁴ Apponyi úgy vélte, hogy „erre a ’ statusnak csaknem minden tőkáját ’s pedig bizonyta-lanra feláldozni nem lehet”. (Értette „bizonytalan” alatt, hogy a nemzetközi praxisban sem dőlt még el a rendszerek hatékonysága melletti polémia.)⁸¹⁵ Éppen ezért „átmeneti epochát” javasolt, éppen, *mint Angolhonban*, ahol is lépcsőről lépcsőre haladnak, és mintaintézeteken keresztül vezették be a magánrendszert és hasznosították a tapasztalatokat. Amit ő ebből következte-tésként levont és ajánlott Magyarországnak: mint más nemzeteknél is látható, „fogházak dolgában lassan és óvatosan haladjanak.”⁸¹⁶ Ellenezte a jelenlegi javaslatban azt, hogy „honunknak csaknem egész tőkáját akarjuk fordítani a ’

⁸¹¹ SZÉCHENYI István: *A’ Kelet népe*. Pesten, 1841. Trattner-Károlyi, 196.

⁸¹² LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44*. II. 230–231

⁸¹³ LXI. országos ülés 1843. november 3 *Fő-RR Napló 1843–44*. II. 193.

⁸¹⁴ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44*. II. 195.

⁸¹⁵ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44*. II. 194.

⁸¹⁶ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44*. II. 195.

bűnnek orvoslására.”^{s17} Eötvös József ellenben azt kérdezte Apponytól, hogy vajon az általa indítványba hozott tömlöcjavítás nem jár-e tetemes költséggel? Csak nem egységben jelentkezik, hanem szétszórva, a vármegyék kedvére hagyva, amelynek felhasználása összehasonlíthatatlanul kevésbé hatékony, mint egy új, szisztematikus reform végigvitele.^{s18}

A tájékozott Barkóczy János gróf, ha nem is elsőként, de mindenképpen precízen összegezte az országos választmány által beterjesztett javaslat költségkihatásait. Az intézetenként 4000–5000 ezer forintra rugó tervezett kiadások 10 kerületi börtönnel számolva négy–négy és félmillió forintot igényelt, amelybe a tabellák szerinti 24 000 rabból mindössze ötezret lehetett volna elhelyezni, a többi maradt volna a 104 különféle törvényhatósági börtönben. Az átépítés ugyan a törvényhatóságoknál kevesebbe kerülhetne, de itt is igényelne legalább tízmilliót. Ami a gróf számítása szerint országosan 14–15 millió forintot jelentene a teljes körű magányrendszer intézményesítése esetén. (Melynek fenntartása is további évi legalább egymillió körüli summát tenne ki.). „...valljon hiszik-e, hogy az ország hajlandó és képes is ezen roppant terhet magára vállalni, és valljon nem volna-e tanácsos oly módrul gondolkodni, hogy ezen rendszer lépcsőnként, és a' nemzet jelen állapotjához illesztve lassankint behozattassék?”^{s19} Csatlakozott tehát Apponyhoz. Eötvös báró ugyan túlzottnak mondta Barkóczy költségvetési tervezését, de kihasználta a lehetőséget, hogy jelezze: minden számítás szerint a magányrendszerű büntetés-végrehajtási intézetek építési ára harmadával magasabb a hallgatórendszerűeknél; emellett a hallgatórendszerű intézetek fő profilja a rabok munkáltatása, minek következtében „a' rabok nem csak tökéletesen fentartják magukat, hanem még jövedelmet is hoznak”.^{s20} Gróf Teleky Domokos Apponyi érvét elevenítette fel: „fontosabb tárgyak, p. o. a' népnevelés annyira elhanyagolva vannak, a' börtön rendszerre oly tetemes költségeket tenni okosság nem lenne”.^{s21} Majthényi Antal, liptó vármegyei főispán előtt világos volt, hogy „az ország részéről előbb utóbb teendő pénzbeli áldozatok nélkül nem eszközölhető” a fogházügy gyökeres reformja, most mégis inkább a kis lépéseket választaná, így a mintabörtönt támogatta.^{s22} Hasonlóképpen gróf Andrássy György, aki egyfelől lehetetlennek látta a pénzügyi feltételek hiánya miatt a 10 kerületi börtön egyszerre történő létesítését, a mintabörtönét azonban igen. „...e' részben a' költségektől egy cseppet sem tartanék.”^{s23} De La Motte Károly gróf szerint „ne

^{s17} LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 195.

^{s18} LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 197.

^{s19} LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 199.

^{s20} LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 211.

^{s21} LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 201.

^{s22} LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

^{s23} LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 211.

vállaljuk magunkra azon szemrehányást, hogy mi tudunk színházra és másokra ajánlani, és arra nem, mi az emberjavítást illeti, ajánlatot tenni nem tudunk; azt tartom tehát ajánljuk meg a költségeket.”⁸²⁴ Egy dolog ugyanakkor valamelyik rendszer megszavazása költségéstől, és megint más kérdés, amit de La Motte úgyszintén szóba hozott: ki lesz a pozitív döntés esetén a *teherviselő*? Az arisztokraták ezzel kevesebbet foglalkoztak, az alsótáblán szavazó követeket jóval inkább érdekelte a finanszírozó meghatározása. De La Motte határozottan az állami költségvetésbe ágyazná a mintabörtön építését. Egyfelől mert „ezt a terhet az adófizetőkre róni bajos”, másfelől a vármegyékre bízni a kérdést félne, s különben is a feladat maga státuskötelezettség.

Voltak, akik kifejezetten megtagadták a támogatást a börtönreformtól. Báró Miske Imre szerint „minthogy hazánkban csaknem közönséges a panasz, hogy nincsen pénz, ahhoz nem járulhatok, és nem tartom célszerűnek és hasznosnak, hogy milliókat börtönök tartására fordítsunk, mert előttem axiómaként áll: hogyha akarunk áldozatokkal járulni hazánk felemeléséhez, inkább oly javításokra fordítsuk azokat, melyek a tőke kamatját behozzák.” Nem járulhatott tehát hozzá valami olyanra jelentős kiadásokat fordítani, amiről nem lehetett tudni, hogy hasznos-e, avagy sem. Sem tanácsosnak, sem célszerűnek nem tartotta a reformokat.⁸²⁵ Gróf Andrássy Károly egyszerűen és nyíltan fogalmazott: „börtönökre és javításra szükségünk van, de ebből nem lehet még azt következtetni, hogy mindent, mire szükségünk van, mit jónak tartunk, de pénzünk nincs rá, megszerezzük. Ezt legjobb akarattal sem tehetjük meg...”⁸²⁶

Teleky Domokos gróf a magányrendszer mellett voksolt, s annak elfogadtatása érdekében a hallgatórendszer híveinek az olcsóságra hivatkozását támadta, szokatlan, de logikus argumentációval. Ezek a hivatkozások szerint „legfőbb alapjokat annak tökéletlenségben találják, mert így okszerűen lenne azon okoskodni is, hogy hol éjjeli világítás nincs, ott meg van az az üdvös körülmény, hogy olajra nem költenek; hol policzia nincs, ott policzialis szolgálata tartására kiadás nem történik”.⁸²⁷ Zichy Ödön hozzászólása lényegében a költségvetés körül forgott. Szerinte az alapvető kérdés az, hogy „van-e elég pénzünk, és honnan fogunk teremteni pénzt azon sok börtönök építésére?” Egy dolog a központi fenntartású kerületi börtön, s más a törvényhatósági büntetés-végrehajtási intézet. „Pénz nélkül nem tudom, lehet-e valakit kényszeríteni azoknak felállítására vagy sem?”⁸²⁸ Úgy vélte, a mintabörtön gondolata ezért került elő. ha nincs pénz, nincs rendszerszerű átalakítás, viszont ez nem zárja

⁸²⁴ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 213.

⁸²⁵ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁸²⁶ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 204.

⁸²⁷ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 219.

⁸²⁸ LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 227.

ki mintabörtön építtetését. Ami a döntés kulcsa: a hallgató intézet létesítése olcsóbb, mint a magányrendszerűé, ugyanakkor fenntartása összehasonlíthatatlanul drágább. Amúgy megjegyzendő, a főrendek kevésbé ragadtak le a pénzügyi kérdések taglalásánál. Jellemzően inkább a javítás, az alkalmasság szempontjait taglalták

Mintabörtönökről

Gróf Apponyi György „átmeneti epochájának” lényege a *mintabörtön* működésén keresztül megszerezhető hazai tapasztalatok, az arányosan, időben széttelepíthető költség, a kétségtelenül fennálló, a magányrendszer működtetéséhez nélkülözhetetlen, hiányzó szakemberek fokozatos kinevelése, pótlása.⁵²⁹ Annak alapján, amit Apponyi előterjesztett, előzetes egyeztetés és átgondoltság tűnik fel. Javaslatára arról szólt, hogy „hazánk közép pontjában egy minta börtön a’ magányrendszer elvei szerint állíttassék fel a’ status költségén olly módon, hogy ez a’ középponti biztosságnak vagyis inkább addig, míg annak költséges felállítást talán még nélkülözni lehet, a’ Helytartótanácsnak közvetlen felügyelése alá helyeztessék”.⁵³⁰ Azután e mintabörtön tapasztalatai alapján döntsön majd a törvényhozás a rendszer kiszélesítéséről.

A mintabörtön méreteit a választmány előterjesztésével egyezően 500 főben látta optimálisnak, de ellentétben a javaslattal, nemcsak hosszú időtartamra elítélteket tett volna vizsgálata tárgyául, hanem rövideket is; s nemcsak a kerületi börtön közvetlen környezetében lévő vármegyéből érkező rabokkal számolt, hanem az ország minden vidékéről, különböző ajkú rabok megfigyelésével alakította volna ki az új koncepciót, felmérve, kire-kire miként hat a magányrendszer.⁵³¹ Sommázza véleményét, úgy látta, hogy az eredmény bizonytalansága, a honi tapasztalás hiánya, más nemezeteknek példája és a költségek „iszonyúsága” mind csak a mintabörtön felállítását teszi lehetővé. Vizsgálja ám a tábla az országos választmány előterjesztését, tárgyaljon róla, de ne gondolkozzon egyelőre átfogó reformban a fent jelzett nehézségek miatt. Ó 15–20 évre tette azt az időtartamot, mely alatt a megfelelő tapasztalatok megszerezhetőek.⁵³² Apponyival szemben Eötvös József határozottan állította, hogy egy mintabörtön működése alapján semmiféle olyan tapasztalat nem szerezhető, mely a börtön hatékonyságát mérni lenne képes, mert az csak országos lépésekben értékelhető. Ezért nincsenek külhonban sem eddig kézzelfogható és

⁵²⁹ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 194.

⁵³⁰ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 195.

⁵³¹ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 195.

⁵³² LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 196.

számszerűsíthető eredmények és tapasztalások. Ellenezte a mintabörtön-javaslatot azért is, mert annak elfogadása a büntető törvénykönyv tervezetének elvetésével kellene együtt járnia.⁸³³ Másnap Eötvös módosította álláspontját. Miután az előző napon a főrendek a mintabörtön modelljének realizálása mellett döntöttek, ő Batthyány javaslatát támogatta, ki két mintabörtönről szólt, egyet-egyet a magány-, illetve a hallgatórendszernek szentelve. Érvelése a dolgok lényegéig hatolt: ha meg vannak győződve a főrendek a magányrendszer kiválóságáról (olyannyira, hogy azt a büntető törvénykönyv alapjául elfogadták), miért is kísérleteznek mintabörtönnel? Nem lenne célszerűbb egyszer s mindenkorra dönteni róla? De úgy véli, hogy ahogyan külhonban, hazánkban is ez a „controvers kérdések közé tartozik”. S ha már így van, próbáltassék ki mindkét rendszer!⁸³⁴ Eszterházy Pál gróf Eötvös javaslatát támogatta.⁸³⁵

Apponyi korigált: ő nem azért javasolta a mintabörtönt, hogy bizonyítsa a magányrendszer felsőbbrendűségét, hanem hogy tapasztalatot szerezzenek a gyakorlatban a magányrendszer tökéletesítéséhez. Eötvös félreértelmezte előadását, ő nem kívánna két modell szerint mintabörtönt felállítani, „mert tiszta meggyőződéseim szerint, a’ hallgatórendszernek teoriája kivihetlen”.⁸³⁶ A liprói főispán, báró Majthényi Antal a mintabörtön gondolatát azért támogatta, mert ha netán a magányrendszer mégsem válna be, jóval kisebb költséggel járna átállítása másra, mintha országos rendszert létesítettek volna.⁸³⁷ Csatlakozva Apponyihoz, ő is Pesten látná szívesen 500 fős befogadóképességgel, a helytartótanács felügyelete alatt. Amit problémaként értelmezett: az a rabszállítás, hiszen a súlyos bűnözőket az ország minden, akár távoli vármegyéből is ideszállítanák. Erről minél hamarábbi törvényi rendelkezést kért.⁸³⁸ Az viszont látszott a vita menetén, hogy a főrendeknek Apponyi megadta az irányt: az egy Eötvösön kívül nem akadt, ki ne támogatta volna a mintabörtön-gondolatot. Gróf Széchen Miklós pozsegai főispán, Marics Dávid győri főispán, báró Majthényi László, gróf Almásy Móricz, Popovics Vazul munkácsi püspök indoklás nélkül pártolta Apponyi javaslatát.⁸³⁹ Gróf Keglevich János főpohárnokmester tiszteletkört is futott Apponyinak: „minél többet olvastam, annál kevésbé tudtam, hogy melyik rendszer legyen inkább elfogadható. De megvallom tegnapi napon gr. Apponyi György indítványát olly elmésen sziveskedett előadni, hogy már belső meggyőződéseim az: miszerint a’ magányrendszernek kell

⁸³³ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 197.

⁸³⁴ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 209.

⁸³⁵ LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 226.

⁸³⁶ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 214.

⁸³⁷ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁸³⁸ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁸³⁹ LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 204.

elsőbbiséget adni...s hogy egy mintabörtön állíttassék fel hazánk középpontján”.⁸⁴⁰ Rimely Mihály, szentmártoni főapát a magánrendszert pártfogolta, tekintettel arra, hogy „a’ magányság bővebb alkalmat nyújt a’ szenvedőnek annak elgondolására, hogy mit tett?” – ezért egy magányrendszerű mintabörtön gondolatát támogatni tudta.⁸⁴¹ Andrássy Károly mindkét rendszerrel próbát tett volna, ő két mintabörtön felállítását javasolta.⁸⁴² Ezt képviselte Batthyány Lajos is, aki nyilván Eötvös József iránti gesztusként is kiállt a két mintabörtön mellett. „Kénytelenségből én is elfogadom az experimentatio eszméjét, hanem egy módosítással szeretném elfogadni, ti., hogy egy mintabörtön helyett kettő építtessék, egy a magány- másik a hallgatórendszer szerint”.⁸⁴³ Gróf Andrássy Károly mindkét rendszerrel próbát tett volna, ő is két mintabörtön felállítását javasolta.⁸⁴⁴ Vay Miklós báró számára a mintabörtön nélkülözhető, de ajánlatos: szerinte a tapasztalás úgy sem lesz igazán mérvadó. El kell dönteni a kérdést: melyik börtönrendszerre épül a büntetőkódex, és azután erre kell telepíteni a büntetéseket. Az, hogy (mivel egyszerre bevezetni a rendszert az ország pénzügyi lehetőségei okán [is] lehetetlen) egyetlen, 500 rabra szabott börtön építtessék, számára elfogadható volt így, ezt majd követi a többi. Ugyanígy látta a törvényhatósági fogházak javításának állapotát: úgyszintén csupán lépésről lépésre várható a megoldás, de ez nem baj. Eljön majd az állapot, „míg annak idejében mind által fognak magány rendszerűekké alakíthatatni.”⁸⁴⁵ A fokozatos átállás és a mintabörtön pártolója volt gróf Andrássy György is, aki szerint a mintabörtöntől nem tagadható meg a finanszírozás, de úgyszintén, a törvényhatósági tömlöcök átalakítására is szükség van. Egyben megerősítette, hogy „a próbatételt nem azért tesszük, hogy a’ 10. ker. börtönöket egészen elmellőzzük, hanem hogy azokat minél jobban és tökéletesebben felállíthassuk.”⁸⁴⁶ Báró Perényi László semmiképpen sem tartotta finanszírozhatónak két mintabörtön létesítését. S ebből fakadóan – bár saját tapasztalata a kérdésben nem volt – külhoni példákön okulva a magányrendszerű mintabörtön felállítását támogatta. Őt az győzte meg, hogy a nemzetközi példák alapján állítható: hallgatórendszerrel már sokfelé áttértek magányrendszerre, de fordítva nincsen semmilyen hiteles információ.⁸⁴⁷ De La Motte hozzászólása tovább erősítette a bizonytalankodást: „nem tudván azt: hogy minő következtései lehetnek akár a’ magány-, akár a’ dolgozórendszernek honfitársainkra,

⁸⁴⁰ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 205.

⁸⁴¹ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 206

⁸⁴² LXI. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 203.

⁸⁴³ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 207.

⁸⁴⁴ LXII. országos ülés 1843. november 3. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 204.

⁸⁴⁵ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 208.

⁸⁴⁶ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 211–212.

⁸⁴⁷ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 212

érdemesnek tartom azt, hogy e' részben minta által meggyőződést szerezzünk magunknak.⁸⁴⁸ Báró Redl Imre az angol model prisonokra hivatkozva állt a mintabörtön mellé, mondván, hogy Islingtonban (Pentonville) az angolok is próbaképpen létesítettek intézeteket.⁸⁴⁹ Az információkról sommásan fogalmazott: „a' mit tudunk, csak könyvekből olvastuk, vagy azok köztünk, kik olly szerencsések voltak, hogy külföldön utazhattak, azt tudják, a' mit idegenektől hallottak, külföldiektől láttak s tapasztaltak. Micsoda behatással pedig ezen rendszer embereinkre leszen? azt nem tudjuk. Ezen tapasztalást itt szerezeni kell”. Ezért pártolta Apponyi javaslatát.⁸⁵⁰ Széchen Antal gróf úgy vélte, hogy a hallgatórendszer a fennálló börtönök átalakításával is megoldható, ahhoz külön mintabörtön felállítása felesleges lenne. Így Apponyit támogatva ő is a magányrendszerű mintabörtön mellett tette le voksát.⁸⁵¹

A mintabörtönről folytatott vita összefoglalásaként el lehet mondani, hogy a következő csoportok különböztethetők egymástól: volt, aki a mintabörtönt nem támogatta, vagy mert generális reformot kívánt,⁸⁵² vagy mert egyáltalán elutasította a megújulást (elenyésző kisebbség). Volt, aki csak a magányrendszerre nézve kívánt mintabörtönt⁸⁵³ (a többség), s akadt, aki mindkettőre (eredetileg többnyire a hallgatórendszer-pártiak).⁸⁵⁴

A mintabörtön gondolata megakasztotta a teljes körű vitát, a főrendek leborgonyoztak a gondolat mellett. Ennek az lett a következménye, hogy áttérve a' III., börtönrendszerről szóló Rész részletes tárgyalására, eleve csak a javaslat egy részét vették vizsgálat alá. Arra hivatkoztak, hogy miután új fogva tartó intézményként a javaslat is elősorban a kerületi börtönöket tervezi létesíteni, s miután ők maguk a mintabörtönt is a tervezett kerületi börtönként építtetnék, már eleve „csak a' kerületi börtönökre vonatkozó szabályai vétettek fel, és mindennek előtt annak VI-ik fejezete, mely a' kerületi rabokkali bánásmódról szolt”⁸⁵⁵ Meg kell jegyezni, ezen a fejezeten alaposan vitatkoztak a felsőtáblán, de a korábbiakhoz képest új, érdemi argumentáció már nem került terítékre.

A börtönrendszer kapcsán is a kerületi ülésekben vagy az alsótáblán elhangzott fő érvek dominálták az eszmecserét, néhol kiegészítő információval, újabb élménnyel fűszerezve a mondanivalót. A főrendek elfogadták, hogy a

⁸⁴⁸ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 212.

⁸⁴⁹ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 214.

⁸⁵⁰ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 214.

⁸⁵¹ LXII. országos ülés 1843. november 4. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 216.

⁸⁵² LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 227.

⁸⁵³ Haulik György zágrábi megyés püspök, LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 222.

⁸⁵⁴ Batthány Imre gróf, főlovászmester és Szapáry József gróf., LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 222, Majáth János gróf, LXIII. országos ülés 1843. november 6. *Fő-RR Napló 1843–44.* II. 223.

⁸⁵⁵ Folytatása a' börtönrendszer részletes tárgyalásáról következőleg: *Írások 1843–1844.* II. 75 skk.

„magány rendszernek üdvös, és foganatos hatása” lenne, s hogy a „magány rendszerben a’ börtönzés azon kellékeit, miszerint szigorú büntetést foglaljon magában – és egyszersmind a’ bezárt egyének javulását is eszközölje, elméletileg feltalálhatóknak vélik.”⁸⁵⁶ Az elméleti egyezés megszületett a magányrendszert illetően.

Szemben a racionálisnak tűnő állásponttal: a rendszer sikeressége „sokféle körülményektől féltételeztetik, s azért szükséges, hogy annak célszerűsége, mely elméletileg mutatkozik, a’ gyakorlat által is igazoltassék.” A felsőtábla kettős követelményt fogalmazott meg a projekt átátamasztásával kapcsolatban. Igényelte a gyakorlati tapasztalatok alaposabb elemzését, hivatkozva a külhoni vegyes visszhangokra, bírálatokra, kedvezőtlen statisztikai adatokra is. De még inkább szükséges látták, hogy „a’ nemzet saját tapasztalásából győződjék meg arról: valljon a’ nép egyéniségéhez képest az ily magány elzárással összekötött lelki sanyaritás nem fogja e’ a’ testet szerfelett gyengíteni, nem fog e’ gyakori örültséget előidézni? Valljon a’ rabok javulása remélhető e’ oly biztosan, és oly mértékben, hogy azon tetemes költségeket, melyek ezen intézetnek közönségesen leendő behozatalára megkívántatnak, megérdemelje? És végre lesz c’ a’ fenyíték ezen nemének a’ büntettek megelőzésére, vagyis a’ büntettek elkövetésétől való elrettentésre e’ honban a’ kívánt hatása? Mert ez a’ büntetés fő célja.”⁸⁵⁷ Ez az eszmefuttatás már ismert volt a korábbi országos vitákból, itt azonban apropóként szolgált a mintabörtönökhöz vezető úton. Annál meggyőzőbb választ erre a kérdésre, mit az országos választmány és a kerületi ülések adtak, aligha lehetett találni. Vagyis a rákérdezés egyben jelzésként szerepelt a főrendek álláspontjának rögzítéséhez. „Mielőtt mindezek felől a’ honi tapasztalásokból nem meríttetik bizonyos tudomány, mielőtt a’ magányelzárási rendszernek gyakorlati hatása iránt kísérlet kisebb körben nem történik, addig ezen rendszernek egyszerre, és egész kiterjedésében leendő behozatalát a’ mélt. Főrendek sem tanácsosnak, de kivihetőnek sem tartják. Nem tanácsosnak: mert a saját tapasztalások hiányozván, megtörténhetnek, hogy az, a’ mi emberiségből behozatni céloztatik, kegyetlenséggé válhatnak, vagy ellenkezőleg, hogy az emberiség tekintetéből létesített rabokkal bánásmód a’ büntetés jellemét elvesztvén, a’ közbátorságot nem biztosítaná.” Ehhez a megfontoláshoz kapcsolódott még jó néhány, a megfontolt, lassú bevezetést indokló hiány felsorolása, mint az intézetek kezelésére szükséges egyének hiánya, a létesítési „roppant költségek”, a nagy létszámú végrehajtó

⁸⁵⁶ 76. Ülés írásai. November 22-kén 1843. 71-dik szám alatt Izenete a’ mélt. Főrendeknek a’ KK. és RR-hez az országos választmány által javasloit büntető törvénykönyv tárgyában. *Írások 1843–44. II. 73.*

⁸⁵⁷ 76. Ülés írásai. November 22-kén 1843. 71-dik szám alatt Izenete a’ mélt. Főrendeknek a’ KK. és RR-hez az országos választmány által javasloit büntető törvénykönyv tárgyában. *Írások 1843–44. II. 73.*

személyzet kiképzetésének problémája, az elbocsátott rabokkal foglalkozó felebaráti társaságok hiány és pótolhatatlansága. „Mindezen tekintetknél, s okoknál fogva a’ javaslatba hozott börtönrendszernek egész kiterjedésében, és egyszerre leendő behozatalához a’ mélt. Főrendek nem járulhatván, szükségesnek tartják: hogy a’ magányrendszer behozatala eleve csak egy minta intézetre szoríttassék.”

Az összegzés egyértelmű volt. A főrendek három pontban foglalt kívánata szerint egy magányrendszerű mintabörtön felállításához járulhatnak hozzá, ennek megfelelően kérik az országos választmányi javaslat „ideiglenes” javítását is. A büntettek, s büntetéseket tárgyzó javaslat mindezek alapján eleve átdolgozandóvá lett, hiszen a magányrendszer fokozatos bevezetése megkövetelte az anyagi tervzetben foglalt büntetési rendszer felülvizsgálatát. A teljes országos rendszer kiépüléséig ugyanis a magányrendszerű szabadságvesztés-büntetésre vonatkozó szabályok csak a mintabörtönben elhelyezett rabokra lettek volna értelmezhetőek.

A vita lezárása

Az alsótábla a főrendek leiratára küldött válaszában a korábbiakhoz képest új argumentumokat aligha sorolhatott. Ami némit mozdított a hangnemen, az az egyes érvek megvastagítása, keményebb és határozottabb megfogalmazása. Amikor a rendek a büntető kodifikáció fontosságáról szóltak, s megjegyezték, hogy a nemzet alkotmányos intézményei között „alkalmasint a’ büntetőtörvénykönyv az, melyre a’ törvényhozás eddigeli legkevesebb gondot fordíta”, nemcsak a büntetőtörvénykezés partikularizmusáról és igazságtalan egyenlőtlenségeiről beszéltek, hanem előkerültek a politikai visszaélések, a kormányzat hatalmi önkénye, melyekkel szemben „az ártatlan életű polgárok magokat, [...]biztosítva nem érezhetik”. Ezzel párhuzamosan újra szembesítették a főrendeket: a nemzetközi összehasonlításban látható „hátramaradását szörnyű világításban” szemléllheti csak a nemzet.⁸⁵⁸

Kisebb szakmai kérdésekben az üzenetváltások során sokkal inkább közeledtek az álláspontok, mint a nagyobb s alapvetőbbnek tartottakban. Ennek alapján alakult ki a végső változat, mely a főrendeknek kedvezett. A felirat világosan mutatta az erőviszonyok alakulását, a kompromisszum kialakulásának útját.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ 117. ülés írásai. Martius 9-kén 1844. 118. szám alatt. Második felirata a’ KK. és RR-nek a’ mélt. Főrendekhez a’ büntetőtörvénykönyv 3-ik része iránt a’ börtönrendszer tárgyában. *Írások 1843–44.* II. 156.

⁸⁵⁹ 264. Ülés. írásai. November 5-én 1844. 456-dik szám alatt. Felírás a’ börtönrendszer tárgyában. *Írások 1843–44.* IV. 265.

A táblák között megegyezés volt abban a kérdésben, hogy „siralmas és közaggodalmat okozó a tömlöcök állapota hazánkban”, mert törvényhatóságoként változó a fogva tartás helye, minősége, szigorúsága, így az egyenlőség eszméje csorbul, hiszen az azonos bűnöket elkövetők „különböző igazság szerint” lakolnak. S mert „a büntetés jogszerű céljaira nem fordítatik figyelem”, nincs osztály és elkülönítés; hiányoznak a fizikai egészség és az erkölcsi tisztaság megőrzésére vagy visszaszerzésére alkalmas feltételek. Ehelyett az elzártak „testi ereje az ítélet értelmének és céljának ellenére ily körülményekben kerülhetlen kór vészektől rongáltatik”, nem is beszélve arról, hogy „a megkezdődött romlottság ezekben rendszerint bevégeztetik.” A büntetőjog kodifikációjának sürgősségében tehát nem alakult ki eltérő álláspont, de a vitatott kérdések megakasztották az anyagi jogi és eljárási jogi rész tárgyalásait. A rendek így a következő országgyűlésre gondolták halasztani az A) és B) rész végső formájának kialakítását.

Az országgyűlés alsó- és felsőtáblájának tagjai abban egyetértettek, hogy a büntetőtörvénykezés rendbetételére feltétlenül szükség van, úgy anyagi jogi, mint eljárásjogi vonatkozásokban. S mert szükségét érezték ennek, de a másik két részben nem alakult ki egyezés, a munkálatok C) (III. részét) „legmélyebb tisztelettel és azon kérelemmel terjeszteni Felsőged elébe, hogy azt mind tartalmára, mind szerkezetére nézve királyi szavával megerősíteni, s a törvények sorába felemelni méltóztatnék”.

Ahogy Ballagi fogalmazott, a börtönügyi munkálatra nézve a két tábla közt létrejött ugyan a megegyezés, de a pozitív királyi válasz elmaradt. A börtönügyi javaslat dolgában megszületett a közös álláspontnak megfelelő törvényjavaslat, de a másik két munkálatot a főrendek nem támogatták. Sem a büntetési rendszer ügyében, sem az esküdtszék dolgában nem született közös vélemény. A büntető törvénykönyv anyagi részét a főrendek „az életbeléptetendő börtön-rendszer figyelembevételével szükségesnek tartják átdolgozni.”⁸⁶⁰ Így megadták az uralkodónak a lehetőséget a harmadik, javaslatként megküldött tervezet elutasítására, mondván, hogy az anyagi és eljárási jog hiányában a börtönrendszer önmagában csupán igazgatási kérdés, melynek kezelése a helytartótanácsra testálható.

Volt egy izgalmas fordulata a feliratnak, mely a nemzetközi tapasztalatok felhasználására utalt. A rendek úgy vélték, hogy a helytartótanácsnak, amely a börtönépítészeti terveket véleményezte, jóváhagyta és engedélyezte, szüksége volna olyan szakértőkre, akik a „külföld nevezetesebb börtöneinek részletes ismeretével bírnak;” de nemcsak ismerik, hanem elemzik is az ott szerzett impressziókat, az általuk alkalmasnak tartott „különbféle nagyságú börtönök rajzai, írásbeli magyarázatokkal együtt” tegyék közzé, hogy egyfelől

⁸⁶⁰ BALLAGI 1897. 585.

a törvényhatóságok, másfelől a helytartótanács védve legyen a célszerűtlen építésmód alkalmazásától. Ezzel előkészíthető az a korszak, melyben a javító magányrendszer általánosan jellemző lesz egységesen a magyar börtönügyben, biztosítva a „kívánt és teljes egyenlőséget”⁸⁶¹ Az egyenlőség többedik említése igazolta, hogy rendszerszinten egyetértés volt a törvény előtti egyenlőség pártolásában és részletekbe menő intézményesítésében is, ami viszont úgy tűnik, csak a börtönügyi javaslat kapcsán volt keresztülvihető.

⁸⁶¹ Felírás a' börtönrendszer tárgyában. *Írások 1843–44.* IV. 266.

ZÁRSZÓ

Az 1829. évi plánumra és az azt követő vármegyei vitákra támaszkodó, az előző országgyűlés által kiküldött országos választmány által előkészített büntető törvénykönyvi javaslatok dolga már-már alkuközzelbe jutott. A börtönügyi javaslat már csak királyi resolúcióra várt, amikor megfeneklettek a tárgyalások, és végül a korszak Európájának egyik leghaladóbb kódextervezete törvényi forma nélkül maradt. Így azután Ballagi Géza hivatkozásában, Szalay László szavaival a vérhatalom joga a földesurak kezében maradt, a földesurat és a jobbágyot polgári állásánál fogva ugyanazon cselekményéért továbbra is különböző büntetés érthette, s míg az egyik jogorvoslattal élhetett, a másik nem.⁸⁶² A kodifikáció ügye tovább halasztódott.

A rendi tömlöcöt éveken át a büntetőreformok szimbólumává avató szakmai-politikai áramlat a sikertelen országgyűlési vitát követően elveszítette ugyan érdeklődését a börtönrendszer kialakítása, a büntetőszisztema megújítása iránt, de feledhetetlen emléket hagyott az utókorra. Az 1843. évi büntetőjogi és börtönügyi javaslatok szakaszai ugyanis komplex módon fogták egybe az ellenzék politikai követeléseit, a büntetőszakmai igényeket és a szabadságvesztés reformjára vonatkozó elképzeléseket. Bennük a reformkori szabadelvű követelések nagy része megjelent, még ha áttételesen, még ha szakpolitikai köntösben is, egyfajta foglalata lett a kor eszméinek.

⁸⁶² BALLAGI 1897. 578.

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

Források

- Almanach 1825–48*: PÁLMÁNY Béla: *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja 1825–1848*. Budapest: Argumentum Kiadó – Országgyűlés Hivatala
- Anyaggyűjtemény 1843*: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közli FAYER LÁSZLÓ I–IV. Budapest, 1896–1902. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
- Általános Tudósítás* 1843. Általános Tudósítása a Börtön Rendszer, és fegyelem szabályai kidolgozásuk, s több ezekhez tartozó állapotok tárgyában vélekedés készítés végett rendelt Országos Al-Választmányak Munkálkodásai egész folyamatáról javallatai adatairól, - és az azokat támogatni látszó okokról. In *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közli Fayer László Budapest, 1896–1902. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, II. kötet
- Deák Beszédek 1827–1848*: *Deák Ferencz beszédei I. 1829–1847*. Összegyűjtötte Kónyi Manó. Budapest, 1882. Franklin társulat
- Deák Beszédek 1850–1873*: Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek II. 1850–1873*. (Vál., szerk., jegyz. DEÁK Ágnes.) Budapest, 2011. Osiris Kiadó
- Entwurf eines Strafgesetzbuches für das Königreich Ungarn und die damit verbundene Theile. Durch eine Reichstag-Deputation in den Jahren 1841–1843 ausgearbeitet*. Aus dem ungarischen Originaltexte übertragen. Leipzig, 1843. Adolf Frohberger.
- Elvlajstrom 1843*: In: *Mittermaier a magyar büntetőtörvénykönyvi javaslatról*. Pest, Heckenast Gusztáv 1843
- Feljegyzések 1843*: Az országos bizottság jegyzőkönyvei (az ún. Szalay László féle feljegyzések. Továbbiakban *Feljegyzések 1843*). IV. Közli FAYER László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. IV. Budapest, 1902. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.
- Fő-RR Napló 1843–44*: Felsőleges Első Ferdinánd osztriai császár, magyar király és Csehország e' néven ötödik koronás királyától szabad királyi Pozsony városában 1843-dik évi május 14-kén rendeltetett magyar – országgyűlésen A Méltóságos Fő Rendeknél tartatott országos ülések naplója. Pozsonyban, az országgyűlési irományok kiadó hivatalában. Pesten, Landerer és Heckenastnál. MDCCCXLIII

- Írások 1843–44:* Felsőleges ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1843-ik esztendei Pünkösdi hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Írásai. Pozsonyban az országgyűlési irományok kiadó hivatalában, Pesten Ländlerer és Heckenastnál 1844. I kötet. Az 1843-ik esztendei Május 14-ik napjára rendelt országgyűlésének Jegyzőkönyvében idézett írások
- Jelentés 1843:* Az 1840. évi V. törvény czikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány Jelentése. Budán 1843. A Magyar kir. egyetem betűjével
- Javaslat 1843 Btk.:* Az 1840. évi V. törvényczikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése. A/ első Rész. A büntettekről és büntetésekről (továbbiakban *Javaslat 1843 Btk.*). Buda 1843. A m. kir. Egyetem betűjével
- Javaslat 1843 Be.:* Az 1840. évi V. törvényczikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése. B/ második Rész. A büntető eljárás. Buda 1843. A m. kir. Egyetem betűjével
- Javaslat 1843 Bört.:* Az 1840. évi V. törvényczikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése. C/ harmadik Rész. A börtön-rendszerről. Buda 1843. A m. kir. Egyetem betűjével
- Jegyzőkönyv 1841–43:* Jegyzőkönyv az 1840. évi V. törvényczikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött és folyó 1841-ik év November hónap 28-ra összehívott országos választmány üléseiről. (Az 1840. évi V. törvényczikkely által a büntető törvénykönyvvel válthatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentésének D/ melléklete). Buda 1843. A m. kir. Egyetem betűjével
- Ker. Napló 1843–44:* Az 1843–44-ik évi magyar országgyűlési alsó tábla kerületi üléseinek naplója. Szerkesztette és saját költségén kiadta Kovács Ferencz, Budapest I-IV.
- Kérdések sorozata 1843:* In: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye.* A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közli Fayer László IV. Budapest, 1902. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia
- Követutasítások 1825–1849: Tekéntetes Karok és Rendek! Zala megye országgyűlési követutasításai és követjelentései 1825–1849.* (sajtó alá rendezte MOLNÁR András) Zalaegerszeg, 2003, Zala Megyei Levéltár
- Országgyűlési levelek 1833–1834:* SÁNDOR Pál (sajtó alá rend.): *Deák Ferenc országgyűlési levelei 1833–1834* Zalaegerszeg, 1997. Zala Megyei Levéltár
- RR. Napló 1843–44:* Felsőleges ausztriai császár, Magyar- és Csehországnak e' néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába rendeltetett 1843-ik esztendei Pünkösdi hava 14-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésének

- naplója a' tekintetes Karoknál és Rendeknél. I. Pozsonyban, az országgyűlési irományok kiadóhivatalában. Pesten, Landerer és Heckenastnál. 1843.
- RT: *Magyarországi Rendeletek Tára* Harmadik folyam. 1869. Hivatalos kiadás. Pest, 1870. Ráth Mór
- Toldalék 1843*: Az 1840. évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kimerítő véleményadás végett kiküldött országos választmány jelentése. B/ második Rész. A büntető eljárás. Toldalék. A rendőri eljárásról általában. Buda 1843. A m. kir. Egyetem betűivel
- Tudósítás 1843*: Általános Tudósítása a Börtön Rendszer, és fegyelem szabályai kioldozásuk, ezekhez tartozó állapotok tárgyábani vélekedés készítés végett rendelt Országos Al-Választmánynak Munkálkodásai egész folyamatáról javallatai adatairól, - és az azokat támogatni látszó okokról. In: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából közli FAYER LÁSZLÓ II. Budapest, 1898 Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia

Szakirodalom

- ARNDT 1981 ARNDT, Jörg. *Strafvollzugsbau. Der Einfluß des Vollzugszieles auf den Bau der Anstalten für den Vollzug der Freiheitsstrafe*. Bochum, 1981. Studienverlag Dr N. Brockmeyer
- BÁRCZI–ORSZÁGH BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (szerk.) *A Magyar Nyelv értelmező szótára*. Budapest, 1959–1962. Akadémiai, (<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BESB/>)
- BALLA 1841 BALLA Károly: *Vélemény A' büntetésmód javítása iránt*. Pest, 1841. Trattner-Károlyi.
- BALLAGI 1868 BALLAGI MÓR (szerk.): *A magyar nyelv teljes szótára*, Pest, 1868, 1874² Heckenast Gusztáv
- BALLAGI 1897 BALLAGI Géza: A nemzeti államalkotás kora (1815–1847) In: SZILÁGYI Sándor (szerk.) *A magyar nemzet története*. Kilencedik kötet. Budapest, 1897. Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat
- BALOCH 2004 BALOGH Elemér: A magyar büntetőtörvény-tervezetek szerkezeti fejlődése. In *Nagy László Emlékkönyv. Tanulmányok Dr. Nagy László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*. Szeged, 2004. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuridica et Politica. Tomus. LXIV. Fasciculus 2.
- BALOCH 2004a BALOGH Elemér: A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata. In BALOGH Elemér – SARNYAY Csaba Máté (Szerk.) *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2004. Pólay Elemér Alapítvány
- BALOCH 2008 BALOGH Elemér: A szabadságvesztés jogintézménye az 1830. évi magyar büntetőtörvény-tervezetben. In SZABÓ Imre

- (szerk.) *Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereký Jenő 90. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2008. Pólay Elemér Alapítvány
- BALOGH 2010 BALOGH Elemér: Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében. In *Emlékkönyv dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára* BALOGH Elemér és HOMOKI- NAGY Mária gondozásában. Szeged, 2010. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Iuridica et Politica. Tomus LXXIII. Fasciculus 1–64
- BALOGH 2017 BALOGH ELEMÉR: De delictis criminalitatem non involentibus eorumque poenis. In KIS Norbert – PERES Zsuzsanna (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: Studia sollemnia scientiarum politico-came-ralium*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó
- BALOGH 2018 BALOGH Elemér: Gondolatok a szabadságvesztésről első büntetőjogi operátumaink tükrében. In GOSZTONYI Gergely, RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.) *Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó
- BALOGH 2022 BALOGH Elemér: Bevezetés az összehasonlító európai büntetőjog történetébe. Szeged, 2022. Iurisperitus kiadó
- BARÓTI SZABÓ 1792 BARÓTI SZABÓ DÁVID: *Kisdéd Szótár*. Kassán, 1792² Ellinger János
- BARTA 1966 BARTA István: *A fiatal Kossuth* Budapest, 1966. Akadémiai Kiadó
- BATÓ 2016 BATÓ Szilvia: A szándékon túli eredményért való felelősség az 1843. évi büntetőjogi javaslatban. In *Acta Universitatis Szegediensis. Forum Acta juridica et politica*. Szeged, 2016. (6) 1.
- BATÓ 2022 BATÓ Szilvia: Büntetőjogi szankciórendszer a reformkorban. In *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Tomus LXII. Fasc. 1*. Szeged 2002. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága
- BÉLI 2000 BÉLI Gábor: Zala vármegye Deák Ferenc által megfogalmazott észrevételei a jogügyi munkálatról. In „MOLNÁR András (szerk.): *„Javítva változtatni”*. Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai (A jegyzeteket és az utószót írta BÉLI Gábor és MOLNÁR András) Zalaegerszeg, 2000. Zala Megyei Levéltár
- BENYOVSZKY 1844 BENYOVSZKY Zsigmond: *Őszinte vélemény a magyar büntető törvény-javaslatról*. Pest, 1844. Landerer és Heckenast
- BENYOVSZKY 1844a BENYOVSZKY, Zsigmond: *Bedenken über den Entwurf des Strafgesetzbuchs für das Königreich Ungarn und dessen Theile*. Pesth, 1844. Druck von Landerer und Heckenast

- BÓDINÉ 1998 BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Szabadságvesztés-büntetés a középkori Magyarországon, különös tekintettel a fejedelmi Erdélyre In: BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.) *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből*, Budapest, 1998, ELTE Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék
- BÓNIS 1936 BÓNIS György: *A magyar büntető törvénykönyv első javaslata 1712-ben*. Budapest, 1936. Angyal Szeminárium
- BOTH 1958 BOTH Ödön: Szeged város büntetőbíráskodása 1848-ban. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Tomus Tomus IV. Fasc. 1*. Szeged, 1958. Kiadja a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának tudományos bizottsága
- BÖLÖNI FARKAS 1834 BÖLÖNI FARKAS Sándor *Utazás Észak-Amerikában*. Kolosvártt, 1834. Ifiabb Tilsch János tulajdona 118.
- CIEGER 2008 CIEGER András: *Lónyay Menyhért 1822–1884*. Budapest, 2008. Századvég Kiadó
- CSÁGOLY 2004 NAGY György – ZOMBOR Gábor – SCHIFFER Gábor – GAUL Cicelle: Speciális középület-típusok. Börtönépítészeti. In CSÁGOLY Ferenc (szerk.): *Középületek*. Budapest, 2004. Terc Kereskedelmi és Szolgáltató Kft
- CSORBA 2000 CSORBA László: Haza és maradás – Haza és haladás. In *A tizenkilencedik század története*. Budapest 2000. Pannonica
- CZUCZOR–FOGARASI CZUCZOR Geregely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. Pest/Budapest, 1874. Emich Gusztáv, VI.
- DEGRÉ 1971 DEGRÉ Alajos: Megyei közgyűlések a XVI-XVII. századi török háborúk korában. In BÓNIS György – DEGRÉ Alajos (szerk.): *Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- DOBROSSY 1994 DOBROSSY István: *Miskolc írásban és képen* Miskolc, 1994. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
- DOBSZAY 2013 DOBSZAY Tamás et al.(szerk.) *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2013. Országgyűlés Hivatala
- DOBSZAY 2019 DOBSZAY Tamás: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*. Budapest 2019. Országház Könyvkiadó
- DOMBOVÁRY 1906 DOMBOVÁRY Géza: *Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pest-megyében a XIX. század első felében*. Budapest, 1906. Rényi Károly
- DOMBOVÁRY 1918 DOMBOVÁRY Géza: *Adalékok Biharvármegye XIX. századeleji fenyítőeljárásai gyakorlatához*. Budapest, 1918. Az Angyal szeminárium kiadványai
- DÖMÖTÖR 2000 DÖMÖTÖR Adrienne. Nyelvtörténet, *Haza és haladás: A reformkortól a kiegyezésig (1790–1867)*, *Encyclopaedia Humana*

- Hungarica 07*. Budapest, 2000. Enciklopédia Humana Egyesület <http://mek.oszk.hu/01900/01903/html/>
- EÖRY 2007 EÖRY Vilma (szerk.): *Értelmező szótár* +. Budapest, 2007. Tinta Könyvkiadó
- EÖTVÖS 1838 EÖTVÖS József: *Vélemény a fogházjavítás ügyében, Ns. Borsod vármegye' ebbeli küldöttségéhez*. Pest, 1838. Heckenast Gusztáv
- EÖTVÖS 1902 *Báró Eötvös József Összes munkái XII. Tanulmányok*. Budapest, 1902. Révai Testvérek Irodalmi Intézet
- EÖTVÖS–LUKÁCS 1842 EÖTVÖS József – LUKÁCS Móricz: *Fogházjavítás*. Pest, 1842 Heckenast Gusztáv
- EÖTVÖS–LUKÁCS 1843 Reform a'büntető törvényhozás körében! Fogházjavítás. Írták Báró Eötvös József és Lukács Móricz. In MITTERMAIER: *A magyar büntetőtörvénykönyvi javaslatról*. Pest, 1843. Heckenast Gusztáv
- EREKY 1917 EREKY István: *Jogtörténelmi és közigazgatási jogi tanulmányok*. I. Eperjes, 1917. Sziklai
- FAYER 1900 FAYER László: *A magyar büntető törvény kézikönyve I*. Budapest 1900. Franklin Társulat
- FINKEY 1930 FINKEY Ferenc: *A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt*. Értekezések a Filozófiai és társadalmi tudományok körtéből. III (1930) 11.sz.
- FINKEY 1933 FINKEY Ferenc: *Büntetéstan problémák*. Budapest, 1933. A M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványa Kiadása
- FINKEY 1943 FINKEY Ferenc: *Az 1843-i büntetőjogi javaslatok száz év távlatából*. Budapest, 1943. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása
- FOUCAULT 1990 FOUCAULT, Michel: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, 1990. Gondolat
- FOUCAULT 1990 FOUCAULT, Michel: *Felügyelet és büntetés. A börtön története*. Budapest, 1990. Gondolat
- GYÖRGYI 1989 GYÖRGYI, Kálmán: Mittermaier und der ungarische Strafgesetzentwurf vom Jahre 1843. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica* Tomus XXX. Annus 1988/89, 18.
- HACKER 1943 HACKER Ervin: *A szabadságvesztés-büntetések végrehajtására szolgáló intézetek építése és berendezése*, Budapest, 1943.
- HACKER 1918 HACKER Ervin: *A börtönügy*. Pécs, 1918. Dunántúl (Wessely és Horváth) R.T.
- HAJDÚ 1971 HAJDÚ Lajos: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet*. Budapest, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- HANSSLMANN 1845 HANSSLMANN, Emerich: *Verhandlungen der ungarischen Ständetafel (1843) über den neuen*

- Strafgesetzbuchsentwurf. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. 1845. Bd.17.
- HEGEDŰS 1841 HEGEDŰS Sándor: *Tekintetes Vas vármegyének újan épített börtönei' s abban felállított javító intézet' története. Kezdetétől tökéletes kifejléséig, jelen állapotjával együtt*. Kőszegen, 1841. Nyomatott Reichard Károly betűivel
- HEIL 2019 HEIL Kristóf Mihály A jogügyi rendszeres bizottsági munkát szerkezeti vázlat. *Jogtörténeti Szemle*, 2019/3–4. sz.
- HEIL 2023 HEIL Kristóf Mihály (szerk.): *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok*. Budapest, 2023. Gondolat
- HÓMAN–SZEKFŰ 1936 HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet*, V. Budapest, 1936. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- HOMOKI-NAGY 2001 HOMOKI-NAGY Mária: Az adományrendszer reformjára tett kísérletek az 1795. és az 1830. évi magánjogi tervezetekben. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica*, 2001/6. sz. 4.
- Javítva változtatni 1832.* MOLNÁR András (szerk.): „*Javítva változtatni*”. *Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai* (A jegyzeteket és az utószót írta BÉLI Gábor és MOLNÁR András) Zalaegerszeg, 2000. Zala Megyei Levéltár
- JULIUS 1836 JULIUS, Nikolaus Heinrich: *Vorlesungen über die Gefängnisskunde*. Berlin, 1828. In der Stuhrschen Buchhandlung;
- JULIUS 1839 JULIUS Nikolaus Heinrich: *Nordamerikanische sittliche Zustände. Nach eigenen Anschauungen in den Jahren 1834, 1835 und 1836*. Leipzig, 1839. F. N. Brockhaus.
- KAJTÁR 2013 KAJTÁR István: A Habsburg birodalom állam- és jogtörténetének alapvonalai. In KAJTÁR István – HERGER Csabáné: *Egyetemes állam-és jogtörténet*, Budapest – Pécs, 2013., Dialog Campus
- KÁLLAY 1985 KÁLLAY István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII-XIX. században*. Budapest, 1985. Akadémiai Kiadó
- KÁLLAY 1996 KÁLLAY István: *Városi bíráskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1996. Osiris Kiadó
- KÁTAI 2005 KÁTAI Dóra: *Börtönépítészet. Az európai büntetés-végrehajtási elmélet térbeli megfogalmazása*. Budapest, 2005. Kézirat
- KENESSEY 1841 KENESSEY Kálmán: Pillantás fenýtékünkre *Pesti Hírlap* 1841. 25, 52.
- KÉRÉSZY 1906 KÉRÉSZY Zoltán: *Rendi országgyűléseink tanácskozási módja*. Kassa, 1906. Nyomatott vitéz. A. Ut. Könyv-és Műnyomdájában

- KÓNYA 1994 KÓNYA Sándor (szerk): „...*Magyar Tudományos Akadémia állíttassék fel*”... *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990*. Budapest, 1994. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára, 65.
- Közönséges törvény 1788 *Közönséges törvény a' vétkekről, és azoknak büntetésekről* 1788. Budán, a Királyi Akadémiának Betűivel.
- KROHNE 1888 KROHNE, Karl: Die Gefängnisbaukunst. In HOLTZERN-DORFF, Franz von und JAGEMANN, Eugen von (Hrsg) *Handbuch des Gefängniswesen* I. Hamburg 1888. Verlag von J. F. Richter
- LAUBENTHAL 1995 LAUBENTHAL, Klaus: *Strafvollzug*. Berlin / Heidelberg / New York, 1995. Springer
- LUGOSSY 1839 LUGOSSY József: Függelék a' fogházjavítási tárgyhoz. *Athenaeum*, 1839. második félév 7. sz.
- MÉLex *Magyar Életrajzi Lexikon*. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Budapest, 1969. Akadémiai kiadó
- M. ANTALÓCZY 2001 M. ANTALÓCZY Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecenben a XVIII. közepén*. Debrecen, 2001. Csokonai
- MARCZALI 1907 MARCZALI Henrik: *Az 1790–91. évi országgyűlés*. Budapest, 1907. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása
- MELKOVICS 2020 MELKOVICS Tamás: *A reformkori főrendi ellenzék és 1839–40-es zászlóbontása*. Budapest, 2020. Országház könyvkiadó
- MEZEY 1995 MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995. Századvég Kiadó
- MEZEY 2005 MEZEY Barna: Deák, a kodifikátor. In SZABÓ István (szerk.) „...*a hazának szent ügye...*” Emlékülés Deák Ferenc születésének 200. évfordulója alkalmából Budapest 2005. Szent István Társulat
- MEZEY 2006 MEZEY Barna: Reformkori börtöntervek Magyarországon. In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó
- MEZEY 2010 MEZEY Barna: *Régi idők tömlöcei. (Büntetések, börtönök, bakók)* Budapest 2010. Rubicon Ház Bt.
- MEZEY 2017 MEZEY BARNA: Egy új fogvatartotti kép kialakulása 1843-ban. In *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára*. (szerk.: KIS Norbert, PERES Zsuzsanna) Budapest 2017. Dialóg Campus, 275.
- MEZEY 2017 MEZEY Barna: A magyar börtönügyi (büntetés-végrehajtási) szakterminológia kialakulása. In *Jogtörténeti Szemle* 2017 (15) 3.
- MEZEY 2018 MEZEY Barna: *A börtönügy a 17–19. században. A börtön európai útja*. Budapest, 2018. Gondolat Kiadó

- MEZEY 2020 MEZEY Barna: A modern büntetés-végrehajtás építészeti kezdetei és szimbólumrendszerének kialakulása. In TAKÁCS Péter (szerk.) *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai*. Budapest, 2020. Gondolat
- MITTERMAIER 1825 MITTERMAIER, Carl Joseph Anton: *Ueber den neuesten Zustand der Criminalgesetzgebung in Deutschland*. Heidelberg, 1825. Engelmann;
- MITTERMAIER 1843 MITTERMAIER [C.J.H.]: *A magyar büntetőtörvénykönyvi javaslatról*. Pest, 1843. Heckenast Gusztáv
- MOLNÁR 2001 MOLNÁR András: Deák Ferenc és a rendszeres munkálatokra tett zalai észrevételek. In MOLNÁR András (szerk.): *„Javítva változtatni”*. Deák Ferenc és Zala megye 1832. évi reformjavaslatai [továbbiakban: *„Javítva változtatni 1832.”*] (A jegyzeteket és az utószót írta BÉLI Gábor és MOLNÁR András) Zalaegerszeg, 2000. Zala Megyei Levéltár
- NAGY 1975 NAGY Lajos: Budapest története 1790–1848. In KOSÁRY Domokos (szerk.) *Budapest története III. A török kiűzéstől a márciusi forradalomig*. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó.
- NEMES 1986 NEMES Márta: Börtönépítés Magyarországon. In PUSZTAI László – HADIK András – FÜLÖP Csilla. (szerk.): *Igazságügyi épületek Magyarországon a dualizmus korában*. Székesfehérvár–Budapest, 1986. Az OMF Magyar Építészeti Múzeuma.
- NIZSALOVSKY 1976 NIZSALOVSKY Endre: Deák Ferenc és a magyar polgári magánjog kialakulása. In DEGRÉ Alajos (szerk.): *Tanulmányok Deák Ferencről* Zalaegerszeg, 1976. Zala Megyei Levéltár
- NUTZ 2001 NUTZ, Thomas: *Strafanstalt als Besserungsmachine. Reformdiskurs und Gefängniswissenschaft 1775–1848. Ancien Régime, Aufklärung, und Revolution*. München, 2001 R. Oldenbourg Verlag
- OLECHOWSKI OLECHOWSKI, Thomas: *Rechtsgeschichte. Einführung in die historischen Grundlagen des Rechtes*. Wien, 2008, Facultas Verlags- und Buchhandels AG.
- OROSZ 1909 OROSZ Ernő: Heves vármegye családjai. In BOROVSKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai* Magyarország Monográfiája. Heves Vármegye. Budapest, 1909. Országos Monográfia Társaság
- PAGET 1987 PAGET, John: *Magyarország és Erdély. Naplójegyzetek*. MALLER SÁNDOR (Vál., szerk.). Budapest, 1987. Helikon Kiadó

- PAJKOSSY 2003 PAJKOSSY Gábor: A reformkor. In GERGELY András (szerk.) *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2003, Osiris Kiadó
- PAJKOSSY 2004 PAJKOSSY Gábor: Deák az első reformországgyűlésen, 1832–1836. In MOLNÁR András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833–1873* Zalaegerszeg, 2004. Zala Megyei Levéltár
- PALLÓ 2019 PALLÓ József: *A magyar börtönügy kodifikációs csomópontjai*. Budapest, 2019. Dialóg Campus
- PÁLMÁNY 2013 PÁLMÁNY Béla: Országgyűlési követek, a reformkori politikai elit. In DOBSZAY TAMÁS et al.(szerk.) *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Budapest, 2013. Országgyűlés Hivatala
- POPOVA-NOWAK 2006 POPOVA-NOWAK, Irina V.: A nemzeti felfedezésének Odüsszeiája. Magyarok Magyarországon és külföldön, 1750–1850. *Korall*, 2006. 26. sz.
- POPOVA-NOWAK 2008 POPOVA-NOWAK, Irina V. „The Odyssey of National Discovery: Hungarians in Hungary and Abroad, 1750–1850.” In Bracewell, Wendy – Drace-Francis, Alex eds.: *Under Eastern Eyes: A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*. Budapest, 2008., CEU Press
- PULSZKY 1880 PULSZKY Ferenc: *Életem és korom*. Budapest, 1880. Ráth Mór
- PULSZKY-TAUFFER 1867 PULSZKY Ágost-TAUFFER Emil: *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Pest, 1867. Emich Gusztáv, 312.
- RÉCSI 1861 RÉCSI Emil: *Magyarország közjoga a mint 1848-ig s 1848-ban fenállott*. Buda-Pest, 1861. Pfeifer Ferdinánd
- REITER 1994 REITER László: A balassagyarmati börtön építéstörténetének levéltári forrásai In TYEKVICSKA Árpád (szerk.) Nagy Iván Történeti Kör Évkönyve. Balassagyarmat 1994. Nagy Iván Történeti Kör és a Nógrád Megyei Levéltár Balassagyarmati részlege
- RÜPING–JEROUSCHEK 2007 RÜPING, Hinrich – JEROUSCHEK, Günter: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. München, 2007. Verlag C. H. Beck
- SÁRVÁRY 1844 SÁRVÁRY Jakab: *A' büntetésről, 's különöbben a' halál büntetéséről*. Pest, 1844. Eggenberger. (Törvénytudományi pályamunkák 2.)
- SIMON 1973 SIMON István: *A magyar irodalom*. Budapest, 1973. Gondolat
- SZABÓ 2003 SZABÓ András: Deák Ferenc büntetőjogi nézetei In: SZABÓ András (szerk.) *Deák Ferenc emlékezete*. Budapest, 2003. Akadémiai kiadó

- SZALAY 1844 SZALAY László: Verhandlungen des ungarischen Reichstags über den neuen Strafgesetzbuchsentwurf. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. Sechszehnten Band, IX. Heidelberg 1844. Academische Verlagsbuchhandlung J.C.B.
- SZALAY 1845 SZALAY, László Verhandlungen der zur Ausarbeitung eines Strafgesetzbuches in den Jahren 1841–1843 niedergesetzten ungarischen Reichsdeputation. In *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft und Gesetzgebung des Auslandes*. Siebzehnten Band, X. Heidelberg 1845. Academische Verlagsbuchhandlung J.C.B.
- SZARVAS–SIMONYI 1890 SZARVAS Gábor és SIMONYI Zsigmond (szerk.) *Nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig*. Első kötet, A-I. Budapest 1890. Hornyánszky Viktor
- SZÉCHENYI 1841 SZÉCHENYI István: *A' Kelet népe*. Pesten, 1841. Trattner-Károlyi
- SZEMERE 1838 SZEMERE Bertalan: *Terve egy építendő javító-fogháznak a magány rendszer elvei szerint*. Kassa, 1838. Werfer Nyomda
- SZEMERE 1840 SZEMERE Bertalan: *Utazás külföldön. I–II*. Pest. 1840. Grindel Károly
- SZEMERE 1841 SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különöbben a halálbüntetésről*. Budán, 1841. A' Magyar Kir Egyetem betűivel
- SZERB 1978 SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Budapest, 1978. Magvető Könyvkiadó
- SZIJÁRTÓ 2005 SZIJÁRTÓ István: *A Diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Budapest, 2005. Osiris
- SZILY 1902 SZILY Kálmán: *A magyar nyelvújítás szótára*. Budapest 1902. Hornyánszky Viktor
- TARDI 1986 TARDI Lajos: *Kis magyar történetek*. Budapest, 1986. Kozmosz Könyvek
- TÓTH 1841 TÓTH Lőrincz: Angol börtönök 's a' pentonvillei mintafogház. *Athenaeum*, 1843 (7.) II. 1. sz.
- TÖRÖK 2014 TÖRÖK Enikő: *A balassagyarmati börtön építése körüli nehézségek* https://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/a_balassagyarmati_borton_epitese_koruli_nehezsegek.html 2014.10.14. [letöltés 2024.08.26.]
- Törvénytudományi szótár 1847* *Törvénytudományi műszótár*. Pesten 1847. Eggenberger J. és Fia
- UGOD 1841 UGOD: Börtönügy. *Athenaeum*, 1841 (5. évf.) I. 60. sz.
- VARGA 1972 VARGA János: *Helyét kereső Magyarország* Budapest, 1972. Akadémiai Kiadó

- VARGA 1980 VARGA János: *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zalaegerszeg 1980. Zala Megyei Levéltár
- VASZARY 1883 VASZARY Kolos: *Adatok az 1825-iki országgyűlés történetéhez*. Győr, 1883. Gross
- VASZARY 1883 VASZARY Kolos: *Adatok az 1825-iki ország-gyűlés történetéhez*. [Guzmics Izidor naplói.]. Győrött, 1883, Gross és Társa
- VENKOVITS 2017 VENKOVITS Balázs: Kelet és nyugat határán: külföldi utazók Magyarországon és Debrecenben a 19. század első felében. *Debreceni Szemle*, 2017 (25) 4. sz.
- VÖRÖS 1980 VÖRÖS Károly: Az 1843–1844. évi országgyűlés. In MÉREI Gyula – VÖRÖS Károly (szerk.) *Magyarország története 1790–1848*. Budapest, 1980. Akadémiai Kiadó, II.
- WAGNITZ 1791 WAGNITZ, Heinrich Balthasar: *Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland. Bd. 1–2. Nebst einem Anhang über die zweckmässigste Einrichtung der Gefängnisse und Irrenanstalten*, I. Halle 1791, bey Johann Jacob Gebauer, I.
- ZAICZ 2006 ZAICZ GÁBOR (főszerk.): *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest, 2006. Tinta könyvkiadó
- ZSOLDOS 1838 ZSOLDOS Ignác: *Néhány szó a honi közbátorságról*. Pesten, 1838. Trattner-Károlyi

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK

(alapította Kovács Kálmán)

1. RÉVÉSZ Tamás: *A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után*. Budapest, 1971
2. BUZÁS József: *Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom idején*. Budapest, 1971
3. MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ Tamás: *Az esti- és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945–1970)*. Budapest, 1972
4. RÁCZ Lajos: *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon*. Budapest, 1972.
5. BUZÁS József: *Veszprém vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában*. Budapest, 1973
6. KOVÁCS Kálmán (hrsg. und eingeleitet von): *Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Studienband*. Budapest, 1974
7. NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: *A jogtörténet-tudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után (helyzetelemzés)*. Budapest, 1975
8. DEGRÉ Alajos: *A magyar gyámügyi jog kialakulása a dualizmus korának gyámügyi kódexéig*. Budapest, 1977
9. RÉVÉSZ T. Mihály: *A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után*. Budapest, 1977
10. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben*. Tanulmánykötet. Budapest, 1979
11. MEZEY Barna: *A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései*. Budapest, 1981
12. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század*. Tanulmánykötet. Budapest, 1982
13. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Budapest, 1983
14. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Tanulmánykötet. Budapest, 1984
15. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon. 19–20. század*. Tanulmánykötet. Budapest, 1986
16. KOVÁCS, Kálmán – RÉVÉSZ, T. Mihály (hrsg. und eingeleitet von): *Zu den gegenwärtigen rechtsgeschichtlichen Forschungen*. Studienband. Budapest, 1987

17. MEZEY Barna: *A magyar polgári büntönügy kezdetei*. Budapest, 1995, Osiris–Századvég Kiadó
18. POMOGYI László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest, 1995
19. MEZEY Barna (szerk.): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Tanulmánykötet. Budapest, 1998. Osiris Kiadó
20. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (szerk.): *A magyar büntönügy kutatásának alapjai*. Tanulmánykötet. Budapest, 1997 (2. kiadás, Budapest, 2000. Gondolat Kiadó)
21. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert*. Studienband. Budapest, 1997
22. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar büntönügy történetéből*. Tanulmánykötet. Budapest, 1998. Gondolat Kiadó
23. GÖNCZI Katalin: *Magyarok az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó
24. POMOGYI László: *Szegényügy és közösségi illetőség a polgári Magyarországon*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó
25. FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó
26. MEZEY Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó
27. MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes. Studienband*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó
28. MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004. Gondolat Kiadó
29. HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó
30. KÉPES György: *A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó
31. MEZEY Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére*. Budapest, 2005, Gondolat Kiadó
32. BECCHI, Paolo – SEELMANN, Kurt: *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Budapest, 2005. Gondolat Kiadó
33. HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó
34. LADÁNYI Andor: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. Budapest, 2007. Gondolat Kiadó
35. CHAUVEAU, Adolphe – HELIÉ, Faustin: *A bűnrészesség*. Budapest, 2008. Gondolat Kiadó
36. HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, 2009. Gondolat Kiadó
37. KÉPES György: *Dánia alkotmánytörténete a 13. század végétől napjainkig*. Budapest, 2009. Gondolat Kiadó

38. MEZEY Barna (szerk.): *Szimbolikus kommunikáció. A jog színházától a jogi rituáléig*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
39. MEZEY Barna (szerk.): *Bor és jogtörténet*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
40. BRAUNEDER, Wilhelm – KOHL, Gerald: *A jogtörténet-tudományi kutatások Ausztriában*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
41. KÉPES György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
42. ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, 2013. Gondolat Kiadó
43. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
44. STIPTA István: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
45. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – GOSZTONYI Gergely (szerk. és előszó): *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
46. NAGY Noémi (szerk. és előszó): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
47. KARÁCSONY András (szerk. és előszó): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
48. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *Hivatás és függetlenség*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
49. RAYMUNDUS PARTHENOPEIS: *A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata*. (Fordította, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta BLAZOVICH László) Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
50. MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
51. MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai. 16–20. század*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
52. HORVÁTH Boldizsár: *Emléktöredékek köz- és magánéletemből*. (Sajtó alá rendezte CIEGER András és MATOLCSI Réka) Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
53. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk. és előszó): *Ábrázolt és épített jog*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
54. GOSZTONYI Gergely (szerk. és előszó): *A velünk élő történelmi cenzúra*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
55. LÁSZLÓ Balázs: *Az 1811. évi erdélyi büntető kódex-javaslat*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
56. NAGY Janka Teodóra – BÉLI Gábor (szerk.): *A jog kulturális holdudvara*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
57. KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI Enikő (szerk. és előszó): *Kihívások a büntetőjogi jogalkotás terejében a 19–21. században. Külföldi minták és nemzeti megoldások*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
58. BEKE-MARTOS Judit (szerk. és előszó): *Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó

59. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: „*Csalfa áméttások által többeket megkárosított*”. *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
60. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – MÁTHÉ Gábor – MEZEY Barna (szerk.): *A közép-európai régió és a nyugati hatások. A tradicionális jog alakváltozásai*. Budapest, 2023. Gondolat Kiadó
61. KÉPESSY Imre: *Az Országbírói Értekezlet története és öröksége*. Budapest, 2023. Gondolat Kiadó
62. HEIL Kristóf Mihály (szerk.): *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez*. Budapest, 2023. Gondolat Kiadó
63. BELIZNAI Kinga: „*Mily esetekben tartozik a bíró felelősséggel?*” Budapest, 2024. Gondolat Kiadó